

50 žymiausių XX amžiaus romanų

JOACHIM SCHOLL

50 žymiausių XX a. ROMANŲ

JOACHIM SCHOLL
Ulrike Braun

Iš vokiečių kalbos vertė
Tadas Steiblys
Redaktorius
Alfonsas Zdanavičius

mūsų ***knyga***

Romanų pavadinimai abėcėlės tvarka

Autoriai abėcėlės tvarka

Kas yra romanas?

„Jis turėtų papasakoti mums kokią nors istoriją, kuria mes patikėtume.“ Taip gražiai ir aiškiai Teodoras Fontenas 1875 metais apibūdino romaną, ir tuo gėrimės iki šiol. Romanai pasakoja istorijas, dažniausiai išgalvotas. Aprašyti asmenys niekada negyveno, nebuvo ir autorių pavaizduotų situacijų ir veikėjų poelgių. Romanuose viskas išgalvota ir mes su tuo susitaikome, išgalvotus įvykius, žmones ir konfliktus pripažįstame esant tikėtinais ir galinčiais atitikti tikrovę. Skaitydami romaną, sužinome apie mums iki tol negirdėtus dalykus, be to, kai ko išmokstame ir taip galime geriau pažinti save. Filosofas Platonas dar 5 a. pr. Kr. taikliai pastebėjo, kad poetai ir rašytojai meluoja. Tačiau visais laikais skaitytojams tai buvo nesvarbu. Žmonėms visuomet patikdavo istorijos, o nuo tada, kai atsirado popierius ir rašymo priemonės, atsirado ir romanas.

Literatūros istorijos požiūriu romano ištakų reikia ieškoti legendose apie dievus ir didvyrius. Ilgus šimtmečius šie epai buvo pagrindinė literatūros forma. Šiandien beveik niekas neatsimena atskirų kūrinių, išskyrus „Iliadą“ – istoriją apie Trojos apgultį ir „Odisėją“ – apie Odisėjo klajones, tvirtai įkaltas į europiečių galvas. Praėjus beveik 3000 metų nuo žymiųjų Homero epų sukūrimo, legendinį Odisėją prisiminė airis Džeimsas Džoisas ir sukūrė vieną iš reikšmingiausių pasaulio moderniosios literatūros romanų – „Ulisą“. Nuo to laiko romanas ilgai turėjo kovoti dėl pripažinimo, ypač Europoje: daugelį dešimtmečių romano reputacija buvo labai prasta.

■ Populiarūs romanai dažnai antrą kartą atgimsta kino filmuose. Tai patikimas būdas romaną dar sykį iškelti į dienos šviesą, nors ir ne kiekvienas kino filmas savo meniniu lygiu prilygsta romanui. Nuotrauka daryta daug ginčų sukėlusio filmo pagal Dž. Džoiso „Ulisą“ filmavimo metu (rež. Dž. Strikas, 1966).

Žodis „romanas“ kilo iš prancūzų kalbos: jais 12 amžiuje buvo vadinami liaudiški romansai, užrašyti ne lotynų, mokytų žmonių, o „lingua romana“ – paprastų žmonių kalba. Tai buvo prastuomenei skirti kūriniai, dažniausiai banalios meilės ar nuotykių istorijos. Iki 18 amžiaus vidurio romanas buvo laikomas nieko vertu žanru, menkaverte literatūra, o palyginti su tuo metu vertinta drama ar lyrika meniniu požiūriu beverte. Priešų romanas turėjo ne tik literatūros pasaulyje. Bažnyčios tarnams visai nepatiko, kad žmonės, užuot skaitę Šventąjį Raštą, skaitydavo romanus. Neretai buvo cituojamas Platonas. „Kas skaito romanus, tas skaito melą“, – niršo šveicarų pastorius Gotardas Heidegeris, 1689 metais matydamas vis didėjantį srautą romanų, kuriuose buvo daug dūsaujama, mylima ir kovojama, o visai mažai meldžiamasi. Tokie protestai mažai tepadėjo: vis daugiau žmonių mokėjo skaityti ir nebenorėjo, kad jiems kas nurodinėtų, kokią knygą imti į rankas. Pamažu romanistai įgavo pasitikėjimo savimi ir romanuose pasakodavo kitokias, daug sudėtingesnes istorijas. Lūžis įvyko 1719 metais, kai pasirodė D. Defó „Robinzonas Kruzas“. Knyga tapo pirmuoju tarptautiniu bestseleriu ir sužavėjo visus išsilavinusius europiečius. Nuo tada romano plitimo buvo neįmanoma sulaikyti – romanai tapo tikra mada, o tokie didieji mąstytojai kaip Volteras ir kt. suvokė, kad romanas žada šiam žanrui didelę perspektyvą. 1774 metais pasirodęs J. V. Gėtės romanas „Jaunojo Verterio kančios“ turėjo sensacingą pasisekimą, apie jį buvo kalbama net Kinijoje. 19 a. romanas tapo tikru „karališkuoju“, „šviečiamuoju“ žanru, atspindinčiu naująjį miesčioniškąjį laiką: romanistai savo kūriniuose aprašydavo tai epochai būdingus visuomenės pokyčius.

Visai nereikia studijuoti istorijos vadovėlio, kad daugiau sužinotume apie tuometinę Prancūziją, Angliją, Vokietiją ar Rusiją. Pakanka paskaityti Onorė de Balzako, Giustavo

▪ Marselis Prustas (1871-1922) negalėjo numanyti, kad jo kūrinys bus išleistas tiek daug kartų. Romano „Prarasto laiko beieškant“ pilno leidimo jis taip ir neišvydo.

▪ Gyvenimas su knygomis: kurie romanai laikomi „gerais“ ir atsiranda bibliotekų lentynose, priklauso nuo laiko dvasios. Nors kai kurie romanai gyvuoja ilgiau nei juos kaupę knygų mylėtojai...

■ Virdžinija Vulf (1882-1941) – tarpukario Europos avangardo rašytoja.

■ Ilgą laiką skaitymas buvo dvasininkų privilegija.

Flobero, Emilio Zola, Čarlzo Dikenso, Teodoro Fonteno, Levo Tolstojaus ar Fiodoro Dostojevskio romanus. Šių ir daugelio kitų rašytojų romanai tapo pasaulinės literatūros gigantais, o neretas šių dienų skaitytojas, vartydamas modernistinį kūrinį, ilgisi tų laikų romanų rašytojų rašymo būdo ir stiliaus.

20-ojo amžiaus romanai iš skaitytojų pareikalavo susikaupimo, nes pasakojamos istorijos kartais tapdavo labai sudėtingos. Retkarčiais juose visai nebūdavo fabulos, bet knygos vadindavosi „romanais". Visažinis ir patikimas pasakotojas, skaitytojams pasakodavęs visą istoriją, tapo visiškai nepatikimu asmeniu. Knygų veikėjai taip pat pasikeitė. „Sąmonės srauto" romanai, pavyzdžiui, Virdžinijos Vulf ar Džeimso Džoiso kūriniai, buvo tarsi kelionės į žmogaus su jo kasdieniniais rūpesčiais ir viltimis sąmonę. Vieni romanų veikėjai skaitytojams buvo svetimi, kiti – pavojingi. Raumeningojo Franco Biberkopfo iš A. Dėblino „Berlynas, Aleksandro aikštė" tikrovėje visai nesinorėtų sutikti, Albero Kamiu „Svetimas" paprasčiausiai žudydavo žmones, o Elijo Kanečio romano „Apakimas" veikėjas buvo visiškai pamišęs. Marselio Prusto akimis žvelgiant į užmiegantį vaiką, dėl sakinių ilgumo skaitytojui taip pat merkdavosi akys. Henris Mileris kalbėdavo tik apie save ir, rodos, nuo ryto iki vakaro galvodavo apie seksą (ar tai iš viso galima vadinti literatūra?). Vienas žymiausių romanų – Roberto Muzilio „Vyras be savybių" – sukurtas autoriui įsitikinus, kad turi būti uždrausta rašyti romanus. Ne vienas to meto rašytojas buvo tos pačios nuomonės. Su savo nuostabia knyga Robertas Muzilis paneigė savo nuostatą ir pats to nenorėdamas įrodė, kad romanas stipresnis už bet kokią teoriją.

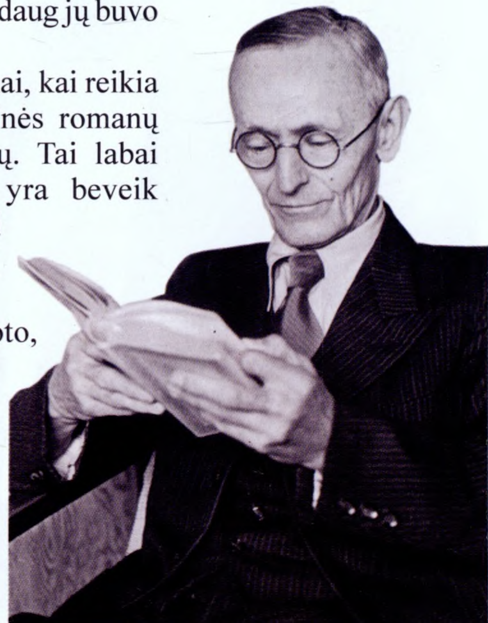
Be abejonės, šiandieniniai romanai atitinka patį šimtmetį: jie yra egoistiški, prieštaringi ir chaotiški, tačiau tai ir daro juos įdomius. Romanai atspindi šiuolaikinio gyvenimo dvasią ir pasakoja apie mūsų kasdienybę.

■ Lukino Viskončio filme „Svetimas“ M. Mastrojanis vaidina „aistros absoliuto, tiesos“ apimtą pagrindinį veikėją. Taip jį apibūdina Alberas Kamiu (1913-1960) savo to paties pavadinimo romano įžangoje.

Skaitytojų, nepaisant daugelyje šiuolaikinių romanų pasitaikančio pamišimo, nė kiek nesumažėjo. Joks kitas literatūros žanras nėra toks populiarus kaip romanas: nors kinas yra stiprus konkurentas, parduodamų knygų skaičius aiškiai rodo, kad žmonėms vis dar labai reikia istorijų, kurias gali papasakoti tik romanas. Todėl tiek daug jų buvo ir bus rašoma.

Kaip tik čia ir prasideda didžiausi sunkumai, kai reikia atrinkti vadinamuosius „klasikus“. Tradicinės romanų enciklopedijos pateikia šimtus pavadinimų. Tai labai paprasta, tuo tarpu išskirti 50 kūrinių yra beveik neįmanoma. Todėl norėtume atsiprašyti Afrikos, Azijos, Lotynų Amerikos (išimtį sudaro G. Markesas), Indijos ir Australijos literatūros mėgėjų, o taip pat Džozefo Roto, Heimito fon Dodererio, Sinklerio Liuiso, Boriso Pasternako, Džono Dos Paso, Žuljeno Gryno, Arno Šmidto, Zygfrydo Lenco ir t. t. ir t. t. gerbėjų. Visi šie ir kiti autoriai parašė reikšmingus „klasikinius“ 20-ojo amžiaus romanus, kuriuos galėjome įtraukti į šią knygą, tačiau, kad ir skaudančia širdimi, pasirinkome

■ Hermanas Hesė (1877-1962) žymiausius romanus parašė iki 1945 m. , o vėliau tik rūpinosi jų leidyba.

■ Scena iš anglų kino filmo pagal Džordžo Orvelo romaną „1984-ieji“ (rež. Maiklas Redfordas, 1984). Kritikai filmą įvertino kaip puikų darbą.

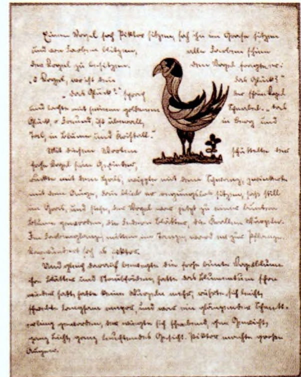

■ Robertas Redfordas ir Mija Farou filme „Didysis Getsbis“ (rež. Džekas Klaitonas, 1974). Tik kino filmas šį 1928 m. išleistą F. S. Ficdžeraldo romaną padarė bestseleriu.

kitus. Tik nepamanykite nieko bloga! Atsiprašome! Sorry! Pardon! Gal kitą kartą.

Ši knyga yra bendro leidyklos, autoriaus, jo draugų ir pažįstamų darbo rezultatas, gimęs išsamiuose pokalbiuose ir diskusijose apie tai, kokia ši knyga galų gale turėtų būti. Iš pat pradžios buvo nustatyti keli apribojimai. Pirmiausia atsisakėme detektyvų, trilerių, mokslinės ir kitokios fantastikos, vaikams ir paaugliams skirtų romanų. „Pepė Ilgakojinė“, „Begalinė istorija“ ir S. Lemo „Soliaris“ sudarė išimtis ir kartu buvo esminis kriterijus, nulėmęs pasirinktų kūrinių sąrašą. Greta literatūros istorijos požiūriu „klasikinių“ romanų reikėjo įtraukti ir tuos, kurie įgavo didžiulį populiarumą už savo žanro ribų. Michaelio Endės „Begalinę istoriją“ suaugusieji gali paskaityti vaikams prieš miegą arba traktuoti ją kaip abstraktų pamąstymą apie literatūros esmę. S. Lemo „Soliaris“ yra ne tiek mokslinės fantastikos kūrinys, kiek filosofija apie žmogų. Tuo tarpu Pepė Ilgakojinė taip įstrigo

žmonių atmintyje, jog visai nebūtina perskaityti Astridos Lindgren romaną norint sužinoti apie raudonplaukę mergaičiukę. Tą patį būtų galima pasakyti ir apie kitus romanų veikėjus, tapusius visame pasaulyje žinomais personažais. Kareivis Šveikas, Skarletė O'Hara arba Lolita jau seniai tapo daugiau nei literatūriniais personažais. Kita vertus, mums būna tuo įdomiau išsiaiškinti jų fiktyvią kilmę: kažkada kažkas juos sugalvojo ir papasakojo jų istoriją. Ar naujausių romanų veikėjai įgaus už literatūros rėmų išeinančių personažų statusą, sužinosime tik vėliau. Milijonai skaitytojų kentėjo kartu su Garpu iš Džono Irvingo romano ar bijojo pabaisos iš Patriko Ziuskindo „Kvepalų“. Jie, kaip ir Daglaso Kuplando veikėjai iš „X kartos“, kaip niekas kitas gerai atspindėjo devintojo dešimtmečio dvasią, seniai įėjo į literatūros istoriją. Nuo tada savo kūrybinę veiklą pradėjo daug talentingų romanistų. Ir nors klausimas, kuris iš jų taps klasiku, gali atrodyti beprasmišku, aišku yra viena: jie turi daug ką mums papasakoti.

■ H. Hesės rankraštis

■ Grenuilis, gaminantis kvepalus, siautėja romane „Kvepalai“.

Lordas Džimas
Džozefas Konradas

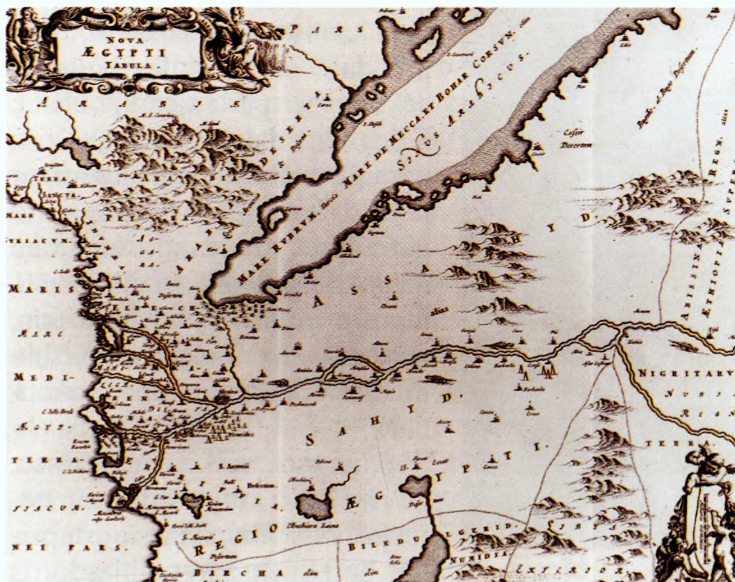
■ Dž. Konradas (nuotrauka be datos).

Kartais jis maištaudavo prieš savo įvaizdį. „Prašom negalvoti, kad aš iš tikrųjų toks esu“, – rašė jis savo pažįstamam, parašiusiam apie jį straipsnį. Jis norėjo būti ne tik senu jūrų vilku, sklandžiai pasakojančiu įvairias istorijas, bet ir žinomas autorius. Toks kaip Henris Džeimsas, Herbertas Džordžas Velsas ar Džonas Golsvortis, žymiausi 20 a. pradžios rašytojai, kuriuos jis laikė savo draugais. Apie tai, kad po šimto metų šie vardai išblės žmonių atmintyje, o jis taps labai populiarus, Džozefas Konradas negalėjo net svajoti.

Džozefas Konradas buvo kilęs iš Lenkijos ir iš tiesų plaukiojo jūromis. Juzefas Teodoras Konradas Koženiovskis (tikras jo vardas) gimė 1857 m. Tėvą, bajorų luomui priklausantį revoliucinį poetą, rusų okupacinė valdžia išsiuntė į tremtį. Tėvas, kaip ir motina, mirė anksti ir sūnui jokio palikimo nepaliko. To paties luomo giminaičiai, užauginę ir išauklėję Juzefą, vos nenualpo išgirdę, kai septyniolikametis pareiškė norįs tapti jūreiviu. Marselio uoste jis pasisamdė jūreiviu į krovininį laivą. Po to jis 20 metų plaukiojo visomis jūromis ir vandenynais, o vėliau tapo Britanijos laivyno puskarininkiu ir gavo Britanijos pilietybę: taip Juzefas Koženiovskis tapo

■ Adeno uosto prieigos 1906 m. Adenas į Meką keliaujantiems piligrimams buvo paskutinis uostas prieš Mediną – Mekos uostą.

■ Senas žemėlapis (vario graviūra), kuriame Raudonoji jūra dar vadinama „Mare de Mecca“.

"Vienintelis teisėtas kūrybos pagrindas – atpažinti neišsprendžiamus prieštaravimus, kurie padaro mūsų gyvenimą tokį mįslingą, slegiantį, žavų ir pavojingą. Jie tikrai yra. Ir jie yra vienintelė fundamentali kūrybos tiesa. "
Džozefas Konradas

Džozefu Konradu. 1886 m. jis gavo kapitono licenziją. Atostogų metu, greičiau iš nuobodulio negu iš vidinių paskatų, jis pradėjo rašyti romaną, tapusį jo pirmąja knyga. Tuoj po knygos pasirodymo 1895 m. kapitonas Konradas atsisveikino su jūra, apsigyveno Anglijoje ir kaip rašytojas pradėjo apmąstyti daugybę istorijų, išgirstų ilgose kelionėse jūromis, vakarais laivo triumuose ar uostų smuklėse. Viena jų buvo apie lordą Džimą: „Jis buvo šešių pėdų be dviejų colių ūgio, tvirto sudėjimo, ėjo tiesiai, kiek nuleidęs pečius, atkišęs galvą ir žvelgė iš padilbų į vieną tašką įsmeigtu žvilgsniu, todėl savo išvaizda priminė puolantį bulių.“

1880 m. liepos 17 dieną iš Singapūro uosto į Meką su Britanijos vėliava išplaukė garlaivis „Jeddah“, kuriuo plaukė tūkstantis musulmonų piligrimų. Atviroje jūroje per audrą laivas prakiuro ir baltieji karininkai su gelbėjimosi valtimi išplaukė į jūrą, keleivius palikdami likimo valiai. Tačiau įvyko stebuklas – laivas nenuskendo. Dezertyrai artimiausiame uoste pasiskelbė vieninteliais išsigelbėjusiais ir kapitonas nedelsiant parei-

■ „Patnos“ karininkai palieka kareivius likimo valiai. Pirmame plane Džimas (aktorius Peteris O'Tūlas), vyriausias „Patnos“ karininkas. Scena iš filmo „Lordas Džimas“ (rež. Ričardas Bruksas).

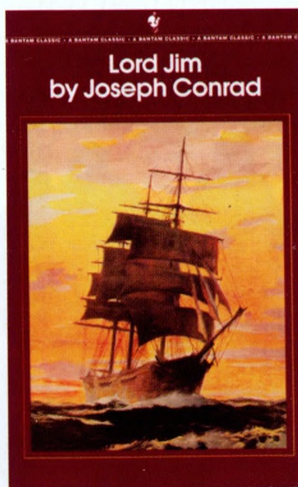

■ Šioje filmo scenoje su Džimu (aktorius Piteris O'Tūlas), moteris laiko plakatą, reikalaujantį ištirti „Patnos“ aferą.

kalavo draudimo išmokos. Tačiau netrukus paaiškėjo, kad „Jeddah“ surado kitas laivas ir sėkmingai partempė į uostą. Kilęs skandalas apskriejo visą pasaulį, kaltieji buvo nuteisti ir neteko karininkų laipsnių. Su garlaivio „Jeddah“ kapitonu Augustinu Padmoru Viljamsu, tapusiu lordo Džimo prototipu, Džozefas Konradas susipažino praėjus trims metams po skandalo.

Romano veikėjas Džimas, „dvidešimt ketverių metų neturintis“ vyras, „Patnoje“ priima lemtingą sprendimą, kuris po to persekios jį visą laiką. Jis nuo vaikystės svajojo apie drąsius žygdarbius, nuotykius jūroje ir pavojus, tačiau su užklupusiu išbandymu nesugebėjo susidoroti. Lyg sukaustytas jis žiūrėjo į kiaurymę laivo šone, kurią pramušė jūroje plūduriavusi nuolauža. Tyki naktis, piligrimai ramiai miega denyje. Kapitonas ir karininkai slapčia nuleidžia gelbėjimo valtis į vandenį. Džimas delsia. Rodos, laivas neišvengiamai per kelias minutes nuskęs. Gelbėjimosi valčių neužteks nė pusei laive esančių keleivių. Ar vis dėlto paskelbti aliarmą? Tačiau kam, vis vien dauguma žus? Ir dar kokia kils panika. Bet laivo kapitonui, atsakingam už visus, palikti laivą? „Šok, – šaukia kiti iš valties, – nagi, šok pagaliau...“ Džimas šoka ir gyvenimas jam tampa nebemielas.

„Ką aš labiausiai vertinu, tai jam būdingą kilnumą – tvirtas, išdidus, kiek sutrikęs; tos pačios savybės suteiktos ir lordui Džimui ir padariusios knygą viena gražiausių iš man žinomų.“

André Židas

„Nėra nieko paprasčiau, kaip pasakyti: nebijok Ir nieko sunkiau. Kaip nužudyti baimę? – klausiu savęs. Kaip pataikyti į šmėklos širdį, kaip sugriebti ją už gerklės? Tai labai drąsus sumanymas, kurio imiesi kupinas svajonių, o po to it musę kandęs ir drebėdamas džiaugiesi ištrūkęs.“

„Jo knygos jaudina kaip jūra, ramina kaip jūra ir yra gilios kaip jūra... Perskaitykite vandenyną „
Džozefas Rotas

Šią istoriją pasakoja kapitonas Marlou, su Džimu susipažinęs per teismo procesą. Kapitoną paveikė kaltinamojo jaunumas, jo asmenybė ir, skirtingai nuo kitų kaltinamųjų, gilus pergyvenimas. Džimo bendražygiai, bijodami bausmės, sugebėjo išsisukti. Kapitonui Marlou rekomendavus, Džimas gauna uosto agento vietą, ir jį vėl galima sutikti visuose stambiausiuose jūrų uostuose. Jis yra mėgstamas, darbštus, tačiau pašaliniams nežinoma kaltė sunkiai slegia jo pečius. Tik pasklidus kalboms, kad jis buvo vienas iš „Patnos“ karininkų, Džimas dingsta ir pasirodo tik kitoje vietoje už kelių tūkstančių mylių. Beveik atrodė, lyg pasaulis jam nebūtų buvęs pakankamai didelis. Galiausiai jis patenka į nuošalų Malaizijos prekybinį uostą, kur čiabuvių akyse jis greitai tampa tarsi vadovu, „tuanu Džimu“ – ponu, lordu.

■ Pietų jūroje esančioje Patusano saloje Džimas trumpam randa vidinę ramybę. Vietiniai gyventojai garbina jį kaip gydytoją. Iš čia kilo vardas „Lordas Džimas“. Čiabuviams jis yra „tuanas Džimas“, baltasis lordas.

■ Džimas patenka į baltųjų piratų, kurie sugriovė salos idiliją, nelaisvę.

Atrodo, kad čia Džimas rado ramybę, jis netgi pamilo moterį, tačiau, kai koloniją užpuola saujelė baltaodžių piratų, praeitis vėl pradeda persekioti jį. Istorijos pabaigoje Džimą nužudo vienas čiabuvių vadas. Ir Džimas jam visiškai nesipriešina.

Visa tai kapitonas Marlou pasakoja giedrą tropikų naktį verandoje, prie konjako taurelės ir rūkydamas cigarą, apsuptas būrio klausytojų. Marlou nieko nevertina, tik pasakoja, ką pats atsimena ir kokios jį pasiekė žinios apie Džimą iš tolimų kraštų. Marlou nesuprato pagrindinio veikėjo poelgių motyvų, o kiekvienas klausytojas turi pats padaryti išvadas. Baigus pasakojimą, apimti slogios nuotaikos klausytojai išsiskirto.

Kas yra kaltė? Kas yra atsakomybė? Kas gali nuspręsti, kas yra gera ir bloga? Džimo istorija, rodos, pateikia aiškius atsakymus, tačiau autorius parodo, kokia nevienareikšmė ir sudėtinga yra žmogiškoji tiesa, kiekvienu atveju priklausanti nuo kaltės ir nesugebėjimo susidoroti su sunkumais. Šiuo požiūriu Džozefas Konradas yra vienas iš pirmųjų tikrai modernių pasakotojų. Jo herojai turi pralaimėti, jų kova beviltiška, o išsigelbėjimo niekada nėra. Jie sutrikę ir iki kraujo dirba dėl savo išlikimo. Džozefas Konradas, anot Andrės Morua žodžių, „jūros poetas“, aprašė jūros grožį ir romantiką taip, kaip psichologas užduoda kiekvienam gyvenimo mįslę, kurios neįmanoma atspėti. Marlou pasakė apie Džimą: „...prarastas vaikinas, vienas iš milijonų ir vienas iš mūsų.“

„Mano akyse Džozefas Konradas yra vienas iš ryškiausių pasakotojų ir – jeigu jį galima priskirti prie anglų rašytojų – vienas iš nedaugelio tikrųjų Anglijos romanistų.“

Džordžas Orvelas

LORDAS DŽIMAS

DŽOZEFAS KONRADAS. GYVENIMAS IR KŪRYBA

Lenkų kilmės rašytojas Džozefas Konradas (tikr. Juzefas Teodoras Konradas Koženiovskis) gimė 1857 m. gruodžio 3 d. Berdičeve (dabar Ukraina), kur praleido dalį vaikystės. Kai jam buvo penkeri metai, Juzefo tėvas – rašytojas ir vertėjas – už dalyvavimą organizuojant 1863 m. sausio sukilimą buvo suimtas ir su šeima ištremtas į Sibirą. Motina mirė tremtyje, o tėvas mirė netrukus po to, kai paleistas į laisvę grįžo į Krokuvą. Čia Džozefą Konradą priglaudė ir išaugino dėdė. Potraukį jūrai jaunuolis pajuto labai anksti. Būdamas septyniolikos metų, jis išvyko į Marselį, kur su prancūzų prekybiniu laivu išplaukė į Karibų salas, po to įstojo į anglų prekybinį laivyną ir aplankė Indoneziją, Filipinus ir Kinijos pakrantę. Kelionių maršrutai dažnai tapdavo jo romanų ir pasakojimų veiksmo vietomis. 1886 m. Džozefas Konradas gavo Britanijos pilietybę. 1890 m. keliaudamas į Kongą jis sunkiai susirgo ir dėl smarkaus karščiavimo buvo išsiųstas į krantą. Po kelerių metų su jūreivyste Konradas atsisveikino, apsistojo Anglijoje ir tapo laisvu rašytoju. 1896 m. vedė Džesę Džordž, su kuria susilaukė dviejų sūnų. Anglų kalbos, kuria rašė knygas, išmoko tik būdamas devyniolikos. Savo pirmąjį romaną „Almajerio kvailystė“ („Almayer's Folly“) po penkerių metų darbo užbaigė 1894 m. Po to vienas po kito pasirodė romanai ir apysakos: „Salų atstumtasis“ („An Outcast of the Islands, 1895), „Narcizo negras“ („The Nigger of the Narcissus“, 1897), „Lordas Džimas“ (1900), „Nostromas“ (1904), „Slaptasis agentas“ („The Secret Agent“, 1907), „Vakarų akimis“ („Under Western Eyes“, 1911). Šiuose romanuose su giliu psichologiniu įsijautimu aprašomi vyrų, kurių svetimose šalyse laukia vis nauji išbandymai, likimai. Ilgą laiką Džozefą Konradą sėkmė aplenkia. Autoriui išgarsėti padėjo 1913 m. pasirodęs romanas „Atsitiktinumas“ („Chance“). Vokietijoje skaitytojai apie rašytoją sužinojo iš romanų „Taifūnas“ („Typhoon“) ir „Slaptasis agentas“. Pagal šį romaną sukurtas A. Hičkoko filmas „Sabotažas“ (1936) dar labiau padidino Džozefo Konrado populiarumą. 1979 m. Frensio Fordo Kopolos filmas „Apokalipsė“ dar kartą paskatino susidomėti jo kūryba. Filmas pastatytas pagal apsakymą „Tamsos širdis“ („Heart of Darkness“). Džozefas Konradas mirė 1924 m. rugpjūčio 3 d. Bišopsberne, Kento grafystėje.

REKOMEMDUOJAMA

Pirmoji autoriaus publikacija lietuvių kalba:
Vilnius, 1960

Rekomenduojama:
Perskaityti:

Džozefas Konradas. Lordas Džimas. Romanas, vertė Z. Naujokaitis, 1960.

Apysakos; apsakymai. Džozefas Konradas, Radjardas Kiplingas; [sudarė Galina Baužytė-Čepinskienė], 1990.

Pažiūrėti:

Kino filmą „Lordas Džimas“. Rež. Ričardas Bruksas; vaidina Piteris O'Tūlas, Džeimsas Meisonas, Kurdas Jurgensas, Ilajus Volekas, Delija Lavi, Džekas Hokinsas, Seržas Redžanis, Akimas Tamirovas. Didžioji Britanija, 1964.

TRUMPAS ĮVERTINIMAS

Paslaptingas dvasinis kriminalas laivo denyje: lordas Džimas 20-ąjį amžių pradeda su niūriu didingumu.

Budenbrokai
Tomas Manas

„Mielas Otai, paskutinė naujiena yra ta, kad aš rašau romaną, didelį romaną. Ką tu apie tai pasakysi? (...) Tiesą pasakius, aš pats iki šiol netikėjau, kad man užteks drąsos imtis tokio sumanymo. Kaip tik dabar, visai staiga ir netikėtai, aš radau tam tinkamos medžiagos...“

1897 metais Italijoje atostogaujantis vokietis rašo laišką. Tomas Manas su broliu Heinrichų vasaroja Palestrinoje, nedideliame miestelyje netoli nuo Romos. Jam dvidešimt dveji metai. Tiek Heinrichas, tiek Tomas literatūriniame pasaulyje jau žinomi, parašę apsakymų knygą, o Heinrichas net pateikęs didesnės apimties romaną. Heinrichas vyresnis už Tomą ketveriais metais, ir pastarasis šiek tiek pavydi „vyresniajam“. Tai išėjo į gera, nes Tomo Mano leidėjas iš Berlyno Samuelis Fišeris paskatina jaunąjį autorių dar sykį pabandyti parašyti romaną. Tą vasarą jis sėda rašyti kūrinį, tapusį viena iš žinomiausių knygų vokiečių kalba ir išgarsinusį autorių visame pasaulyje. Po daugelio metų, 1929 m., už šį

■ Scena iš dviejų dalių filmo „Budenbrokai“ (rež. Alfredas Veidemanas, 1959 m.). Pagrindinius vaidmenis atliko publikos numylėtiniai Nadia Tiler, Lizelota Pulver, Hansjorgas Felmis, Lilė Dagover ir Verneris Hincė.

Didelė Budenbrokų šeima susirinko į šventę. Beje, scenarijų A. Veidemano filmui „Budenbrokai" parašė Erika Man, vyriausioji Tomo Mano duktė.

romaną – „Budenbrokus" – Tomui Manui buvo suteikta Nobelio literatūros premija.

Iš pradžių Tomas Manas buvo sugalvojęs kitą pavadinimą – „Žemyn". Romanas turėjo būti maždaug 250 puslapių apimties ir pasakoti apie jautrų jaunuolį, jauniausią pirklių šeimos atžalą, kuris nesusitaikė su jo socialiniame sluoksnyje vyraujančia morale bei tradicijomis, buvo laikomas silpnu ir galiausiai miršta. Tačiau norint šią žmogaus psichologinę raidą papasakoti detaliai, reikėjo perteikti visą šeimos istoriją, todėl romanas, autoriui to nesitikint, virto keturių kartų kronika, sudarančia pagrindinę pasakojimo dalį. Paantraštė trumpai apibūdina romano turinį: šeimos žlugimas. Knygoje aprašytas Liubeko aukštuomenės gyvenimas, veiksmas vystosi nuo 1835 iki 1877 metų. Pagrindinis veikėjas paaiškėja greitai – tai Tomas Budenbrokas. Jį, dešimtmetį berniuką, sutinkame kartu su nedaug jaunesniu broliu Kristianu, tačiau jau dabar aišku, kad pagal savo būdą ir temperamentą Tomas bus savo tėvo ir prekybinės firmos „Johanas Budenbrokas" vadovo pasekėjas. Senelis, taip pat Johanas, firmą įkūrė dar 18 a. ir, tapęs Prūsijos kariuomenės tiekėju, savo įmonę padarė vieną iš garsiausių visame Liubeke. Jis yra blaiviai

Pirmajai „Budenbrokų" filmo daliai skirto spaudos aplanko viršelis.

mąstantis žmogus, priklausantis išminties epochai, kupinas skeptiško griežtumo, veiklus, kartais stačiokiškai linksmas. Būtent tuo jis skiriasi nuo sūnaus. Jo vardas taip pat Johanas, nors visi jį vadina Žanu. Kaip prekybininkas, jis gerai išmano savo darbą, tačiau yra per daug religingas ir abu su tokia pat pamaldžia žmona Betse bendrauja tik su tokiais pat dievobaimingais žmonėmis, o jų namuose visi turi daug melstis. Šeima atstovauja Liubeko visuomenės „grietinėlę", Žanas yra miestiečių konsulas, ketvirtadieniais susitinkantis su kitais garbingais miestiečiais; susitikimų metu sočiai pavalgoma. Budenbrokai turtingi žmonės. Pirmaisiais romane vaizduojamais metais firma klesti ir plečiasi, vaikai auga. Tačiau laikai keičiasi. 1848 m. revoliucija palieka savo pėdsaką ir Liubeke, prekybininkų sluoksniuose papučia visai nauji, atšiauresni vėjai. Atsiranda „nauji turtingieji", jaunos verteivų šeimos, siekiančios padėties bei įtakos ir sudarydamos stiprią konkurenciją senosioms firmoms, stengiasi jas išstumti. Budenbrokai tą netrukus pajunta: patiriami pirmieji nuostoliai, spekuliuojant prarandami pinigai. Bankrutavęs ilgametis partneris sudaro papildomų piniginių rūpesčių. Dukters Antonijos santuoka su Hamburgo verslininku Bendiksu Griunlichu virsta tikru pragaru. Antonija, vadinama Tone, už Griunlicho ištekėjo tik verčiama savo tėvo, kuris iš santuokos tikėjosi finansinės naudos. Tačiau Griunlichas jau buvo bankrutavęs, todėl žmonos kraitis jam reiškė trumpalaikį išsigelbėjimą. Konsului buvo pakištos suklastotos sąskaitos, o šeima prieš visus apmulkinta. Tonė išsiskyrė, grįžo atgal į Liubeką, tačiau pinigai jau prarasti: „Tuo metu Tonė dažnai kartojo posakį: *„Taip, kaip yra gyvenime", o tardama žodį „gyvenime", žvelgdavo gražiu ir rimtu žvilgsniu, leidžiančiu suprasti, kaip giliai jai teko pažvelgti į žmogaus gyvenimą ir likimą".* Tonė tampa šeimos reputacijos saugotoja. Jos antroji santuoka taip pat žlunga, tačiau ji

▪ Berlyno leidėjo Samuelio Fišerio (1859 12 24 – 1934 10 15), išleidusio „Budenbrokus", portretas. 1915 m. jį nutapė Maksas Lybermanas (Šilerio nacionalinis muziejus, Marbachas).

„Gerbiamas pone Manai! Turėjau parašyti Jums kur kas anksčiau, tačiau dėl užimtumo perskaityti 65 spaudos lankus man yra nelengvas darbas. Aš pradėjau skaityti Jūsų kūrinį ir kol kas įveikiau tik pusę. Jeigu manote, kad knygą būtų galima sutrumpinti per pusę, galvoju, kad pritarčiau jos išleidimui. 65 spaudos lankų apimties romanas dabartiniais laikais yra beveik neįmanomas dalykas..."
Ištrauka iš Samuelio Fišerio laiško, rašyto 1900 m. spalio 26 d.

■ Liubekas apie 1890 m. Tuo metu Tomas Manas nusprendžia rašyti savą Liubeko šeimos istoriją.

■ Vadinamasis Budenbrokų namas Mengštrasėje, Liubeke, yra ne tik romano veiksmo vieta, bet ir Tomo Mano gimtasis namas.

išdidžiai ir tvirtai gina vis labiau smunkantį šeimos vardą. Po tėvo mirties firmą perima Tomas ir reikalai kurį laiką pagerėja. Iš pat pradžių jis imasi ryžtingai vadovauti, netgi išrenkamas konsulu, bet vėliau jį apima dvejonės ir neryžtingumas. Sūnus Hanas, ilgai lauktas įpėdinis, atrodo visai neturi pirkliui būdingų savybių – jis labai jautrus, nedrąsus vaikas, kuris domisi muzika ir mieliau svajoja negu skaičiuoja. Šias savybes sūnus paveldėjo iš savo mamos Gerdos, gražuolės iš Amsterdamo, atsidavusios menui ir vis labiau nutolstančios nuo vyro Tomo Budenbroko. Penkiolikmetis Hanas miršta nuo šiltinės, tėvui dantų uždegimas išsivysto į nepagydomą ligą. Viskas nesulaikomai griūva, namas ir firma parduodami, o Budenbrokų dinastija išnyksta.

Tomas Manas šią knygą rašė trejus metus. Leidėjui Samueliui Fišeriui romanas atrodė per ilgas, jis reikalauja autoriaus sutrumpinti jį per pusę. Tačiau Tomas Manas tam atkakliai priešinasi. Nenoromis Fišeris sutinka išleisti visos apimties romaną – už šį sprendimą leidykla dar ir šiandien turbūt jam yra dėkinga.

Dviejų dalių romanas „Budenbrokai“ pasirodo 1901 metais, tačiau išsyk populiarumo nesusilaukia. Tik kai pasirodo vienatomis leidimas už 5 markes: „*...leidimai seka vienas po kito. Tai buvo tikra šlovė. Aš patekau į*

▪ Tomas Manas 1930 m.

sėkmės sūkurį. (...) Gaudavau daugybę laiškų, pradėjo plaukti pinigai, žurnalai spausdino mano nuotraukas, pasaulis apkabino mane girdamas ir sveikindamas." Tačiau sveikino ne visi – buvo ir piktų protestų, daugiausia iš Liubeko. Romanui Tomas Manas panaudojo ir išniekino savo šeimos istoriją, nes buvo pirklio ir senatoriaus sūnus. Dėl to romano pasirodymas Liubeke prilygo bombos sprogimui. Kai kas atpažino save, ir vardų sąrašas ilgą laiką lieka mieste svarbiausia pokalbių tema. Praėjus daugeliui metų, 1913 m., Tomo Mano dėdė iš Hamburgo, save regintis romano veikėjo Kristiano Budenbroko vietoje, laikraštyje parašė skelbimą, kuriame kalbama apie „apgailėtiną paukštį, teršiantį savo lizdą". Daugelis Liubeko gyventojų su šia nuomone sutiko.

Šio ginčo niekas seniai nebeprisimena. Milijonai skaitytojų džiaugiasi šiais tiksliais personažų apibūdinimais ir ironišku stiliumi, kuriuo jie aprašyti. Šis tonas, truputį sąmojingas, švelniai kritiškas ir nepriklausomas, lydintis kiekvieną veikėją, įvykį ar temą, taps, greta ilgų sakinių, Tomo Mano skiriamuoju bruožu. Šiuo požiūriu „Budenbrokai" yra ne pirmagimis, bet brandus ir stiprus veikalas, nenusileidžiantis vėlesniems Tomo Mano romanams.

BUDENBROKAI

TOMAS MANAS. GYVENIMAS IR KŪRYBA

Tomas Manas gimė 1875 m. birželio 6 d. pirklio ir senatoriaus Johano Heinricho Mano ir jo žmonos Julijos da Silva – Brūns šeimoje. Po tėvo mirties 1891 m. šeima persikelia į Miuncheną ir Tomas trumpai dirba draudimo nuo gaisro savanoriu. Tėvo palikimo palūkanos leido jam nuo 1895 m. atsidėti vien tik rašymui. Pirmasis romanas „Budenbrokai“ po antrojo leidimo 1903 m. padaro Tomą Maną žymiu ir turtingu autoriumi. Paklusdamas tuometinėms savo luomo tradicijoms jis, nepaisant homoseksualinio skandalo su dailininku Pauliu Erenbergu, 1905 m. vedė Katią Pringsheim (1883-1980), kilusią iš pasiturinčios žydų šeimos. Su ja Tomas Manas susilaukė šešių vaikų. Dėl 1914 m. išsakyto entuziastingo pritarimo karui daugeliui metų nutrūko jo ir brolio Heinricho santykiai. 1924 m. pasirodo romanas „Užburtas kalnas“, prie kurio darbavosi nuo 1913 m. Tomas Manas 1929 m. gauna Nobelio literatūrinę premiją. Ketvirtojo dešimtmečio pradžioje jis daugelyje savo kalbų įspėjo apie nacionalsocializmo pavojų. Nacistams užgrobus valdžią 1933 m. , jis išvažiuoja skaityti paskaitų ir į Vokietiją nebegrįžta. Iš Šveicarijos 1938 m. emigruoja į JAV, gauna pilietybę ir dėsto Prinstono universitete. Nuo 1940 m. BBC stotis kartą per mėnesį transliuoja jo radijo laidas „Vokiečių klausytojai“ Tik 1949 m. jis vėl aplanko Vokietiją, tačiau dėl „kolektyvinės kaltės tezės“ yra aršiai puolamas. Paskutinius savo gyvenimo metus nuo 1952 m. Tomas Manas praleidžia Šveicarijoje. Mirė 1955 m. birželio 12 d. nuo širdies smūgio. Palaidotas Kirchbergo kapinėse netoli Ciuricho.

REKOMEMDUOJAMA

Pirmoji publikacija lietuvių kalba:

Vilnius, 1954

Perskaityti:

Tomas Manas. Budenbrokai. Romanas, vertė J. Vaznelis, 1968.

Tomas Manas. Lota Veimare. Romanas, vertė V. Petrauskas, 1969 ir 1993.

Tomas Manas. Mirtis Venecijoje. Apsakymai, vertė V. Drazdauskas, 1976.

Tomas Manas. Avantiūristo Felikso Krulio prisipažinimai. Memuarai, vertė Vytautas Petrauskas, 1981.

Tomas Manas. Daktaras Faustas. Vokiečių kompozitoriaus Adriano Lėverkiūno gyvenimas, papasakotas jo draugo. Vertė Antanas Gailius, 1988.

Tomas Manas. Jaunasis Juozapas. Romanas, vertė Antanas Gailius, 1996.

Tomas Manas. Jokūbo istorijos. Romanas, vertė Antanas Gailius, 1996.

Tomas Manas. Juozapas ir jo broliai. Romanas, vertė Antanas Gailius, 1996-1999, 3 t.

Tomas Manas. Juozapas Egipte. Romanas, vertė Antanas Gailius, 1999.

Pažiūrėti:

Kino filmą „Budenbrokai“, 2 dalys. Rež. Alfredas Veidemanas; vaidina Lyzelotė Pulver, Hansas Jorgas Felmis, Nadia Tiler, Lilė Dagover, Verneris Hincas. Vokietija, 1959.

Aplankyti:

Atstatytą Budenbrokų namą Heinricho ir Tomo Manų centre (Mengstrasse 4, Liubekas), Tomo Mano namelį Nidoje.

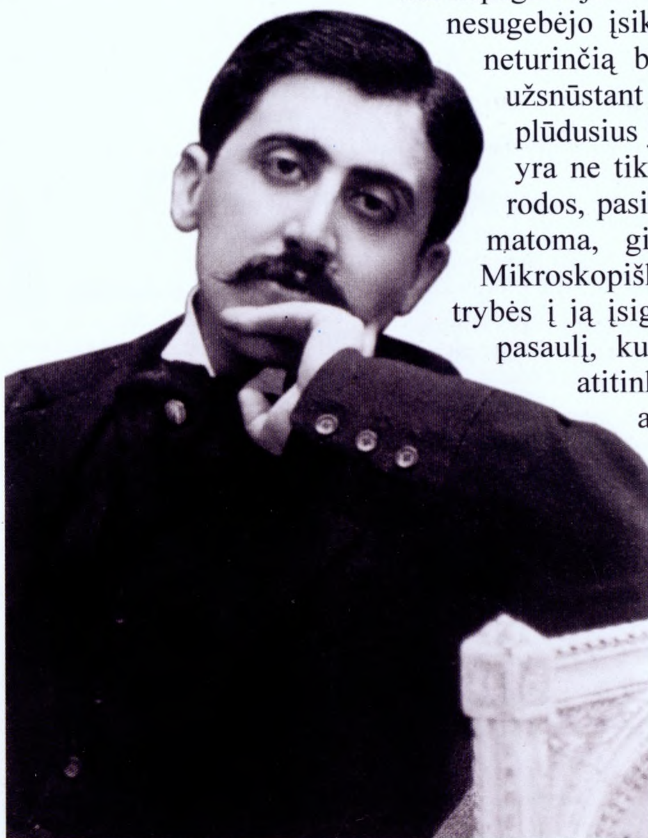

TRUMPAS ĮVERTINIMAS

Dvidešimt penkerių metų vyro romanas „Budenbrokai“ yra tiesiog stebuklas, dar ir šiandien žavintis daugelį skaitytojų.

Prarasto laiko beieškant
Marselis Prustas

„Ilgą laiką aš eidavau anksti miegoti.“ Pirmasis romano sakinys kartu yra ir vienas iš trumpiausių. Ilgiausią galime rasti penktajame tome – jo ilgis anglų rašytojo Aleno Debotono skaičiavimu sudarytų keturis metrus, jeigu būtų užrašytas ant popieriaus juostos. Sakinyje yra 522 žodžiai. „Galbūt aš visiškai kvailas“, – pareiškė vienos leidyklos direktorius, perskaitęs pirmojo tomo rankraštį, – „bet kad ir kaip norėdamas negaliu suprasti, kam žmogui reikia ištisus trisdešimt puslapių aprašinėti, kaip jis vartosi lovoje nuo šono ant šono prieš užmigdamas“. Į šį dalykišką priekaištą dar ir šiandien nėra ką atsakyti. Nebent tik tai, kad nė vienas rašytojas prieš jį net nepagalvojo ir nė vienas rašytojas po jo geriau nesugebėjo įsiklausyti į tikslaus apibūdinimo neturinčią būseną, apėmusią žmogų prieš užsnūstant ir taip vaizdžiai aprašyti užplūdusius jausmus, baimes ir mintis. Taip yra ne tik su miegu. Skaitant šį autorių, rodos, pasikeičia visi pojūčiai – čia viskas matoma, girdima ir užuodžiama kitaip. Mikroskopiškai tiksli kalba turintiems kantrybės į ją įsigilinti atveria grožio ir žavesio pasaulį, kuris, kaip netrukus suvokiama, atitinka skaitytojo pasaulį – su niuansais, spalvomis ir atspalviais, kuriems apibūdinti trūkdavo žodžių. M. Prustas surado šiuos žodžius. Jis yra nepakartojamas, kaip ir pasivaikščiojimo pajūryje aprašymas, kaip sonatos skambesys, žiedų kvapas, kepto upėtakio su migdolais aromatas. Vienoje iš svarbiausių romano vietų aprašoma, kaip Marselis, pasakotojas, į liepžiedžių arbatą

■ Nedatuota portretinė Marselio Prusto nuotrauka priskiriama fotografui Otui Piru.

■ Scena iš prancūzų kino filmo „Atrastasis laikas“ (1999 m. , rež. Raulis Ruisas). Filmas pastatytas pagal septintąją ir paskutiniąją to paties pavadinimo romanų ciklo dalį.

pamirko trupininės tešlos pyragaitį ir jį užplūsta daugybė vaikystės prisiminimų.

„Tą akimirką, kai su pyragaičio skoniu susimaišiusi arbata palietė mano gomurį, aš visu kūnu krūptelėjau ir buvau pakerėtas to kažko neįprasto, vykusio manyje. Mane apėmė nenusakomas laimės jausmas, vienas vienintelis jausmas, kurio atsiradimo priežasčių aš nežinojau.“

Suvokimas ir prisiminimai yra pagrindinės romano temos: aprašyti stebėtojo sieloje atsispindintį pasaulį ir taip atrasti prarastą laiką, jį perkelti į dabartį ir sušvelninti liūdesį dėl praeities praradimo. Kiekviename kasdienybės įspūdyje ar menkiausioje emocijoje pasakotojas ieško tų dienų, kai motina guodė ir saugojo vaiką nuo priešiško pasaulio, nuotaikų. Knygų turinys turi daug bendra su autoriaus gyvenimu ir fakto, kad didžiąją romanų dalį jis parašė gulėdamas lovoje, negalime pavadinti vien snobišku įnoriu.

Daugybė autoriaus kūrybos tyrinėtojų visame pasaulyje vis dar karštai ginčijasi, ar romanų pasakotoją ir autorių galima sutapatinti. Tokia prielaida tikrai įmanoma, nes visi žinomi faktai apie Prustą tai patvirtina. Pirmiausia tai, kad jis buvo žymiausias „mamytės sūnelis“ visoje literatūros istorijoje. Iki pat jos mirties „Maman“ Prustui buvo svarbiausias asmuo, ir net sulaukęs 20 metų jis nuolatos turėdavo motinai papasakoti,

> *„Prustas yra paskutinis didysis nuotykis. Ką dar galima po to parašyti? Galiausiai kažkam pavyko sučiupti tą nuolatinį nepastovumą... ir suteikti jam tą nuostabią bei amžiną formą. Tuomet reikia padėti knygą į šoną, kad galėtum įkvėpti oro.“*
>
> Virdžinija Vulf

▪ Kai kurie prancūzų filmo „Atrastas laikas" (rež. Raulis Ruisas) herojai. Pagrindinius vaidmenis atliko Katerina Deniov, Emanuelė Beart, Vinsentas Peresas, Džonas Malkovičius, Paskalis Gregoris, Marčelas Madzarela ir Marija Fransė Pisjė.

ar gerai valgė ir suvirškino. Laikraštyje jis labai paprastai apibūdino didžiausią galimą nelaimę: „...išsiskirti su mama".

Nuo pat vaikystės Prustas buvo silpnos sveikatos, labai nervingas ir neryžtingas žmogus, kentėjęs nuo astmos ir susirgdavęs nuo menkiausio skersvėjo. Vienas draugas apibūdino jį kaip žmogų, „į šį pasaulį atėjusį be odos". Jo tėvas, pasaulyje žinomas medicinos profesorius, norėjo perauklėti sūnų, tačiau greitai turėjo susitaikyti su mintimi, kad Marselis bus visai šeimai – visa laimė, turtingai – piniginė našta.

Kaip tik taip ir atsitiko. Vienintelis dalykas, kuriam jaunasis Prustas skirdavo šiek tiek energijos, buvo literatūra. Iš literatūros jis niekada duonos nevalgė. Po pirmojo romano pasirodymo 1896 m. jis aštuonerius metus dirbo prie romano „Žanas Santėjus", 1000 puslapių kūrinio, tuo metu visai nežinomo ir išleisto tik praėjus keliems dešimtmečiams po autoriaus mirties.

Iš pradžių „Prarastu laiku" nesusidomėjo nė vienas leidėjas. Pirmąjį tomą 1913 m. lapkričio 14 d. Prustas

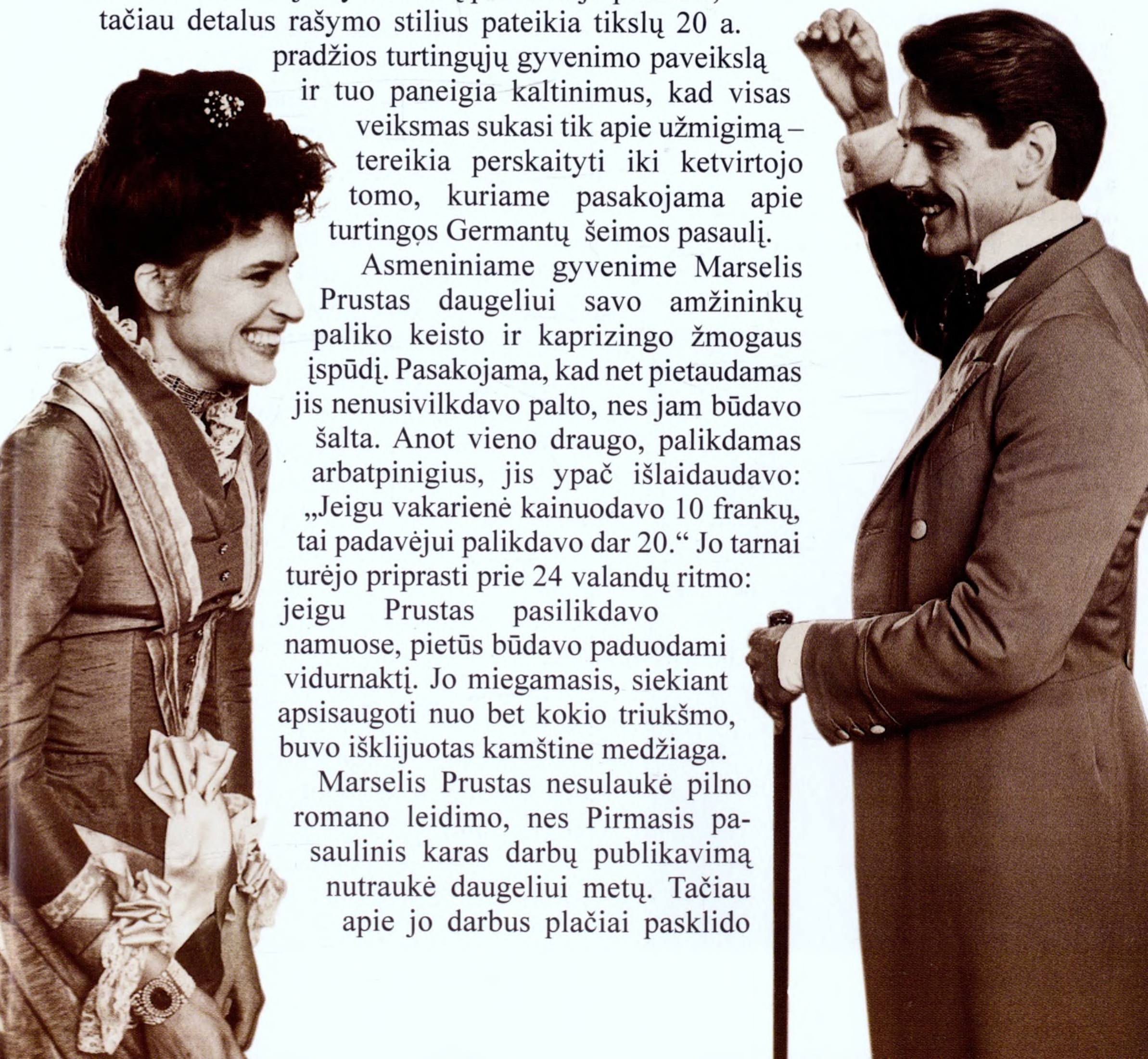
„Kvailiausia yra tai, kad norint skaityti „Prarasto laiko beieškant", reikia sirgti nepagydoma liga arba susilaužyti koją."

Robertas Prustas, brolis

išleido už savo lėšas. Buvo prikurta gausybė anekdotų apie tai, kaip leidyklos atmesdavo M. Prusto rankraščius. Leidėjai delsė ne tik dėl sudėtingo ir sunkaus stiliaus: tarp inteligentijos Prustas turėjo nekokią reputaciją. Leidyklos redaktorius Andrė Židas, vėliau tapęs žymiu romanistu (žr. 54 psl.), Prustą laikė „snobu ir dabitišku diletantu". Tuo metu Andrė Židas kaip kritikas ir literatūros kūrinių autorius jau buvo šiek tiek žinomas, tačiau labiau pasižymėjęs kaip dabita ir išlaidaujantis dykaduonis, besilankantis brangiausiuose restoranuose ir dalyvaujantis kiekviename Paryžiaus pokylyje. Šį salonų liūtą Andrė Židas rado Prusto romanuose, kuriuose greta vaikystės prisiminimų išsamiai aprašytas turtingųjų gyvenimas. Kad ir koks subjektyvus būtų pasakotojo požiūris, tačiau detalus rašymo stilius pateikia tikslų 20 a. pradžios turtingųjų gyvenimo paveikslą ir tuo paneigia kaltinimus, kad visas veiksmas sukasi tik apie užmigimą – tereikia perskaityti iki ketvirtojo tomo, kuriame pasakojama apie turtingos Germantų šeimos pasaulį.

Asmeniniame gyvenime Marselis Prustas daugeliui savo amžininkų paliko keisto ir kaprizingo žmogaus įspūdį. Pasakojama, kad net pietaudamas jis nenusivilkdavo palto, nes jam būdavo šalta. Anot vieno draugo, palikdamas arbatpinigius, jis ypač išlaidaudavo: „Jeigu vakarienė kainuodavo 10 frankų, tai padavėjui palikdavo dar 20." Jo tarnai turėjo priprasti prie 24 valandų ritmo: jeigu Prustas pasilikdavo namuose, pietūs būdavo paduodami vidurnaktį. Jo miegamasis, siekiant apsisaugoti nuo bet kokio triukšmo, buvo išklijuotas kamštine medžiaga.

Marselis Prustas nesulaukė pilno romano leidimo, nes Pirmasis pasaulinis karas darbų publikavimą nutraukė daugeliui metų. Tačiau apie jo darbus plačiai pasklido

■ Scena iš kino filmo „Svano meilė" (1983), pastatyto pagal romanų ciklo „Prarasto laiko beieškant" pirmąją dalį. Šiame Folknerio Šliondorfo filme Džeremis Aironas vaidina įsimylėjusį Čarlį Svaną, hercogienę Germant – Fanė Ardant.

■ Dar būdamas paauglys Marselis, romanų ciklo „Prarasto laiko beieškant“ pasakotojas, turėjo lankytis daugybėje kalnų sanatorijų. Keturiasdešimtmetį rašytoją liga galutinai prikaustė prie lovos ir atsiskyręs ligoninės palatoje jis įsigilindavo į savo prisiminimus.

kalbos, kai 1919 m. už ciklo „Prarasto laiko beieškant“ 2-ąjį ir 3-ąjį tomą jam buvo suteiktas aukščiausias Prancūzijos literatūros apdovanojimas, Gonkūro premija. Nuolat augančiu populiarumu jis pasimėgauti nespėjo, nes mirė 1922 metai sulaukęs penkiasdešimt vienerių. Šiek tiek anksčiau laikraščio žurnalistas jo paklausė, ką jis darytų, jei staiga prasidėtų pasaulio pabaiga. Marselis Prustas atsakė: „Manau, kad gyvenimas mums atrodytų nuostabus, jei turėtume mirti, kaip Jūs sakote. Tačiau mums nereikia katastrofų, kad šiandien mylėtume gyvenimą. Turėtų užtekti minties, kad mes esame žmonės ir kad dar šį vakarą mus gali pasiglemžti mirtis.“ Po keturių mėnesių M. Prustas mirė. Peršalo.

PRARASTO LAIKO BEIEŠKANT

MARSELIS PRUSTAS. GYVENIMAS IR KŪRYBA

Daugelį savo gyvenimo metų Marselis Prustas praleido Paryžiuje, kuriame gimė 1871 m. liepos 10 d. Vaikystėje atostogų metu dažnai važiuodavo pas gimines į Iljerą netoli Šatro. Šiandien šios vietovės pavadinime atsirado antras žodis Iljeras-Kombrė, t. y. papildytas pavadinimu, kurį Marselis Prustas sukūrė „Prarastame laike". Šv. Jokūbo bažnyčia yra romano pirmosios dalies „Svano pusėje" leitmotyvas. Iljere „teta Leonija" pasakotojui pasiūlė žymųjį Madlenos darbo trupininės tešlos pyragaitį, savo forma primenantį geldelę. Marselis Prustas niekada nepasižymėjo stipria sveikata, nuo dešimties metų sirgo astma ir mokyklą lankė nereguliariai. Po mokyklos ir vienerių metų karinės tarnybos jis Sorbonoje pradėjo studijuoti teisę ir kartu klausėsi filosofo Anri Bergsono paskaitų, kurių gyvenimo filosofija sustiprino įsitikinimą, kad gyvenimas jam iš esmės yra kūryba. Dvidešimtmetis rašytojas žurnaluose „Le Banquet" ir „Revue Blanche" išspausdino nemaža prozos kūrinių. Dar būdamas jaunas, Marselis Prustas bendraudavo su aristokratija ir stambiąja buržuazija, o audringą visuomeninį gyvenimą Paryžiuje dažnai keisdavo poilsis Normandijos pakrantėje. 1896 m. pasirodė jo pirmoji knyga „Malonumai ir dienos". Knygoje greta pasakojimų, eilėraščių ir prozos kūrinių buvo keturi muzikiniai kūriniai fortepijonui, kuriuos parašė jo draugas kompozitorius Reinaldas Hanas, ir daugybė akvarelininkės ir dvarininkės Madlenos Lemer iliustracijų. Beje, Marselis Prustas dažnai lankydavosi pastarosios salone, kur susipažino su daugeliu menininkų. Kitus aštuonerius metus jis rašė 1000 puslapių apimties romaną, kuris liko nebaigtas ir nežinomas. Jis pasirodė tik praėjus 30 metų po autoriaus mirties pavadinimu „Žanas Santėjus". 1905 m. mirė jo motina, kurią jis mylėjo labiau už viską pasaulyje. Po metų jis persikėlė į mirusio dėdės butą Hausmano bulvare ir visiškai pasitraukė iš visuomeninio gyvenimo. Savo darbo kambarį nuo išorinio triukšmo jis izoliavo kamštinėmis plokštėmis ir pasinėrė į 7 romanų ciklo „Prarasto laiko beieškant" rašymą, tapusį vieninteliu jo gyvenimo tikslu. Ciklą sudarė „Svano pusėje" (1913), „Žydinčių mergaičių šešėlyje" (1918), „Germantai" (1920/1921), „Sodoma ir Gomora" (1921-1923), „Kalinė" (1923), „Pabėgėlė" (1925) ir „Atrastas laikas" (1927). M. Prustas mirė Paryžiuje 1922 m. lapkričio 18 d. susirgęs bronchitu.

REKOMEMDUOJAMA

Pirmoji publikacija lietuvių kalba:

Vilnius, 1979

Perskaityti:

Marselis Prustas. Svano pusėje. Romanas iš ciklo „Prarasto laiko beieškant", vertė Aldona Merkytė, 1979.

Marselis Prustas. Sodoma ir Gomora. Romanas iš ciklo „Prarasto laiko beieškant", vertė Galina Baužytė-Čepinskienė, 1996.

Marselis Prustas. Atrastas laikas. Romanas iš ciklo „Prarasto laiko beieškant", vertė Galina Baužytė-Čepinskienė, 1997.

Marselis Prustas. Kalinė. Romanas iš ciklo „Prarasto laiko beieškant", vertė Pranas Bieliauskas, 1998.

Pažiūrėti:

Kino filmą „Svano meilė". Rež. Folkeris Šliondorfas; vaid. Džeremis Aironsas, Ornela Muti, Alenas Delonas, Fanė Ardan, Marija-Kristina Baró. Vokietija / Prancūzija, 1983.

Aplankyti:

„Tetos Leonijos" namą Iljėr-Kombrėje (nuo 1972 m. M. Prusto muziejus).

TRUMPAS ĮVERTINIMAS

Prusto skaitytojai atpažįsta vieni kitus iš susižavėjimo veide – jie išgyveno stebuklą, kuriam daugelis kitų žmonių neturi laiko.

Valdinys
Heinrichas Manas

Tiek daug laiko jis neskyrė nė vienam romanui. Metų metus Heinrichas Manas rinko straipsnius iš laikraščių ir žurnalų, pasižymėdavo viską, kas buvo susiję su valstybe, politika, visuomene ar kaizeriu. *„Reikėtų parašyti vokiečių romaną, nes tinkamas laikas jau praleistas...“*, – rašė jis viename laiške 1907 m. gruodžio mėnesį. Pirmieji sakiniai jau buvo užrašyti ant popieriaus: knyga turėjo papasakoti „visuomeniškos asmenybės istoriją valdant Vilhelmui II“. Ji tapo viena aštriausių politinių satyrų, parašytų apie Vokietiją, už kurią iki šiol niekas nėra parašęs geresnės.

▪ Kino filmo „Valdinys“ (rež. V. Štaudė) pagal to paties pavadinimo H. Mano romaną plakatas. Filmas pirmą kartą parodytas 1951 m. VDR. Vokietijos Federacinėje Respublikoje jį parodė tik 1957 m.

Daugiau nei dešimt metų prieš „Valdinį“ Heinrichas Manas nusprendė pradėti naują literatūros kryptį. Jis nebenorėjo rašyti romanų apie jausmingus atsiskyrėlius, šviečiamųjų romanų ar novelių apie menininkus, kurie tuo metu buvo labai madingi. Sulaukęs dvidešimt penkerių metų Heinrichas Manas sumanė rašyti „socialinį laiko romaną“ ir vykdyti „intelektualiąją politiką“. Prancūzijoje kuriantis Emilis Zola buvo puikus pavyzdys, kad per literatūrą galima daryti nemenką politinę įtaką – per literatūrą jis tapo labai žymiu visuomenės veikėju.

Kaip atrodė Vokietija pasitikdama 20-ąjį amžių? Nuo Vokietijos valstybės sukūrimo 1871 m. ji tapo viena didžiųjų valstybių, turinčių kolonijų, klestinčią ekonomiką ir augantį nacionalinį savimonės jausmą. Kariuomenė buvo šventoji institucija ir greta aristokratijos buvo antroji valdžia valstybėje. Karinę laiko dvasią geriausiai įkūnijo

kardu mosuojantis ir garbinamas kaizeris Vilhelmas II, kurio nerūpestinga nacionalistinė pasaulėžiūra buvo visiems pavyzdys: „Pasaulis turi gėrėtis vokiečiais.“ Nesutinkantys su tokiomis pažiūromis nebuvo iš karto sodinami į kalėjimą, tačiau jiems buvo priklijuojama atitinkama etiketė: išdavikas, benamis ir socialdemokratas. Pastarasis buvo blogiausias keiksmažodis. Socialdemokratas – tai blogas vokietis, abejojantis Dievo skirta monarchija ir karine socialine santvarka, negerbiantis kaizerio ir garsiai svarstantis, ar Vokietijos neapėmė didybės manija. Socialdemokratas nebuvo geras valdinys ir prastai šaukė „Valio“, ne kaip Dyderichas Heslingas.

■ Heinrichas Manas, 1930 m.

„Jis savo skrybėle mosavo aukštai virš visų galvų, apimtas susižavėjimo ir siautulio, danguje, kur sukosi mūsų giliausi jausmai. Ten, pro pergalingų žygių vartus, ant žirgo įjojo valdžia! Valdžia, kuri mus valdo ir kuriai mes bučiuojame kojas. Prieš ją mes nieko negalime padaryti, nes visi ją mylime.“

Dyderichas yra tiesiog geras valdinys. Kad ir nuo ko gautų pylos – namuose nuo tėvo, mokykloje – jis viską nuolankiai priima. Kariuomenėje jį muštruoja, o Dyderichas stovi išdidus ir pasitempęs. „Uniformos skonį“ jis pajunta vienoje Berlyno studentų grupelėje. Ištikimas „Naujosios Teutonijos“ narys, su auliniais batais ir šerpėmis, Dyderichas sužino, ką reiškia nusigerti iki sąmonės netekimo ir tuo pačiu šaukti nacionalistinius šūkius. Užeigose Dyderichas pirmą kartą mėgaujasi valdžia kitiems, o naujokams dėl to visai nejuokinga. Pasilenkti ir išspardyti užpakalį – tokia yra Dydericho gyvenimo filosofija. Viskas šiek tiek pasikeičia, kai jis sutinka Agnesę ir ją įsimyli. Jie permiega, Dyderichas tampa pirmuoju Agnesės vyru ir šis nuotykis jį ilgam sužavi. Tačiau pagal griežtas tradicijas ir visuomeninę padėtį Agnesė yra jam per prasta pora. Dyderichas

■ Paminklas kaizeriui Vilhelmui II, 1910 m.

> *„Ši Heinricho Mano knyga yra tikro vokiečio atspindys – noras įsakinėti ir paklusti, jo šiurkštumas ir religingumas, sėkmės troškimas ir beveidis civilinis bailumas.“*
>
> Kurtas Tucholskis

1945 m. Heinrichas Manas laiške Liudvikui Markuzei rašo: „Kai tik vokiečiai pralaimi karą, spausdina mano „Valdinį“.

išsigąsta dėl savo reputacijos, – jis sprunka į krūmus ir atsikrato Agnesės tėvo, reikalaujančio vedybų, pateikdamas niekšišką pasiteisinimą: jis negalįs vesti merginos, kuri nėra nekalta. Dėl to Dydericho nė kiek negraužia sąžinė, netgi priešingai – morališkai jis jaučiasi teisus ir pasielgęs teisingai. Jo mąstymą ir poelgius nulemiantys politiniai įsitikinimai galutinai nesusiformavę, tai netrukus pajunta ir jo pavaldiniai – iš mirusio tėvo paveldėto popieriaus fabriko darbuotojai. Tuo įsitikina socialdemokratinių pažiūrų mašinų meistras: kas jam nepaklūsta, tuoj pat atleidžiamas. Griežtos Dydericho pažiūros gana greitai suteikia jam politinio svorio provincijos miestelio gyvenime. Jis paduoda į teismą politiškai liberalų fabrikantą už Jo Didenybės įžeidimą, laimi bylą ir tampa įtakingu bei privengiamu žmogumi. Didžiausiu jo politiniu triumfu tampa kaizerio paminklo

▪ Scena iš Volfgango Štaudės filmo „Valdinys“. Režisierius subtiliai montuodamas ir pereidamas nuo vienos scenos prie kitos atskleidžia valdinio dvasios esmę.

statyba vietoje planuoto vaikų lopšelio. Už patriotizmą jis vėliau apdovanojamas ordinu.

„(Dyderichas) pasilenkė ir, kai jam įteikė kryžių, sudėjo rankas ant širdies, užmerkė akis ir įsivaizdavo, tarsi prieš jį stovėtų kažkas kitas, pats davėjas. (...) Ketvirtojo laipsnio Karališkasis ordinas blizgėjo, ir tai buvo tikras įvykis, paminklas Vilhelmui Didžiajam, (...) sandėris ir garbė.“

Nuo 1914 m. sausio 1 d. žurnalas „Zeit im Bild“ spausdino „Valdinį“ kaip tęstinį romaną. Išankstinis ištraukų spausdinimas puikiai atspindėjo prieškarinės Vokietijos politines nuotaikas: pagyrimai socialdemokratinėje spaudoje susilaukė aršios monarchijos šalininkų kritikos. Nepaisant to, kad Heinrichas Manas išbraukė kai kurias kaizerio atžvilgiu itin kritiškas ištraukas, romano publikacija rugpjūčio 13 d. buvo nutraukta – prasidėjo Pirmasis pasaulinis karas.

Tik 1918 m., po kaizerinės Vokietijos žlugimo, atėjo laikas išleisti knygą: per 6 savaites buvo parduota 100000 egzempliorių. „Valdinys“ buvo didžiausia literatūrinė autoriaus sėkmė, o Dyderičho Heslingo personažas iki šių dienų išliko literatūros mėgėjų atmintyje. Heinrichas

■ Dyderichas (Verneris Petersas) ir Agnesė (Renata Fišer).

■ Dyderichas Heslingas sako iškilmingą kalbą paminklo kaizeriui Vilhelmui II atidengimo proga.

■ Scena iš filmo „Valdinys“ (rež. V. Štaudė). Scenarijų parašė Volfgangas Štaudė su savo tėvu Fricu Štaude, atlikusiu nedidelį teisėjo vaidmenį.

Manas jį patį vadino „įdomiu tipu“, kurių visais laikais buvo ir, deja, bus. Dyderichas yra puikiausias siauro akiračio miesčionio pavyzdys, – jis nuolat plaukia pasroviui, šliejasi prie bet kokio už jį patį didesnio autoriteto, jo naivus piktumas, nulemiantis temperamentingą charakterį, yra gąsdinantis ir kartu komiškas. Jis yra tikras suskis, kuriam visi linki tik bloga, tačiau kartu ir žavisi jo gudrumu, kuris leidžia jam sėkmingai irtis per gyvenimą. Heinricho Mano aprašymai beveik visuomet yra šalti ir dalykiški. Tik vienoje vietoje autorius leidžia sau nukrypti į šoną: romano pabaigoje vienas leitenantas suvedžioja Dydericho seserį, tačiau vesti jos neketina. Dyderichas šaukia visa gerkle, tačiau supranta, kad jo įniršis beprasmis. Jis žino leitenanto pasiaiškinimą: „padorus vokietis“ negali vesti merginos, kuri nėra nekalta.

■ „Ši tauta yra beviltiška“. Toks buvo Heinricho Mano planuotas, bet vėliau atsisakytas „Valdinio“ moto.

„Tai ne tik literatūriniu požiūriu neeilinė, bet ir absoliučiai gąsdinanti ir pranašiška knyga: visa tai jau vyksta.“

Klausas Manas

VALDINYS

HEINRICHAS MANAS. GYVENIMAS IR KŪRYBA

Heinrichas Manas gimė 1871 m. kovo 27 d. Liubeke. Pradėjo rašyti dar būdamas mokinys. Savo įspūdžius apie kelionę į Sankt Peterburgą jis išsamiai aprašė dienoraštyje, kurį po dvejų metų perdirbo. Nuo 1885 m. jis rašė apybraižas, noveles ir eilėraščius ir rašyme rado būdą išreikšti savo kritiškas visuomenines pažiūras. Anksčiau laiko nutraukęs mokslą gimnazijoje, Heinrichas Manas pagal tėvų norą pradėjo buhalterijos mokslus Drezdene, kuriuos, kaip ir savanorišką darbą S. Fišerio leidykloje, nutraukė. Po tėvo mirties 1891 m. jis išspausdino pirmąją recenziją, o nuo 1893 m. gyveno kaip laisvas rašytojas. Iki 1898 metų jis daugiausia gyveno Italijoje, kai kada su jaunesniuoju broliu Tomu Manu. Nuo 1899 iki 1914 m. jis gyveno Miunchene, Berlyne, bet daugiausia laiko praleisdavo Italijoje ir rašė romanus, apsakymus, pjeses ir esė. Dėl politinių pažiūrų jis vis labiau konfliktuodavo su broliu Tomu Manu ir, prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui, jie nutraukė santykius (broliai po to vėl susitaikė 1922 m.). 1912 m. Heinrichas Manas pradėjo rašyti „Valdinį“ („Der Untertan“). Romano sėkmė po karo palietė Heinricho Mano nacionalinį autoritetą. 1930 m. jis išrenkamas Prūsijos menų akademijos poezijos skyriaus prezidentu. Pagal romaną „Profesorius Unratas“ („Profesor Unrat“) pastatytas filmas „Žydrasis angelas“ išgarsino jo vardą tarptautiniu mastu. Priverstas palikti akademiją, Heinrichas Manas 1933 m. emigruoja į Prancūziją. Ten jis parašė žymiausią veikalą „Henriko IV jaunystė ir branda“ („Jugend und Vollendung des Königs Henri IV“). Po penkerių metų persikėlė į Kaliforniją. 1950 m. jam pasiūlyta tapti Menų akademijos, įkurtos Rytų Berlyne, prezidentu. Prieš pat kelionę 1961 m. kovo 12 d. H. Manas mirė Santa Monikoje. 1961 m. jo palaikai buvo pervežti į Rytų Berlyno Dorotėjos kapines. Volfgango Štaudės nufilmuotas „Valdinys“ (VDR, 1951 m.) Vakarų Vokietijoje buvo uždraustas ir parodytas tik 1957 m. (tiesa, 12 min. trumpesnis variantas). Neiškarpytas filmas Vakaruose buvo parodytas tik praėjus trims dešimtmečiams.

REKOMEMDUOJAMA

Pirmoji publikacija lietuvių kalba:

Kaunas, 1948

Perskaityti:

Heinrichas Manas. Profesorius Unratas, arba Vieno tirono galas. Romanas, vertė E. Kraštinaitis, 1948.

Pažiūrėti:

Kino filmą „Valdinys“. Rež. Volfgangas Štautė; vaid. Verneris Petersas, Paulius Eseris, Renata Fišer, Gertrūda Bergman, Sabina Talbach, Eduardas fon Vinteršteinas, Raimundas Šelcheris. VDR, 1951.

TRUMPAS ĮVERTINIMAS

Charakteringas niekšybės veidas ir puikus, piktas atsakymas į klausimą „Kas yra vokiška?“ Ši knyga negreitai pasens.

Šauniojo kareivio Šveiko nuotykiai

Jaroslavas Hašekas

▪ Scena iš filmo „Šaunusis kareivis Šveikas“ su Fricu Muliaru ir Heincu Riūmanu.

„Šveikai, Jėzau Marija. Dieve švenčiausias, aš nušausiu jus, galvijau, jauti, idiote! Ar jūs iš tiesų toks kvailas?“ „Leiskit pranešti, ponas leitenante, esu kvailas.“ Toks jis yra iš tikrųjų, net mediciniškai įrodyta – didžiausias kompanijos juokdarys, tačiau gudrus kaip lapinas, gyvenime – šungaudys ir chroniškas girtuoklis: Jozefas Šveikas. Jo istorija ir asmenybė tapo legenda ir kultūriniu palikimu kaip ir Tilio Ulenšpigelio gyvenimas ir pokštai. Kai kurie net nežino, kad už Šveiko vardo slypi visa knyga – akivaizdus didžiausio literatūrinio populiarumo įrodymas. Pirmieji skaitytojai 1911 m. Jaroslavo Hašeko sukurto personažo nuotykius skaitė plonytėmis brošiūromis išleistame romane. Autorius romano veikėjo vardą pasiskolino iš vieno Čekijos parlamentaro, pagarsėjusio savo nuolat pliauškiamomis nesąmonėmis. Prie veikėjo sukūrimo prisidėjo visame mieste žinomas ir prasigėręs adjutantas Štraslipka, anot gandų, net padėkojęs už jam suteiktą abejotiną garbę. Niekas net nenumanė, kad vėliau jis įeis į pasaulio literatūros istoriją. Pirmasis pasaulinis karas į savo sūkurį įtraukė ne tik knygos personažą, bet ir jo kūrėją. Jaroslavas Hašekas pateko į nelaisvę, įstojo į čekoslovakų korpusą ir

„Kas nori suprasti Kafką, turi perskaityti „Šveiką“. Šveikas bejėgis kaip ir Kafkos veikėjai. Čia, kaip ir ten, nėra išeičių. Kafkos „Nuosprendis“, „Pilis“ ir Hašeko „Šveikas“ yra kaip iškilmingos mišios ir kasdienės mišios. Abiem atvejais kalbama apie pamaldas, tik neigiama prasme.“

Jiržis Gruša, poetas ir buvęs Čekijos diplomatas

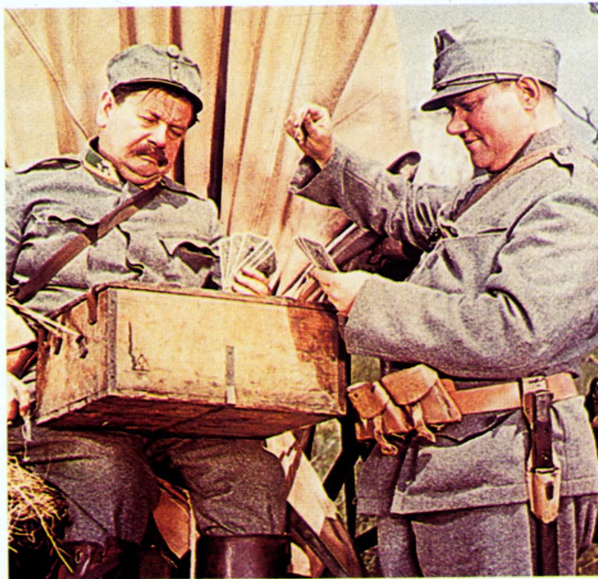
„Šiai knygai negali prilygti nė viena man iki šiol žinoma.“
Kurtas Tucholskis, „Weltbühne“, 1926

Rusijos pilietiniame kare kovėsi bolševikų pusėje. Rašytojas turėjo nemaža bendra su jo sukurtu Šveiku. Jis mielai vaizdavo anarchistą klouną, buvo „rimtas“ sugėrovas ir visuomet sugebėdavo kažkaip išsisukti. Net tarp Rusijos komunistų jį lydėjo sėkmė, – kadangi jis mokėjo rusų kalbą, savo plepalais bet ką išjuokdavo ir net gulėdamas po stalu galėjo gerti, Hašekas tapo Raudonosios armijos karininku ir politkomisaru. Grįžęs į Prahą, jis pateko į kontrrevoliucijos verpetą ir kaip rusų šnipas vos išvengė mirties, – ir vėl sugebėjo išsisukti. Jis panašiai apmulkino ir dvi žmonas, kurias buvo vedęs vienu metu.

Hašekas, kaip ir jo sukurtas personažas Šveikas, buvo neklaužada, juokdarys ir bohemos atstovas, beje, tiesiogine prasme: rašytojas kilęs iš Bohemijos. Skirtumas tik tas, kad Hašekas buvo išsimokslinęs, studijavo, pragyvendavo iš rašymo, dirbo žurnalistu ir buvo rašytojas. Jis rašė viską, kas duodavo pajamų. Vieną ir tą patį kūrinį „išskirtinai“ parduodavo daugeliui laikraščių, rašydamas reportažus apie jo fantazijoje gyvenančius gyvūnus sugebėjo nuo bankroto išgelbėti gamtos žurnalą. Be to, jis prikurdavo ir daugiau įvairiausių nebūtų įvykių, kuriuos sugebėdavo parduoti kaip patikimas žinias. Jis dažnai sėdėdavo užeigose ir kavinėse. Už vieną kroną jis parašydavo puslapį teksto. Iš viso per kelis metus jis parašė 2000 trumpų, linksmų humoreskų, tris romanus, iš kurių du pradingo. Išliko tik šaunusis kareivis Šveikas – sielos brolis ir kūrybinis palikimas.

■ Vokiečių reklaminis filmo „Šaunusis kareivis Šveikas“ (1960) plakatas. Pagrindinį vaidmenį atliko Heincas Riūmanas, režisierius Akselis fon Ambeseris.

■ Rudolfas Hrušinskis (dešinėje) filme „Šaunusis kareivis Šveikas“.

■ Jaroslavas Hašekas prieš pat jo mirtį.

„Šveikas ir leitenantas Lukašas pažvelgė vienas kitam į akis. „Ne, tai siaubinga. Dabar aš pats stebiuosi, kad jūsų nenušoviau. Kas man galėjo atsitikti? Nieko. Aš būčiau išgelbėtas. Ar jūs tai suprantate?" „Leiskite pranešti, pone leitenante, kad aš visiškai suprantu."

Kodėl šaunusis kareivis Šveikas toks komiškas? Šaunus, nes jis visuomet daro tai, ko iš jo reikalaujama, ir patvirtina, kas jam sakoma. Komiškas ir kartu viską griaunantis savo kelyje, nes jis jau seniai yra užėmęs su prakeiksmais ir įžeidinėjimais paskirtą vietą. Jis žino, kada ateina laikas ir savo noru keliauja į kalėjimą. Prižiūrėtojas raunasi plaukus: ir vėl jis! Iškilus pavojui susipykti su vyresnybe, Šveikas paklusniai užbėga įvykiams už akių. Ir kaip jis pliauškia! Jam užduodamus klausimus jis supranta pažodžiui ir atsako tiesmukai, taip, kaip jam tą akimirką šauna į galvą. Iš viso to išeina savotiška ir komiška sveiko proto elizija. Pavyzdžiui, policijos viršininkas skaito neva jo padarytus nusikaltimus – ilgą sąrašą, prasidedantį Jo Didenybės įžeidimu ir besibaigiantį valstybės išdavimu ir erchercogo nužudymu. „Daug, – pastebi visai nekaltas Šveikas, – o kas per daug, tas nesveika".

Pirmieji metmenys apie Jozefą Šveiką parašyti dar 1911 m., o romanas trimis tomais išleidžiamas tik 1921-1923 m. Knyga sėkmės susilaukė vėliau, ją išvertus į vokiečių kalbą. Patys čekai iš pradžių nebuvo susižavėję, netgi priešingai, – bjaurėjosi suktu girtuokliu Šveiku. Tačiau vokiečiams atrodė kitaip. Kurtas Tucholskis romaną pavadino sensacija, o pagal jį Ervino Piskatoriaus sukurta pjesė Berlyne 1929 m. tapo hitu. Vėliau Bertoldas Brechtas sukūrė pjesę „Šveikas Antrajame pasauliniame kare". Nuo tada Šveikas tapo ne girtuoklis ar intrigantas, o humaniškas, maištaujantis ir svarbus mažojo žmogaus užtarėjas, gudrumu įveikiantis blogį, karinę ir politinę šalies valdžią. Toks kareivis Šveikas išgarsėjo visame pasaulyje, tačiau autorius apie tai nespėjo sužinoti. Jaroslavas Hašekas mirė 1923 m., sulaukęs trisdešimt devynerių. Mirtinai nusigėrė.

„Šveikas mums padeda paaiškinti pasaulį ir žiaurų likimą. Šveikas apmulkina visą pasaulį. Jis mums parodo, kaip galima apsiginti."

Zigfridas Lencas

ŠAUNIOJO KAREIVIO ŠVEIKO NUOTYKIAI

JAROSLAVAS HAŠEKAS. GYVENIMAS IR KŪRYBA

Jaroslavas Hašekas gimė Prahoje 1883 m. balandžio 30 d. Po tėvo mirties trylikametis paauglys metė mokslus gimnazijoje ir pradėjo dirbti pas vaistininką. Iškrėtęs išdaigą, jis buvo priverstas pereiti į kitą vaistinę, o buvusius darbdavius jis vėliau paminėjo „Šveiko nuotykiuose". Nuo 1899 iki 1902 m. Hašekas studijavo Prahos prekybos mokykloje ir dirbo tarnautoju draudimo bendrovėje, iš kurios nepraėjus nė metams buvo atleistas. Tuomet jis nusprendė tapti rašytoju, nes jau buvo išspausdinęs kelis apsakymus. Priklausydamas bohemai, jis kurį laiką buvo susidėjęs su anarchistais. 1909 m. pradėjo redaguoti žurnalą apie gyvūnų pasaulį, tačiau netrukus už reportažus apie pramanytus gyvūnus buvo atleistas. Kitą, laikraščio „České slovo" reporterio, darbo vietą taip pat greitai prarado. Žlugus pirmajai santuokai, jis be nuolatinės gyvenamosios vietos gyveno Prahoje arba keliavo po Vidurio Europą. Jis toliau rašė straipsnius laikraščiams ir žurnalams, savo humoristiniuose ir satyriniuose kūriniuose išjuokė bažnyčią, monarchiją ir miesčionišką moralę. Nuo 1912 iki 1915 m. išleido 4 apsakymų tomus. Pirmojo pasaulinio karo metu Hašekas dezertyravo iš Austrijos kariuomenės ir perbėgo į čekų legioną, o vėliau prisidėjo prie Raudonosios armijos. 1920 m. grįžo į Prahą ir pradėjo rašyti „Šauniojo kareivio Šveiko nuotykius pasauliniame kare" – groteskišką ir komišką istoriją apie iš pažiūros kvailoką kareivį, išjuokiantį visą militaristinę sistemą. Romanas pradėtas leisti atskiromis brošiūromis ir iš karto susilaukė didelio susidomėjimo. Jaroslavas Hašekas Lipnicoje nusipirko namą, kur gyveno su antrąja žmona. Jis gėrė, jo sveikata nuolat blogėjo ir jis mirė 1923 m. sausio 3 d. nuo širdies paralyžiaus. „Šauniojo kareivio Šveiko nuotykiai" liko nebaigti (tuo metu jis rašė ketvirtąją romano knygą). Publicistas Karelas Vanekas užbaigė romaną ir papildomai parašė penktąją ir šeštąją dalis – „Šauniojo kareivio Šveiko nuotykiai rusų nelaisvėje". Tarptautinis pripažinimas atėjo tik knygą išvertus į vokiečių kalbą 1926/27 m. Kareivis Šveikas tapo simboline figūra, apie jį sukurta daugybė pjesių, filmų ir radijo vaidinimų. Ypač išgarsėjo Bertoldo Brechto sukurta drama „Šveikas Antrajame pasauliniame kare", kurią jis sukūrė 1941-1945 metais gyvendamas emigracijoje Amerikoje.

REKOMEMDUOJAMA

Pirmoji publikacija lietuvių kalba:
Vilnius, 1956

Perskaityti:

Jaroslavas Hašekas. Šauniojo kareivio Šveiko nuotykiai pasauliniame kare. Satyrinis romanas, vertė Kazys Akelis ir Alfonsas Tiešis, 1987 ir 1998.

Jaroslavas Hašekas. Šauniojo kareivio Šveiko nuotykiai pasauliniame kare. Satyrinis romanas, vertė Almis Grybauskas, 2000.

Jaroslavas Hašekas. Juokai pro ašaras. Jumoreskų rinkinys, vertė V. Oškinis, 1938.

Pažiūrėti:

Kino filmą „Šaunusis kareivis Šveikas Prahoje". Rež. Karelas Steklas; vaid. Rudolfas Hrušinskis, Milošas Kopeckis, Svatoplukas Benešas, Eva Svobodova, Františekas Filipovskis, Božena Havličkova, Josefas Hlinomazas. Čekoslovakija, 1956/57.

Kino filmą „Šaunusis kareivis Šveikas". Rež. Akselis fon Ambeseris; vaid. Heincas Riūmanas, Ernstas Stankovskis, Ursula Borsody, Senta Berger, Erika fon Telman, Francas Muksenederis. VFR, 1960.

TRUMPAS ĮVERTINIMAS

Vis dar gražiausia pasaulyje antimilitaristinė satyra su labiausiai jaudinančiu pastabumu literatūros istorijoje.

Ulisas
Džeimsas Džoisas

„Sėdėdamas ant unitazo, jis išskleidė laikraštį ir patiesė ant apnuogintų kelių.“ Vyras vakare gerai pavalgė. Rytą patogiai atsisėdo ant klozeto, – reikia sužinoti paskutines pasaulio naujienas ir išsiaiškinti žarnyno veiklą: *„...nedidelio vakarykščio vidurių užkietėjimo neliko nė ženklo. Greičiausiai nieko rimta, nes kitaip būtų bėdos su hemorojumi. Ne, pats tas. Taip. Aaa!“*

■ Scena iš kino filmo „Ulisas“ (1966 m. , rež. Džozefas Strikas). Leopoldo Blumo vaidmenį atliko Morisas Roversas. Filmas, gavęs Oskaro apdovanojimą už geriausią režisūrą, buvo vertinamas itin nevienareikšmiškai.

Prieš tai pusryčiams jis suvalgė marinuotų inkstų, žmonai į lovą atnešė arbatos, nes tuoj pat turi išeiti į darbą, – mat dirba laikraštyje reklamos agentu. 1904 m. birželio 16-oji, ketvirtadienis, diena, niekuo neišsiskirianti iš kitų.

Šis herojus yra Leopoldas Blumas, šiuolaikinis Odisėjas, kuris autoriaus Džeimso Džoiso valia klaidžioja Dublino gatvėmis nuo aštuonių ryto iki trijų nakties. Kartais jį lydi medicinos studentas Stivenas Dedalas, antrasis svarbiausias veikėjas, su kuriuo mes susiduriame Leopoldo žmonos Marijonos, arba Molės, dėka. Knygos pabaigoje snūduriuodama ji murma sau po nosimi gana ilgai – ištisus 60 puslapių, be taškų ir kablelių, 40 000 žodžių. Pirmasis ir paskutinis žodis yra žinomas angliškas „Taip“ („Yes“).

„... ir tuomet jis paklausė manęs ar aš noriu taip pasakyti tai mano kalnų gėlelė ir iš pradžių mano rankos apsivijo kaklą ir pritraukiau jį prie savęs kad jis pajuto mano krūtinės aromatą taip ir jo širdis pašėlusiai daužėsi ir aš pasakiau taip aš noriu taip.“

Per dieną šis tas nutinka: laidotuvės, gimimas, užeigoje Leopoldas susiginčija ir su arbatiniu gauna per galvą.

Viešnamyje matome laukines scenas, čia Leopoldas sutinka Stiveną ir pasikviečia į namus, kuriuose po pietų Molė svetimauja su meilužiu. Namuose daug geriama ir keikiamasi, be saiko ryjamas maistas, poruojamasi, be to, pagrindinis herojus onanizuojasi. Autorius romaną laikė *„smagia, visa apimančia plepalų lygio kronika su įvairiausia medžiaga"*. O Amerikos teismo baudžiamųjų bylų skyriaus nuomone, romanas yra „toks nešvankus, nepadorus, niekingas, smerktinas ir bjaurus, kad tikslesnis jo apibūdinimas įžeistų teismą".

"Ar menui neiškilo pavojus tapti sanitariniu mokslu? Visi purviniausi dalykai tave nesulaikomai traukia kaip karvės mėšlas muses. Aš tikrai norėčiau, kad tu vėl rašytum eilėraščius."
Stanislavas Džoisas, Džeimso brolis, rašė jam laiške 1921 m. paskaitęs „Ulisą".

1918 m. Amerikos žurnaluose pasirodė pirmosios „Uliso" ištraukos. Leidėjos Margareta Anderson ir Džeinė Hip nedelsiant buvo paduotos į teismą, bylą pralaimėjo ir daugiau kaip 10 metų romanas JAV ir Anglijoje buvo uždraustas. Galiausiai „Ulisas" buvo išspausdintas Paryžiuje. Jį išleido moteris, dėl to tapusi labai žymia leidėja visame pasaulyje: tai buvo amerikietė Silvija Byč, knygyno „Shakespeare & Co" savininkė, knygą išleidusi už autoriaus lėšas. 1922 m. vasario 2 d., per savo 46-ąjį gimtadienį,

■ Vokietijoje išleistame reklaminiame plakate „Ulisas" apibūdintas kaip „begėdiškų dialogų" filmas.

„Ulisas“ yra atkaklus bandymas pasaulį sumaišyti su purvu, noras sugriauti šviesiąją ir gražiąją gyvenimo pusę, Viktorijos laikmečio vertybes; vietoje to turi triumfuoti beprasmybė, nešvankybės, o suprimityvintas žmogaus charakteris – tarnauti velniui.“

Edvardas Morganas Fosteris

Džeimsas Džoisas rankose laikė pirmąjį knygos egzempliorių. Jis buvo laikomas arogantišku airių senberniu, juokėsi iš visko ir visų (išskyrus save), nuolat gyrėsi savo išsilavinimu ir kalbos mokėjimu ir rašė nešvankius arba nesuprantamus, intelektualius kūrinius. Jo pirmąją knygą „Dubliniečiai“ atmetė 40 leidėjų. Kaip rodo pavadinimas, knyga buvo pasakojimų apie autoriaus gimtojo miesto žmones rinkinys. Iš pradžių Džoisas buvo sumanęs skaitytojus supažindinti su Leopoldu Blumu viename iš šių trumpų pasakojimų, bet greitai jis suprato, kad šia tema medžiagos jam užteks ištisam romanui.

„Dubliniečiai“ buvo išleisti 1914 m. Po to Džoisas septynerius metus rašė „Ulisą“. Romanas tapo tikra sensacija, autorius staiga išgarsėjo (taip pat ir iš blogosios pusės), o knyga šiandien laikoma įtakingiausiu ir reikšmingiausiu dvidešimtojo amžiaus romanu. Tam yra daug priežasčių. Pirmiausia dėl jo sensacingos formos: knyga suskirstyta į 18 epizodų, kiekvienas jų parašytas savitu kalbos stiliumi ir ypatinga pasakojimo maniera. Knygoje sutinkame tradiciškai realistinių vaizdų pasažus, kitos vietos pateiktos kaip reportažai, klausimai ir atsakymai, dramatiški dialogai, gyva kalba ar garsusis

■ 1845 m. graviūra: per Dubliną tekanti Lifio upė. Į šią upę Leopoldas Blumas įmeta suglamžytą raštelį, kurį romano atpasakojimo dieną matė daug žmonių.

vidinis Molės monologas. Beje, Molę autorius vadino „knygos vinimi“. Apskritai knyga parašyta „sąmonės srauto“ metodu, kurį 19-ame amžiuje sukūrė prancūzų romanistas Eduaras Diužardenas, tačiau Džeimsas Džoisas pirmasis pastebėjo šio metodo galimybes ir juo pasinaudojo. Iš vidinio monologo „Ulise“ atsirado savita literatūrinė psichoanalizė, kuri tiksliai ir negailestingai nušvietė sąmonės ir pasąmonės gelmes, prieštaringus pojūčius ir jausmus išliejo į vientisą, nesulaikomą žodžių srautą. Tai buvo naujas, nuostabus įvykis literatūroje, kurio negalėjo ignoruoti nė vienas romanistas.

„Ulise“ papasakojama sena, visiems žinoma istorija, tik apvilkta moderniais drabužiais. Leopoldo Blumo išgyvenimai tiksliai asocijuojasi su Odisėjo nuotykiais, skirtumas tik tas, kad pastarojo 10 metų trukusi kelionė sutraukta į vieną dieną. Antikiniai herojai Kirkė, kiklopas Polifemas „Ulise“ atitinka viešnamio šeimininkę, mušeiką ir užeigos chorą, o Odisėjo apsilankymą pas žmogėdras atitinka pietų metas užeigoje.

„Tu tik pažiūrėk: plėšrūnų žvėrių šėrimas. Vien vyrai, vyrai, vyrai. Sėdintys ant aukštų kėdžių prie baro, atsismaukę skrybėles, pasilenkę prie stalų ir šaukiantys atnešti duonos, kurios davė nemokamai, geriantys, išpūstomis akimis ryjantys prastą maistą ir besišluostantys šlapias barzdas.“

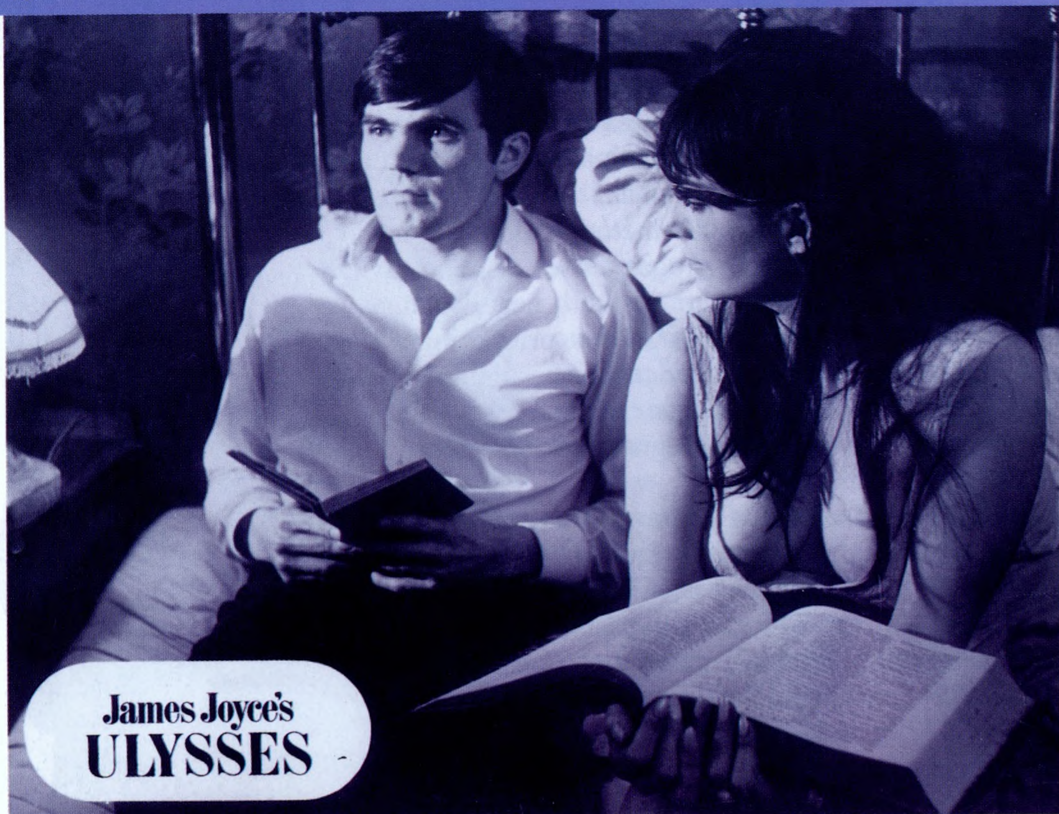
Šis literatūrinis fonas svarbus norint giliau suvokti romaną, tačiau jį galima su malonumu perskaityti ir nežinant antikinio kūrinio. Net nekreipiant dėmesio į aliuzijas į Homero kūrinį, „Ulisas“ dar ilgai pateiks literatūros tyrinėtojams mįslių, kokias nuorodas ir citatas iš 3000

„... tai didžiausio rašytojo kūrinys, ir ne tik mūsų laikų, bet ir visoje Europos literatūroje.“

T. S. Elijotas

■ Paminklas Džeimsui Džoisui Dubline, Žemutinės Abatijos ir O'Konelo gatvių sankryžoje.

■ Scena iš Džozefo Striko filmo"Ulisas". Veiksmo dieną Džeimsas Džoisas parinko birželio 16-ąją, nes tą dieną jis pirmą kartą išėjo pasivaikščioti su būsima žmona Nora, ir, kaip spėjama, pirmą kartą su ja permiegojo.

metų senumo istorijos autorius užšifravo savo romane. Jis pats romaną suprato kaip duoklę savo miestui ir gyrėsi taip tiksliai aprašęs pastatus ir gatves, kad pagal šiuos aprašymus būtų galima iš naujo atstatyti Dubliną. Skandalą, kurį sukėlė Džoisas su savo romanu, miestas senai pamiršo ir atleido nepaisant to, kad „Ulisas" Airijoje buvo uždraustas iki 1960 metų. Šiandien ši knyga iš tiesų yra tarsi ekskursijų vadovas, o ekskursija po miestą Leopoldo Blumo keliais aplankant jo butą Ekleso g-vėje Nr. 7 tapo turistine atrakcija. Kiekvienais metais birželio 16 d. užeigose ir kavinėse švenčiama „Blumo diena". Tikriausiai neretam lėbautojui, kaip ir airių Odisėjui iš „Uliso", teko slapčia įsigauti į namus. O gal jam pasisekė, kaip kadaise Leopoldui Blumui, ir langas buvo atviras?

ULISAS

DŽEIMSAS DŽOISAS. GYVENIMAS IR KŪRYBA

Vyriausias iš dešimties brolių ir seserų Džeimsas Džoisas gimė 1882 m. vasario 2 d. Ratgare, Dublino priemiestyje. Šešerių metų vaikas pradeda mokytis jėzuitų kolegijoje, o to meto įspūdžiai išsamiai aprašyti autobiografiniame romane „Jaunojo menininko portretas“ („Potrait of the Artist as a Young Man“). Labai anksti jam teko dalyvauti sukrečiančiuose politiniuose konfliktuose, kurie išugdė pasibjaurėjimą anglų viešpatavimu. Lygiai taip pat jis maištavo ir prieš bažnyčios autoritetą, kultūrinį provincializmą ir familiarius santykius šeimoje. Nuo 1898 m. iki 1902 m. jis Dubline jėzuitų Universiteto koledže studijavo filosofiją ir kalbas ir išgarsėjo kaip apsiskaitęs polemikas. Jis kūrė trumpus prozos kūrinius, vadinamąsias epifanijas, rašė eilėraščius, kai kuriems sukurdavo muziką, išversdavo į vokiečių kalbą, sukūrė dramą. Baigęs universitetą, Džeimsas Džoisas išvyko iš Airijos į Paryžių. Labai varganai gyvendamas, pradėjo medicinos studijas, bet dėl pinigų trūkumo turėjo jas nutraukti. Mirus motinai, 1903 m. Džeimsas Džoisas grįžo atgal į Airiją, kur išspausdino daug eilėraščių ir pradėjo rašyti pirmąjį prozos kūrinį „Dubliniečiai“ („Dubliners“), kuriame bandė aprašyti miestiečių dvasinį ir moralinį sustingimą. Tuo metu susipažino su Nora Barnakl, vėl išvyko iš Airijos ir gyveno su ja Ciuriche ir Trieste. 1905 m. jiems gimė sūnus Džordžas, o 1907 m. – dukra Liucija. Privačiai mokydamas anglų kalbos, Džeimsas Džoisas užbaigė „Dubliniečius“, tačiau savo penkiolikai niūrių istorijų rasti leidėją jam nesisekė. Jis išleido eilėraščių rinkinį „Kamerinė muzika“ („Chamber Music“) ir rašė romaną „Jaunojo menininko portretas“ (išleistas 1916 m. Niujorke). Nuo 1918 m. Niujorko žurnale „The Little Review“ pradėtos spausdinti ;„Uliso“ („Ulysses“) ištraukos. Šį kūrinį jis rašė nuo 1914 m. Ilgą laiką Anglijoje ir JAV dėl nešvankumo uždraustas romanas buvo išleistas Paryžiuje 1922 m., ir nuo to laiko romano plitimo negalėjo sustabdyti nei Niujorko paštas (sudegino 2000 egz.), nei Anglijos muitinė (konfiskavo šimtus egzempliorių). Nuo 1920 m. Paryžiuje gyvenantis Džeimsas Džoisas pradėjo rašyti „Finegano budynę“ („Finnegans Wake“). Šiam vienam iš sunkiausių pasaulio romanų jis paskyrė 15 metų. 1940 m. Džeimsas Džoisas pabėgo iš Paryžiaus ir apsistojo pas draugus provincijoje. Mirė 1941 m. sausio 13 d. Ciuriche.

REKOMEMDUOJAMA

Pirmoji publikacija lietuvių kalba:

Romanas nėra išverstas.

Perskaityti:

Džeimsas Džoisas. Dubliniečiai. Apsakymai, vertė Povilas Gasiulis, 1985.

Džeimsas Džoisas. Menininko jaunų dienų portretas, vertė Povilas Gasiulis, 1989. (Pasaulinės literatūros biblioteka; kn. 76. XX a. literatūra).

Pažiūrėti:

Kino filmą „Ulisas“ Rež. Džozefas Strikas; vaid. Mailas O'Šija, Barbara Džeford, Morisas Rouvzas, T. P. Makena, Ana Manahen. Didžioji Britanija, 1967.

TRUMPAS ĮVERTINIMAS

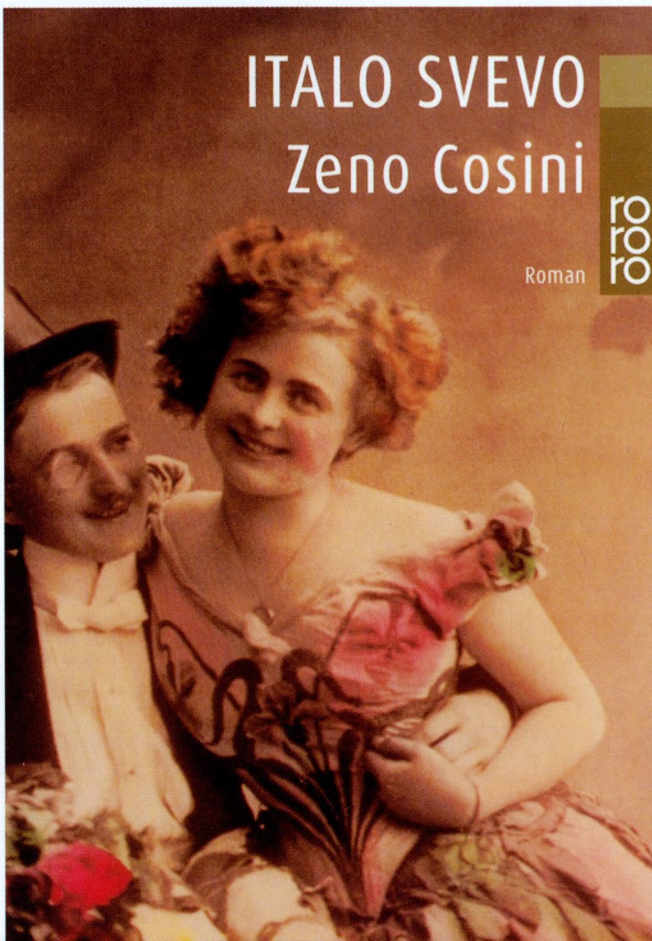
Modernioji šimtmečio knyga – „Ulisas“ pradeda naują literatūros amžių.

Dzeno sąmonė
Italas Svevas

„Mielas drauge, dėkoju už romaną su dedikacija. Dabar aš turiu jau du egzempliorius, nes vieną jau užsisakiau iš Triesto. Skaitau jį su dideliu malonumu. Ko jūs jaudinatės? Turėtumėte žinoti, kad tai tikrai geriausia jūsų knyga."

■ Kritikas Eudženijas Montalė laikraštyje „Il Quindicinale" rašė (1926 01 30): „Mes manome, kad šis autorius, nors ir nepripažintas amžininkų, gali nebijoti laiko nuosprendžio.

Tai Džeimso Džoiso laiškas netekusiam vilties žmogui. Ir pasipiktinusiam, kad į jį vėl niekas neatkreipė nė mažiausio dėmesio. Jokios reakcijos į naują kūrinį, parašytą per 14 dienų ir vėliau trejus metus gerintą, perdirbtą ir perrašinėtą, kad visi matytų, kokiu geru kūriniu jis tapo. Tačiau kritikai nieko nenorėjo apie jį žinoti. Laikraštyje „Corriere della Sera" jis buvo įvertintas kaip „antiliteratūrinis nesusipratimas ties italų literatūros riba", o žymiausi tuometiniai recenzentai atkakliai tylėjo kaip ir pasirodžius jo pirmiesiems romanams. Kaip kitaip buvo galima įvertinti įmonininką iš Triesto, vadovaujantį dažų fabrikui, kurio tikrasis vardas yra Etorė Šmicas, o literatūrinis slapyvardis – Italas Svevas, t. y. „Italas Švabas", pasirinktas dėl mokslo vokiškame internate? Be to, rašantį apie labai abejotinus dalykus: apie nepastovius vyrus, apgaudinėjančius savo žmonas, pasroviui plaukiančius per gyvenimą ir nesugebančius atsisakyti rūkymo. Ar tokios temos tinka rimtai literatūrai? Tuomet niekas net neįtarė, kad Italas Svevas į literatūros

517 - TRIESTE - RIVA TRE NOVEMBRE

istoriją įeis kaip vienas žymiausių šio amžiaus italų rašytojų, o jo romanas „Dzeno sąmonė“ žavės ir linksmins daugybę rūkorių visame pasaulyje.

„Aš esu įsitikinęs, kad paskutinės cigaretės skonis būna visiškai kitoks. Kitos taip pat gali turėti savitą skonį, tačiau jis niekuomet nebus toks stiprus. Paskutinė cigaretė turi pergalės prieš save ir greito jėgų bei sveikatos antplūdžio vilties aromatą. Kitas cigaretes rūkant išreiškiama asmeninė laisvė ir čia pat esanti jėgų ir sveikatos kupina era, tegu ir atidėta kiek vėlesniems laikams.“

Dzenas Kozinis yra pagyvenęs turtingas vyriškis, leidžiantis sau ilgai mąstyti apie gyvenimą. Pamąstyti tikrai yra apie ką, tačiau dėl principų ir ryžto stokos jis greitai susiduria su sunkumais. Jo likimas nuolatos priklauso nuo kitų žmonių ir išorinių aplinkybių. Norėdamas būti šalia mylimos Ados, kuri jį nuolatos atstumia, Dzenas veda ne itin patrauklią jos seserį Augustą ir netrukus susiranda meilužę, dėl kurios jo neapleidžia

■ Lapkričio trečiosios krantinė, Triestas (1936 m. fotografija).

■ Cigarečių reklama („Dzeno sąmonės“ pasirodymo metais).

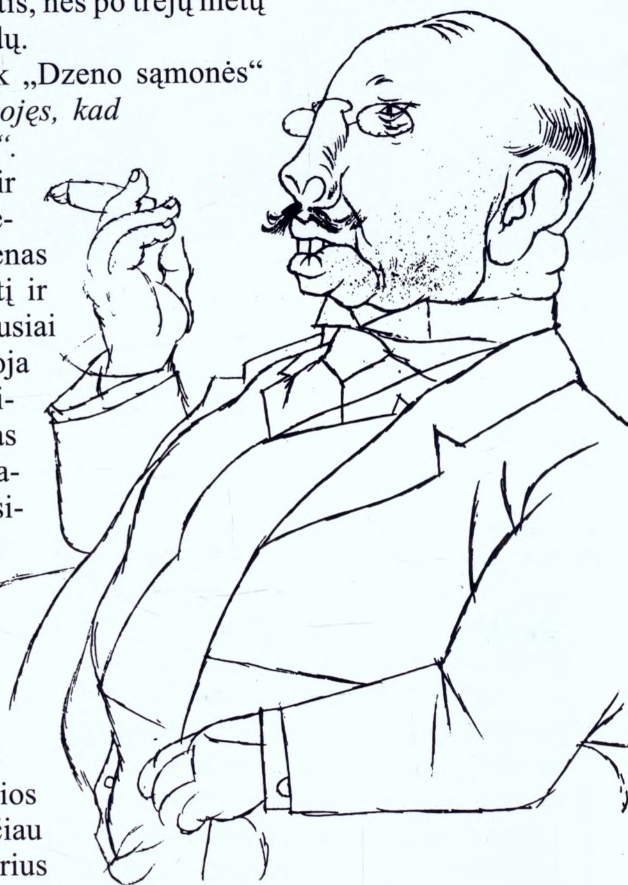
■ Vokiška cigarečių reklama iš „Dzeno sąmonės“ laikų.

sąžinės graužatis. *„Šiandien buvau neištikimas paskutinį kartą“*, – užrašo jis savo dienoraštyje, tačiau šis ketinimas, kaip ir ilgametis bandymas atsisakyti rūkymo, išsilaiko tik keletą valandų. Visa tai mes sužinome iš pačio Dzeno Kozinio. Psichoterapeuto, pas kurį jis eina visiškai sugniuždytas, reikalavimu Dzenas atlieka savotišką dvasinę išpažintį, įsiklauso į save, aprašo savo nuotaikas ir jausmus. Gydytoją labiausiai domina sapnai, ir Dzenas sąžiningai juos pasakoja, nors ir laiko tai visiška nesąmone. Bendrai, jam visa ši akcija atrodo abejotina, savo psichiatro jis negali pakęsti ir kaip įmanydamas kratosi gydymo. Prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui, įmonininkui ateina įkvėpimas ir jis pasiskelbia pasveikusiu. Dabar jis vaizduojasi kaip sveikatos filosofas: *„Nieko neįvyks, jei retkarčiais tik išgersi vieną kitą vaistą: visa kita turi kentėti, kovoti, turi judėti. Todėl skausmo ir meilės, vienu žodžiu, gyvenimo, negalima vadinti liga vien todėl, kad dėl to skauda.“*

Romanas pasirodė 1923 m. ir, kaip minėta, nesusilaukė didesnio atgarsio, todėl Svevas nusiuntė knygą Džeimsui Džoisui, geram savo draugui nuo Triesto laikų. Jie susipažino 1905 m. – tuomet Džoisas dėstė anglų kalbą Berlico mokykloje Trieste, o Svevas buvo jo mokinys. Tuo metu dar niekam nežinomas airis paskatino beveik 20 m. vyresnį Italą Svevą rašyti. Džoisas taip susižavėjo „Dzeno sąmone“, tad pasinaudodamas savo įtaka – prieš metus Paryžiuje buvo pirmą kartą išspausdintas „Ulisas“ – pateikė kūrinį prancūzų literatūros kritikams. Persilaužimas įvyko Prancūzijoje išspausdinus „Dzeno sąmonės“ ištraukas. Įtakingas Paryžiaus literatūrinis laikraštis išleido specialų numerį, skirtą I. Svevui, o romano herojus buvo pavadintas „miesčioniškuoju Čarliu

Čaplinu“ (Benžamenas Kremjo). Tuomet sureagavo ir italų spauda: italai jautėsi įžeisti, – niekas nenorėjo, kad prancūzai nurodinėtų, kas yra geras italų rašytojas. Italas Svevas ir jo romanas tapo aštrių diskusijų tema. Labai greitai romano priešininkų liko mažuma, autorius įgijo tokius žymius užtarėjus kaip L. Pirandelas arba Nobelio premijos laureatas E. Montalė. Pagaliau šešiasdešimt penkerių metų romano autorius buvo pripažintas. Deja, savo sėkme jis negalėjo ilgai mėgautis, nes po trejų metų mirė nuo autoavarijoje patirtų žaizdų.

Džeimsą Džoisą sužavėjo ne tik „Dzeno sąmonės“ turinys: *„Niekada nebūčiau pagalvojęs, kad rūkymas gali taip užvaldyti žmogų“.* „Uliso“ autoriui didelį įspūdį padarė ir moderni romano forma, kiek primenanti jo kūrinį. Pasakodamas Dzenas staiga peršoka iš dabarties į praeitį ir atgal, pasakoja savo sapnus (dažniausiai užhipnotizuotas). I. Svevas panaudoja vadinamąją „sąmonės srauto“ techniką, kurią išgarsino Džeimsas Džoisas ir Virdžinija Vulf. Romane šis pasakojimo būdas itin tinka aprašyti psichoanalizei, kuri taikoma pačiam Dzenui ir pagrįsta tomis pačiomis priemonėmis. Tuo metu psichoanalizė buvo paskutinis „mokslo šauksmas“ ir rašytojai ją labai atidžiai studijavo. Paskaitę romano pradžią, ekspertai priekaištavo I. Svevui, kad čia nėra nė mažiausios užuominos apie tikrąją terapiją, tačiau vėliau akivaizdžiai matyti, kaip autorius nagrinėja Dzeną panaudodamas visas tos srities galimybes. Šiandien tokiems kritikams knygos autorius užbėga už akių, – kaip tik šiais laikais buvo tinkamai įvertintas ironijos ir humoro kupinas stilius. I. Svevas ginčijosi su mokslo nuostatomis, tačiau instinktyviai pajuto

▪ Cigaras kaip valdžios simbolis: G. Groso piešinys „Šeimos galva“ (1921 m.).

„Aš buvau apimtas didelio, stipraus įkvėpimo. Nebuvo jokios galimybės išsisukti. Šį romaną tiesiog reikėjo parašyti.“
Italas Svevas

■ V. Alenas, mūsų laikų Dzenas Kozinis.

ir panaudojo jo komiškąsias puses. Todėl Dzeną Kozinį galima laikyti Vūdžio Aleno pirmtaku: ant sofos gulintis miesto neurotikas. Per daug inteligentiškas naujam tikėjimui, bet per silpnas, kad nuo jo gintųsi.

„Dzeno sąmonė“ yra mūsų įnašas į tarptautinę literatūrą, aprašančią besišypsančių ir sutrikusių europiečių ateizmą. Ne todėl, kad kosmopolitinės vizijos, keistos asmenybės ar kiti panašūs dalykai, bet kad I. Svevo buržuaziniai individai yra besitvenkiančios ir save sekinančios civilizacijos atmatos ir atsiskyrėliai (I. Svevo personažų „kvailumas“ ir keistas mūsų audringos epochos protagonistų charakteris yra blogesnis už amžiną žmonijos skurdą).“

E. Montalė

DZENO SĄMONĖ

ITALAS SVEVAS. GYVENIMAS IR KŪRYBA

Italas Svevas buvo italės ir iš Reinlando kilusio stiklo prekių pardavėjo sūnus. Etorė Šmicas (tikr. vardas) gimė 1861 m. gruodžio 19 d. Trieste, tuomet dar priklausiusiam Austrijai. Dvylikos metų berniuką tėvai išsiuntė į prekybos mokyklą netoli Viurcburgo. Po penkerių metų jis sugrįžo ir lankė aukštesniąją prekybos mokyklą, tačiau, žlugus tėvo verslui, mokslus turėjo nutraukti. Beveik 20 metų dirbo banko tarnautoju. Dažnai lankydavosi bibliotekoje ir studijavo italų ir prancūzų literatūrą. Pirmieji literatūriniai bandymai – komedijos, apsakymai ir kritikos straipsniai – pasirodė dienraštyje „L'Indipendente". 1892 m. išleidžia pirmąjį romaną „Vienas gyvenimas" („Una vita"), kurio pagrindinio veikėjo Alfonso Ničio gyvenimas turėjo daug paralelių su autoriaus biografija. Kritikai supeikė romaną kaip per daug diletantišką. 1895 m. autorius vedė Liviją Veneciani. Be darbo banke Italas Svevas papildomai dirbo mokytoju prekybos mokykloje ir Triesto laikraščio redaktoriumi. Antrasis romanas „Senatvė" („Senilita"), kurio ištraukas 1898 m. spausdino „L'Indipendente", taip pat neatnešė lauktos sėkmės, todėl I. Svenas palaidojo viltis padaryti literatūrinę karjerą. 1899 m. jis atsisakė banko tarnautojo vietos ir perėjo dirbti į savo uošvio įmonę. Po kelerių metų susipažino su Džeimsu Džoisu, kuris nuo 1904 m. Trieste dėstė anglų kalbą Berlico mokykloje. Jo paskatintas, vėl pradėjo rašyti. Nuo 1908 m. jis studijavo Z. Froido raštus ir padėjo savo sūnėnui „Sapnų aiškinimą" išversti į italų kalbą. Po Pirmojo pasaulinio karo Italas Svevas keletą metų dirbo dienraštyje „La Nazione" ir parašė trečiąjį romaną „Dzeno sąmonė" („Zeno Cosini", išleistas 1923 m.), kuris kaip ir pirmieji romanai sėkmės nesusilaukė. Autorių dar sykį paguodė Džoisas, kuris romaną laikė šedevru ir nusiuntė jį prancūzų kritikams Benžamenui Kremjó ir Valeriui Larbo. Prancūziškas leidimas bei aštrūs prancūzų ir italų literatūriniai debatai išgarsino romaną ir jo autorių likus trejiems metams iki jo mirties (1928 m. rugsėjo 13 d.). Italų lyrikas Eudženijas Montalė straipsnyje „Italo Svevo pagerbimas" labai šiltai atsiliepė apie šį romaną. Literatūros istorijoje Italas Svevas laikomas vienu iš pirmųjų ir vienu iš ryškiausių psichologinio romano kūrėjų.

REKOMEMDUOJAMA

Pirmoji publikacija lietuvių kalba:

Romanas nėra išverstas.

Perskaityti:

Leidinių nėra.

TRUMPAS ĮVERTINIMAS

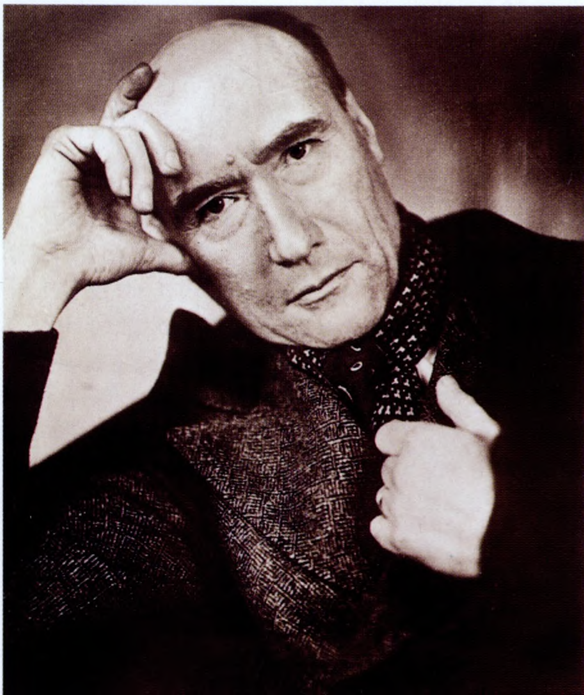
Viena iš sąmojingiausių dvidešimtojo amžiaus knygų – atstoja vizitą pas psichoterapeutą!

Pinigų klastotojai
Andrė Židas

■ Jaunasis Andrė Židas.

■ Andrė Židas apie 1920 m.

Kai buvo jaunas, jis atrodė kaip Kienus Ryvzas: siauros, įstrižos akys, aukšti skruostikauliai ir gašlios lūpos. Jis buvo kilęs iš turtingos šeimos ir niekada nejautė pinigų stygiaus. Literatūros srityje jis anksti tapo nacionaliniu pasididžiavimu: rašė elegantiškiausiu to meto stiliumi ir daugelį dešimtmečių, kai tik kalba pasisukdavo apie jį, buvo vadinamas žymiausiu gyvu Prancūzijos rašytoju. 1947 m. jam paskirta Nobelio premija literatų pasaulyje buvo savaime suprantamas dalykas.

Pagal savo kilmę ir išsilavinimą Židas galėjo būti pedantiškuoju prancūzų Tomu Manu: žymus buržuazinis rašytojas, aristokratiškas savo šalies inteligentijos atstovas ir mokyklinių vadovėlių klasikas. Tačiau buvo keletas smulkmenų, kurių afišuoti nesinorėjo. Skirtingai nuo Tomo Mano, jis atvirai pripažino esąs homoseksualas, o pernelyg griežtas religinis ir etiketą atitinkantis auklėjimas padarė jį maištininku, besidominčiu tik viena problema – individo laisve.

Dėl nepaliaujamos kovos prieš ideologijos, moralės ir religijos gniaužtus Andrė Židas turėjo ne tik priešų, bet ir draugų. Viena iš pirmųjų jo knygų vadinosi „Amoralus žmogus“. Pavadinimas apibūdino programą, kuriai Židas paskyrė gyvenimą, darbą, viską. Jauniems jis davė patarimą: „Tikėkite ieškančiais tiesos, netikėkite ją suradusiais, abejokite viskuo, bet neabejokite savimi“. Dėl tokių kraštutinių pažiūrų Židas susikivirčijo su visais moralės saugotojais, o bažnyčia netrukus uždraudė visą jo kūrybą.

Tarp kolegų rašytojų Židas buvo neginčijamas autoritetas ir buvo laikomas prancūzų „literatūros popiežiumi". Visi su nekantrumu laukdavo jo knygų, nes jos nė viena nebuvo panaši į kitą. „Pinigų klastotojai" buvo nedidelė išimtis. Stiliaus požiūriu tai buvo tradicinis realistinis 19 a. romanas, tačiau formos – literatūrinis eksperimentas. Šiandien jis lyginamas su Džeimso Džoiso ar Roberto Muzilio kūriniais. Penkiasdešimt šešerių metų Andrė Židas įrodė, kad dar priklauso Europos avangardui.

„Ar galėčiau jums kai ką pasakyti, brangusis? Jūs turite visas literatui būdingas savybes. Jūs tuščiagarbis, melagis, garbėtroška, nepatikimas ir egoistiškas."

„Jūs tiesiog apiberėte mane komplimentais..."

■ „Pinigų klastotojų" romano prancūziško leidimo viršelis.

„Pinigų klastotojai" yra romanas apie romanų rašymą. Pagrindinis veikėjas yra Eduardas. Jis pripažintas romanistas ir mąsto apie savo kitą knygą. Ji turi vadintis „Pinigų klastotojai" ir bus kažkas nauja, negirdėta. Eduardas nepatenkintas įprastu romanu, jis svajoja apie „idealų" arba abstraktų romaną, kuriam nereikia nei intrigos, nei istorijos, kuris atsirastų pats iš savęs. Šią teorinę atsiradimo istoriją Eduardas užsirašo dienoraštyje, savotiškame darbo žurnale. Jis kasdieną galvoja, kaip turėtų atrodyti jo romanas, tačiau neparašo nė vienos eilutės: tai susiję su išorinėmis aplinkybėmis, kurios dažnai pasitaiko realiame rašytojų gyvenime. Eduardas važiuoja į Paryžių padėti ištekėjusiai draugei, kuri sanatorijoje įsipainiojo į meilės romaną. Ji pastojo ir nebežino, ką daryti. Išaiškėjus, kad jos meilužis yra Eduardo giminaitis, jis įtraukiamas į painią šeimyninę istoriją su antraeiliais veikėjais ir veiksmais. Visa ši painiava Eduardui tampa visiškai nesuprantama, apie

„Iš visų epochos rašytojų Andrė Židas tikriausiai yra vienintelis, kuriam visiškai nesvarbi bendraamžių auditorijai daroma įtaka. Nuo pirmųjų bandymų iki šių dienų jis liko nepriklausomas nuo bet kokių literatūrinių ar intelektualinių madų."
Klausas Manas

■ Georgo Frydricho Kerstingo „Vyras prie sekretero" (1811 m.). Andrė Židas romane „Pinigų klastotojai", aprašydamas savo personažą romanų autorių Eduardą, pratęsia 19 a. realistinių romanistų tradicijas.

savo romaną jis prisimena retai. Be to, jis dar ir įsimyli gimnazistą Olivjė, kuris su savo draugu Bertranu maištauja prieš tėvus ir mokyklą, o pagauti jaunatviško įkarščio prikrečia įvairiausių kvailysčių. Dėl šio jaunuolio tarp Eduardo ir jo labiausiai nekenčiamo konkurento (t. y. rašytojo) Pasavanto kyla tam tikra erotinė kova, kurią galiausiai laimi Eduardas. O koks gi „Pinigų klastotojų" planas? Iš pradžių šiuo romano pavadinimu Eduardas norėjo padaryti užuominą į „netikrus", paviršutiniškus to meto romanus, tačiau po to visa istorija tampa stulbinančiai reali, kai paaiškėja, kad mažasis Olivjė brolis iš tiesų platina padirbtus pinigus. Tokiu būdu realus autorius Andrė Židas per Eduardo kuriamą romaną leidžia triumfuoti realybei, o Eduardas tai laiko papildomu savo iškeltos tezės patvirtinimu: knygos istorija, t. y. genezė, yra kur kas įdomesnė už pačią knygą. Be viso to, Andrė Židas įvykdė dar vieną savo užgaidą: 1926 m. išleido „Pinigų klastotojų" žurnalą", kuriame iš tikro autoriaus perspektyvos atkuriamas visas „Pinigų klastotojų" sukūrimo procesas. Židas „Pinigų klastotojus" ironiškai vadino savo „pirmuoju romanu": iš dalies su šia nuomone galima sutikti, nes šis romanas yra pats audringiausias iš visų jo parašytų. Intrigos, aferos, meilės romanai, – visa tai meniškai sukurta ir sudėliota atgal į savo vietas. Už viso to stovi susimąstęs romanistas Andrė Židas, neleidžiantis kilti nė mažiausiai abejonei dėl savo amato išmanymo. Romano gale net galima pastebėti, kad jis viso to nelaiko rimtu dalyku: netyčia nusišauna mokinys, tačiau Eduardas dėl to nė kiek nesijaudina – tragiška pabaiga būna tik romane – ir džiaugiasi numatoma vakariene su kitu berniuku.

„Židas, kaip ir Prustas ar Džoisas, siekia, kad romanas išsilaisvintų iš senojo laiko taisyklių ir savo pastangas įtvirtintų, „realybę" vėl pripažintų. Realūs dalykai vyksta tik anoje laiko rodyklės pusėje, ketinimų drąsume ir sumanymų bei įvykių santykyje."

Valteris Jensas

PINIGŲ KLASTOTOJAI

ANDRĖ ŽIDAS. GYVENIMAS IR KŪRYBA

Andrė Židas vaikystėje ir jaunystėje motinos buvo auklėjamas pagal griežtus ir puritoniškus moralės principus, todėl būdamas penkiasdešimtmetis (gimė 1869 m. lapkričio 22 d. Paryžiuje) jis savo vaikystę atsiminimų knygoje „Mirtis ir tapsmas" aprašė labai niūriai. Židas labai anksti suprato, kad rašymas yra tinkamas būdas išreikšti jausmus ir potraukius, kuriuos „tikro" pasaulio papročiai ir tradicijos užgniauždavo. Būdamas penkiolikos metų, pradėjo rašyti dienoraštį ir rašė jį visą gyvenimą. Pirmasis didesnis prozos kūrinys buvo 1891 m. išleisti „Andrės Valterso dienoraščiai", nuo pamišimo mirusio dvidešimtmečio vyro užrašai. Pagrindinio herojaus Andrės meilė pusseserei Emanuelei buvo panaši į autoriaus meilę savo pusseserei Madlenai, kuri 1895 m. tapo jo žmona. Šia knyga prasidėjo pirmoji labai produktyvi literatūrinio darbo fazė, trukusi dešimt metų ir pasibaigusi romanu „Amoralus žmogus". Vienas svarbiausių dalykų, kurį išsiaiškino pagrindinis veikėjas – slepiamas homoseksualumas. Autoriui svarbiausias dalykas buvo išsilaisvinimas iš miesčioniškos moralės normų ir vertybių, kurios buvo įkaltos į jo galvą vaikystėje. Visoje jo kūryboje individo išsilaisvinimas ir asmenybės atsiskleidimas užėmė svarbiausią vietą. Pirmasis apsakymas, pasirodęs po ilgesnio tylėjimo 1907 metais, buvo „Sūnaus paklydėlio sugrįžimas". Raineris Marija Rilkė, keletą metų susirašinėjęs su Židu, išvertė jį į vokiečių kalbą. Be literatūrinės kūrybos ir kritikos straipsnių Andrė Židas dirbo vertėju: tarp kitų jis išvertė į prancūzų kalbą Gėtės, Šekspyro ir Puškino darbus. Nuo 1908 m. jis buvo vienas iš žurnalo „La Nouvelle Revue Francaise"? įkūrėjų ir ilgametis redakcijos darbuotojas. Visuomet daug keliavęs Židas nuo 1925 metų iki pat savo mirties 1951 m. vasario 19 d. vienoje vietoje ilgai neužsibūdavo ir butas Paryžiuje tapo laikinu prieglobsčiu tarp kelionių. Užbaigęs „Pinigų klastotojus" („Les Faux-Monnayeurs", 1925), jis kaip kolonijų ministerijos įgaliotas asmuo išvyko į Kongą. Kelionės metu parašyti pranešimai Prancūzijoje tapo rimtu kaltinimu valdžiai dėl ten įsigalėjusios socialinės neteisybės. Keletą metų jis simpatizavo komunizmo idėjoms, tačiau 1936 m. kelionė į TSRS jį smarkiai nuvylė, ką lengva pastebėti knygoje „Iš TSRS sugrįžus". 1948 m. Andrė Židas gavo literatūrinę Nobelio premiją.

REKOMEMDUOJAMA

Pirmoji publikacija lietuvių kalba:
Vilnius, 1996

Perskaityti:
André Gide. Pinigų klastotojai (Pinigų padirbinėtojai). Romanas, vertė Pranas Bieliauskas, 1996. (Pasaulinės literatūros biblioteka; kn. 116. XX a. literatūra).

André Gide. Pastoralinė simfonija. Romanas, vertė Diana Bučiūtė, 1994.

André Gide. Imoralistas. Romanas, vertė Lolija Spurgienė, 1995.

André Gide. Pastoralinė simfonija; Izabelė. Apysakos, vertė Petras Rapšys, 1997.

TRUMPAS ĮVERTINIMAS

Iš visų 20 a. eksperimentinių romanų šis yra mažiausiai varginantis: tereikia turėti gerą atmintį vardams.

Procesas
Francas Kafka

▪ Francas Kafka 1917 metais. Apie jį poetas Raineris Marija Rilkė pasakė: „Neradau nė vienos šio autoriaus eilutės, kuri manęs savitai nejaudintų ar nestebintų.“

Jeigu sapnas arba įvykis atrodo keistas ir nesuprantamas, jeigu apima baimė ir jausmas, kad jus persekioja (nors nežinote nei kas, nei kodėl tai daro), jeigu tamsus, tylus koridorius atrodo slegiančiai bei grėsmingai ir jaučiatės tarsi pakliuvęs į labirintą, – tai tokie dalykai vadinami „kafkišku“ jausmu. Jis apibūdina pirmykštį žmogaus baimės ir vienatvės jausmą, kurį Francas Kafka aprašė tokiu savitu literatūriniu stiliumi, kad net buvo sugalvotas jam apibūdinimas, kuris vartojamas ir kitose kalbose.

Kai 1924 m. nuo tuberkuliozės mirė 41 m. sulaukęs autorius, niekas neatkreipė į tai dėmesio, nes tik nedaugelis buvo skaitęs jo kūrybą. Šiandien Francas Kafka priskiriamas prie žymiausių pasaulio rašytojų.

Gyvenimas jam nebuvo itin dosnus: juristo darbas draudimo bendrovėje slėgė jį, meilėje taip pat nesisekė, o sveikata buvo silpna. Kafką nuolat lydėdavo depresijos ir nusivylimai. Džiaugsmą jam suteikdavo tik rašymas, kuris buvo jo „vienintelis troškimas“, nors jo taip pat nevertino ir vadino „keverzone“. Kafkai esant gyvam buvo išspausdinta labai nedaug jo kūrinių, todėl jis paprašė savo draugo Makso Brodo visus rankraščius ne publikuoti, o sudeginti. Maksas Brodas šio jo prašymo neišpildė, – baisu ir pagalvoti, kas būtų atsitikę, jei autoriaus valia būtų buvusi įvykdyta. Ne vienam pasidaro baisu ir skaitant „Procesą“:

> *„Kažkas turėjo apšmeižti Jozefą K., nes vieną rytą jį suėmė, nors jis nieko bloga nebuvo padaręs.“*

Trisdešimtojo gimtadienio išvakarėse dėl nežinomų priežasčių Jozefą K. areštuoja du juodai apsirengę vyrai. Ištraukę jį iš lovos, jie paskelbia, kad prieš suimtąjį pradėtas teismo procesas. K. veltui prašo nurodyti suėmimo priežastį, vėliau jam taip pat nepavyksta sužinoti

> *„Knyga mus perkelia prie žmogaus mąstymo ribos. Šios knygos dalia ir galbūt didingumas yra tas, kad ji siūlo visas galimybes, iš kurių nė viena nepasitvirtina.“*
>
> Alberas Kamiu

kaltinimo motyvų. K. taip ir neišsiaiškina, kuo yra kaltinamas. Visos įstaigos, kurias jis aplanko, keistai išsisukinėja nuo paaiškinimų, advokatas jam niekuo negali padėti, atrodo, kad visi žino, kokia didelė kaltė užgriuvo K., tik niekas nenori jos pasakyti. K. niekada nesužinos, kuo jis nusikalto.

„Bet juk aš nekaltas, – sako K., – tai kažkokia klaida. Kaip žmogus iš viso gali būti kaltas? Mes visi žmonės, visi lig vieno."

▪ Scena iš Orsono Velso filmo „Procesas". Jozefo K. vaidmenyje – Antonis Perkinsas. Scenarijų parašė režisierius Orsonas Velsas, dialogus sukūrė Andrė Židas ir Žanas Luisas Baro.

„Visa tai tiesa, – sako dvasininkas, – tačiau taip kalba visi kaltieji". Epizodas po epizodo istorija tampa vis vaiduokliškesnė. Bažnyčioje dvasininkas jam papasakoja keistą istoriją apie vyrą, kuris visą gyvenimą laukia prie durų, už kurių soste sėdi „įstatymas". Jozefo K. bylą nagrinėjantis teismas įsikūręs palėpėje, tarnautojai sėdi mediniuose sandėliukuose, tarp jų kabo džiūstantys skalbiniai. K. pamažu susitaiko su savo likimu, jis jaučia, kad bus neišvengiamai nuteistas. Praėjus lygiai metams nuo jo arešto, vėl pasirodo du vyrai ir jį išsiveda. Paskelbiamas ir įvykdomas nuosprendis. K. nesipriešina.

„Vieno vyro rankos apsivijo apie K. gerklę, o tuo metu kitas įsmeigė jam į širdį peilį ir du kartus pasuko".

„Procesas" buvo išleistas tik po Kafkos mirties. Rankraštis neturėjo jokio pavadinimo, tačiau Francas Kafka visada kalbėjo apie „Procesą". Romaną rašyti jis pradėjo 1914 m. rugpjūtį ir labai greitai parašė pradžią ir pabaigą. Vidurinę romano dalį rašyti sekėsi labai sunkiai, darbas pradėjo strigti ir po pusmečio romano rašymą Kafka nutraukė. 1920 m. Maksas Brodas rankraščio ištraukas pasiėmė saugoti į savo archyvą. Po kiek laiko tekstas buvo sutvarkytas ir 1925 m. išleistas kaip romanas.

▪ Rašytojas Maksas Brodas, gim. 1884 05 27 Prahoje, miręs 1968 12 20 Tel Avive, buvo geras F. Kafkos draugas. Mes turime būti jam dėkingi už F. Kafkos rankraščių išsaugojimą. Nuotrauka daryta 1950 m.

Kafkai esant gyvam iš „Proceso" buvo išspausdinta tik dvasininko pasakojama legenda apie durininką, pavadinta „Prieš įstatymą", kuri greta „Bausmės kolonijoje" ir „Pasikeitimo" tapo vienu iš žymiausių Kafkos kūrinių. Vėliau, šeštąjį dešimtmetį, Kafkai išgarsėjus, prasidėjo ilgas ginčas dėl jo rankraščių, kurie po Antrojo pasaulinio

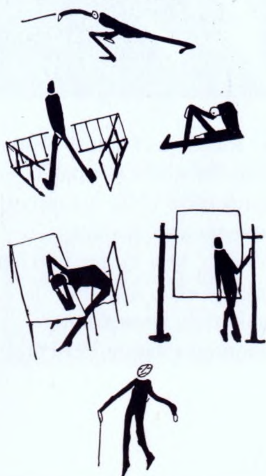

karo buvo išblaškyti po visą pasaulį, publikavimo. 1988 m. Londono Sotbio aukcione „Proceso“ rankraštis už 3,1 mln. markių buvo parduotas Vokietijai ir nuo tada saugomas Marbacho literatūros archyve. 1990 m. pasirodė pirmasis originalus romano leidimas pagal F. Kafkos rankraštį.

„Procesas“ buvo interpretuojamas labai skirtingai: kaip individo, patekusio į biurokratijos gniaužtus, alegorija arba kaip religinis-filosofinis traktatas apie kaltę ir bausmę, tačiau niekas negali tiksliai iššifruoti tos nenusakomos baimės, būdingos ne tik šiam romanui, bet ir visai Kafkos kūrybai. Gal dėl to, kad kiekvienas ją savaip supranta. Kafka rašo apie baimę, kuri mus kartais sukausto naktį ir kuriai nusakyti mums trūksta žodžių. Kafkos veikėjus tyliai sunaikina aukštesnės jėgos, nežinančios jokio gailesčio ar užuojautos. Kiekvienas mūsų bent jau sapnuose yra su tuo susidūręs. Pats Kafka savo romane buvo suradęs ir linksmesnių puslapių: kai kada jis skaitydavo ištraukas savo draugui, o šis klausydamasis garsiai kvatodavosi.

■ Scena iš slogaus Orsono Velso filmo: Jozefas K. nori atidaryti teismo salės duris.

■ Piešinukai iš F. Kafkos paskaitų konspektų (apie 1905 m.).

„Francas Kafka yra poetas, sugebantis geriausiai apibūdinti mūsų šimtmetį.“

Elijas Kanetis

PROCESAS

FRANCAS KAFKA. GYVENIMAS IR KŪRYBA

Francas Kafka gimė 1883 m. Prahoje žydų pirklio šeimoje. Per visą savo gyvenimą jis retai išvykdavo iš gimtojo miesto. Jis lankė valstybinę gimnaziją su dėstomąja vokiečių kalba, po abitūros studijavo teisę, kartu klausėsi meno istorijos ir germanistikos paskaitų. Francas Kafka pradėjo rašyti dar mokykloje, tačiau savo pirmuosius kūrinius sunaikino. Pirmasis išlikęs prozos kūrinys yra apsakymas „Kovos aprašymas" („Beschreibung eines Kampfes"), parašytas universitete. Gavęs mokslinį laipsnį, pusę metų atliko praktiką teisme, po to metus dirbo draudimo bendrovėje „Assicurazioni Generali". Po darbo jam nelikdavo nei jėgų, nei laiko rašyti, todėl 1908 m. jis perėjo į „Bohemijos karalystės darbininkų nelaimingų atsitikimų draudimą", kur dirbo tarnautoju iki pirmalaikio išėjimo į pensiją 1922 m. Darbo laikas čia buvo kur kas trumpesnis, todėl po pietų ir vakarais galėjo ilgai vaikščioti po miestą, lankyti socialdemokratų, rojalistų ir anarchistų susirinkimus, nueiti į filosofų diskusijas ir paskaitas arba teatrą. 1912 m. parašyti pirmieji iš svarbiausių kūrinių – apsakymas „Nuosprendis" („Das Urteil"; beje, parašytas per vieną naktį), didžioji romano „Amerika" dalis ir „Pasikeitimas" („Die Wandlung"). Pirmoji publikacija pasirodė tais pačiais metais („Stebėjimas", sudarytas iš 18 ankstesnių prozos kūrinių). Be to, tuo metu jis parašė daugybę laiškų Felicijai Bauer, su kuria buvo 2 kartus susižadėjęs, tačiau abu kartus sužieduotuves nutraukė. Per jų susirašinėjimą 1912-1917 m. jis parašė Felicijai daugiau nei 500 laiškų ir atviručių. Francas Kafka dėl silpnos sveikatos išvengė karinės tarnybos ir pirmaisiais karo mėnesiais pradėjo rašyti „Procesą" („Der Prozeß", išspausdintas 1925 m.). Rašydavo tik naktimis, visiškai užsisklendęs. Jo literatūrinis produktyvumas didėjo priklausomai nuo jo atitolimo nuo „tikro" gyvenimo. Dar vienas sužadėtuves su Julija Voryzek jis nutraukė kaip ir pirmąsias dvi, o meilė Milenai Jesenskai ir Dorai Diamant buvo nelaiminga. Paskutinius savo kūrinius – „Kaimo gydytojas" („Ein Landarzt"), „Laiškas tėvui" („Brief an den Vater") ir „Pilis" („Das Schloss") – F. Kafka parašė sirgdamas plaučių tuberkulioze. Netrukus po jo mirties 1924 m. išėjo apsakymų rinkinys „Bado meistras" („Ein Hungerkünstler").

REKOMEMDUOJAMA

Pirmoji publikacija lietuvių kalba:
Vilnius, 1981

Perskaityti:
Francas Kafka. Procesas. Romanas, vertė Antanas Gailius, 1981.
Francas Kafka. Procesas; Pilis. Romanai, vertė Antanas. Gailius, 1994, 1995.
Francas Kafka. Pataisos kolonijoje. Apsakymai, vertė E. Striaukas, 1994.
Francas Kafka. Laiškas tėvui. Vertė Antanas Gailius, 1997.
Francas Kafka. Pražuvėlis (Amerika). Vertė Teodoras Četrauskas, 1997.
Francas Kafka. Šakalai ir arabai. Pasakojimai apie gyvūnus, vertė Teodoras Četrauskas, 1999.
Pasiklausyti:
Francas Kafka. Šakalai ir arabai. Pasakojimai apie gyvūnus, vertė Teodoras Četrauskas. Garso įrašas, skaito Remigijus Bučius. 2001. – 2 kompaktinės plokštelės (6 val. 6 min.).
Pažiūrėti:
Kino filmą „Procesas". Rež. Orsonas Velzas; vaid. Antonis Perkinsas, Džynė Moró, Orsonas Velzas, Romis Šneideris, Elza Martioneli. Prancūzija / Italija / VFR, 1963.
Kino filmą „Procesas". Rež. Deividas Džounsas; vaid. Kailas Maklačanas, Antonis Hopkinsas, Džeisonas Robardsas jaunesnysis ir kt. Didžioji Britanija, 1992.
Aplankyti:
Ekspoziciją gimtajame F. Kafkos name (Rotušės gatvė 5, Praha).

TRUMPAS ĮVERTINIMAS

Literatūra lyg košmaras – jo nelengva atsikratyti, bet jis yra neatskiriama gyvenimo dalis.

Misis Dalovei
Virdžinija Vulf

Romano pabaigoje herojė turi numirti, tiesiog susmukti per savo vakarėlį. Arba dar geriau: nusižudyti. Labai dramatiška. Paskaitęs tokią pabaigą, tikriausiai retas kuris pastebės, kad iki tol buvo pasakojama apie vienos dienos paprastos moters paprastą gyvenimą. Bet rimtam romanui to juk nepakanka? Bet tam Džeimsui Džoisui iš Dublino to visiškai užteko. Jo „Uliso" veiksmas trunka 24 valandas, apima beveik 1000 puslapių ir jame pasakojama apie po miestą lakstantį vyrą. Tačiau už viso to visuomet slypi kažką primenantys mitologiniai paistalai. Vėliau visi sakys, kad aš nuo jo nusirašiau, o jis buvo toks primityvus. Mano knyga bus geresnė. Ir galbūt misis Dalovei aš nenužudysiu... Savaime aišku, Virdžinija Vulf garsiai to nesakė, tačiau jos dienoraščiai ir keli laiškai

■ Londonas, kokį pažinojo misis Dalovei: kairėje Didysis Benas, kurio varpų dūžiai romane simbolizuoja prabėgantį laiką.

■ Nataša Makelhon atlieka jaunosios misis Dalovei vaidmenį Marlynos Goris filme.

išduoda, kokios mintys sukosi jos galvoje 1922 m. vasarą, pradėjus rašyti naują, jau trečiąjį romaną. Pagal pirmąjį sumanymą romanas turėjo vadintis „Valandos", nes praeinantis laikas knygoje vaidina labai svarbų vaidmenį. Skaitydami knygą, nuolat girdime tiksinčius laikrodžius, „didingo Didžiojo Beno" dūžius; taip praeina visa 1923 m. birželio diena. Rytą pagrindinė veikėja išeina pirkti gėlių kviestinei vakarienei, kuria ir baigiasi knygos veiksmas.

„Misis Dalovei pasakė, kad nori pati nusipirkti gėlių ir kad Liusi jų neužsakytų. Durys bus nukeltos nuo vyrių, nes ateis Rumpelmajerių žmonės. Koks rytas, – tada pagalvojo Klarisa Dalovei, – gaivus, kaip tik tinkamas vaikams žaisti pajūryje."

Klarisa Dalovei yra 52 metų moteris. Su dukterimi ir vyru Ričardu, parlamento nariu konservatoriumi, ji gyvena gražiame Londono name. Jie pasiturintys ir mėgsta prabangą. Kaip įprasta anglų aukštuomenėje, Klarisa reguliariai rengia vakarėlius, nors ir angliškai nuobodžius, tačiau pasižyminčius labai gera virtuve. Be to, į juos atvyksta daug žymių politikos, pramonės ir meno atstovų; retkarčiais užsuka net pats premjeras. Šie vakarėliai yra vienintelis Klarisos kasdienybės paįvai-

rinimas, tais vakarais ji jaučiasi kaip žuvis vandenyje ir, kaip ir kiekviena šeimininkė, rūpestingai kovoja dėl renginio sėkmės. Ar tai nėra siaubingai nuobodu? – slapčia klausia ji savęs. Be abejonės, taip, tačiau kartu tai labai svarbu ir įdomu. Visai kaip pats gyvenimas.

„Klarisa galvojo, kad ji ir jos kompanija yra labai svarbios, tačiau jautėsi labai apgailėtinai, nes viskas taip nenusisekė. Bet koks sprogimas ar siaubas būtų geriau už aplinkui slankiojančius žmones ir kampe stovinčius kaip Elis Hendersonas ir net nesistengiančius nesikūprinti.“

Rašydama „Misis Dalovei“ Virdžinija Vulf ryžosi literatūriniam eksperimentui. Šiuo romanu ji nesiekė „pasakyti pamokslą, dainuoti dainas ar šlovinti Britanijos imperiją“. Ji norėjo pažvelgti į žmogaus sielą ir aprašyti „nenutrūkstamą daugybės atomų krušą“, kasdien barbenančią į mūsų sąmonę. Perteikti šiuos pojūčius turėjo būti vienintelis modernaus romano uždavinys ir „Misis Dalovei“ turėjo būti konkretus pavyzdys, kokiu būdu tai reikia daryti. Virdžinija Vulf panaudoja iš Dž. Džoiso perimtą „sąmonės srauto“ techniką: šiame „sraute“ netvarkingai persipina nuotaikos, padrikos mintys ir

■ Piteris Volšas (aktorius Robertas Portalas) įkalbinėja jaunąją Klarisą tekėti už jo.

atsiminimai. Visa žinančio ir santūraus pasakotojo, žvelgiančio iš visa apimančios perspektyvos, nėra. Girdimas tik „vidinis monologas", t. y. žmonių, reaguojančių į vidinius ir išorinius dirgiklius, balsai, tarsi kalbėtų jų pačių smegenys. Objektyvaus veikėjų apibūdinimo taip pat nėra. Pagrindinė veikėja misis Dalovei save apibūdina per savo mintis arba per atspindį kitų romano veikėjų sąmonėje. Taip ją mato netikėtai pasirodęs Piteris Volšas, jos buvęs gerbėjas: *„Klarisa nebuvo išsiskirianti moteris; ji net nebuvo graži; joje nebuvo nieko meniška, ji niekada nepasakydavo ką nors sąmojinga; nepaisant to, ji buvo čia; ji buvo čia."* Tokiose vietose galima pajusti Virdžinijos Vulf naudojamą meniškai išbaigtą pasakojimo stilių. Vyras vis dar myli moterį. Kartą jis jau buvo jos atstumtas. Jis su tuo susitaikė ir dabar galvoja, kad gali tai blaiviai įvertinti. Jis stengiasi išlikti objektyvus. Tačiau Klarisai įžengus į kambarį, jis vis dar jaučiasi sumišęs ir jam iš karto tampa aišku, kodėl jis ją myli ir visuomet mylės. Ką tik iš Indijos sugrįžęs Piteris Volšas yra vienas iš daugelio antraeilių personažų, kuris pagal Virdžinijos Vulf sumanymą per aprašomą birželio dieną išlieka su niekuo nesusijęs. Parke sutinkame karališkųjų rūmų tarnautoją. Parke ant suoliuko sėdi jaunų žmonių pora: žmona ir keistai besielgiantis vyras. Tai buvęs karininkas, kare patyręs sunkią traumą ir pamažu netenkantis proto. Vėliau, po apsilankymo pas psichiatrą, jis iššoks pro langą. Šį nelaimingą atsitikimą žymusis gydytojas papasakojo Klarisos vakarėlyje.

„Rašydama šią knygą, aš turėjau per daug idėjų. Aš norėjau išreikšti gyvenimą ir mirtį, blaivų protą ir beprotystę, aš norėjau kritikuoti visuomeninę sistemą ir kaip įmanoma ryškiau parodyti, kaip ji veikia."

Virdžinija Vulf, dienoraštis, 1923 06 19

▪ Žymioji Žizelės Froind nuotrauka, kurioje užfiksuota Virdžinija Vulf 1939 metais, likus 2 metams iki savižudybės. Tuo metu jos liga buvo labai paūmėjusi. „Joje pasaulis prarado vieną vertingiausių gėrybių – moterišką genijų", – nekrologe rašė Hilda Špyl.

Virdžiniją Vulf ypač sužavėjo „vienalaikiškumo" fenomenas, pastebimas didžiuosiuose miestuose. Milijonai žmonių gyvena greta ir kartu taip toli vienas nuo kito. Likimai susipina, kiekviename praeivyje glūdi drama ir tik nedaugelis jį užjaučia. Virdžinija Vulf be galo mylėjo Londoną, didmiesčio šurmulį ir jo paviršutinišką dvasią.

Londonas tampa romano veiksmo terpe: žmonės tokie skirtingi, tačiau kvėpuoja tuo pačiu oru, vaikšto tomis pačiomis aikštėmis ir gatvėmis ir kas valandą klausosi

■ Scena iš Marlynos Goris filmo, kuriame Vanesa Redgreiv atlieka Klarisos Dalovei vaidmenį.

Didžiojo Beno – Londono simbolio – skardžių dūžių. Šiuo požiūriu „Misis Dalovei" yra didmiesčio romanas, kuriame įtampa ir džiaugsmas susipina su liūdesiu, kuris bent kartą apima visus knygos veikėjus dėl gyvenimo laikinumo.

Londoną taip vaizdžiai autorė tikriausiai aprašė todėl, kad buvo išvykusi iš jo ir labai jo ilgėjosi: romanas „Misis Dalovei" buvo parašytas provincijoje, į kurią dėl sveikatos būklės buvo išsiųstas jos vyras. Virdžinija Vulf buvo labai nestabilios psichikos, ją dažnai apimdavo depresija, jai girdėdavosi balsai. Dar rašydama romaną ji perkalbėjo savo vyrą sugrįžti į Londoną. 1925 m. gegužės 14 d. Virdžinija Vulf ir jos vyrui priklausanti leidykla „Hogarth Press" išleido knygą 2000 egzempliorių tiražu. „Misis Dalovei" padarė autorę viena iš žymiausių Europos avangardo literatūros atstovių; Vulf, kuri nuolat abejojo savo talentu, bent akimirką galėjo pasijusti laiminga: *„Aš klausiu savęs, gal šį kartą man pavyko kai ką parašyti...*, – rašė ji savo dienoraštyje ir čia pat pridūrė, – *žinoma, palyginus su M. Prustu, nepavyko"*.

MISIS DALOVEI

VIRDŽINIJA VULF. GYVENIMAS IR KŪRYBA

Virdžinija Vulf gimė 1882 m. sausio 25 d. Londone rašytojo sero Leslio Stiveno ir Džulijos Dakvort šeimoje. Vaikystę su šešiais broliais, seserimis ir pusbroliais praleido tėvų namuose, į kuriuos dažnai užsukdavo žymūs to laikmečio poetai ir mąstytojai, todėl namuose nuolat tvyrodavo pakili atmosfera. Motina mirė, kai jai buvo trylika metų. „Mirus motinai, negrįžtamai pradingo linksmas ir įdomus šeimyninis gyvenimas: virš mūsų tarsi susikaupė tamsus ir niūrus debesis."Po tėvo mirties 1904 m. Virdžinija Vulf su broliais ir seserimis persikėlė į Blumsberio rajoną Londone, kur nuo 1905 m. vykdavo žymiosios „Blumsberio grupės" susitikimai, kuriuose dalyvaudavo garsiausi leidėjai, kritikai, rašytojai, mokslininkai ir filosofai. Pirmieji Virdžinijos Vulf straipsniai pasirodė laikraščio „Guardian" moterims skirtame priede, be to, ji dėstė istoriją koledže. 1912 m. ji ištekėjo už literatūros kritiko Leonardo Vulfo. Dėl sunkios depresijos ir psichinio išsekimo daktarai patarė Virdžinijai Vulf pakartotinai nuvykti į sanatoriją, tačiau ten jos būklė tik pablogėjo. 1913 m. ji bandė antrą kartą nusižudyti. Pirmasis romanas „Išvyka" („Voyage out") pasirodė 1915 m. Tais pačiais metais pradėjo reguliariai rašyti dienoraštį. Nusipirkusi spausdinimo mašiną, su vyru 1917 m. įkūrė „Hogarth Press" leidyklą, kurioje be to laikmečio anglų ir amerikiečių literatūros ir iš rusų kalbos išverstų kūrinių buvo išspausdinti Zigmundo Froido veikalai. Svarbiausia leidyklos autore buvo pati Vulf; nuo 1922 m. , pradedant „Džeikobo kambariu" („Jacob's Room"), visi jos kūriniai buvo išleisti jos leidykloje. Kitas romanas – „Misis Dalovei" – laikomas kertiniu moderniosios literatūros akmeniu, kur – panašiai kaip Dž. Džoiso ir M. Prusto kūriniuose – svarbiausia ne išorinis veiksmas, bet subjektyvūs personažų išgyvenimai, mintys ir pojūčiai. Pati Vulf labiausiai vertina romanus „Į jūros švyturį" („To the Lighthouse", 1927), parašytą remiantis jos šeimos istorija, ir „Bangos" („The Wawes", 1931). Romane „Orlandas" (1928), panaudojant daug jos mylimos Vitos Sakvil-Vest gyvenimo detalių, aprašytas išgalvotos būtybės gyvenimas. Be devynių romanų autorė parašė daugybę apsakymų, esė, recenzijų, laiškų ir dienoraščių. Virdžinija Vulf nusižudė 1941 metų kovo 28 d.

REKOMEMDUOJAMA

Pirmoji publikacija lietuvių kalba:
Vilnius, 1994

Perskaityti:

Virginia Woolf. Ponia Delovėj. Romanas, vertė V. Tauragienė, 1994.

Virginia Woolf. Savas kambarys. Esė, vertė Lina Būgienė, 1998.

Virginia Woolf. Flašas. Vertė Irena Jomantienė, 1998.

Pažiūrėti:

Kino filmą „Misis Dalovėj" Rež. Merlyna Goris; vaid. Vanesa Redgreiv, Nataša Makelhoun, Rupertas Greivsas, Maiklas Kičenas, Alenas Koksas, Lena Hedi, Sara Badel. Didžioji Britanija, 1997.

TRUMPAS ĮVERTINIMAS

Gražiausias paneigimas nuomonės, kad modernieji romanai neįdomūs – lengvabūdiškesnis negu Džoiso, trumpesnis negu Prusto ir itin maloniai skaitomas kūrinys.

Didysis Getsbis
Frensis Skotas Ficdžeraldas

„Aš manau, kad mano romanas yra geriausias iš visų kada nors Amerikoje parašytų romanų. Tuomet aš buvau nelaimingas, tačiau tai neturėjo įtakos darbui. Aš jau esu suaugęs...“

1924 metų vasara. Prancūzijos Rivjeroje sėdi amerikiečių rašytojas ir rašo savo naująjį romaną. Tai trečiasis romanas, turintis įgyvendinti jo sumanymą: parašyti „kai ką neįprasta, gražaus, paprasta ir kartu sudėtinga.“ Frensis Skotas Ficdžeraldas – jaunas, tik 28 metų rašytojas, bet jau spėjęs išgarsėti. Jau pirmoji knyga „Šiapus rojaus“, išleista 1920 m. , tapo bestseleriu, o po kito romano ir keleto apsakymų Ficdžeraldo vardas tapo kokybės ženklu. Paminėjus Ficdžeraldą, visiems asocijuodavosi tūkstančiai dolerių, aistra pinigams, seksas ir pasilinksminimai, „auksinio“ trečiojo dešimtmečio svaigulys. Jis rašo apie jaunus, gražius ir turtingus žmones, neturinčius ką veikti, pasiduodančius madingoms depresijoms, apsuptus prabangos ir apimtus nuobodulio. Be to, grojamas džiazas. Knygoje „Džiazo amžiaus apsakymai“ Ficdžeraldas tiksliai apibūdina savo laiką ir „prarastąją“ kartą, kuri po Pirmojo pasaulinio karo plaukia be tikslo pasroviui per gyvenimą ir, užuot pagalvoję apie gyvenimo prasmę, mėgaujasi pobūviais ir alkoholiu.

■ Frensis Skotas Ficdžeraldas (nuotraukos data nežinoma).

„Matai, man viskas atrodo kažkaip bjauru, – tęsė Deizė įtikinamu balsu. – Taip galvojame mes visi – labiausiai išsilavinę žmonės. Aš viską žinau. Aš visur buvau, viską

mačiau ir visur dalyvavau. Atbukusi, Dieve, aš esu atbukusi.“

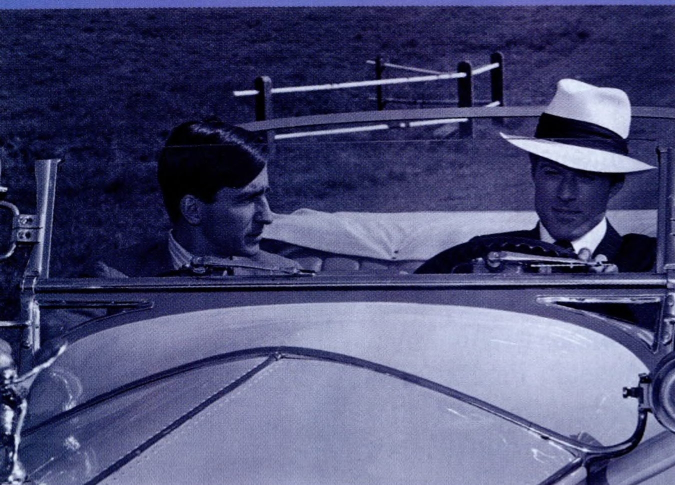
> *„Jis turėjo vieną rečiausių literatūroje savybių – žavesį.“*
> Reimondas Čandleris

Ficdžeraldas kentėjo dėl susiformavusio įvaizdžio, kad jo romano veikėjai identiški jo asmenybei, tačiau jis nieko nedarė, kad šio įvaizdžio atsikratytų. Jo knygų populiarumas yra lyg neišsenkamas pajamų šaltinis: liejasi šampano upės, perkami dideli automobiliai ir keliaujama į egzotiškiausias pasaulio vietas. Ficdžeraldas ir jo kaprizinga bei graži žmona Zelda įkūnija trečiojo dešimtmečio „svajonių porą“, apie kurią nuolat rašo bulvarinė spauda. Tačiau Ficdžeraldas nepatenkintas: jam labai trūksta jo, kaip autoriaus, pripažinimo. Literatūros kritikai laiko jį aukštuomenės romanų autoriumi ir lėbautoju, kuriam trūksta tikrojo literatūrinio talento. Tai turi pasikeisti. Tik pradėjęs rašyti „Didįjį Getsbį“ Ficdžeraldas buvo įsitikinęs, kad šis romanas pralauš ledus.

Anksčiau jis romanus rašė greitai ir nerūpestingai, o dabar jis dirba susikaupęs, kruopščiai ir „labai lėtai“. Per

■ Niujorkas 1928 m. Automobilių grūstis Brodvėjuje. „Linksmąjį trečiąjį dešimtmetį“ visi nori linksmintis.

■ Scena iš Džeko Kleitono filmo „Didysis Getsbis“. Vaidina Robertas Redfordas (Getsbis) ir Semas Voterstonas (Karavėjus).

vienerius metus jis parašo tik trumpą 200 puslapių knygą.

Kiekviena eilutė turi pateisinti meno kūrinio vardą, – kartą pasakė jo labai garbinamas Džozefas Konradas. Ficdžeraldui šis sakinys neišeina iš galvos. „Didysis Getsbis“ pasirodo 1925 m. balandžio 10 d. ir iš karto susilaukia gausybės recenzijų. Staiga Ficdžeraldas imamas vadinti „geriausiu šio meto Amerikos rašytoju“, o anglų dramaturgas T. S. Eliotas, to meto pasaulinis literatūros dievas, parašė jam asmeniškai: „Jau daug metų nė vienas naujas romanas manęs taip nesudomino ir nepaveikė, kaip jūsiškis“. Adresatas netveria džiaugsmu ir visiems rodo T. S. Elioto laišką. Ficdžeraldas savo tikslą pasiekė.

„Pagrindinė „Didžiojo Getsbio“ idėja – neteisingumas, dėl kurio jaunas, neturtingas vyras negali vesti turtingos merginos. Prie šios temos aš nuolat grįžtu, nes man pačiam taip atsitiko. Aš taip ir nesugebėjau turtingiesiems atleisti dėl jų turtų, ir tai turėjo didelės įtakos mano gyvenimui ir kūrybai.“

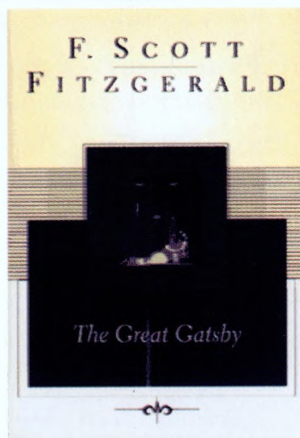
Ficdžeraldas savo romano istoriją papasakoja nuosekliai gražia alegorine forma. Pagrindinis veikėjas Džėjus Getsbis, tikrasis vardas Džeimsas Gatsas, iš pirmo žvilgsnio yra turtingas dykaduonis, gyvenantis ištaigingoje viloje prie Long Ailendo sąsiaurio ir nuolat organizuojantis prabangius vakarėlius. Apie šeimininką sklando daugybė gandų, niekas nežino, iš kur jis kilęs ir kaip susikrovė turtus. Visi mato tik išorę – tai pasaulio matęs ir stilingas vyras. Jis skleidžia didingumo ir aristokratiškumo aurą, kiekvienas su juo pabendravęs lieka sužavėtas jo asmenybės. Taip pat ir jo kaimynas Nikas Karavėjus, kurio lūpomis Ficdžeraldas pasakoja istoriją. Nikas – jaunas vyras, kilęs iš vidurio Vakarų. Jis neturtingas ir dirbdamas

Tik skandalingasis Džeko Kleitono filmas (1974 m., scenarijus Frensio Fordo Kopolos) – trečiasis pastatymas pagal to paties pavadinimo romaną – padarė romaną pasauliniu bestseleriu.

biržos makleriu bando savo laimę Niujorko biržoje. Iš pradžių Džėjus Getsbis Nikui yra *„įsikūnijimas to, ko aš iš visos širdies nekenčiu“*. Susipažinus artimiau, nepalankumas virsta susižavėjimu ir simpatija. Pamažu Getsbis atskleidžia Nikui savo kilmės paslaptį. Kaip ir Nikas, Getsbis kilęs iš provincijos. Laimingo atsitiktinumo dėka jis pateko į turtingųjų pasaulį ir greitai išmoko apsimesti, tarsi jis priklausytų tam luomui. Turtas, vėliau įgytas abejotinų sandėrių dėka, turėjo tarnauti vieninteliam tikslui: Getsbis nori atgauti moters, Deizės, apie kurią kažkada veltui rėžė sparną, palankumą. Jis buvo neturtingas, o ji kilusi iš turtingos šeimos. Deizė yra tolima Niko pusseserė, kuri gyvena visai netoliese su savo vyru Tomu, kurio profesija – paveldėjimas. Getsbis tik dėl jos įsikėlė į namą Long Ailende, jis dėl Deizės rengia vakarėlius ir tikisi, kad tokiu būdu palenks ją savo pusėn. Nors Nikas supranta, kad Getsbis jį išnaudoja norėdamas palaikyti ryšį su Deize, jis suorganizuoja Getsbiui daug vilčių teikiantį susitikimą. Deizė, lengvabūdė ir išlepinta višta, apie save labai gerai galvojanti, trumpam susižavi buvusiu savo gerbėju, tačiau Tomui pavyksta demaskuoti Getsbį kaip karjeristą ir neaiškios reputacijos verteivą. Po kelių painių ir dramatiškų scenų Deizė žūva autoavarijoje už limuzino vairo, o Getsbį nušauna degalinės darbuotojas.

„Aš dar sykį pažvelgiau atgal. Sode, kuris dar alsavo karščiu, nuskambėjo juokas, o tylią giedrą naktį mėnulis tarsi blynas kabojo virš Getsbio namo. Atrodė, kad pro atvirus langus ir duris staiga pasklido tuštuma, kurioje išsiskyrė tarsi izoliuoto namų šeimininko, stovinčio balkone ir pakėlusio ranką atsisveikinti, figūra.“

Ficdžeraldas tikėjosi ne tik literatūrinės, bet

▪ Mija Farou atlieka Deizės Fei, kurios palankumo siekia Džėjus Getsbis, vaidmenį.

„Ficdžeraldas – mano visų laikų mėgstamiausias herojus!“ Dorisė Diori

ir finansinės sėkmės, tačiau jo nelaimei „Didysis Getsbis“ ilgai užsigulėdavo knygynų lentynose: iš viso buvo parduota tik apie 20000 egzempliorių. Ficdžeraldas parašė literatūros istorijai reikšmingą kūrinį, neatitikusį to laiko skaitytojų skonio. Meistriškai parašytas romanas, jo įvairiapusiškumas ir psichologinės detalės paprastiems skaitytojams buvo neįdomūs. Publikai nepatiko Getsbio asmenyje sukritikuota amerikietiška socialinio iškilimo svajonė, o melancholinėmis pralaimėjimo nuotaikomis amerikiečiai niekada nesidomėjo. Tai ypač akivaizdžiai atspindi Getsbio laidotuvių scena. Niko organizuotose laidotuvėse be liūdno, pražilusio mirusiojo tėvo, tarnų ir kunigo daugiau niekas nedalyvauja. Aukštuomenė didįjį Getsbį jau užmiršo. Šiaip ar taip, jis buvo tik šarlatanas.

▪ Deizė ir Džėjus prie auksinių žuvelių tvenkinio. Kino kompanija „Paramount Pictures“ filmą reklamavo tokiu šūkiu: „Klasikinis Skoto Ficdžeraldo kūrinys iš džiazo laikų virsta rimtu nervų išbandymu žmonėms, kuriems rūpi tik pinigai ir turtas.“

DIDYSIS GETSBIS

FRENSIS SKOTAS FICDŽERALDAS. GYVENIMAS IR KŪRYBA

Frensis Skotas Ficdžeraldas gimė 1896 m. rugsėjo 24 d. St. Polyje, Minesotos valstija. Nuo 1913 iki 1917 m. studijavo Prinstono universitete. Klubo draugų ir visuomenės pripažinimas jam rūpėjo labiau nei mokslai. Universiteto laikraštyje išspausdinti prozos kūriniai, eilėraščiai ir keletas pastatytų pjesių leido jam išsiskirti iš studentų, tačiau jis universitetą paliko mokslų nebaigęs. Vėliau dėl visuomeninių paskatų užsirašė savanoriu į kariuomenę. Vienoje iš karinių stovyklų Alabamos valstijoje susipažino su būsima žmona Zelda Seir. Baigęs karinę tarnybą, Ficdžeraldas dirbo Niujorke reklaminių tekstų kūrėju ir laikraštyje „Saturday Evening Post" išspausdino keletą trumpų apsakymų. Pirmasis romanas „Šiapus rojaus" („This Side of Paradise", 1920) tuoj pat tapo bestseleriu ir išgarsino 23 metų autorių. Tais pačiais metais pasirodė apsakymų rinkinys, o netrukus – romanas „Gražieji ir pasmerktieji" („The Beautiful and Damned"), kuriame vaizduojama meilės, šeimos sukūrimo ir žlugimo istorija. Po dukters Skotės gimimo 1921 m. šeima persikelia į Greit Neką (Long Ailendas), daugelio žymių menininkų pamėgtą vietovę ir romano „Didysis Getsbis" veiksmo vietą. Literatūrinė sėkmė Ficdžeraldams atnešė didelius honorarus, kuriuos jie taip pat greitai išleisdavo. Jie ir toliau aktyviai dalyvavo Niujorko visuomeniniame gyvenime ir buvo vadinami „svajonių pora". Visuomenės dėmesį, be kita ko, jie traukė didžiuliais skandalais. 1922 m. išleistuose „Džiazo amžiaus apsakymuose" („Tales from the Jazz Age") Ficdžeraldas, nors ir priklausydamas aukštuomenės luomui, tiksliai ir objektyviai aprašė jį supančius žmones, tuo pačiu dar sykį patvirtindamas rašytojo, sugebančio geriausiai aprašyti savo kartą, vardą. Pagal žymiausią romaną „Didysis Getsbis" („The Great Gatsby") 1926 m. Brodvėjuje buvo pastatyta pjesė, o tais pačiais metais – ir Herberto Brenono filmas. Nuo trečiojo dešimtmečio vidurio Ficdžeraldai gyveno Europoje – daugiausia Prancūzijos Rivjeroje ir Paryžiuje bei JAV. Deja, jų gyvenimas vis prastėjo ir finansiniu, ir sveikatos požiūriais. 1934 m. pasirodęs romanas „Naktis švelni" („Tender Is the Night") susilaukė įvairių vertinimų. 1937 m. Ficdžeraldas debiutavo kaip scenarijaus autorius Holivude. Scenarijaus veiksmo vieta ta pati kaip ir nebaigto romano „Paskutinis magnatas" („The Last Tycoon"). Frensis Skotas Ficdžeraldas mirė 1940 gruodžio 21 d. nuo infarkto. Pagal „Didįjį Getsbį" 1974 m. buvo pastatytas dar vienas filmas (rež. Džekas Kleitonas, vaid. Robertas Redfordas).

REKOMEMDUOJAMA

Pirmoji publikacija lietuvių kalba:

Vilnius, 1967

Perskaityti:

Francis Scott Fitzgerald. Didysis Getsbis. Romanas, vertė Gražina Zolubienė, 1967, 1995.

Francis Scott Fitzgerald. Švelni naktis. Romanas, vertė Kristina Miliūnienė, 1997.

Pažiūrėti:

Kino filmą „Didysis Getsbis". Rež. Džekas Kleitonas; vaid. Robertas Redfordas, Mija Farou, Brūsas Dernas, Karena Blak. JAV, 1974.

TRUMPAS ĮVERTINIMAS

Puiki knyga apie seną kaip pasaulis tiesą – laimės už pinigus nenusipirksi, nors mintis ir labai patraukli.

Stepių Vilkas

Hermanas Hesė

■ Maksas fon Zidovas (Haris Haleris) ir Dominika Sanda (Hermina) atliko pagrindinius vaidmenis Fredo Hainės filme. Už pažodinį romano atkartojimą filmas buvo be saiko giriamas ir aštriai kritikuojamas.

„Kartą gyveno toks tipas, vardu Haris, pramintas Stepių Vilku. Jis vaikščiojo dviem kojom, nešiojo rūbus ir buvo žmogus, bet iš tiesų jis buvo Stepių Vilkas.“

Haris Haleris yra penkiasdešimtmetis ir nevilties apimtas vyras: be profesijos, be šeimos, gyvena išnuomotame baldais apstatytame kambaryje kažkuriame Vokietijos mieste. Jis jaučiasi sugniuždytas ir nekenčia pasaulio. Kodėl, jis pats tiksliai nežino. Jis tik jaučia didelį pasibjaurėjimą miesčionišku gyvenimu ir tam laikui būdingu karingumu. Filosofinėse knygose ir klasikinėje muzikoje jis ieško prieglobsčio ir gyvenimo prasmės. Bet veltui. Jis be tikslo slankioja po miestą, lankosi varganose smuklėse, geria ir apsvaigęs žiūri sustingusiu žvilgsniu į vieną tašką, kol gatvėje į rankas jam patenka plona

knygutė – „Traktatas apie Stepių Vilką". Paantraštėje pažymėta, kad ji skirta „tik bepročiams".

Nežinomo autoriaus rašinyje išdėstoma teorija apie Stepių Vilką ir apstulbęs Haris suvokia, kad čia kalbama apie jį.

„Jeigu Hariui kaip žmogui kildavo graži mintis ar subtilus, kilnus jausmas, arba jis padarydavo vadinamąjį gerą darbą, jame esantis vilkas išsiepdavo dantis ir su pasityčiojimu parodydavo, koks juokingas visas šis kilnus spektaklis stepių žvėriui, vilkui, kuris savo širdyje kuo puikiausiai žinojo, kas jam patinka, o būtent – vienišam risnoti per stepę, kartais lakti kraują arba vytis vilkę..."

„Ar reikia pasakyti, kad „Stepių Vilkas" yra romanas, savo eksperimentine drąsa nenusileidžiantis Džeimso Džoiso „Ulisui" ar Andrės Žido „Pinigų klastotojams"? Po ilgos pertraukos „Stepių Vilkas" mane vėl pamokė, ką reiškia skaityti."

Tomas Manas

Traktate Haris rado savo nepasitenkinimo paaiškinimą. Jame kovoja dvi prigimtys – žmogaus ir vilko. Kultūra ir civilizacija iš vienos pusės, ir žvėriškas, pirmykštis pradas iš kitos pusės, trokštantis nuotykių, ištvirkavimų ir pašiepiantis ramaus gyvenimo trokštantį miesčionį. Kaip toks žmogus gali gyventi santaikoje su pačiu savimi? Niekaip. Jis tik gali nusižudyti. 1923 m. pradėjus rašyti „Stepių Vilką", rašytoją iš tiesų buvo apėmusi krizė ir jis tikrai galvojo apie savižudybę. Jo šeima buvo išblaškyta į visas pasaulio puses, jis jautėsi vienišas, be tėvynės, kaip rašytojas išsisėmęs, o egzistencija kėlė pasibjaurėjimą: *„Neberašykite man nė vieno laiško. Bet koks Jūsų normalaus, miesčioniško ir patenkinto gyvenimo priminimas šiuo metu man yra nepakeliamas"*, – tuomet rašė jis vienam savo pažįstamam. *Šią niūrią nuotaiką dar labiau sustiprino to laiko technikos pažanga, kuri Hesei kėlė tik „naujų katastrofų ir karų pavojaus jausmą".* Viename jo romane galima rasti apibūdinimą – *„automobilių medžioklė"*, o tų laikų sensacingą išradimą – radiją – jis prakeikė kaip kultūros žlugdymo priemonę. Prasidėjo masinės žiniasklaidos laikas ir Hermanas Hesė (arba

▪ Hermanas Hesė netrukus prieš mirtį.

■ Scena iš Fredo Hainės filmo: kurtizanė Hermina supažindina Halerį su didmiesčio demimondu. Dėl romane nuolat besikeičiančių pasakojimo perspektyvų, jame esančios esė ir painių vizijų buvo manyta, kad pagal knygą filmo sukurti neįmanoma.

Haris Haleris) jame jaučiasi visiškai sutrikęs.

„Aš negaliu ilgiau ištverti nei teatre, nei kine, beveik negaliu skaityti laikraščių, galiu skaityti tik retą šiuolaikinę knygą, negaliu suprasti, kokį malonumą ir džiaugsmą žmonės jaučia perpildytuose traukiniuose ir viešbučiuose, sausakimšose kavinėse, kuriose skamba slegianti ir įkyri muzika, elegantiškų didmiesčių baruose ir varjetė, pasaulinėse parodose, miestų prospektuose, viešosiose paskaitose ir masiniuose sporto renginiuose."

1927 m. pasirodžius „Stepių Vilkui", daugelis Hermano Hesės skaitytojų buvo šokiruoti. Poetiškais jaunystės kančių ir savojo „aš" ieškojimų aprašymais, lyrine kalba užėmęs ramaus, gamtą stebinčio žmogaus poziciją Hesė įgijo nemažai gerbėjų. Tokiuose kūriniuose, kaip „Pėteris Kamencindas", „Demianas" ir „Sidharta", kuriuose susipynė vakarietiška pasaulėžiūra ir rytietiška

„Kūrinys parašytas aštriais, sukrečiančiais, fantastiškais ir aiškiais žodžiais, jis iškilo virš anuomet autorių apėmusio sentimentalumo. (...) „Stepių Vilkas" yra antimiesčioniškos drąsos kūrinys."

„Die Weltbühne 29", 1927 m. liepos 19 d.

išmintis, skaitytojai rasdavo užuojautą ir paguodą.

Dėl gilaus pesimizmo „Stepių Vilkas" labai išsiskyrė iš kitų knygų, – tokio negatyvaus rašytojo kūrinio dar nebuvo. Netrukus romanas tapo karštų diskusijų objektu, buvo ne tik smarkiai kritikuojamas, bet kolegų rašytojų giriamas ir vadinamas puikiu bei kritišku laiko dokumentu. Tikriausiai pirmą kartą į Hesės, iki tol pašiepiamai vadinto jautriu mistiku, kūrybą buvo pažvelgta rimtai. Pačiam autoriui romanas buvo išsilaisvinimas iš amžinos idilijos, kuri jam būdavo dažnai prikaišiojama. Kartą Hesė pasakė, kad jis per ilgai nepaisė *„tamsiosios, dažnai giliosios gyvenimo pusės"*, ir „Stepių Vilką" gynė kaip lygiateisį kitų kūrinių, kurie nagrinėjo tik vieną temą: *„atskiros asmenybės gyvenimą", „brolį"*.

▪ „Knygas aš skaičiau su didele nuostaba ir augančiu smalsumu. Šis Hermanas Hesė yra ne tik romantiška amerikiečių idėja, bet neabejotinai protingas ir didis rašytojas."

Pėteris Handke

Iš pradžių labai abejotiną įspūdį darantis „Stepių Vilkas" atidžiau įsigilinus turi ir pozityviąją pusę, – jis moko teigiamai suvokti gyvenimą. Antrojoje romano dalyje mįslingoji Hermina ir gražuolis džiazo muzikantas Pablas įtraukia Harį Halerį į kūniškų malonumų pasaulį ir vėliau *„magiškame teatre"* jis suranda savo išvadavimą. Haris kaip po veidrodinį kambarį vedžiojamas po savo sielą ir suvokia, kad jis susipainiojo savo susidvejinime tarp vilko ir žmogaus. Tokia schema per daug paprasta, jo esybei būdinga daugybė proto ir jausmų pasaulių plokštumų, kurias galima susieti į vieną visumą, jei tik pripažįstame kūrybinius prieštaravimus.

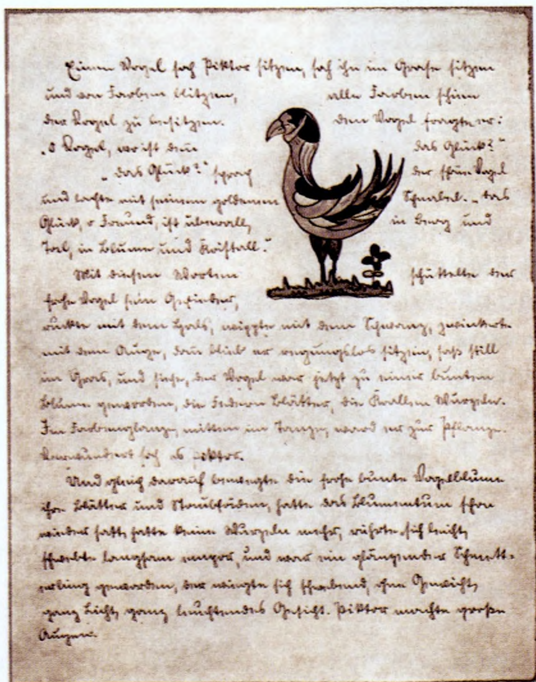
„Haris tapo vyresniu, išmoko šokti, lankė

„H. Hesės žvilgsnis – tai vidurys tarp mistiko kontempliacijos ir amerikiečio pastabumo.“
Volteris Bendžiaminas

magiškąjį teatrą, girdėjo juokiantis Mocartą, jis nebebijojo šokių, moterų ir pelių. Nors nebūdamas itin gabus, jis, prabėgus keliems šimtmečiams, subrendo.“

Hesės gyvenimo metais apie „Stepių Vilką“ buvo karštai diskutuojama, tačiau pats romanas nebuvo itin populiarus. Tačiau tuoj po Hesės mirties įvyko stebuklas. Septintąjį dešimtmetį „Stepių Vilką“ atrado Amerikos hipiai. Vos ne pernakt kilo tikras „Hesės“ bumas, greitai apėmęs Japoniją ir Australiją bei galiausiai sugrįžęs ir į Europą. Visi ilgaplaukiai ir dėvintys batikos megztinius skaitė „Stepių Vilką“. To meto JAV narkotikų karalius Timotis Lieris paskelbė Hermaną Hesę savo mėgstamiausiu rašytoju ir davė patarimą: „...prieš LSD dozę turėtum paskaityti „Sidhartą“ ir „Stepių Vilką“. Paskutinė „Stepių Vilko“ dalis yra neįkainojamas vadovėlis.“ Pagal statistinius duomenis vien tik 1969 m. JAV per mėnesį būdavo parduodama 360000 romano egzempliorių. Iki šiandien iš viso išleista ne vienas milijonas egzempliorių. Kiti kūriniai taip pat patenka į šį populiarumo verpetą. Hermanas Hesė tapo labiausiai skaitomu ir daugiausiai verčiamu į kitas kalbas dvidešimtojo amžiaus Europos rašytoju. Spėjama, kad visame pasaulyje parduota nuo 80 iki 100 milijonų egzempliorių. Muzikiniame pasaulyje Hermano Hesės vardą įamžino JAV roko grupė, pasivadinusi „Stepių Vilku“, tačiau labai abejotina, ar visame pasaulyje itin populiarus hitas „Gimiau, kad būčiau laukinis“ („Born To Be Wild“) būtų sulaukęs autoriaus pritarimo.

Beje, romane H. Haleris retkarčiais taip pat pauostydavo kokaino.

▪ Hermanas Hesė ne tik rašė, bet ir fiksavo savo laiką piešdamas akvarele. Šį „Piktoro kitimo“ rankraščio puslapį jis 1923 m. iliustravo akvarelės piešiniu.

STEPIŲ VILKAS

HERMANAS HESĖ. GYVENIMAS IR KŪRYBA

Prisiminimai apie vaikystę ir jaunystę būdingi visai Hermano Hesės kūrybai. Jį visą laiką domino vaiko psichinis vystymasis ir auklėjimo bei švietimo įtaka šiam procesui. Hesė gimė 1877 m. liepos 2 d. Kalve, misionieriaus šeimoje, tačiau jo tėvų pietizmas jam buvo svetimas. Keletą metų pasimokęs gimnazijoje, jis perėjo į Maulbrono vienuolyne įsikūrusią evangelikų teologijos seminariją, tačiau čia ištvėrė tik vienerius metus. Pabandęs mokytis dar keliose vietose, jis pradėjo mokytis knygų pardavėjo amato Tiubingene. Besimokydamas vakarais labai daug skaitė romantikų kūrinių, be to, pats bandė rašyti. 1898 m. pasirodė jo pirmoji eilėraščių knyga „Romantinės dainos" („Romantische Lieder"), po metų – antroji. Netrukus jis persikėlė į Bazelį ir dirbo knygyne bei antikvariate, retkarčiais keliaudavo po Šveicariją, nuvykdavo į Italiją. Apsakymas „Pėteris Kamencindas" („Peter Camenzind") 1904 m. susilaukė pirmos didelės literatūrinės sėkmės ir suteikė galimybę pradėti laisvo rašytojo gyvenimą. 1905 m. jis vedė bazelietę Mariją Bernuli ir kelis metus su ja gyveno Gajenhofene prie Bodeno ežero. Su ja susilaukė trijų sūnų. Vėliau Hesė vedė dar du kartus. Gyvenant Gajenhofene rašytoją greitai aplankė sėkmė ir visuotinis pripažinimas. Romanas „Po ratu" („Unterm Rad"), pasakojantis tragišką mokinio istoriją, buvo daug kartų išleistas. Būdamas kritišku ano laiko literatūros stebėtoju, jis reguliariai įvairiems laikraščiams ir žurnalams rašė recenzijas, o 1907-1912 metais buvo vienas liberalaus ir demokratinio žurnalo „Kovas" („März") leidėjų. Grįžęs iš kelionės po Indiją, jis 1911 m. su šeima persikėlė į Berną. Be rašytojo darbo užsiėmė visuomenine veikla ir 1914-1919 metais rūpinosi vokiečių belaisvių globa. Po to, kai jis antišovinistinį straipsnį „O draugai, ne tie tonai" („O Freunde, nicht diese Töne") 1914 m. išspausdino laikraštyje „Neue Zürcher Zeitung", vokiečių spaudoje pasipylė pikti įžeidinėjimai. Nuo 1919 m. iki savo mirties 1962 m. rugpjūčio 9 d. gyveno daugiausia Montanjoloje (Tesinas), o nuo 1923 m. turėjo Šveicarijos pilietybę. Būtent čia jis parašė savo žymiuosius romanus „Sidharta" („Siddhatrha", 1922), „Stepių Vilkas" („Der Steppenwolf", 1927), „Narcizas ir Auksaburnis" („Narziß und Goldmund", 1930) ir „Stiklo rutuliukų žaidimas" („Das Glasperlenspiel", 1943). Nors po karo jis ir toliau kūrė, tačiau daugiausia rūpinosi savo kūrinių išleidimu. 1946 m. jam suteikta Frankfurto Gėtės premija ir Nobelio literatūrinė premija, 1955 m Vokietijos knygų prekybos taikos premija.

REKOMEMDUOJAMA

Pirmoji publikacija lietuvių kalba:

Vilnius, 1979

Perskaityti:

Hermanas Hesė. Stepių vilkas. Romanas, vertė Zita Mažeikaitė, 1992, 1999.

Hermanas Hesė. Esė. Rinktinė, 1991.

Hermanas Hesė. Sapnas apie fleitą. Literatūrinės pasakos: 1946 m. Nobelio premijos laureato knyga, vertė Kristina Sprindžiūnaitė, 2001.

Hermanas Hesė. Stiklo karoliukų žaidimas. Romanas, vertė Vytautas Petrauskas ir Dominykas Urbas, 2000.

Hermanas Hesė. Atsitokėjimai. Esė, vertė Zigmantas Ardickas, 1999.

Hermanas Hesė. Roshaldė. Romanas, vertė Laima Bareišienė, 1999.

Pasiklausyti:

Hermanas Hesė. Gertrūda. Romanas, vertė Laima Bareišienė. Garso įrašas, skaito Vytautas Širka, 2001. 2 garso kasetės.

Hermanas Hesė. Po ratu. Romanas, vertė Laima Bareišienė. Garso įrašas, skaito Vytautas Radzevičius, 2001. 2 garso kasetės.

TRUMPAS ĮVERTINIMAS

Kaip gyvenimo pamokymas romanas yra tikras nesusipratimas, tačiau kaip kritiškas sielos dvylipumo aprašymas „Stepių Vilkas" dar ir šiandien yra magiška knyga.

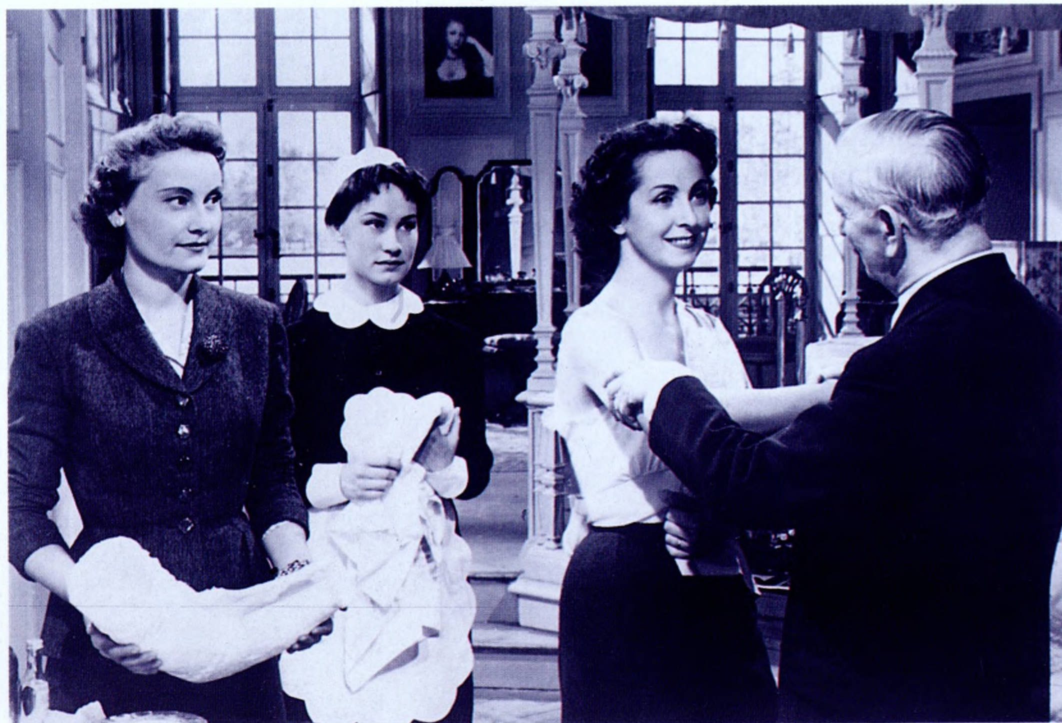
Leidės Čaterli meilužis

D. H. Lorensas

„Tai viena iš purviniausių ir šlykščiausių kada nors parašytų knygų; tai tikra gėda...“

1928 m. spalio 14 d. Vienas recenzentas tiesiog netveria savo kailyje. Jis perskaitė romaną, kuris jį labai šokiravo. Jau romano pavadinimas yra smerktinas, o turinys tiesiog skandalingas. Kilminga, ištekėjusi dama trankosi su girininku. Tai, ką šis gamtos vaikas kartu su savo mylimąja daro ir kaip atvirai ir nepadoriai apie tai kalba, yra negirdėtas dalykas, kiaulystė, prieš kurią reikia imtis priemonių. Galų gale mes ne Prancūzijoje. Anoniminio kritiko nuomonė, išspausdinta laikraštyje „Sunday Chronicle“, turi nemaža šalininkų. Per keletą savaičių susiformuoja pasipiktinusių balsų choras, kokio anglų laikraščių literatūros skyriuose nėra buvę. Visuomenė, tiesą pasakius, netgi tiksliai nežino, dėl ko visa tai kilo, nes

▪ Scena iš 1955 m. prancūzų filmo „Leidės Čaterli meilė“. Režisierius Markas Alegrė, Konstancijos Čaterli (dešinėje) vaidmenį atliko Danielė Darjó.

dauguma kritikų mandagiai atsisako kalbėti apie romano turinį: vien tai, jų akimis žiūrint, jau yra smerktina.

■ Scena iš to paties filmo: Oliverio Melorso, leidės Čaterli meilužio, vaidmenį atlieka Leo Genas. Šiandien šis filmas atrodo tik banalus.

Taigi skaitytojai nesužino, apie ką kalbama „Leidės Čaterli meilužyje“. Žinoma tik tiek, kad knyga „purvina“, jos negalima skaityti, nes Britanijos valdžia iš karto uždraudė Italijoje išspausdintą knygą. Paštu į Didžiąją Britaniją patekę knygos egzemplioriai konfiskuojami ir sudeginami. Pirmąjį knygos leidimą autorius finansavo iš savo lėšų, nes leidėjai Londone ir Niujorke nematė galimybės ją išleisti. Tik praėjus daugiau kaip trims dešimtmečiams, teismas leido spausdinti knygą Jungtinėje Karalystėje ir nuplėšė nuo jos „purvinosios pornografijos“ etiketę. Vieno iš daugelio vėliau pasirodžiusių knygos leidimų įžanga prasideda palengvėjimo atodūsiu: „Tai nėra purvina knyga.“

Iš tiesų tai yra jaudinanti meilės istorija, šiek tiek originali savo turiniu, papasakota patetišku, įdomiu ir neretai sentimentaliu stiliumi.

„Tuomet jis pažvelgė į ją spinduliuojančiomis, ilgesio kupinomis akimis. Ji visiškai negalėjo jam atsispirti. Iš jos krūtinės veržte veržėsi aistra jam. Ji turėjo jam viską atiduoti, viską.“

Konstancija „Konė“ Čaterli yra jauna, beveik trisdešimties metų moteris, kartu su savo vyru seru Klifordu gyvena dvare Anglijoje, Notingemšyro grafystėje. Jų santuoka nėra laiminga. Tuoj po vedybų Klifordas išvyksta į Pirmąjį pasaulinį karą ir iš jo grįžta suluošintas: iki pusės paralyžuotas, priverstas sėdėti invalido vežimėlyje. Pamažu Klifordas tampa ciniku. Pradžioje Konė su tuo didvyriškai susitaiko, tačiau slapčia trokšta kitokio gyvenimo, kuris prasideda po miške sutikto girininko Oliverio Melorso. Labai greitai ji patenka į

„Tai graži, nepaprasta, bet kartu ir neapsakomai liūdna knyga. Tačiau iš tiesų toks buvo ir autoriaus gyvenimas.“

Oldosas Hakslis

■ Deividas Herbertas Lorensas (1925). Simona de Bovuar pasakė apie jį: „Lorensas nesistengia apibūdinti specifinių vyro ir moters santykių, o tik nori sutelkti jų mintis į gyvenimo tiesą. Ši tiesa nėra nei valia, nei įsivaizdavimas: ji apima ir gyvulišką prigimtį, kurioje glūdi žmogiškosios esmės šaknys.“

„Tai nėra nepadori knyga, – aš pabandžiau seksualinius santykius pavaizduoti kaip kažką vertinga, ko tikrai nereikėtų gėdytis. Rašydamas šį romaną, aš nuėjau kaip niekad toli. Man jis yra nuostabiai gražus, švelnus ir pažeidžiamas kaip nuogas kūnas.“

D. H. Lorensas

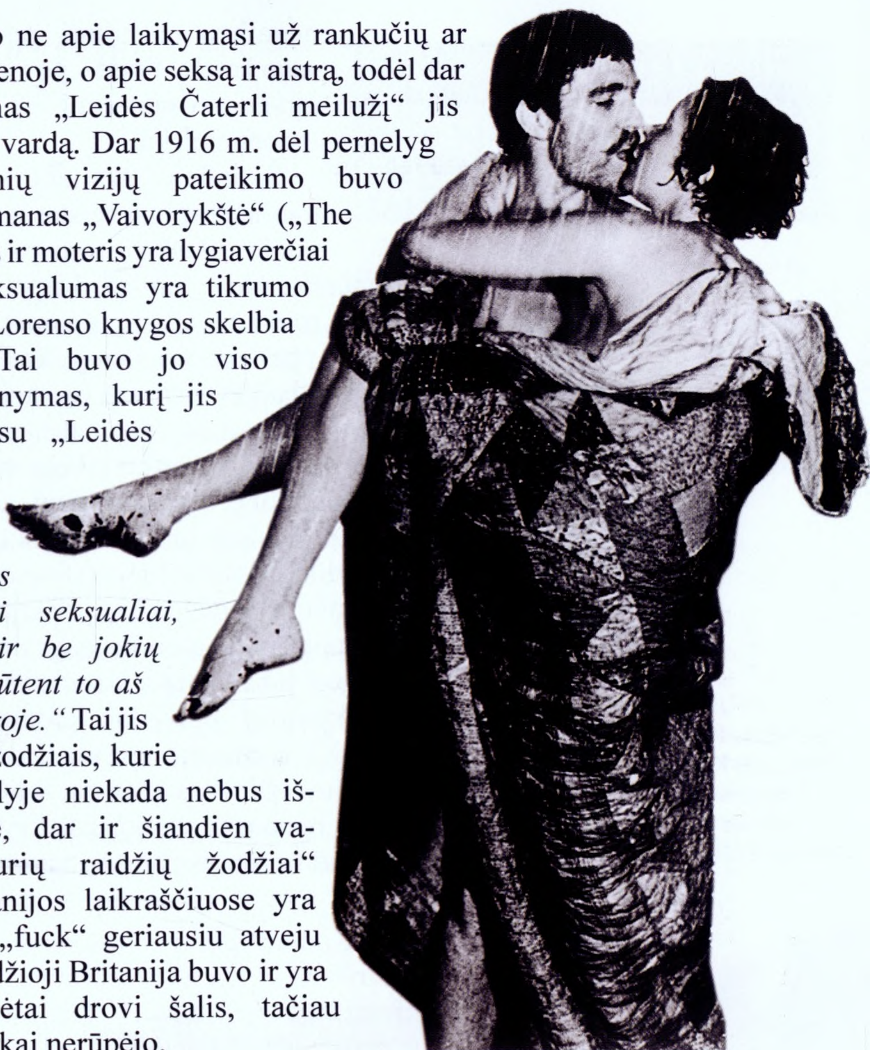
šio „girinio“ glėbį ir atranda sekso pasaulį. Užsimezga slapti aistringi meilės ryšiai. Konė pastoja, ir kyla didelis skandalas. Ji nori turėti vaiką, gyventi kartu su Melorsu ir surizikuoja: išsiskiria su vyru ir atsiriboja nuo visuomenės. Romano pabaigoje klausimas, ar vienas kitą mylintys žmonės turi bendrą ateitį, lieka atviras. Dėl skandalo Melorsas priverstas išvykti, o Konė pažada važiuoti kartu.

Kai Deividas Herbertas Lorensas baigė rašyti „Leidės Čaterli meilužį“, jam buvo keturiasdešimt treji metai ir jis buvo žinomas ir labai nevienodai vertinamas rašytojas. Jis buvo radikalių politinių pažiūrų, kritikavo Anglijos dalyvavimą Pirmajame pasauliniame kare ir pasisakė už socialinę klasių lygybę. Jo tėvas buvo kalnakasys ir D. H. Lorensas bjaurėjosi industrine visuomene, nes laikė ją nusikalstančią žmogui ir gamtai. Tuometinę civilizaciją savo knygose jis vaizdavo kaip šaltą ir priešišką mašinų pasaulį, sutrypiantį žmogiškuosius jausmus, tačiau nuo kurio neįmanoma apsisaugoti. Vienintelį išsigelbėjimą Lorensas matė meilėje. Meilę jis laikė jėga, suteikiančia žmogui stiprybės ir apsaugančia nuo dvasinio atbukimo.

■ Scena iš 1981-ųjų filmo „Leidės Čaterli meilužis“. Rež. Džastas Džekinas, vaidina Silvija Kristel ir Nikolasas Klėjus.

Lorensas galvojo ne apie laikymąsi už rankučių ar glamones mėnesienoje, o apie seksą ir aistrą, todėl dar prieš parašydamas „Leidės Čaterli meilužį" jis užsitraukė blogą vardą. Dar 1916 m. dėl pernelyg euforinio erotinių vizijų pateikimo buvo uždraustas jo romanas „Vaivorykštė" („The Rainbow"). Vyras ir moteris yra lygiaverčiai partneriai, o seksualumas yra tikrumo šaltinis, – visos Lorenso knygos skelbia šią filosofiją. Tai buvo jo viso gyvenimo sumanymas, kurį jis siekė užbaigti su „Leidės Čaterli meilužiu": *„Aš noriu, kad vyrai ir moterys išmoktų mąstyti seksualiai, atvirai, tiesiai ir be jokių blogų minčių. Būtent to aš siekiau šioje knygoje."* Tai jis norėjo pasakyti žodžiais, kurie jo gimtojoje šalyje niekada nebus išspausdinti. Beje, dar ir šiandien vadinamieji „keturių raidžių žodžiai" Didžiosios Britanijos laikraščiuose yra tabu, o vietoje „fuck" geriausiu atveju rasime „f…". Didžioji Britanija buvo ir yra tradiciškai perdėtai drovi šalis, tačiau Lorensui tai visiškai nerūpėjo.

■ Scena iš anglų ir prancūzų filmo su Silvija Kristel, išgarsėjusia švelniosios pornografijos filmuose.

„Aš tave myliu, kai tu šitaip guli. Moteryje yra kažkas gražaus, jeigu į ją galima giliai įsiskverbti ir ji turi standžią makštį. Aš myliu tave ir tavo kojas, ir tavo kūną, ir moterį tavyje. Aš myliu tave kaip moterį, kokia tu esi. Aš myliu tave savo kiaušiais ir savo širdimi."

Griežtos moralės laikas nesuteikė „Leidės Čaterli meilužiui" ir autoriui nė menkiausios galimybės. Lorensas buvo pavadintas „literatūriniu gašlūnu" ir dėl to jautėsi labai įžeistas. Pats autorius nekentė bet kokios pornografijos formos, kurią laikė žeminančiu dalyku. Rašydamas „Leidės Čaterli meilužį", jis skaitė Kazanovos memuarus, tačiau iš tiesų jais bjaurėjosi. Lorenso niekaip

> *„Mūsų vienintelė tobula šiuolaikinė meilės istorija.“*
>
> Anaji Nin

negalima pavadinti gašliu žmogumi: su savo žmona Frida – pirma ir vienintele savo gyvenimo moterimi – jis gyveno griežtai monogamiškai.

Šiandien skaitant „Leidės Čaterli meilužį“ apima keistas jausmas: skaitytojas nuolat blaškosi tarp pagarbos autoriui ir juoko priepuolio. Net glumina, kaip Lorensas atvirai ir nerūpestingai romano veikėjų lūpomis kalba apie seksą: kaip moterys patiria orgazmą, kad vyrai – net ir miškininkai – baigia per anksti, apie gėdos plaukus (gaktiplaukius) ir spermą. Tuo pat metu daugelis dalykų atrodo gana naiviai. Lorensas tikėjo vadinamąja „faline sąmone“, jo nuomone, būtina siekiant idealaus seksualinio pasitenkinimo. Galima juoktis skaitant, kaip Konė stebi meilužio „tyliai ir stebėtinai galingai kylantį penį“ ir nugrimsta į savotišką maldą už vyrišką varpą, tačiau kartu suvokiame, kaip rimtai autorius nagrinėja šią temą. Tokių „vietų“ knygoje labai daug ir šiandien sunku įsivaizduoti, kad tokie komiški epizodai kadaise buvo laikomi nepadoriais. Visas romano tekstas Didžiojoje Britanijoje pirmą kartą buvo išleistas 1960 m. ir literatūros istorijoje yra vienas iš rečiausių atvejų, kai dvylika prisiekusiųjų nusprendė, kad Lorensas parašė „nepurviną“ knygą.

▪ Silvija Kristel ir Nikolasas Klėjus tipiškame devintojo dešimtmečio švelniosios pornografijos kūrinyje.

LEIDĖS ČATERLI MEILUŽIS

D. H. LORENSAS. GYVENIMAS IR KŪRYBA

Deividas Herbertas Lorensas gimė 1885 m. rugsėjo 11 d. Istvude prie Notingemšyro ir buvo ketvirtasis vaikas kalnakasio šeimoje. Jaunystės išgyvenimus ir nuotykius jis aprašė savo pirmajame reikšmingame romane „Sūnūs ir meilužiai" (1913). Romane aprašomas šeimos gyvenimas ir motinos bei sūnaus santykiai. Nuo gimimo D. H. Lorensas buvo silpnos sveikatos ir būdamas dvidešimt šešerių metų susirgo tuberkulioze. Notingemšyre užbaigęs mokyklą ir studijas, nuo 1908 m. Londone dirbo mokytoju, tačiau dėl sveikatos po keleto metų turėjo darbo atsisakyti. 1912 m. susipažino su vokiečių kilmės buvusio profesoriaus žmona Frida Vykli (tikr. fon Richthofen), su ja pabėgo ir po skandalingų skyrybų ją vedė. Iš pradžių jie gyveno Anglijoje, po to keliavo po Vokietiją ir Italiją. D. H. Lorensas parašė ilgiausią savo romaną „Vaivorykštė", kuris pasirodė 1915 m., tačiau po teismo proceso dėl nepadorumo buvo uždraustas. Kitas romanas – „Įsimylėjusios moterys" – taip pat susilaukė dorovingosios spaudos kritikos. Pirmojo pasaulinio karo metu jie buvo įtariami šnipinėjimu ir išsiųsti iš Kornvalio, kur tuo metu gyveno. Lorensas užsisakė vizą į JAV, kurią gavo tik po 4 metų, karui pasibaigus. Nusivylęs jis išvyko iš Anglijos, kur nesusilaukė literatūrinės sėkmės ir turėjo gyventi labai skurdžiai. Pripažinimą ir finansinę nepriklausomybę jam atnešė Amerikoje išleisti romanai ir jų vertimai. Nuo 1919 m. iki savo mirties Lorensas daug keliavo: važinėjo po Italiją, Australiją, ilgesnį laiką gyveno Niu Meksike nedidelėje rančoje. Trumpame romane „Sent Mauro žirgas" vaizduojama laukinė nepaliesta Niu Meksiko gamta ir aštriai kritikuojama šiuolaikinė industrinė visuomenė. Beje, ši kritika jaučiama ir „Leidės Čaterli meilužyje". Be romanų Lorensas parašė nemaža kelionių aprašymų, eilėraščių, dramų, apsakymų ir esė. 1926 m. jis persikėlė į Toskaną, kur ir parašė „Leidės Čaterli meilužį". Kadangi kūrinys buvo kaltinamas nepadorumu ir santuokos griovimo aukštinimu, nesutrumpintas romanas buvo išleistas tik 1959 m. JAV, o po metų Anglijoje. Lorensas mirė 1930 m. kovo 2 d. Vense, Prancūzijoje, nuo tuberkuliozės. Netoli rančos Niu Meksike žmona vyro atminimui pastatė nedidelę koplytėlę, į kurią įmūrijo urną su vyro pelenais.

REKOMEMDUOJAMA

Pirmoji publikacija lietuvių kalba:

Vilnius, 1995

Perskaityti:

David Herbert Lawrence. Mylinčios moterys. Romanas, vertė Lilija Vanagienė, 1994, 1998.

David Herbert Lawrence. Ledi Čaterli meilužis. Romanas, vertė Nijolė Regina Chijenienė, 1995.

David Herbert Lawrence. Sūnūs ir meilužiai. Romanas, vertė Milda Keršienė, 1996.

David Herbert Lawrence. Ledi Čaterli meilužis. Mergina ir čigonas. Romanai, vertė Nijolė Regina Chijenienė, Zigmantas Ardickas, 1997.

TRUMPAS ĮVERTINIMAS

Tai pirmasis romanas ir ne bet kieno, o ànglo, kuriame vyrams pasakoma, kad seksas turėtų trukti ilgiau nei 3 minutes.

Vakarų fronte nieko naujo
Erichas Maria Remarkas

IM
WESTEN NICHTS NEUES
VON
ERICH MARIA REMARQUE
*
351.–375. TAUSEND

■ Antimilitaristinio romano apie karą titulinis lapas (1929 m. leidimas).

■ Šios keturios nuotraukos patalpintos amerikiečių reklaminiame plakate. Antrąjį filmą „Vakarų fronte nieko naujo" (1979) režisavo Delbertas Manas. Pagrindinius vaidmenis atliko Ričardas Tomas, Ernestas Borgninas, Donaldas Plyzensas ir kt.

1929 m. žiemą Berlyne, ant skelbimų stulpų, toje pačioje vietoje kas savaitę buvo galima matyti keistus plakatus. „Jis ateina" – buvo užrašyta viename jų. Po to: „Didysis karo romanas." Vėliau sekė pavadinimas: „Vakarų fronte nieko naujo". Ketvirtąją savaitę berlyniečiai galėjo perskaityti tik autoriaus vardą: „Erichas Marija Remarkas". Dauguma miestiečių jau žinojo, apie ką kalbama. Jau nuo rudens laikraštyje „Vossische Zeitung" spausdinamos romano ištraukos neregėtai padidino leidinio tiražą. Knyga buvo išleista 1929 m. sausio 31 d., o po kelių mėnesių net šešių spaustuvių darbuotojai turėjo dirbti viršvalandžius. Per pirmus metus buvo parduoti 925000 egzempliorių, kai kuriomis dienomis knygynuose žmonės nupirkdavo 20000 knygų, o iki 1931 m. pradžios išleista 3,5 mln. egzempliorių. Iki tol nė viena knyga nesusilaukė tokios sėkmės. Iki šiandien parduota apie 30 mln. knygų ir „Vakarų fronte nieko naujo" laikomas labiausiai perkamu vokiečių romanu.

„Mūsų veidai sustingę, mūsų mintys sujauktos, mes mirtinai išvargę; atėjus laikui pulti, kai kuriuos reikia daužyti kumščiais, kad pabustų ir eitų kartu (...) Hajui Vesthusui perplėšta nugara ir kiekvieną kartą įkvėpiant oro jis verždavosi iš plaučių. Aš dar galiu jam paspausti

ranką. „Viskas, Pauliau", – sudejuoja jis ir iš skausmo įsikanda į ranką."

Romane pasakojama apie devyniolikmetį grandinį Paulių Boimerį, Pirmajame pasauliniame kare kovojantį Prancūzijos fronte. Septyni jo bendražygiai yra bendraklasiai, nes patriotiško mokytojo paskatinti į savanorius užsirašė visi klasės berniukai. Romano veiksmas prasideda, kai buvę gimnazistai praranda visą entuziazmą. Nė vienas jų negalvoja apie garbę ir šlovę. Jie purvini ir utėlėti kiurkso apkasuose, dieną ir naktį „būgnija" artilerija. Beprasmiškais puolimais ir kontrpuolimais nė viena pusė negali pasiekti pergalės, o kautynėse žūsta tūkstančiai kareivių. Ilgamečiame poziciniame kare išgyvena tik stipriausieji: *„Siaubą galima iškęsti, kol į jį nekreipi dėmesio, bet jis nužudo, kai pradedi apie jį galvoti."* Paulius ir jo bendražygiai tampa užsigrūdinusiais fronto kovotojais, kurie nuslopino savo jausmus, nes kitaip išprotėtų. Kiekviena diena gali būti paskutinė.

„Mes matome žmones, kuriems trūksta kiaušo; mes matome einančius kareivius, kuriems nuplėštos pėdos; jie klibinkščiuoja ant išdraskytų bigių; grandinis beveik

„Nedera užmiršti mūšių ir vien tik priekaištauti autoriui, kurio pozicija, susilaukusi Vokietijos knygų prekybos istorijoje nematytos sėkmės, yra labai sektina. Jis susilaiko nuo gyrimosi; jis nevaidina garbės pirmininko ir kilniausio nacijos žmogaus, – jis nesifotografuoja daugiau nei būtina, ir kai kurie plunksnos broliai galėtų pasimokyti takto, kurį jiems rodo Remarkas."

Kurtas Tucholskis

▪ Janas Holmas ir Patricija Nil. Filmuota tuometinėje Čekoslovakijoje. Nepaisant „natūralistinių" karo scenų, šis filmas populiarumu neprilygo pirmajam.

„Tobulas meno kūrinys ir neabejotina tiesa“.

Štefanas Cveigas

kilometrą šliaužia vien rankomis, jam iš paskos velkasi suknežintas kelis, kitas eina į medicinos punktą ir rankomis prilaiko savo žarnas; mes matome žmones be burnų, be apatinių žandikaulių, be veidų.“

Sumanymas parašyti romaną apie karą Remarkui kilo dar 1917 m., kai jis sužeistas granatos skeveldros gulėjo Duisburgo ligoninėje, tačiau jį įgyvendinti pavyko tik po dešimties metų. Tuo metu Remarkas buvo žurnalistas ir Berlyne leidžiamo laikraščio „Sport im Bild“ redaktorius, rašęs apie automobilius ir kokteilius. Kilęs iš neturtingos šeimos, Remarkas buvo linkęs į ekstravagantišką stilių, buvo tikras vakarėlių liūtas, mylėjo moteris ir mėgo prabangą. Apie ankstesnį sumanymą sukurti romaną visi seniai užmiršo ir niekas net nenutuokė, kad išvaizdus ir nuolat linksmas reporteris rašė tokį niūrų kūrinį. Anot vieno iš daugelio gandų, pasklidusių po romano pasirodymo, autorius romaną parašė per šešias savaites (1995 m. surastas pieštuku rašytas rankraštis Londono Sotbio aukcione parduotas už 620000 DM). Remarkas rankraštį pirmiausia parodė Samueliui Fišeriui, Tomo Mano leidėjui. Fišeris romaną atmetė motyvuodamas tuo, kad karinės tematikos literatūra niekam neįdomi. Kaip vėliau jis pats sakė, tai buvo ne tik jo kaip leidėjo „didžiausia. klaida“, bet ir bendrai klaidingas vertinimas. Laikraščio „Vossische Zeitung“ radakcija, pasiryžusi išspausdinti romano ištraukas, sulaukė tūkstančių skaitytojų ir karo veteranų laiškų, kuriuose Remarką gyrė arba kritikavo. Romanas palietė labai skaudžią temą: žmonės buvo ką tik atsigavę nuo psichologinės traumos po pralaimėto karo ir, turint omeny įkaitintą to meto politinę atmosferą, prilygo bombos sprogimui. „Vakarų fronte nieko naujo“ sudavė skaudų smūgį „dūrio į nugarą peiliu“ teorijai, kad dėl Vokietijos pralaimėjimo kare

▪ Scena iš legendinio Luiso Mailstouno filmo. Džordžas Kukoras parašė dialogus, scenarijų kūrė Džordžas Abotas, Maksvelas Andersonas, Luisas Mailstounas ir Delas Endriusas. Filmas nominuotas septyniems Oskarams ir gavo 2: už geriausią filmą ir geriausią režisūrą. Tai pirmasis antimilitaristinis filmas, apkeliavęs visą pasaulį.

■ Scena iš L. Mailstouno filmo. Landvero karys Stanislavas Kačinskis (vaidina Luisas Volheimas) Pauliui Boimeriui (vaidina Lu Airesas, kadro kairėje) ir jo fronto draugams yra tėvas, motina ir mokytojas.

kaltas politinės paramos trūkumas, ir nacionalistinė spauda dėjo visas pastangas, kad diskredituotų knygą ir jos autorių. Buvo skelbiama, kad jis net nedalyvavęs kare, buvo griežtai kritikuojamas jo gyvenimo stilius ir prikaišiojama komunistinė propaganda. Prieš romaną ypač aršiai buvo nusiteikę naciai ir kovojo prieš jį visomis priemonėmis. Berlyne per Luiso Mailstouno filmo premjerą 1930 m. balandžio mėnesį SA nariai kino salėje paleido daugybę baltųjų pelių ir sprogdino dvokiančias bombas. Nusilpusi demokratiškai išrinkta vyriausybė nusileido Reichstago nacių frakcijos spaudimui ir dėl „vokiečių garbės menkinimo visame pasaulyje" filmas buvo uždraustas. Beje, tai buvo pirmoji nacių pasiekta pergalė Vokietijos parlamente. Naciams užgrobus valdžią, „Vakarų fronte nieko naujo" viena pirmųjų pateko į deginamų knygų laužus. Kita vertus, iš kairiųjų po palankaus vertinimo iš pradžių dabar pasigirdo kritiškų balsų. Sudirginti autoriaus asmenybės

„Opus klausimas, aprašytas žaviu stiliumi."
Heinrichas Belis

■ Erichas Marija Remarkas 1940 metais.

kairieji recenzentai romane staiga atrado nuostabą keliančių puslapių: patoso kupina kalba apie draugus, orgijos užfrontėje, pasismaginimai su prancūzų moterimis. Remarkas nė per žingsnį nesileido į šias diskusijas: *„Romanas yra nepolitiškas,* – paskelbė jis, – *jo sumanymas nei pacifistinis, nei militaristinis, bet tiesiog žmogiškas."* Tai leidžia nuspėti net knygos moto – nei kaltinimas, nei pripažinimas: „*Tai bandymas papasakoti apie žmonių kartą, kurią sužalojo karas, – net jei jiems ir pavyko išvengti granatų*". Be drastiškų tarpusavio skerdynių aprašymų, ko gero didžiausias romano nuopelnas yra tas, kad jis parodė, kaip karas jo dalyvius sužaloja dvasiškai, padaro žvėrimis, besivadovaujančiais tik instinktais ir norinčiais išnešti savo sveiką kailį. Ilgai lauktas sugrįžimas į normalų gyvenimą virsta nusivylimu: „Aš čia nebesusigaudau, man tai svetimas pasaulis", – rašo Paulius grįžęs atostogų namo. Beveik su palengvėjimu jis grįžta į frontą, pas savo draugus, kurie jį supranta. Visi jie miršta, o Paulius – likus mėnesiui iki karo pabaigos: *„Jis žuvo 1918 m. spalio mėnesį; tą dieną visame fronte buvo taip ramu, kad pranešimas apie padėtį fronte apsiribojo vienu sakiniu: vakarų fronte nieko naujo."*

„Ar seniai Remarko knygos apie karą triumfas mums buvo aiškinamas kaip grįžimas prie taikos idėjos? Visas taikingumas dingo kaip pernykštis sniegas. Prieš milijoną Remarkų pakilo šeši milijonai karo kirvių."

Karlas fon Osyckis, „Weltbühne", 1930 09 14

VAKARŲ FRONTE NIEKO NAUJO

ERICHAS MARIJA REMARKAS. GYVENIMAS IR KŪRYBA

Erichas Marija Remarkas (Erichas Paulius) gimė 1898 m. birželio 22 d. Osnabriuke, knygrišio šeimoje. Baigęs mokyklą, lankė katalikiškąją mokytojų seminariją gimtajame mieste. 1916 metais buvo pašauktas į kariuomenę ir išsiųstas į frontą. Po karo tęsė mokslus, įsidarbino neetatiniu mokytoju, dirbo atsitiktinius darbus: buhalteriu, tarnautoju, antkapių pardavėju, muzikos mokytoju, vargonininku ir rašė teatro kritikos straipsnius Osnabriuko laikraščiams. Du metus gyveno Hanoveryje, rašė reklaminius tekstus, Berlyne dirbo laikraščio „Sport im Bild" redaktoriumi. 1929 m. išleistas romanas „Vakarų fronte nieko naujo" („Im Westen nicht Neues") autorių greitai išgarsino visame pasaulyje, jo romanas buvo išverstas beveik į 50 kalbų, o Holivude Luisas Mailstounas pagal jį sukūrė filmą. Diskusijos apie filmą buvo dar aštresnės negu apie knygą. Rašytojas nuo 1929 m. vis dažniau apsistodavo Šveicarijoje, o 1931 m. galutinai išvyko iš Vokietijos ir apsigyveno įsigytame name Tesino kantone prie Madžorės ežero. Tais pačiais metais išleistas antras romanas „Kelias atgal" („Der Weg zurück"). 1933 m. naciai viešai degino jo knygas, o 1938 m. atėmė Vokietijos pilietybę. Netrukus po to jis emigravo į JAV, gyveno daugiausia Los Andžele ir dalyvavo kuriant filmus. Pirmiausia į anglų kalbą išverstas romanas „Triumfo arka" („Arc de Triomphe", 1945) dar sykį pelnė autoriui pasaulinę šlovę ir 1946 m. pagal jį Luisas Mailstounas, padedamas Ingridos Bergman ir Čarlzo Bojerio, sukūrė to paties pavadinimo filmą. Romano veiksmas vyksta Paryžiuje: gestapo suimtas vokietis gydytojas sugeba pabėgti ir apsigyvena Paryžiuje. Visai atsitiktinai jis sutinka tarnautoją – buvusį savo kankintoją – ir jį nužudo. 1947 m. Remarkas priima JAV pilietybę. Nuo 1948 m. gyvena Niujorke ir Tesine. Vėlesniuose romanuose – „Laikas gyventi ir laikas mirti" („Zeit zu leben und Zeit zu sterben", 1954), „Juodasis obeliskas" („Der schwarze Obelisk", 1956) – atskleidė nacionalsocialistų nusikaltimus, tačiau ankstesnės sėkmės nebesusilaukė. Jam buvo priekaištaujama, kad jis kaip emigrantas rašė apie laiką, kuriame pats tiesiogiai nedalyvavo. Po pirmosios iširusios santuokos 1930 m. su Ilze Juta Cambona antrą kartą jis vedė 1958 m. – jo žmona tapo aktorė Poletė Godar. Laikui bėgant, jis vis labiau traukdavosi iš visuomeninio gyvenimo ir mirė 1970 rugsėjo 25 dieną Lokarno mieste. Po metų išleistas jo romanas „Šešėliai rojuje" („Schatten im Paradies").

REKOMEMDUOJA

Pirmoji publikacija lietuvių kalba:

Kaunas, 1929

Perskaityti:

Erichas Marija Remarkas. Vakarų fronte nieko naujo. Romanas, vertė J. Kalnėnas, 1929.

Erichas Marija Remarkas. Vakarų fronte nieko naujo. Romanas, vertė Jonas Kabelka, 1989.

Erichas Marija Remarkas. Laikas gyventi ir laikas mirti. Romanas, 1958.

Erichas Marija Remarkas. Naktis Lisabonoje. Romanas, vertė O. Aleksa, 1979, 1992.

Erichas Marija Remarkas. Juodasis obeliskas: Pavėluotos jaunystės istorija. Romanas, vertė Osvaldas Aleksa, 1984, 1986, 1992, 2000.

TRUMPAS ĮVERTINIMAS

Tai vis dar geriausia knyga kada nors parašyta apie karą. Ypač rekomenduotina nedalyvavusiems kare ir įsivaizduojantiems, kad tai romantiškas nuotykis.

Berlynas, Aleksandro aikštė

Alfredas Dėblinas

■ Scena iš filmo „Berlynas, Aleksandro aikštė", trylikos dalių kino juosta su epilogu. Režisierius ir scenarijaus autorius Raineris Verneris Fasbinderis. Pagrindinius vaidmenis atliko Giunteris Lamprechtas (F. Biberkopfas), Brigita Mira (ponia Bast) ir Barbara Valentin (nužudytoji Ida).

„Čia pasakojama apie paprastą vyrą, dirbantį Aleksandro aikštėje gatvės prekeiviu. Jis nori būti padoriu žmogumi, tačiau gyvenimas jam klastingai pakiša koją. Jis apgaunamas ir įtraukiamas į nusikaltimą. Galiausiai pagrobiama ir žiauriai nužudoma jo žmona. Francas Biberkopfas žlugęs." Tokie žodžiai užrašyti pirmojo leidimo (1929) knygų aplankuose, kuriais nusakomas visas romano veiksmas. Iš kalėjimo grįžęs nuteistasis bando susitvarkyti savo gyvenimą. Įtūžio pagautas, jis užmuša savo žmoną Idą ir ketverius metus praleidžia Tegelio kalėjime Berlyne. Dabar jis nori būti garbingas žmogus, dirbti ir padoriai gyventi. Francas Biberkopfas nebaigęs mokslų, tačiau yra tvirto charakterio ir geros širdies žmogus. Kaip buvęs transporto įmonės darbuotojas jis yra stiprus vyras; moterims tai patinka. Joms taip pat patinka jo tiesmukas būdas. Susiklosčius aplinkybėms, jis patenka į nedorų žmonių aplinką. Sutiktasis Reinholdas, kurį Francas laiko savo draugu, iš tiesų yra tikras sukčius, jam rūpi vien tik nešvarūs darbeliai. Be to, jis neapkenčia Franco, nes šiam labiau sekasi su moterimis. Įsilaužimo metu Francas pastatomas į sargybą, tačiau apie tai jis nieko nežino ir patikliai atlieka užduotį. Po to Reinholdas išstumia Francą iš automobilio ir pervažiuoja jį. Francas netenka rankos. Nuo tada jis pradeda greitai ristis žemyn. Vėliau pasirodžiusiam Reinholdui jis geraširdiškai atleidžia šią niekšybę, tačiau netrukus dėl to turės smarkiai pasigailėti – jis įtariamas žmogžudyste. Reinholdas suvilioja Mycę, naująją Franco draugę, ją nužudo ir visą kaltę suverčia Francui. Šis visiškai palūžta ir atsiduria pamišėlių namuose. Nors

■ F. Biberkopfo jaunystės laikais Berlynas atrodė taip, kaip pavaizduota šiame spalvotame atviruke (1910 m.). Vaizdas iš Kionigsštrasės į Aleksandro aikštę.

Reinholdas sugaunamas ir nuteisiamas, laimė nuo Franco jau nusisukusi – varganą gyvenimą jis tęsia dirbdamas pagalbiniu durininku mažame fabrikėlyje: *„Suluošintas jis vėl stovi Aleksandro aikštėje, gyvenimas jį smarkiai pakeitė.“*

Siužetas romano „Berlynas, Aleksandro aikštė“ nepadarė bestseleriu, nes yra per daug paprastas. Populiarumo susilaukė pagrindinis veikėjas Francas Biberkopfas. Tai nebuvo įprastas literatūrinis veikėjas, greičiau realus, iš gyvenimo, iš gatvės paimtas žmogus, vienas iš daugelio to laiko varganų žmogelių, kuriems „auksinis trečiasis dešimtmetis (Golden Twenties) laimės neatnešė“. Jiems nepasisekė. Dėl karo, infliacijos ir bedarbystės jie nuskurdo, bet kažkaip turėjo pramušti ledus ir vis dar svajojo, anot Franco Biberkopfo, *„iš gyvenimo gauti daugiau nei duona ir sviestas“*. Rašydamas romaną, A. Dėblinas

„Ši knyga progresyviems kairiesiems buvo per daug katalikiška, katalikams – anarchistiška, moralistai pasigedo tvirtų nuostatų, naktinei programai trūko elegantiškumo, radijo programai mokiniams buvo pernelyg vulgarus. (...) Dėblinas nebuvo ir nebus įvertintas.“

Giunteris Grasas „Apie mano mokytoją Dėbliną“, 1967

■ Heinrichas Georgė atlieka Franco Biberkopfo vaidmenį Pylio Jucio režisuotame filme (1931 m.).

vertėsi gydytojo praktika rytinėje Berlyno dalyje. Dirbdamas nervų ligų gydytoju, jis daugiausia gydė žemiausių socialinių sluoksnių pacientus: nuskurdusius žmones, kurie išpasakodavo jam savo rūpesčius ir bėdas. Pasinaudodamas šia bendravimo patirtimi, autorius suformavo savo herojaus charakterį. Francas kalbėjo tipišku berlyniečių dialektu ir jo likimas buvo panašus į daugelio kitų likimus. Išleidus romaną „Berlynas, Aleksandro aikštė“, netrukus buvo sukurtas filmas. Pagrindinį vaidmenį sukūrė Heinrichas Georgė, žymiausias to meto vokiečių aktorius. Šimtai tūkstančių žiūrovų susipažino su Francu Biberkopfu net neatsivertę knygos. Žiūrovai susidomėjo kūriniu ne tik dėl pagrindinio herojaus, bet ir dėl romano stiliaus – jis buvo visiškai kitoks, nei buvo įprasta. A. Dėblinas sukūrė labai savitą rašymo techniką. Jis norėjo ne realistiškai papasakoti, o iš atskirų dalių „sulipdyti“ knygą. Tarsi margoje, chaotiškoje gatvėje viskas turėjo vykti ir būti matoma tuo pat metu. Todėl romano veiksmo vieta yra itin svarbi. A. Dėblinas perkėlė Francą Biberkopfą į patį prieškario Berlyno centrą, kur gyvenimas virte virė: į Aleksandro aikštę. Ši vieta ne vien

„Daktaras Dėblinas ilgus dešimtmečius Berlyne vertėsi gydytojo praktika – jokiu būdu ne pačiu madingiausiu užsiėmimu Vakaruose. Vedinge (Berlyno rajonas), visų egzistencijos rūpesčių centre, jis buvo daktaras, pas kurį ateidavo darbininkai, bedarbiai, moterys su vaikais. Pirmiausia jie ateidavo ne todėl, kad nieko nereikėdavo mokėti – už viską mokėdavo ligonių kasos, – bet todėl, kad jame rasdavo draugą, kuriam galėdavo išsipasakoti.“
Heinrichas Manas. 70-jam A. Dėblino gimtadieniui

užkulisiai, ji atlieka tam tikrą vaidmenį: „*Rozentalio aikštėje linksminamasi. (...) Invalidų gatvė leidžiasi žemyn ir suka į kairę. Ji nuveda į Ščecino geležinkelio stotį, į kurią atvyksta traukiniai iš Baltijos pajūrio: Laba diena, viso gero. – Ar ponui reikėtų ką nors panešti, tik 50 pfenigių. – Jūs gerai pailsėjote. – Ach, ką ten, įdegis greitai dings. – Iš kur žmonės turi tiek daug pinigų kelionėms. – Mažame viešbutėlyje tamsioje gatvelėje vakar anksti rytą nusišovė meilužių pora, kelneris iš Drezdeno ir ištekėjusi moteris; viešbutyje jie užsiregistravo kitais vardais. Iš pietų pusės į aikštę remiasi Rozentalio gatvė. Anapus Ašingeris duoda žmonėms pavalgyti ir atsigerti alaus. Koncertas. Didelė kepykla.*“

■ A. Dėblinas (1930 m.). Marselis Reichas-Ranickis apie jį sakė: „Atkakliai ir pasiaukojančiai jis ieškojo savo kelio, – tikras pakvaišėlis tarp šio amžiaus rašytojų.“

Greta to į tekstą Dėblinas įterpia reklaminius ir kino plakatus, reklaminių skelbimų tekstus, miesto simboliką, jis klausosi parduotuvių savininkų, autobusų vairuotojų pokalbių, girdi prie kiekvieno kampo stovinčius ir giriančius savo prekes prekeivius, pravažiuojančius elektrinius traukinius, automobilių pypsėjimą ir ištisą parą iš užeigų sklindantį triukšmą. „Berlynas, Aleksandro aikštė“ laikomas pirmuoju ir vieninteliu vokiečių „didmiesčio romanu“, tiksliai apibūdinusiu to laiko karštligiškai skubantį metropolį.

■ Scena iš R. N. Fasbinderio filmo. Micė (Barbara Zukova) su „savuoju“ Francu Biberkopfu.

■ Georgo Zalterio sukurtas aplankas pirmajam leidimui („Fischer Verlag“ leidykla, 1929 m.). 1957 m. , praėjus 10 dienų po A. Döblino mirties, „Walter Verlag“ leidyklos išleistas specialus leidimas turėjo panašų aplanką.

Šioje sumaištyje Francas Biberkopfas beveik pradingsta: jis buvo kalėjime, per tą laiką aplinkinis pasaulis smarkiai pasikeitė, ir jis nesugebėjo prisitaikyti prie naujojo, beprotiškai greito gyvenimo ritmo. Rodos, ne tik bloga aplinka, bet ir visas miestas stengiasi sužlugdyti pagrindinį veikėją. Šį didmiesčio įspūdį A. Dėblinas sustiprina rašydamas mįslingu bibliniu tonu. Kaip viduramžių gatvės dainininkas jis cituoja ištraukas iš Senojo Testamento ir iš Apokalipsės pagal Joną. Berlynas virsta mistine Sodoma, „didžiąja Babilono kekše“, pražudančia žmones. Franco Biberkopfo gyvenimas yra tikras kančių kelias. Jis tiesiogine žodžio prasme vedamas prie ešafoto, nors jame ir nežūsta: šiuo požiūriu „Berlynas, Aleksandro aikštė“ yra morali knyga, nestokojanti ironijos ir humoro. Tai galima pastebėti Franco Biberkopfo „pamokyme“, išspausdintame pirmojo leidimo aplanke: *„gyvenimas nepradedamas gražiais žodžiais ir ketinimais, – jis pradedamas pažinimu, supratimu ir su tikru draugu.“*

Kai pasirodė šis romanas, Alfredas Dėblinas jau buvo sulaukęs penkiasdešimt vienerių metų amžiaus. Beje, tai buvo vienintelis žymus jo kūrinys. Iki 1933 m. knygynai pardavė daugiau nei 50000 egzempliorių. Po to į valdžią atėję naciai knygą uždraudė ir sudegino ant laužų. A. Dėblinas išvyko į Ameriką, tačiau ten gyveno labai vargingai. Po sugrįžimo parašyti kūriniai nesusilaukė populiarumo, – jis ir liko žinomas kaip romano „Berlynas, Aleksandro aikštė“ autorius. Su neslepiamu nusivylimu romano vienos laidos įžangoje jis rašė: „Paminėdami mano pavardę, visi priduria „Berlynas, Aleksandro aikštė“. Tai buvo 1955 m., likus dvejiems metams iki jo mirties. Dar būdamas gyvas, A. Dėblinas tapo užmirštu autoriumi.

BERLYNAS, ALEKSANDRO AIKŠTĖ

ALFREDAS DĖBLINAS. GYVENIMAS IR KŪRYBA

Nervų ligų gydytojas ir rašytojas A. Dėblinas gimė 1878 m. rugpjūčio 10 d. Ščecine, žydo kalvio Makso Dėblino ir jo žmonos Sofijos (mergautinė pavardė Froidenheim) šeimoje. Alfredas buvo vienas iš 5 vaikų. Kai A. Dėblinui suėjo 10 metų, tėvas paliko šeimą ir motina su vaikais persikėlė į Berlyną. Dėl to nutrūksta Alfredo Dėblino mokslai, kuriuos jis užbaigia tik 1900 metų rugsėjį, ir po mėnesio pradeda studijuoti mediciną ir filosofiją Berlyno universitete. Studijas užbaigė Freiburge 1905 m. Po to kelis metus čia dirbo psichiatru, o nuo 1911 iki 1933 metų Berlyne gydytoju. Čia susipažįsta su jauna medicinos studente žydaite Erna Reis (1888-1957), su kuria 1912 m. susituokia ir susilaukia 4 sūnų. Tuo pat metu greta gydytojo darbo pradeda intensyviai rašyti pirmąjį romaną „Trys Vang Lūno šuoliai" („Die drei Sprünge des Wang-Lun"), kuris išleidžiamas „S. Fischer Verlag" leidykloje 1915 m. Pasivadinęs Linkės Pooto slapyvardžiu, trečiojo dešimtmečio pradžioje parašo keletą politinių glosų ir esė. Parašęs dar keturis romanus, jis 1927 – 1929 m. sukuria vienintelį skaitytojų simpatijų susilaukusį romaną „Berlynas, Aleksandro aikštė" („Berlin, Alexanderplatz"). Persekiojamas nacių, A. Dėblinas 1933 m. per Ciurichą pabėga į Paryžių ir 1936 m. gauna Prancūzijos pilietybę. 1940 m. su žmona ir jauniausiu sūnumi emigruoja į JAV. Pasibaigus darbo sutarčiai su kino kompanija MGM, vieninteliu jo pajamų šaltiniu tampa socialinės išmokos ir aukos. Šiuo izoliacijos periodu jis priima katalikybę, tuo nustebindamas kolegas rašytojus.

1945 m. rugpjūtį Dėblinai gauna leidimą grįžti į Prancūziją. 1946 m. jis atvažiuoja į Vokietiją, tačiau jo kūrybos niekas nepastebi, todėl 1953 m. grįžta atgal į Paryžių. Smarkiai paślijus sveikatai, A. Dėblinas mirė 1957 m. birželio 26 d., o netrukus nusižudė ir jo žmona.

REKOMEMDUOJAMA

Pirmoji publikacija lietuvių kalba:

Nėra išversta.

Perskaityti:

Nėra išleista.

Pažiūrėti:

Kino filmą „Berlynas, Aleksandro aikštė". Rež. Pylas Jucis; vaid. Heinrichas Georgė, Marija Bard, Bernhardas Minetis. Vokietija, 1931.

Kino filmą „Berlynas, Aleksandro aikštė". Rež. Verneris Fasbinderis; vaid. Giunteris Lamprechtas, Karina Bal, Gotfrydas Jonas, Barbara Sukova. Vokietija, 1980.

Aplankyti:

Šilerio nacionalinio muziejaus Vokiečių literatūros archyvą (A. Dėblino literatūrinis palikimas), Marbachas prie Nekaro, Vokietija.

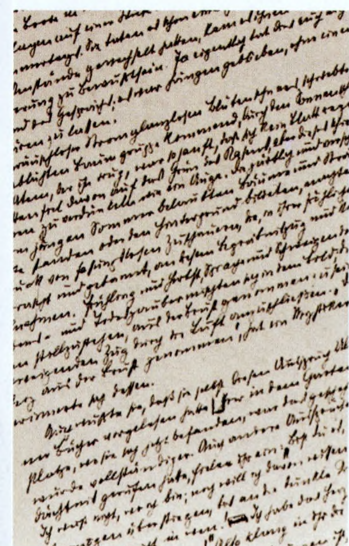

TRUMPAS ĮVERTINIMAS

Vienas iš nedaugelio moderniųjų vokiečių romanų, turinčių pasaulinę reikšmę ir piešiančių įspūdingą trečiojo dešimtmečio Berlyną.

Žmogus be savybių

Robertas Muzilis

■ Ištrauka iš Roberto Muzilio rankraščio.

■ Trečiojo dešimtmečio pradžioje Robertas Muzilis šią rašomąją mašinėlę esą nusipirkęs Berlyne. Ja dvidešimt metų jis rašė savo vienintelį ir nebaigtą romaną „Žmogus be savybių“.

„Jei manai, kad Dievas šalia „Žmogaus be savybių“ arba ko nors panašaus būti galėjo, jei taip pervertinai tą darbą ir nedarai pažangos, turi nusižudyti.“

Iš tiesų jis neketino nusižudyti. Tačiau nusivylimą sukėlė jo romanas, kuris galbūt net kainavo gyvybę. Jis mirė 1942 m. nuo apopleksijos priepuolio, sulaukęs tik šešiasdešimt vienerių metų. Nacių išvarytas iš Vokietijos, jis užmirštas ir nuskurdęs gyveno tremtyje Šveicarijoje. Iki paskutinės dienos beveik dvidešimt metų jis rašė romaną, tačiau vis vien jo neužbaigė. Muziliui dar gyvam esant per kelis tomus pasirodė virš 1000 puslapių spausdinto teksto (pirmasis tomas išėjo 1931 m.). Metmenys, variantai ir perdirbtas tekstas buvo surastas tik po kelių dešimtmečių ir išleistas atskiru leidimu – iš viso buvo daugiau kaip 6000 puslapių. „Žmogus be savybių“ yra didžiausias nebaigtas kada nors vokiečių kalba parašytas kūrinys.

„Laikas judėjo. Žmonės, kurie anuomet dar negyveno, nenorės patikėti, tačiau jau anksčiau laikas lėkte lėkė, ne tik šiandien. Tik niekas nežinojo, kur link. Net nebuvo galima atskirti, kur buvo viršus, o kur apačia, kas judėjo pirmyn, o kas atgal.“

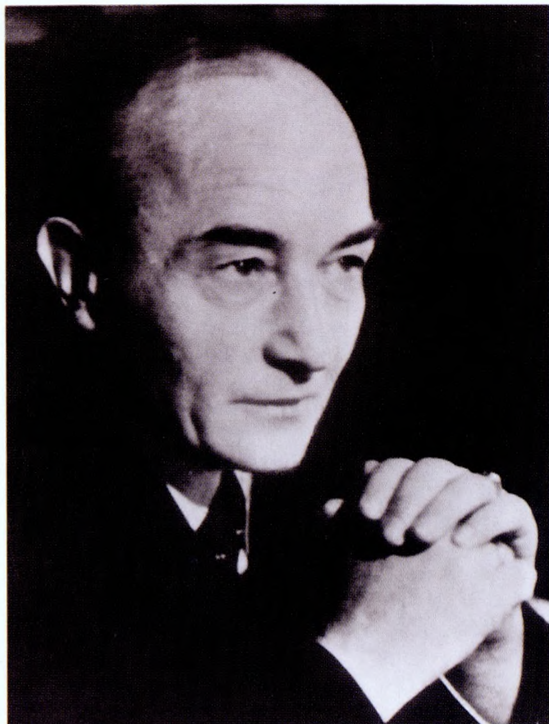
Šis žmogus be savybių yra Ulrichas. 1913 metais, kai prasideda romano veiksmas, jis yra tridešimt dvejų metų vyras. Po nesėkmingų bandymų tapti karininku ir inžinieriumi jis nusprendžia „metus pailsėti nuo savo gyvenimo“ ir pamąstyti apie pasaulį, nes su juo kažkas ne taip. Realybė ir senosios vertybės išnyksta, ankstesnio tikrumo jausmo nebėra. Pradžioje Ulrichui atrodo, kad griežti, logiški apmąstymai jam leis išsiaiškinti šių pokyčių priežastis. Tačiau „visumos tvarkos“ paieškos greitai žlunga, nes jis pats yra

evoliucijos dalis. Nesugebėdamas suformuoti savo požiūrio, jis virsta pasyviu, neturinčiu ir nesugebančiu išdėstyti savo nuomonės, stebėtoju. Realybė virsta „galimybėmis“: niekas nėra taip, kaip yra, viskas bet kada gali būti kitaip. Pasekmė – nesiorientavimas ir bejėgiškumo jausmas susidūrus su realiomis sąlygomis: *„Savybių pasaulis atsirado be žmogaus, iš išgyvenimų, tačiau be tų, kuriuos žmogus patyrė“.* Kiekvienas taip susidūręs su realybe, praranda dvasinę pusiausvyrą. Aplinkiniams Ulrichas stengiasi atrodyti šaunus jaunas vyras, turintis puikias profesines perspektyvas ir visuomeninę padėtį, tačiau iš tiesų jis yra keistai tuščias žmogus, užsidaręs savyje, šaltai žvelgiantis į gyvenimo reiškinius ir niekada nepadarantis darbo iki galo. Jis yra žmogus be savybių.

„Niekas – joks daiktas, joks Aš, jokia forma ar principas nėra patikimas: viskas glūdi nematomame, niekad nenurimstančiame ir visa apimančiame virsme. Kitime yra daugiau ateities, negu pastovume, o dabartis kaip hipotezė yra niekas, nes ji dar nėra įveikta.“

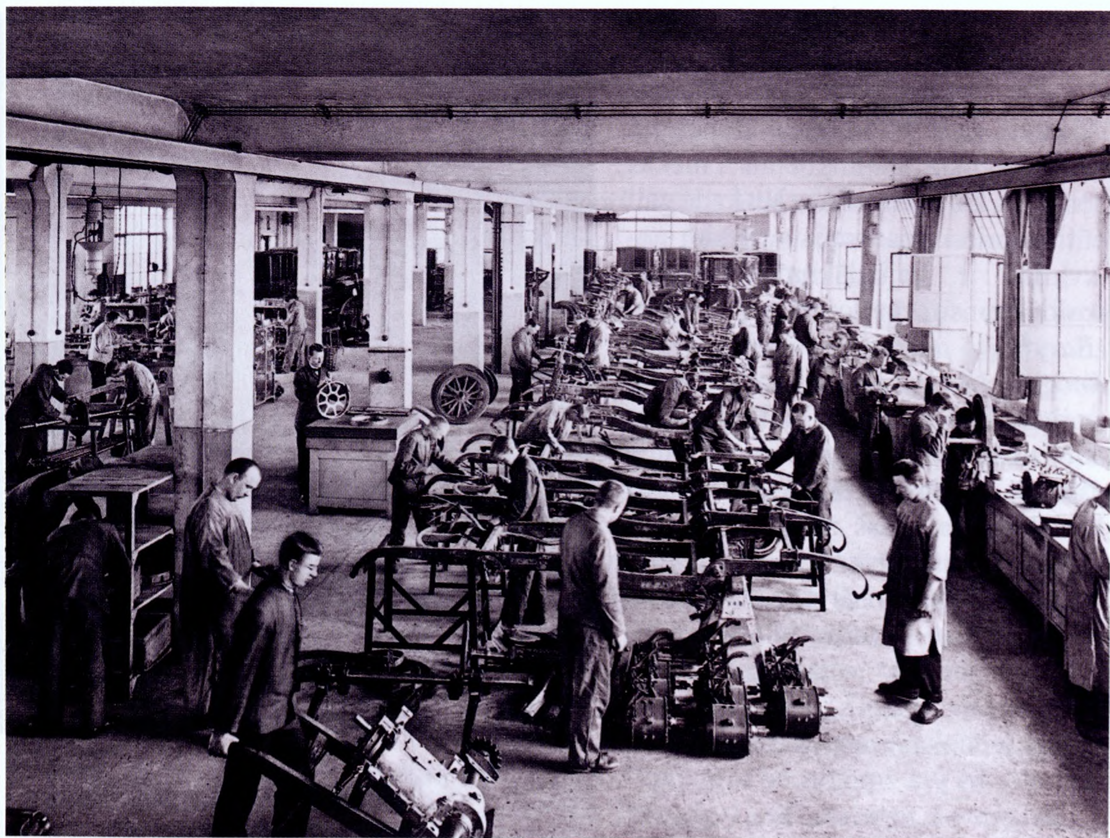
Dėl milžiniškos apimties, pretenzingos temos, išgalvotos pasakojimo formos, o taip pat geros intelektualinės reputacijos, kurią užsitarnavo, „Žmogus be savybių“ pelnė didelę literatūrinę pagarbą, jam pagarbiai nusilenkiama, o paskui kuo skubiausiai sprunkama tolyn. Taip atsitiko iš karto po romano išleidimo. Nepaisant vienu balsu susižavėjimą reiškiančių literatūros kritikų, Muzilis turėjo sutikti, kad šia knyga jis iš skaitytojų pareikalavo per daug: *„Ši knyga turi aistros, kuri grožinėje literatūroje šiandien yra kiek nustumta į šoną, į autentiškumą, į tikslumą.“* Šiam tikslui autorius sukūrė savitą, vadinamąjį „esėiškąjį“ rašymo stilių, dėl kurio iš

„Stilius man yra tikslus minties ištobulinimas“.

Robertas Muzilis

■ Robertas Muzilis 1940 m., likus dvejiems metams iki mirties. Liudvikas Markuzas apie „Žmogų be savybių“ pasakė: „Muzilio knyga man yra viena vyriškiausių, dvasingiausių ir revoliucingiausių iš kada nors parašytų.“

■ Elektromobilių gamyba AEG gamykloje, Berlyne, 1900 m. Prieš Pirmąjį pasaulinį karą AEG koncernui vadovavo Valteris Ratenau, romano veikėjo Arnheimo prototipas.

pirmo žvilgsnio romanas atrodo teorinis ir komplikuotas. Romano veiksmą nuolat pertraukia pastebėjimai, bendri pamąstymai ir spėliojimai, veikėjai ir aplinka kartais būna parinkti siekiant sukelti papildomų minčių. Muziliui ši rašymo technika yra neatskiriama nuo turinio. Jo nuomone, laiko painiavos neįmanoma atpasakoti tradiciniu būdu – su nedviprasmišku veiksmu, aiškia pradžia ir pabaiga. Šis „primityvus episkumas“, kaip jis vadinamas romane, nebetinka šiuolaikiniam gyvenimui, nes tapo „netinkamu pasakojimui“ ir tiesiogine žodžio prasme yra „pamesta gija“. Muzilis romaną įsivaizdavo kaip „begalinę plokštumą“, nuolatos judančią ir neaprėpiamą. Laikantis šio požiūrio visai nenuostabu, kad Muzilis taip ir neužbaigė savo knygos. Kai kurias romano vietas jis perrašinėjo net dvidešimt kartų: jis vis būdavo nepatenkintas, viskas turėjo būti dar gražiau, dar tiksliau. Tačiau autorius, kaip ir jo herojus Ulrichas, vis paklysdavo

toje „plokštumoje", mintys susipindavo, – ir viskas prasidėdavo iš pradžių. Knygos leidėjas, skubinęs Muzilį užbaigti romaną, greitai prarado kantrybę.

Nepaisant sudėtingos koncepcijos, „Žmogus be savybių" nėra abstrakti antropologija ir romaną – net keista – labai lengva skaityti. Viena vertus, taip yra dėl nuostabaus Muzilio stiliaus; kita vertus, šio stiliaus kūrimo vargų neįmanoma rasti nė vienoje eilutėje. Muzilis rašo aiškiai, elegantiškai ir neretai itin sąmojingai: kaip teisingai pastebėjo vienas kritikas, stilius kinta nuo „linksmo iki išdykėliško". Nepaisant to, romanas parašytas pagal tikrą istoriją.

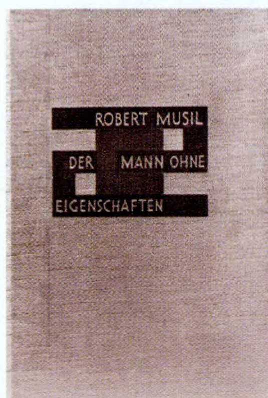
Tėvo priverstas imtis veiklos, Ulrichas turi užmegzti ryšius su „kakanijos" aukštuomenės atstovais. „Kakanija" Muzilio romane yra Austrijos monarchija prieš Pirmąjį pasaulinį karą, – apsnūdusi ir savimi patenkinta. Pagyvėjimą sukelia žinia, kad Vokietijoje ruošiamasi iškilmingai paminėti kaizerio Vilhelmo II-ojo trisdešimtąsias valdymo metines. Vienos aukštuomenė nenori atsilikti ir stengiasi konkuruoti su vokiečiais, organizuodami „lygiagrečią akciją" Pranui Juozapui I, kuris beveik 70 metų yra Austrijos kaizeris. Sukuriamas iškilmių renginio komitetas. Žymiausi kultūros, karo ir pramonės veikėjai susirenka vienos damos namų salone aptarti, kaip būtų geriausia pažymėti kaizerio jubiliejų. Ulrichas tampa vienos iniciatyvinės grupės, kurioje apie

■ Muzilio leidėjas Ernstas Rovoltas (1887 06 23 – 1960 12 01) 1959 metais.

„Visuomenę reikia paakinti ir pabarti, kad ji nesmerkia savęs dėl abejingumo žlungančiam rašytojo sumanymui, kurio išskirtinumas ir reikšmingumas vokiečių romano vystymuisi, iškilimui ir sudvasinimui nekelia abejnių."

Tomas Manas. Kreipimasis dėl Roberto Muzilio draugijos įkūrimo, 1934 m.

■ Roberto Muzilio namas Banhof (Geležinkelio stoties) gatvėje Nr. 10, Klagenfurte.

sumanymą niekas neturi supratimo, sekretoriumi. Ši grupė nieko rimto neveikia, tik nuolat organizuoja vakarėlius, kuriuose netrūksta skambių kalbų, intrigų, kuriuose užsimezga erotiniai santykiai. Nepaisant to, visus jaudina didžios ir reikšmingos idėjos vizija. Temą romanui pasiūlė pati realybė: kaizerio valdymo jubiliejus turėjo įvykti 1918 m., t. y. tais metais, kai galutinai žlugo abiejų valstybių monarchijos. Aprašydamas „paralelę akciją“, Muzilis atsiskleidė kaip puikus satyrikas, sugebantis suprasti ir analizuoti ištisos epochos žlugimo detales. Su pasitenkinimu galima tvirtai pasakyti, kad romanas savo autoriaus lūkesčius pateisino.

■ Pranas Juozapas I Austrijos kaizeriu buvo nuo 1848 iki 1916 m.

„Šis romanas yra paskutinė austriškojo baroko puošmena, kur visko per akis, gausu mėsos ir kostiumų, uždangų ir užkulisių, gašlumo ir svarstymų“.

Ernstas Fišeris

ŽMOGUS BE SAVYBIŲ

ROBERTAS MUZILIS. GYVENIMAS IR KŪRYBA

Robertas Muzilis gimė 1880 m. lapkričio 6 d. Klagenfurte (Vokietija). Dvylikametį vaiką tėvai išsiuntė į internatą, žemesniąją realinę karo mokyklą Eizenštate, vėliau jis perėjo į aukštesniąją realinę karo mokyklą. Penkerius metus trukęs griežtas internatinis auklėjimas labai apkartino Muzilio gyvenimą. Šį patyrimą jis aprašė pirmame savo romane „Auklėtinio Tiorleso sumišimas" („Die Verwirrungen des Zöglings Törleß", 1906 m.), kuriame nagrinėjama griežtos, totalitarinės mokyklos tvarkos įtaka mokinio vystymuisi. 1897 m. jis įstojo į Karinę technikos akademiją Vienoje, tačiau greitai nutraukė karininko karjerą ir tapo mašinų gamybos inžinieriumi. 1903 m. jis persikėlė į Berlyną ir pradėjo studijuoti psichologiją, filosofiją, matematiką ir fiziką. 1908 m. Muzilis apgynė mokslinį darbą, kuriam vadovavo fizikas ir filosofas Ernstas Machas. Graco universiteto pasiūlymą užimti docento vietą jis atmetė, nes norėjo atsidėti literatūrai. 1911 m. pasirodė pirmieji apsakymai: „Tyliosios Veronikos gundymas" („Die Versuchung der stillen Veronika") ir „Tobula meilė" („Die Vollendung der Liebe"). Tais pačiais metais vedė Martą Markovaldi ir įsidarbino bibliotekininku vienoje aukštojoje technikos mokykloje, tačiau po trejų metų perėjo dirbti į S. Fišerio leidyklą laikraščio „Neuen Rundschau" redaktoriumi. Pirmasis pasaulinis karas nutraukė šią veiklą – Muzilis buvo pašauktas į kariuomenę ir tarnavo vienoje landšturmo bataliono kuopoje, buvo „Soldaten Zeitung" leidėjas, kol galiausiai jį perkėlė į karo spaudos tarnybą Vienoje. Nuo 1922 m. jis gyveno Vienoje ir Berlyne kaip laisvas rašytojas, eseistas, teatro ir literatūros kritikas. Antrajame dešimtmetyje be kitų kūrinių pasirodė knyga „Trys moterys" (Drei Frauen"), kurią sudarė apsakymai „Grigija" („Grigia"), „Portugalė" („Die Portugiesin") ir „Tonka" („Tonka") bei pjesės „Svajotoja ir Vincentas" ir „Mylimoji svarbesnė už vyrus". Maždaug nuo 1920 m. Muzilis rašė romaną „Žmogus be savybių" („Der Mann ohne Eigenschaften"), kurio atsiradimo istorija siekia amžiaus pradžią. Po to, kai ketvirtojo dešimtmečio pradžioje romanas buvo išleistas dviem tomais (nuo 1939 m. jis buvo Vokietijoje uždraustas), Muzilis iki pat savo mirties 1942 metais jį nuolat tobulino ir perdirbinėjo. 1938 m. jis emigravo į Šveicariją ir paskutinius gyvenimo metus praleido labai skurdžiai ir socialiai izoliuotas Ženevoje. Gyvas būdamas šlovės nesulaukė – skaitytojai jo kūryba susidomėjo tik 1952 metais, išleidus jo raštų rinkinį.

REKOMEMDUOJAMA

Pirmoji publikacija lietuvių kalba:

Vilnius, 1998

Perskaityti:

Robert Musil. Auklėtinio Terleso sumaištys. Romanas, 1998.

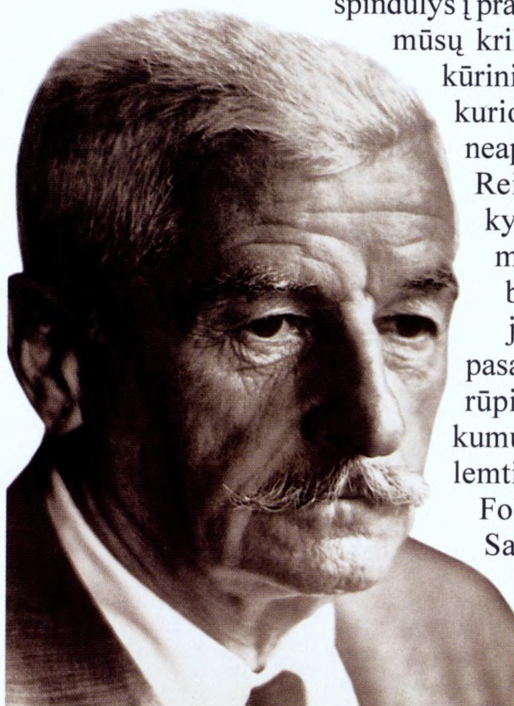
Novelės. Štefanas Cveigas, Robertas Muzilis. 1990. (Pasaulinės literatūros biblioteka; kn. 98. XX a. literatūra).

TRUMPAS ĮVERTINIMAS

Protingiausias ir, ko gero, labiausiai neskaitomas 20-ojo amžiaus vokiečių romanas. Kas ryžtasi skaityti šią knygą, tik palinguoja galva, kad taip ilgai jos nepaėmė į rankas.

Rugpjūčio šviesa
Viljamas Folkneris

■ V. Folkneris (1960 m.).

„Rugpjūčio mėnesio viduryje būna keletas dienų, kai staiga pradedamas jausti artėjantis ruduo; būna vėsu, o šviesa tampa ryški ir spindinti." Būtent ši šviesa paskatino Viljamą Folknerį taip pavadinti savo romaną. Kita vertus, jis šioje šviesoje įžvelgė simbolinę reikšmę: tai lyg šviesos spindulys į praeitį, „į senus klasikinius laikus, senesnius už mūsų krikščioniškąją civilizaciją." Folkneris savo kūriniais norėjo patekti į tą amžiną mitų sferą, kurioje vyko didžiausios žmogiškos meilės, neapykantos, mirties, gėdos ar kitokios dramos. Reikšmingiausi Folknerio romanai ir apsakymai parašyti trečiąjį ir ketvirtąjį dešimtmečius. Juose aprašomi tie laikai, ir veiksmas beveik visuomet vyksta JAV pietinėse valstijose. Tačiau rašytojo žvilgsnis apima visą pasaulį, praeitį, dabartį ir ateitį, žmogų. Jam rūpi jo kaltė, jo nesugebėjimas įveikti sunkumus, o taip pat įsitikinimas, kad žmogus gali lemti savo likimą ir ištaisyti savo klaidas. Folkneris tikėjo gėriu ir jo pergale prieš blogį. Savo garsiojoje kalboje, pasakytoje per Nobelio premijos įteikimą 1950 metais, jis prieštaravo moderniųjų egzistencialistų tezėms apie individo žlugimą technokratijos laikais. Jis tvirtai laikėsi tradicinio sielos ir proto supratimo, kad jie „sugeba užjausti, pasiaukoti ir kentėti". Praėjus niūriems laikams, žmogus pasieks pergalę, – sušuko jis, – o pasaulio rašytojai turi paremti jį kovoje prieš blogį. Šis kredo labai keistai nuskambėjo iš lūpų rašytojo, kurio kūryboje taip gausu nusivylimo, žiaurumo ir pralaimėjimo nuotaikų ir kuris buvo laikomas moderniausiu savo laiko amerikiečių rašytoju. Tačiau tai nė kiek

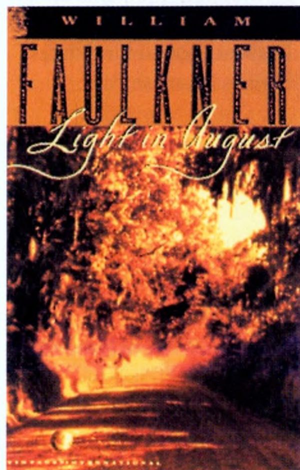
Folkneris buvo užkietėjęs namisėda, kurio beveik niekas nesugebėdavo įtikinti išvykti iš savo namų Oksforde. Kai JAV prezidentas Džonas Kenedis pakvietė jį pietų į Baltuosius rūmus, jis atsisakė motyvuodamas tuo, kad „mano amžiuje aš nebegaliu taip toli važiuoti, kad valgyčiau su nepažįstamais žmonėmis". Jam buvo 64 metai.

■ Misisipė – JAV pietinių valstijų gyvybinė arterija. Frensio F. Palmerio litografija (1885).

nejaudino rašytojo iš Oksfordo miesto Misisipės valstijoje. Jis nebuvo intelektualas. Jam priskiriamas estetines naujoves ir metodus jis naudodavo kaip ūkininkas techniškai tobulesnį ir dėl to geresnį traktorių. Kaip ir žemės ūkio darbuose, svarbiausia buvo rezultatas, o menas iš to turėjo gauti naudos. Viljamas Folkneris jautėsi kaip literatūros ūkininkas ir tuo didžiavosi.

„Ach, – pasakė Kristmas. – Jie galėjo tai padaryti? Juos iškasti, po to, kai jie buvo nužudyti ir negyvi? Kada pagaliau skirtingo kraujo turintys žmonės nustos vieni kitų nekęsti?“

„Rugpjūčio šviesos“ siužetas yra labai painus. Folkneris labai meniškai susiejo atskiras siužeto linijas. Romane yra trys pagrindiniai veikėjai. Veiksmo vieta – išgalvotas Džefersono miestelis, dažnai sutinkamas kituose Folknerio romanuose. Iš Alabamos atvyksta Lena Grouv, jauna nėščia moteris, ieškanti pabėgusio jos kūdikio tėvo. Džefersone didžiulis sambrūzdis, nes ką tik išaiškėjo, kad darbininkas Džo Kristmas nužudė savo šeimininkę ir meilužę. Į šią istoriją įpainiotas ir

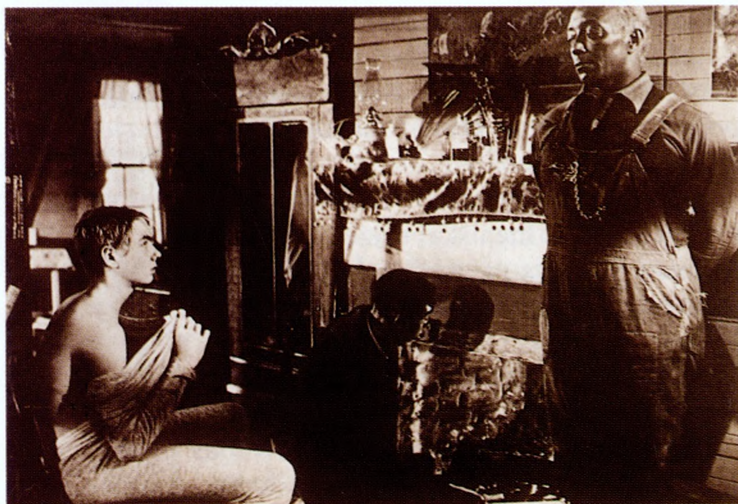

■ Scena iš Klarenso Brauno filmo „Įsiveržėlis dulkėse" („Intruder in the Dust", 1949). Du baltieji, jaunuolis ir senyva moteris, išgelbsti juodaodį nuo nulinčiavimo. Pagrindinius vaidmenis atliko Chuanas Ernandesas, Elizabeta Paterson ir Klodas Žarmanas jaunesnysis.

dvasininkas Geilas Haitaueris – bendruomenės nekenčiamas kunigas, užkietėjęs pietinių valstijų gerbėjas ir kietakaktis rasistas. Grįžimais į praeitį, vidiniais monologais ar pasakojimais apie kaimynus ir pažįstamus piešiamas šių trijų personažų likimas. Džo Kristmas yra pamestinukas ir visi kuždasi, kad jis turi „negro kraujo". Iš išorės šio „trūkumo" nematyti, tačiau justi iš jo būdo ir mąstymo. Tai tipiškas Folknerio personažas: visų prakeiktas atsiskyrėlis, ant kurio tarsi gamtos stichija užgriūva įvairios nelaimės. Po nužudymo – motyvas taip ir lieka neaiškus – Kristmas delsia pasprukti, sučiumpamas ir vėliau nušaunamas. Susidaro įspūdis, tarsi jis to pats būtų norėjęs.

Religinis fanatizmas, nuslopintas seksualumas ir rasinė neapykanta – tai pagrindinės temos ir jo varomosios jėgos šiame slogiame ir žiauriame romane. Jis išleistas 1932 m. ir yra žinomiausias Folknerio kūrinys. Keletą metų prieš romano išleidimą autorius nusprendė rašyti „regioniniu stiliumi", tapusiu jo būdingiausiu

■ Scena iš to paties filmo su Chuanu Ernandesu ir Klodu Žarmanu jaunesniuoju. Jaunuolis nori padėti juodiesiems išspręsti problemą.

bruožu. Jo labai gerbiamas žymus rašytojas Šervudas Andersonas dar netvirtai besijaučiančiam kolegai patarė rašyti apie jam gerai žinomus dalykus. Užaugęs provincijoje ir miesto gyvenimo taip ir neperpratęs Folkneris jau pirmuosiuose literatūriniuose bandymuose pastebėjo, *„kad vertėjo rašyti apie mažą mano gimtojo krašto lopinėlį ir kad aš tikrai tiek ilgai negyvensiu, kad išsemčiau šią temą"*. Taip atsirado literatūrinė Joknapatoufos apygarda, išgalvota vietovė su indėnišku pavadinimu, Džefersono miestu ir „auksiniais" žmonėmis, kuriuos Folkneris dažnai naudojo savo kūriniuose. Žymiausiose knygose rašytojas pasakoja apie pietinę JAV dalį. Folknerio gimtosios vietos suteikė jo kūrybai pakankamai medžiagos, tačiau, skaitant į Antikos tragedijas panašius romanus, labiausiai jaučiamas tų kraštų koloritas ir būdinga atmosfera. Joknapatoufos apygarda ir Džefersono miestas visuomet sudaro prievartos kupino V. Folknerio teatro užkulisius.

„Išblėso paskutiniai rausvos vario spalvos pavakario šviesos spinduliai; po žemais klevais nusidriekusi gatvė atrodė plati ir tuščia, o žvelgiant pro langą, ji buvo panaši į sceną."

„Prieš karą Folknerio „Rugpjūčio šviesa" man padarė didžiausią įspūdį".

Gotridas Benas, 1946

Priešingai nei Margareta Mičel, parašiusi tikriausiai žymiausią pietinių valstijų epą „Vėjo nublokšti", Viljamas Folkneris nėra liaudies rašytojas. Jis buvo gerbiamas, bet

■ Juodaodžiai plantacijų darbininkai iš ūkio Florisante prie Sent Luiso (1903).

„Folknerio genialumą galima sutapatinti su jo atmintimi, arba su jo sugebėjimu atsiminti, leidusį tapti JAV Pietų atmintimi.“

Zigfridas Lencas, 1963

nepopuliarus. Modernus ir komplikuotas rašymo stilius amžininkus glumindavo ne mažiau, nei kitus piktindavo jo aiškus nusistatymas prieš rasizmą. Folkneriui vergija ir priespauda buvo neištaisoma skriauda, kaip rašoma jo romane – *„prakeiksmas visų baltųjų vaikų, kada nors gimusių ir kada nors gimsiančių“*. Nors oficialiai vergija JAV buvo panaikinta daugiau kaip prieš 50 metų, pietinėse valstijose vis dar buvo labai gajūs nuoskaudos ir neteisybės jausmai. Folknerio pasisakymai už lygiateisiškumą prilygo dideliam visuomeniniam skandalui. Iš pradžių savo gimtajame Oksforde jis būdavo viešai koneveikiamas kaip „nigerių draugas“ ir tik Nobelio premija privertė nutilti šiuos balsus ir padarė jį „didžiuoju miesto sūnumi“. Net ir smarkiausiai kritikuojamas rašytojas liko ištikimas savo krašto žmonėms. Be sugniuždytų asmenybių, jo romanuose visuomet yra humaniškų ir mielų „pietiečių“, tikrai gerų žmonių. Romane „Rugpjūčio šviesa“ viena iš veikėjų yra Lena Grouv – visų mėgstama, gyvenimo nelepinama mergina, sąžiningai ir atvirai einanti savo gyvenimo keliu. Galiausiai Lena suranda savo kūdikio tėvą, kuris netrukus vėl pabėga. Tačiau ji bent kartą pasibeldė į jo sąžinę.

▪ Memfis, Tenesio valstija (1997 m.). Bylo gatvė, pramogų rajonas.

RUGPJŪČIO ŠVIESA

VILJAMAS FOLKNERIS. GYVENIMAS IR KŪRYBA

Sulaukęs penkerių metų amžiaus Viljamas Folkneris, gimęs 1897 m. rugsėjo 25 d. Niu Olbanyje, Misisipės valstija, persikėlė į miestą, kuriame praleido didžiausią savo gyvenimo dalį: Oksfordo miestą Misisipės valstijoje. Jis kilo iš kadaise turtingos, bet pilietinio karo metu nuskurdusios šeimos. Prieš įstodamas į universitetą, jis pusę metų buvo savanoriu Kanados karinėse oro pajėgose. Universitete studijavo anglų ir prancūzų literatūrą ir paskelbė keletą savo darbų, tarp jų eilėraščių. Lankydamasis Niujorke 1921 m. rudenį, Viljamas Folkneris trumpai dirbo viename knygyne. Grįžęs į gimtąjį miestą, trejus metus vadovavo vietiniam pašto skyriui. Pasipylus skundams, jis su palengvėjimu metė šį darbą: „Dėkui Dievui, man niekada nebereikės šokti pagal kiekvieno šunsnukio, turinčio rankoje du centus ir norinčio nusipirkti pašto ženklą, dūdelę.“ Be kita ko, jam buvo priekaištaujama, kad 1924 m. išleistą eilėraščių rinkinį „Marmurinis faunas“ („The Marble Faun“) jis parašė darbo metu. Pabėgęs nuo darbo rutinos, jis 1926 m. išvyko į Naująjį Orleaną, kur sutiko jo garbinamą rašytoją Šervudą Andersoną, paskatinusį jį rašyti. Tais pačiais metais Folkneris išvyko į kelionę po Europą ir aplankė Italiją, Šveicariją, Prancūziją ir Angliją. Sugrįžęs į Oksfordą, jis pradėjo rašyti romanus. Beveik vienu metu pasirodė „Triukšmas ir įniršis“ („The Sound and the Fury“) bei „Sartoris“ („Sartoris“), pirmasis didelis šeimos romanas, kurio veiksmas vyksta išgalvotoje Joknapatoufos apygardoje, šiaurinėje Misisipės dalyje. 1929 m. Viljamas Folkneris vedė Estelę Oldhem-Franklin. Ji buvo kilusi iš gerbiamos Oksfordo šeimos, su kuria seniai bičiuliavosi Folknerio šeima. 1932 m. išspausdintas romanas „Rugpjūčio šviesa“ („Light in August“). Literatūros kritikai knygą įvertino labai teigiamai ir tai yra bene labiausiai žinomas jo romanas. Nuo 1932 m. jis nemažai laiko praleido Holivude ir dirbo scenarijų autoriumi. Jis parašė scenarijus Hovardo Houkso filmams „Turėti arba neturėti“ („To Have or Have not“) ir „Didysis miegas“ („The Big Sleep“). Folkneris tiesiog chronišką pinigų trūkumą stengėsi užlopyti rašydamas ir trumpus apsakymus. Bėgant metams, rašytojas susilaukė tarptautinės šlovės, kurią 1950 m. vainikavo Nobelio literatūrinė premija. Jis mirė 1962 m. liepos 6 d. Oksforde, Misisipės valstija.

REKOMEMDUOJAMA

Pirmoji publikacija lietuvių kalba:

Vilnius, 1965

Perskaityti:

Viljamas Folkneris. Rugpjūčio šviesa. Vertė Lilija Vanagienė, 1965.

Viljamas Folkneris. Palaikų išniekintojas. Vertė Lilija. Vanagienė, 1969, 1994.

Viljamas Folkneris. Kai aš gulėjau mirties patale. Vertė Lilija Vanagienė, 1971.

Viljamas Folkneris. Sartoriai. Romanas, vertė Lilija Vanagienė, 1983.

Viljamas Folkneris. Absalomai, Absalomai! Romanas, vertė Lilija Vanagienė, 1989.

TRUMPAS ĮVERTINIMAS

Neretai brutalus ir labai neromantiškas, bet literatūriškai svarbiausias Amerikos pietinės dalies epas, – Skarletės O'Haros gerbėjai tikrai jo neskaitytų.

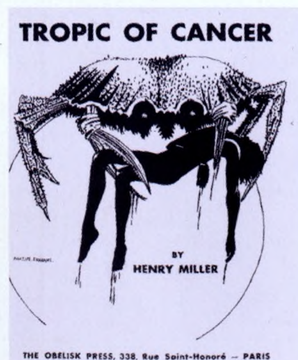
Vėžio atogrąža
Henris Mileris

■ Henrio Milerio laikais Paryžiaus viešnamiai nebuvo tokie tvarkingi kaip pavaizduota šiame Anrio de Tuluz-Lotreko paveiksle.

„Vėžio atogrąža" yra krauju permirkęs testamentas, kuriame aprašyta mano kova akis į akį su mirtimi. Sekso tvaikas, sklindantis iš knygos, iš tiesų yra gimimo aromatas. Jis nemalonus ar šlykštus tik tiems, kurie nežino jo reikšmės."

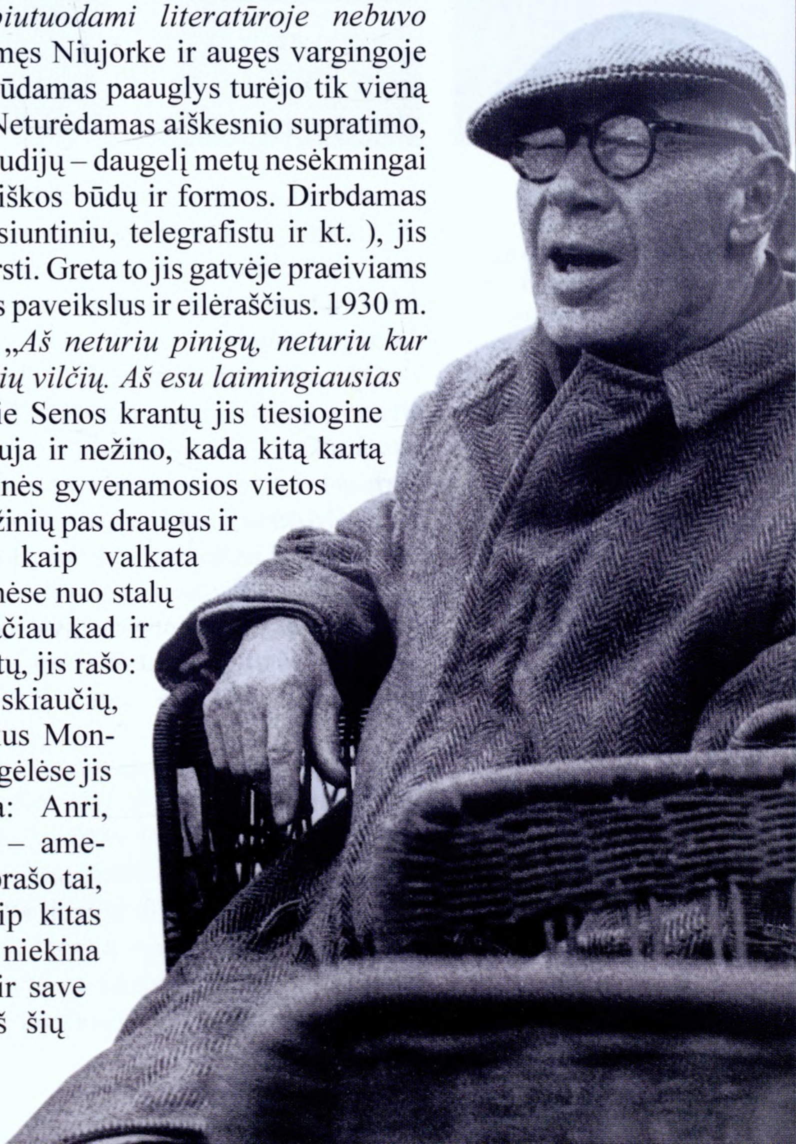
Pirmojo leidimo viršelio aplanke pavaizduotas didžiulis krabas, žnyplėmis suėmęs nuogą moterį ir, atrodo, pasiruošęs ją praryti. Tokį aplanko apipavidalinimą pasirinko Paryžiaus leidyklos „Obelisk Press" leidėjas Džekas Keihenas tikėdamasis tikros sensacijos. Keihenas Paryžiuje anglų kalba spausdino nepadorius „švelniosios" pornografijos leidinius ir išvengdavo prancūzų cenzūros. Prieš išleisdamas šį naują romaną, leidėjas ilgai dvejojo, nes tai buvo išties „purvina" knyga, kitaip tariant „hardcore". Jei apie tai pasklis gandas, galima labai lengvai atsidurti už grotų. Galų gale šią knygą jis išspausdina, tačiau už autoriaus pinigus.

„Negrė buvo haremo karalienė. Užtekdavo pažvelgti į ją, kad sustandėtų varpa. Jos akys atrodė tarsi pilnos spermos, o ji pati buvo apsvaigusi nuo aplink esančio geismo. Lipdamas paskui ją siaurais vingiuotais laiptais, aš nesugebėjau nugalėti pagundos įkišti jai tarp kojų rankos.“

„Tai karališka knyga, šlykšti knyga, tai kaip tik tokia knyga, kokia man labiausiai patinka.“
Blezas Sendraras

Kai pasirodė „Vėžio atogrąža“ (1934 m. rugsėjį), Henris Mileris buvo 43 metų niekam nežinomas rašytojas. Nors jis rašo daugiau kaip 20 metų, visi jo rankraščiai guli nepublikuoti stalčiuje: *„Vienintelė paguoda buvo ta, kad Servantesas, Žanas Žakas Ruso ir Marselis Prustas debiutuodami literatūroje nebuvo jaunesni už mane.“* Gimęs Niujorke ir augęs vargingoje aplinkoje, Mileris dar būdamas paauglys turėjo tik vieną norą: tapti menininku. Neturėdamas aiškesnio supratimo, jis – be specialybės ar studijų – daugelį metų nesėkmingai ieško menininko saviraiškos būdų ir formos. Dirbdamas atsitiktinius darbus (pasiuntiniu, telegrafistu ir kt.), jis kažkaip sugebėjo išsiversti. Greta to jis gatvėje praeiviams pardavinėja savo tapytus paveikslus ir eilėraščius. 1930 m. jis atvyksta į Paryžių: *„Aš neturiu pinigų, neturiu kur prisiglausti, neturiu jokių vilčių. Aš esu laimingiausias žmogus pasaulyje.“* Prie Senos krantų jis tiesiogine prasme badauja: elgetauja ir nežino, kada kitą kartą gaus pavalgyti. Nuolatinės gyvenamosios vietos jis neturi, miega ant čiužinių pas draugus ir pažįstamus, dienomis kaip valkata bastosi po miestą, kavinėse nuo stalų vagia arbatpinigius. Tačiau kad ir kur būtų, kad ir ką darytų, jis rašo: ant raštelių, kvitų, skiaučių, knygų viršelių. Netrukus Monparnaso kavinėse ir užeigėlėse jis tampa žinoma figūra: Anri, „l'écrivain américain“ – amerikiečių rašytojas. Jis aprašo tai, ką mato ir jaučia, kaip kitas gyvena ir galvoja, niekina visuomenines normas ir save vadina atstumtuoju. Iš šių

■ Henris Mileris Paryžiuje 1959 m.

■ Scena iš kino filmo „Vėžio atogrąža" (rež. Džozefas Strikas, 1970 m.). Pagrindinius vaidmenis atliko Rigas Tornas, Džeimsas Kalahenas, Elena Burstyn, Deividas Baueris ir Lorensas Ligneresas. Filmas sukėlė didžiulius ginčus.

pastabų atsiranda romanas. „Mano žmonių pasaulis žlugo, aš likau visai vienas; mano draugais tapo gatvės, kalbančios liūdnu, kupinu kartėlio balsu, atspindinčios žmonių skurdą, ilgesį, atgailą, nepasitenkinimą ir bergždžias pastangas."

Gyvendamas Paryžiuje, Henris Mileris galiausiai atranda savo tikrąją literatūrinę temą: savo asmeninį gyvenimą. „Vėžio atogrąža" yra kertinis jo autobiografijos akmuo ir kartu jo kūrybinės prigimties prasiveržimas, dėl kurios Mileris daugiau neabejoja. Savo skaudų patyrimą jis paverčia laukinės, „autentiškos" egzistencijos vizija, kurią užfiksuoja savo paveiksluose. Seksualumas Mileriui yra neišsenkamas tikro gyvenimo šaltinis. Nuo pat jaunystės jis yra užkietėjęs erotomanas, turėjęs daugybę meilužių ir ne kartą vedęs. Paryžiuje jį nenumaldomai

„Ši knyga tarsi vėjas išrauna negyvus ir išpuvusius medžius, kurių šaknys sunyko ir nudžiūvo nederlingoje mūsų laiko žemėje. Ši knyga įsiskverbia iki pat šių šaknų gelmių ir ieško požeminių šaltinių."

Anaji Nin

traukia pas prostitutes, jis nuolat bastosi po viešnamius, tačiau sutinka moterį, iš esmės pakeitusią jo gyvenimą. Mileris susipažįsta su Anaji Nin, vėliau tapusia taip pat žymia rašytoja. Ketvirtojo dešimtmečio pradžioje ji yra tik turtinga bankininko žmona, rašanti dienoraštį ir besiilginti nuotykių kupino gyvenimo. Smulkaus sudėjimo gražuolė įsimyli į mačo Milerį (*macho* isp. stiprus, galingas – red. pastaba), netrukus tarp jų užsimezga aistringas romanas, kuriame kūrybingai susijungia seksas ir rašymas. Meilužė paskatina neryžtingąjį Milerį ir paremia jį finansiškai. Ji davė 5000 frankų, kurių reikalavo leidėjas Dž. Keihenas už „Vėžio atogrąžos" išleidimą, sutvarkė chaotišką rankraštį iki publikuoti tinkamo teksto – maždaug pusę išbraukė ir ištaisė daugelį stilistiniu požiūriu silpnų vietų. Kartu su Mileriu jie sugalvojo ir romano pavadinimą: vėžys yra nepagydomai sergančios visuomenės simbolis. H. Mileris be A. Nin tikriausiai niekada nebūtų tapęs tikru rašytoju.

„Vėžio atogrąža" iš pradžių nesusilaukia sėkmės, tačiau tampa literatūrine sensacija ir pagarsina Milerį kaip rašytoją. Įžymūs rašytojai atkreipia į jį dėmesį, pasipila sveikinimai, pritarimai, tačiau netrūksta ir audringų konservatyviosios spaudos protestų prieš „pornografą" Henrį Milerį, kas iš tiesų tik dar labiau išgarsino jo vardą.

■ ...buvo kalbama, kad tai pavojinga pornografija ir kad režisierius pernelyg prisirišo prie literatūrinio teksto, todėl kai kurie dialogai atrodė labai statiški. Ko gero, taikliausiai filmą apibūdino kritikė Paulina Kael: „Triviali, tačiau linksma sekso komedija".

■ Scena iš kino filmo „Vėžio atogrąža“ (rež. Dž. Strikas).

Materialine prasme jis kol kas neturi jokios naudos. Prancūziškas leidimas vargu ar išeis, Jungtinėse Valstijose jo knyga kelis dešimtmečius bus uždrausta. Tačiau Mileris yra prie pat savo svajonių tikslo ir jo niekas nebegali sulaikyti. Jis pasineria į darbą ir rašo knygą po knygos. Pasirodo „Ožiaragio atogrąža“, trilogija „Nexus/Plexus/Sexus“, išleidžiami jo neskelbti rankraščiai. Nors Mileris tampa vis intelektualesnis, filosofiškesnis ir kritiškesnis rašytojas, kiekvienas jo romanas yra tarsi vienos ir tos pačios istorijos tęsinys: amerikietis Paryžiuje.

„Iš šio pasaulio aš išlėkiau kaip tuščia šovinio tūtelė iš šautuvo. Viską apgaubė neperžvelgiama migla, žemė tarsi aptepta sušalusiais taukais. Aš jaučiu, kaip pulsuoja miestas, tarsi tai būtų dar gyva iš krūtinės išimta širdis. Mano viešbučio langai supuvę, ore tvyro aitrus degančių chemikalų tvaikas.“

Šiandien visa Milerio proza yra keistai jaudinanti. Radikalios antiburžuazinės nuostatos ir nuolat iškeliamas nešvankumas, kuris galiausiai pradėjo nervinti ir pačią Anaji Nin („Moterys Henriui tebuvo skylės“). Tačiau labai lengva pamiršti, kad minties laisvė tapo įmanoma tik dėl tokių knygų kaip „Vėžio atogrąža“. Šiuo atžvilgiu Milerio įtaka yra labai didelė – bytnikas Džekas Keruakas, Alenas Ginsbergas ir kt. be jo kūrybos sunkiai įsivaizduojami. Tai, kas šiandien mums atrodo savaime suprantama, anksčiau buvo kova: tiesiog be baimės pasakyti tai, ką galvoji.

„Milerio romanas sėkmingiau nei Džoiso „Ulisas“ nutiesė tiltą tarp mąstančių ir nemąstančių žmonių. Tai vertas dėmesio bandymas nukelti mąstantį žmogų nuo santūraus pranašumo pjedestalo ir pastatyti šalia paprasto gatvės žmogaus.“

Džordžas Orvelas

VĖŽIO ATOGRĄŽA

HENRIS MILERIS. GYVENIMAS IR KŪRYBA

Henris Mileris gimė 1891 m. gruodžio 26 d. Niujorke ir užaugo Bruklino gatvėse. Niujorko koledžą jis lankė tik du mėnesius. Vėliau mokslą metė ir dirbo atsitiktinius darbus. 1913 m. jis ilgesniam laikui išvyko į Kaliforniją. Grįžęs į Niujorką, daugiausia dirbo tėvo siuvykloje. Kiekvieną laisvą minutę jis skaitė, kiek vėliau pradėjo rašyti, pirmiausia laiškus – „40 ar 50 puslapių apimties laiškus apie Dievą ir pasaulį". Siuvykloje jį labiau nei darbas domino klientai – daugybė įvairiausių žmonių su savo problemomis. Ilgesnį laiką jis dirbo tik vienos telegrafo agentūros personalo skyriaus viršininku. 1922 m. atostogaudamas jis parašė savo pirmąją, prozos etiudų, knygą. Anksti atsiradęs neaiškus noras tapti rašytoju vis stiprėjo ir virto tvirtu ir nenuslopinamu potraukiu rašyti. Jis metė darbą ir nusprendė daugiau niekada jo nesiimti. Per keletą kitų metų (1923-1930) jis parašo trilogiją „Maloningas nukryžiavimas", susidedančią iš „Seksas" („Sexus", 1945), „Raizgalynė" („Plexus", 1949) ir „Ryšys" („Nexus", 1957). 1930-1940 m. jis daugiausia gyveno Paryžiuje. Ten susipažino su ponia Anaji Nin (1903-1977), kuri parėmė jį kaip rašytoją. Jis pradėjo rašyti romaną „Vėžio atogrąža" („Tropic of Cancer"), kaip pats sakė, „pirmąją vertą dėmesio knygą", kuri 1934 m. jam atnešė šlovę. Anaji Nin draugystė su Henriu Mileriu ir vis stiprėjantis kritiškas požiūris į jį aprašyti jos dienoraščiuose. Po „Vėžio atogrąžos" pasirodė „Ožiaragio atogrąža" („Tropic of Capricorn"), vaizduojanti autoriaus jaunystės laikus Niujorke. Penkių mėnesių kelionę į Graikiją 1939 m. Mileris pavadino svarbiausiu savo gyvenimo patyrimu. Šios kelionės aprašymas „Marusio kolosas" („The Colossus of Maroussi") laikomas viena iš geriausių jo knygų. Tuo pat metu užsimezgė ilgametė draugystė su rašytoju Lorensu Darelu, kuriuo jis labai žavėjosi. 1940 m. Henris Mileris grįžo į JAV ir iki savo mirties 1980 m. birželio 7 d. gyveno Kalifornijoje.

REKOMEMDUOJAMA

Pirmoji publikacija lietuvių kalba:

Vilnius, 1994

Perskaityti:

Henris Mileris. Ožiaragio atogrąža. Romanas, vertė A. Danielius, 1994.

TRUMPAS ĮVERTINIMAS

Ji vis dar purvina ir vulgari knyga, ir geriausias vadovas po Paryžių, kai kišenėje neturi nė cento.

Apakimas
Elijas Kanetis

Pėteris Kynas yra labai keistas keturiasdešimtmetis vyras. Jis gyvena Vienoje dideliame bute su užmūrytais langais – šviesa į vidų patenka tik pro stogą. Bute sukaupta milžiniška 25000 tomų biblioteka, iš kurios Kynas beveik neišeina. Jis kaip tikras sinologas studijuoja kiniečių kalbą ir kultūrą, tačiau nuolatinio darbo neturi. Tarp specialistų jis yra žymi asmenybė, nes spaudoje yra paskelbęs darbų, tačiau atsisako bet kokio siūlymo užimti profesoriaus ar valstybinės įstaigos tarnautojo vietą. Tėvo palikimas leidžia jam gyventi kaip privačiam mokslininkui, aplinkinis pasaulis jo nedomina. Kaimynai laiko jį kaprizingu profesoriumi, su kuriuo susitikus geriau trauktis iš kelio. Pėterio Kyno ramus gyvenimas baigiasi, kai dėl įnorio jis veda savo ekonomę Terezą – suktą asmenybę, kuri nuolat terorizuoja savo sutuoktinį ir galiausiai jį išmeta į gatvę. Gatvėje atsidūręs beviltiškoje padėtyje, Pėteris susideda su smulkiu sukčiumi Fišerle, kuris jį suvysto kaip šiltą vilną. Pusiau kriminalinėje aplinkoje Kynas pamažu eina iš proto, jį apima žudymo fantazijos, jis apsileidžia ir vos nepatenka į kalėjimą. Prieš Pėteriui galutinai nusiritant į bedugnę, iš Paryžiaus atvyksta jo brolis Georgas, žymus psichiatras. Jam pavyksta Kyną atvesti į protą; bent jam taip atrodo, nes Georgas nesuvokia, kad jo brolis yra visiškai sugniuždytas. Išvykus broliui, Pėteris Kynas sugrįžta į savo butą, užsirakina ir padega savo biblioteką: „*Kai jį pradėjo laižyti liepsnos liežuviai, jis juokėsi taip garsiai, kaip niekada gyvenime.*“ Toks yra paskutinis romano sakinys, po romano pirmojo leidimo nesulaukęs didesnio susidomėjimo. Šiandien jis laikomas genialiu šiuolaikinio lite-

■ Maždaug taip galėjo atrodyti Pėterio Kyno biblioteka. Nuotraukoje matome Johano Bramso biblioteką Vienoje.

ratūrinio stiliaus pavyzdžiu. „Apakimas“ visuomet minimas kartu su Roberto Muzilio „Žmogumi be savybių“, Džeimso Džoiso „Ulisu“ ar Franco Kafkos ir Samuelio Beketo kūriniais. Visi šie autoriai atsisakė įprastos romano formos. Jaunasis Elijas Kanetis buvo įsitikinęs, kad pasaulį jau nesudaro pasakojamoji vienovė, „*kurios neįmanoma pavaizduoti remiantis vieno autoriaus požiūriu*“, reikia rasti drąsos „*parodyti jo griuvimą*“. Su šia mintimi Kanetis sėdosi rašyti vienos iš beprotiškiausių 20 a. knygų. Tuomet jam buvo dvidešimt šešeri metai.

▪ Neramumai Vienoje 1927 m. liepą. Žmonių minia susirinko prie parlamento pastato, tolumoje matyti degantys Teisingumo rūmai.

▪ Knygų deginimas Berlyne 1933 m. gegužės 10 d. Operos teatro aikštėje. Studentai ir nacionalsocialistai į laužą meta „už įstatymo“ paskelbtas knygas.

„Praeitis gera tuo, kad nieko neskaudina; dvidešimt metų jis nevaržomas klaidžiojo po praeitį ir buvo laimingas. O kas dabar jaučiasi laimingas? Taip, jeigu būtume bejausmiai, galėtume ištverti ir dabartį.“

Ši knyga nėra lengvo turinio skaitalas. Ne todėl, kad stilius būtų sudėtingas. Stilius nesudėtingas, neretai atitinka paprastus Kyno aplinkos veikėjus. Tačiau visi veikėjai (tai tam tikra kliūtis, kurią reikia įveikti) yra daugiau ar mažiau sutrikdyti, kiek kuoktelėję ir atitinkamai elgiasi. Šiame romane visi veikėjai šneka visiškas nesąmones, pliauškia kaip automatai, jie yra apimti beprotiškų minčių, jie į viską reaguoja per daug emocionaliai ir vaikiškai arba

„Kanečio pasaulis yra pranašiškas. Nors romanas buvo sukurtas ketvirtojo dešimtmečio pradžioje, fašizmo atsiradimo priežasčių analizė ir degančių knygų vaizdas yra labai taiklūs. Kiekvieno rašytojo gyvenime būna akimirkų, kai jis suvokia, kad jo fantazijos vaisius yra tikrų tikriausia tiesa. Elijo Kanečio košmaras tapo slogiu viso pasaulio sapnu.“

Salmanas Rašdis

> *„Aš buvau giliai sujaudintas romano turtingumo, besiliejančios fantazijos, jo meninės drąsos, gilaus liūdesio ir narsos.“*
>
> Tomas Manas

■ Septyniasdešimt šešerių metų Elijas Kanetis per Nobelio premijos įteikimą Stokholme, 1981 m. gruodžio 10 d.

negailestingai puola vieni kitus kaip išbadėjusios katės. Todėl romano veiksmas vystosi absurdiškai ir nepasiduoda jokiems logikos dėsniams. Skaitytojas jaučiasi kaip pamišėlių namuose, kur galima tikėtis bet ko. Greta to, Kanetis įterpia abstrakčius filosofinius pamąstymus, tarsi komentuotų tą keistą spektaklį. Pavyzdžiui, samprotavimai apie minią – tema, dominusi Kanetį visą gyvenimą. Romaną galima suprasti kaip literatūrinę minios politinio fenomeno nuojautą – E. Kanetis knygą parašė 1931 m., o netrukus įsigalėjo nacionalsocializmas. „*Kiekviename iš mūsų giliai, daug giliau nei motinos įsčiose, kunkuliuoja minia, baisus, laukinis, nepaprastai stiprus žvėris. Nors tai jauniausias, tačiau svarbiausias žemės padaras, jos tikslas ir ateitis. Apie ją mes nieko nežinome, kol kas gyvename kaip tariami individai.*“ Prieš pradėdamas rašyti romaną Kanetis 1928-1929 metais gyveno Berlyne ir chaotiškas didmiesčio šurmulys padarė jam didžiulį įspūdį. Prieš atsikeldamas į Berlyną, jis Vienoje pergyveno Teisingumo rūmų gaisrą (beje, pirmame romano variante pagrindinis herojus buvo „Brandas“, vok. „Brand“ – gaisras). Vėlesnis vardas Kynas (nuo vok. „Kienspan“ – pušies skiedra) yra aiški nuoroda į „pasaulio degumą“, paskatinusį Kanetį parašyti knygą.

Ilgą laiką joks leidėjas išleisti „Apakinimo“ nesiryžo. Apie knygos leidimą Vokietijoje 1933 metais nebuvo nė kalbos. Tik rekomendavus žymiajam Štefanui Cveigui, 1935 m. romaną išleido Vienos leidykla. Knyga ypatingo atgarsio nesusilaukė, nes buvo per daug „moderni“. Naciams įžengus į Austriją, ispaniško ir žydiško kraujo turintis autorius turėjo bėgti į Angliją. Tik 1960 m. skaitytojai susidomėjo romanu ir jo autoriumi, kuris dėl savo kitų kūrinių, ypač dėl esė, greitai tapo vienu iš ryškiausių Europos intelektualų. 1981 m. Elijui Kanečiui buvo suteikta Nobelio literatūrinė premija.

APAKIMAS

ELIJAS KANETIS. GYVENIMAS IR KŪRYBA

Elijas Kanetis gimė 1905 m. birželio 25 d. ispanų-žydų šeimoje Bulgarijoje. Jo protėviai iš Ispanijos išsikraustė 15 a. Pirmosios kalbos, kurias išmoko Kanetis, buvo viduramžių ispanų (ja daugelį šimtmečių kalbėjo ištremti žydai) ir bulgarų. Dar būdamas vaikas, jis su šeima persikėlė į Mančesterį, kur išmoko anglų kalbą. Po ankstyvos tėvo mirties 1913 m. motina su vaikais išvyko iš Anglijos ir apsistojo Vienoje. Būdamas aštuonerių metų, išmoko vokiečių kalbą, kuria rašė savo kūrinius. Vienoje pradėjo lankyti mokyklą, po to mokėsi Ciuriche ir Frankfurte prie Maino, kur persikėlė visa šeima. 1924 m. Vienoje jis pradėjo studijuoti chemiją, 1929 m. apgynė mokslinį laipsnį. Be chemijos labai susidomėjo literatūra ir sumanė sukurti 8 tomų romaną apie žmogaus beprotybę. Iš čia atsiranda romanas „Apakimas“ („Blendung“), kuris buvo išleistas 1936 m. Vienoje, tačiau didesnio susidomėjimo sulaukė daug vėliau. Per rašytojo ir kritiko Karlo Krauso paskaitas Kanetis susipažino su būsima žmona Veca. Po pirmojo – ir vienintelio – romano jis parašė dramą „Vestuvės“ („Hochzeit“). Antroji drama, sukurta netrukus po pirmosios, buvo satyra apie masinės isterijos atsiradimą. Vokiečiams aneksavus Austriją, Kanetis 1938 m. emigravo į Londoną, kur du dešimtmečius intensyviai studijavo medžiagą savo didelės apimties filosofiniam veikalui „Minia ir valdžia“ („Masse und Macht“). Jis nuolat rašė įvairiausius užrašus, pastabas, pastebėjimus ir apmąstymus bei aforizmus, kurie vėliau buvo išleisti atskirais leidiniais. Visoje kūryboje jaučiama „stipri neapykanta mirčiai“. Dramoje „Pasmerktieji“ („Die Befristeten“), kurią Kanetis vadino „mirties vadovėliu“, aprašomi žmonės, kurie žino savo mirties datą. Kelionės į Maroką užrašai buvo išleisti 1968 m. pavadinimu „Marakešo balsai“ („Die Stimmen von Marrakesch“). 1963 m. mirė Veca Kaneti. Su antrąja žmona Hera Bušor ir jų dukterimi Kanetis iki savo mirties 1994 m. gyveno Londone ir Ciuriche. Nuo 1971 m. jis rašė autobiografinę trilogiją „Išgelbėtas liežuvis“ („Die geretete Zunge“, 1977), „Fakelas ausyje“ („Die Fackel im Spiel“, 1980) ir „Akių mirksėjimas“ („Das Augenspiel“, 1985). Elijas Kanetis buvo apdovanotas daugeliu apdovanojimų, 1981 m. gavo Nobelio literatūrinę premiją.

REKOMEMDUOJA

Pirmoji publikacija lietuvių kalba:

Vilnius, 1997

Perskaityti:

Elias Canetti. Apakimas. Romanas, vertė Teodoras Četrauskas, 1997.

TRUMPAS ĮVERTINIMAS

Slogus ir gąsdinančiai pranašiškas sapnas – 1933 metais Vokietijoje iš tiesų degė knygos.

Mefistas
Klausas Manas

Hamburgas, 1966-ųjų birželis. Romanas atiduotas teismui. Hamburgo aukštesnysis teismas turi nuspręsti, ar romanas pažeidžia ir, jeigu taip, kiek pažeidžia neseniai mirusio aktoriaus Gustavo Griundgeno asmens teises, garbę ir orumą. Ieškovas – Griundgeno įpėdinis be viso kito remiasi vieno kritiko žodžiais, jog „romanas yra įtūžusio ir neapykantos apimto brolio asmeninio keršto dokumentas“. Gustavas Griundgenas buvo vedęs Eriką Man, rašytojo Klauso Mano seserį. Santuoka buvo nelaiminga ir greitai iširo. Iš pradžių rašytojas ir aktorius artimai bendravo, jie kartu rašė pjeses ir jose vaidino. Tačiau vėliau tarp jų kilo nesutarimai, virtę susvetimėjimu ir galiausiai tikra nesantaika. Vienas emigravo į užsienį, kitas nacistinėje Vokietijoje tapo tikra žvaigždė. Argi Mefistas nėra aiškus nuopuolis?

Be abejonės, pagrindinis knygos veikėjas turi daug realių bruožų ir, kaip nurodo paantraštė („Karjeros romanas“), vaizduoja Griundgeno iškilimą nacionalsocialistų valdymo laikais. Proteguojamas Hermano Geringo, Hitlerio pavaduotojo, Griundgenas užėmė aukštą valstybinį postą ir buvo neginčijamas teatro autoritetas, tarsi kultūrinė iškaba. Vaidmuo, kuriuo jis įgijo populiarumo, buvo Gėtės „Fausto“ Mefistofelis.

Hamburgo teismas nusprendė uždrausti romaną. Draudimą 1971 m. patvirtino Vokietijos konstitucinis teismas. Oficialiai šis sprendimas galioja ir šiandien. Laimei, nuosprendis suformuluotas gana neaiškiai, todėl 1981 metais po kai kurių teisinių žygių romanas buvo išleistas. Iki šiol tam niekas neprieštaravo, todėl „Mefisto“ byla nebuvo atnaujinta.

„Ministras pirmininkas aukštas, stambus vyras atsistojo ir ištiesė komediantui ranką. Ar jis sveikino už puikų pasirodymą? Atrodė,

■ René Deltgenas atlieka Mefisto vaidmenį Gėtės dramoje „Faustas“ (Berlynas, 1940 ir 1944 m.).

tarsi jis norėtų su komediantu sudaryti sąjungą.“

Šiandien žinoma, kad Klausas Manas ne pats sugalvojo rašyti kūrinį šia tema: tai jį paskatino padaryti rašytojas Hermanas Kestenas ir net pasiūlė pavadinimą – „Intendantas“ („Teatro direktorius“). Kesteno laiškas, kurį autorius buvo užmiršęs, viešumon iškilo aštuntąjį dešimtmetį.

▪ Aktorius, režisierius ir teatro vadovas Gustavas Griundgenas Mefistofelio vaidmenyje (Berlynas, 1941 m.)

Klausas Manas bergždžiai gynėsi tvirtindamas, kad jo „Mefistas“ neturi būti traktuojamas kaip asmeninių sąskaitų suvedinėjimas su Gustavu Griundgenu. Dar 1936 m., kai knyga dalimis buvo išspausdinta emigracijoje leidžiamame laikraštyje ir iškart pasklido kalbos apie „svarbiausią romaną“, jis dar sykį visus patikino: *„Čia kalbama ne apie konkretų asmenį, o apie simbolinį tipą“*. Tais pačiais metais Amsterdame įsikūrusioje leidykloje „Querido“ išleistą knygą Klausas Manas papildė atitinkamu priedu, tačiau tai menkai tepadėjo. Anuomet romaną skaičiusieji atpažino ne tik Griundgeną, bet ir daugelį kitų veikėjų. Vienas Klauso Mano draugas rašė:

▪ Šioje 1925 m. nuotraukoje užfiksuotas Klausas Manas su seserimi Erika (sėdi jam iš kairės) ir Pamela Vedekind. Tomas Manas sakė apie savo sūnų: „Aš iš tiesų rimtai galvoju, kad jis yra vienas gabiausių savo kartos žmonių, galbūt net pats gabiausias“.

■ Scena iš Ištvano Sabo filmo „Mefistas“ (1980). „Generolo“ (Rolfas Hopė) įžygiavimas. Vaizdingos scenos, kaip ši monumentali nacių estetiką atitinkanti salė, gerai perduoda tuometinės realybės dvasią. 1982 m. šis filmas buvo apdovanotas Oskaru kaip geriausias užsienio filmas.

„Aš atpažinau: Griundgeną, Jostą, St. Žermeną (šitas kiaulė! Puiku!), Štrenheimą (taip pat puiku!), Reinhardtą, Eriką Bergnerius, Iheringą ir mūsų dievaitį Benjaminą Pelcą – tegu ir buvusį; taip pat mūsų „kairuolį“ kolegą Gotfrydą Beną.“ Nors šiandien kai kurie šių veikėjų iš atminties išblėso, tačiau mes skaitydami nuolat jaučiame, kad romane suvedamos sąskaitos ir ne tik su vienu asmeniu.

„Gyvenimas demokratijoje tapo nepavojingas, – priekaištaujančiu balsu tarė poetas Pelcas. – Herojinis patosas vis labiau traukiasi iš mūsų gyvenimo. Reginys, kuriame mes dalyvaujame, yra naujo žmogaus tipo gimimas. (...) Koks jaudinantis procesas! Turėtumėte didžiuotis, mielasis Hiofgenai, kad galėjome aktyviai dalyvauti“.

Romano veiksmas vyksta nuo 1926 iki 1936 m. Per tą laiką Vokietijoje vietoje demokratijos įsigali diktatūra ir kiekvienas turi apsispręsti, ar jis eis išvien su naująja sistema, ar prieš ją. Aktorius Hendrikas Hiofgenas taip pat turi išspręsti šią dilemą, tik nenori to pripažinti. *„Įkalintas savo garbės troškime“*, jis svajoja tik apie savo kylančią šlovę. Hiofgeno aktoriaus talentas yra didelis, jis žavi naujos valdžios vyrus, kurie mėgsta „puoštis“ žymiais menininkais. Keisčiausia, kad dauguma jų jau pabėgo į užsienį. Mintis emigruoti į užsienį trumpam sužavėjo Hiofgeną, nes jam aišku, į kokias rankas jis pateks pasilikęs Vokietijoje. Tačiau gyventi užsienyje kaip varganam emigrantui? Hiofgenui netenka ilgai svarstyti, nes nacių vadai geraširdišku „pamirškime tai“ atleidžia jam praeities politines nuodėmes: kadaise jis vaidino komunistiškame „revoliuciniame teatre“. *„Dabar aš susiteršiau savo vardą... dabar aš parsidaviau... dabar aš paženklintas!“* Jį apėmė tokios mintys, kai po premjeros jo

„Jis įkūrė emigrantų laikraščius Olandijoje ir Amerikoje, kurie stojo šio jaunojo literato pusėje. Jis tapo svarbiausia antifašistinės publicistikos figūra.“
Martinas Gregoras Delinas

globėjas, ministras pirmininkas, viešai paspaudžia ranką. Bet labai greitai jį užvaldo mintys apie pinigus ir svaigus priklausymo visuomenės „grietinėlei“ jausmas. Sudaryta sutartis su velniu.

Hiofgenas virsta „valdžios beždžione, žudikų klounu“, galinčiu leisti sau įvairiausias lengvabūdiškas išdaigas. Jis užtaria komunistinių pažiūrų draugą, pas jį dirba neaiškios kilmės sekretorius. Taip jis nuramina savo sąžinę ir – koks apdairumas – kartu apsidraudžia. Jis nujaučia, kad tokie „geri darbai“ vėliau, žlugus nacionalsocializmui, gali turėti naudos.

Klausas Manas „Mefistą“ parašė labai įtūžęs. Nusivylęs jis turėjo tik konstatuoti, kaip greitai Vokietijoje buvo galima rasti bendrą kalbą su naująja tironija. Menininkai čia nebuvo išimtis. Daugelis ilgai delsdavo, kol ryždavosi pasipriešinti. Klausas Manas emigracijoje iš karto užėmė atitinkamą politinę poziciją ir jo šeimoje kilo konfliktas. Jo tėvas Tomas Manas, Nobelio premijos laureatas ir pasaulinė garsenybė, iš pradžių užėmė laukimo poziciją. Visai kitaip nei dėdė Heinrichas Manas. Jo romane „Valdinys“ Klausas Manas rado gerai apibūdintą „autoritarinės asmenybės charakterį“, t. y. visuomet prisitaikantį ir prie valdžios besiglaudžiantį žmogų. Kurdamas Hendriko Hiofgeno personažą, Klausas Manas dar labiau paryškina psichologinę

■ Scena iš kino filmo: Hendrikas Hiofgenas (Klausas Marija Brandaueris) tarp valdžios vyrų savo karjeros viršūnėje.

„Vokietijos visuomenė nesuinteresuota susidaryti klaidingą vaizdą apie padėtį teatre po 1933 metų pagal vieno emigranto nuomonę“
Ištrauka iš Hamburgo žemės aukščiausiojo teismo nuosprendžio, 1966 metai.

charakterio pusę ir parodo, kad net inteligentai ar menininkai mielai meilikauja, jeigu iš to gali turėti asmeninės naudos. Hendrikas aiškiai mato ir suvokia aplink vykstančius nusikaltimus, tačiau visaip stengiasi atsikratyti sąžinės graužimo: *„Jie (t. y. valdžia) nėra jau tokie blogi, – pagalvojo Hendrikas ir pjuto didžiulį palengvėjimą.“*

Taip galima išbristi iš keblios padėties – kaip romane, taip ir tikrovėje. 1949-ųjų gegužę Klausas Manas tikėjosi, kad jo romanas pagaliau bus išleistas Vokietijoje, tačiau leidėjas Jakobis savo pažado neištesėjo. Jis išsigando galimo teisinio ieškinio, nes po karo Gustavas Griundgenas vaidino „labai svarbų visuomeninį vaidmenį“. Romane apie tai buvo parašyta: *„Aš reikalingas teatrui, o teatras reikalingas bet kokiam režimui. Taigi aš būtinas bet kokiam režimui“* Klausas Manas nusižudė 1949 gegužės 21 d., išgėręs per didelę migdomųjų tablečių dozę.

„Jį nužudė ši epocha.“
Heinrichas Manas

■ Hendrikas Hiofgenas prožektorių šviesoje: jam tampa aišku, kad jis yra vienišas žmogus.

MEFISTAS

KLAUSAS MANAS. GYVENIMAS IR KŪRYBA

Klausas Manas gimė 1906 m. lapkričio 18 d. ir buvo antras vaikas Tomo Mano šeimoje. Vaikystės ir jaunystės įspūdžius jis aprašė dviejose autobiografinėse knygose: dvidešimtmetis Klausas „Vaikiškoje novelėje“ („Kindernovelle“) tarsi pasakoje aprašė tėvų namuose vyravusią atmosferą. Būdamas dvidešimt penkerių jis parašė pirmąją autobiografiją „Šio laiko vaikas“ („Kind dieser Zeit“). Net mokykliniuose sąsiuviniuose mirgėjo įvairiausi apsakymai, eilėraščiai ir pjesės. 1924 m. buvo išspausdinti pirmieji straipsniai ir apsakymai, o po pusmečio jis dirbo Berlyne teatro kritiku. Su savo sužadėtine Pamela Vedekind, vyresne seserimi Erika ir tuometiniu jos vyru Gustavu Griundgenu jis 1925 m. įkūrė teatro trupę, kuri vaidino ir jo sukurtas pjeses. 1927-1928 m. jis su seserimi Erika išvyko į kelionę aplink pasaulį ir vėliau abu parašė knygą „Aplink. Linksma kelionių knyga“ („Rundherum. Ein heiteres Reisebuch“). 1933 m. Klausas Manas emigravo ir daugiausia gyveno Amsterdame, kur leido kultūrinį-politinį emigracijos laikraštį „Die Sammlung“, tapusį nacių priešininkų forumu. 1936 m., išleidęs romaną „Mefistas“ („Mephisto“), jis išvyko su paskaitomis į savo pirmą, daugelį mėnesių trukusią kelionę po JAV. 1938 m. padirbęs reporteriu Ispanijos pilietiniame kare, jis galutinai paliko Europą ir persikėlė į JAV. Nuo 1940 m. jis rašė beveik vien angliškai – pirmoji novelė ne gimtąja kalba buvo „Greitis“ („Speed“). Greta leido žurnalą „Decision“ su paantrašte „A Review of Culture“, „kaip įrankį suartinti Europos ir Amerikos dvasinį pasaulį“. Kaip JAV karo korespondentas jis 1944 m. atvyko į Italiją ir Vokietiją. Klausas Manas mirė 1949 m. gegužės 22 d. Kanuose (Prancūzija) nuo per didelės migdomųjų vaistų dozės. Gustavo Griundgeno įsūnis Peteris Gorskis 1966 m. per teismą išreikalavo draudimą VFR spausdinti romaną „Mefistas“, nes pagrindinis veikėjas „įžeidžia, niekina ir apšmeižia Griundgeną“. 1979 m. prancūzų režisierė Ariana Mnuškin Paryžiaus teatre „Theatre du Soleil“ pagal „Mefistą“ pastatė pjesę, o po metų, nepaisant formalaus draudimo, leidykla „Rowohlt Verlag“ išleido romaną ir per dvejus metus pardavė pusę milijono egzempliorių. Pagal romaną sukurtas Ištvano Sabo filmas 1982 m. buvo apdovanotas Oskaru kaip geriausias užsienio filmas.

REKOMEMDUOJAMA

Pirmoji publikacija lietuvių kalba:

Vilnius, 2000

Perskaityti:

Klausas Manas. Mefistas. Vienos karjeros romanas, vertė Dalia Kižlienė, 2000.

Klausas Manas ir jo „nepageidaujamas“ kūrinys. Jurgita Mikutytė, p. 5-8

Pažiūrėti:

Kino filmą „Mefistas“. Rež. Ištvanas Sabas; vaid. Klausas Marija Brandaueris, Kristina Janda, Ildikas Bansagis, Karina Boid, Rolfas Hopė, Kristina Harbort, Djordis Čerhalmis, Peteris Andorajus. Vengrija / Austrija / VFR, 1981.

TRUMPAS ĮVERTINIMAS

Nepaisant kai kuriose romano vietose jaučiamo per didelio pykčio, kaip literatūrinė politinių bailių ir oportunistų analizė „Mefistas“ aktualus visais laikais.

Vėjo nublokšti
Margareta Mičel

„Aš priversta bėgti. Aš įsitikinusi, kad apsiaustoje Atlantoje Skarletė O'Hara nekovojo labiau nei aš apgulties metu po mano knygos pasirodymo."

Paparacių jau buvo ir 1936 metais, ir Margareta Mičel galėjo pati tuo įsitikinti – dar neseniai net netikėjo, kad jos knyga kada nors bus išspausdinta, o dabar reporteriai ir gerbėjai veržiasi pro duris, telefonas skamba kas trys minutės ir visi klausia to paties: kaip seksis Skarletei, kai ji sugrįš į Tarą? Ar ji ir Retas sugrįš vienas pas kitą? O gal jis paliko Skarletę visiems laikams? Per vieną naktį šie romano veikėjai tapo nacionaliniais didvyriais. Autorės, kuri savęs niekuomet nelaikė rašytoja, nuostabai netgi literatūros kritikai buvo sužavėti knygos. „Vėjo nublokšti" buvo pirmasis ir vienintelis Margaretos Mičel romanas.

■ Nė viena įsimylėjėlių pora – gal tik Rikas ir Ilzė iš „Kasablankos" – negalėjo prilygti Skarletei O'Harai (Viviena Ly) ir Retui Batleriui (Klarkas Geiblas) iš režisieriaus Viktoro Flemingo filmo „Vėjo nublokšti".

„Kodeksas buvo paprastas. Pietų valstijų ir karo veteranų šlovinimas, ištikimas senųjų tradicijų laikymasis, išdidumas varge, ištiesta ranka draugui ir nesibaigianti neapykanta jankiams. Tačiau Skarletė ir Retas pažeidė visas šias taisykles.“

▪ Trisdešimtmetė Margareta Mičel.

Romano veiksmas vyksta septintąjį devynioliktojo amžiaus dešimtmetį. Tuo metu vyko pilietinis karas tarp pietinių valstijų konfederatų ir šiaurinių valstijų unionistų. Ši kova įsiplieskė ne tik dėl ekonominių interesų, bet ir dėl vergijos – šiaurinėse valstijose ji buvo panaikinta, o pietinių valstijų plantacijų savininkai jos nenorėjo atsisakyti. Įnirtingas karas truko ketverius metus. Konfederatų pralaimėjimas 1865 m. užbaigė ištisą epochą: pietuose gyvenantys baltieji, kurie prarado valdžią, įtaką, turtus, kovojo dėl išlikimo ir dėl savo garbės. Geriau varge mirti nei padaryti sandėrį su priešu. Skarletė O'Hara yra kitokia moteris. Ji jau seniai nesuka sau galvos dėl tradicijų. Jei nori įsitvirtinti naujajame pasaulyje, turi nieko nebijoti. Anksčiau buvusi išlepinta „southern belle“ – pietų gražuolė, – tapo kieto charakterio ir sąžinės graužimo nejaučiančia moterimi, darančia viską, kad išgelbėtų Tarą – nuniokotą savo tėvo plantaciją. Skarletė meluoja, apgaudinėja ir išteka už vyro, kuris ją iš tiesų niekina. Pinigai jai yra svarbiausias dalykas. „Daugiau niekada, – prisiekia ji, – aš nebūsiu vargšė“. Ši kovotojo dvasia sužavi Retą Batlerį. Kaip ir Skarletę, jį atstūmė pietinių valstijų elitas, negalintis atleisti per karą praturtėjusiam Retui. Retas Batleris nė kiek nesvyravo susidėdamas su jankiais. Jis negailestingas, tačiau žavus. Jis myli Skarletę ir galiausiai ją veda, nors ir žino, kad ji ilgisi kito – Ešlio, jautraus svajotojo, visiškai nepritampančio sunkiais šalies atstatymo laikais. Skarletei jis taip pat netinka, tačiau tai ji suvokia, kai jau būna per vėlu. *„Ji neturėjo nė vieno vyro, kurį būtų mylėjusi ir supratusi, todėl prarado abu.“* Tai buvo pirmasis sakinys, kurį Margareta Mičel užrašė popieriuje. Kai rankraštis buvo užbaigtas, šis sakinys atsirado priešpaskutiniame puslapyje iš daugiau nei

„Dieve mano! Esant tokiai reklamai ir dideliam visuomenės dėmesiui, „Macmillan“ leidykla galėtų pas mus kalnuose labai sėkmingai pardavinėti Karlo Markso knygas.“

Iš Margaretos Mičel laiško Džordžui Bretui, „Macmillan“ leidyklos prezidentui.

■ Skarletė O'Hara (Viviena Ly) popietę sėdi prie stalo apsupta savo gerbėjų. Jos gyvenimo moto yra: „Rytojus yra tik dar viena diena“. Prieš pasirinkdama pavadinimą „Vėjo nublokšti“, autorė svarstė ir kitokius variantus: „Rytoj bus nauja diena“, „Rytoj viskas bus gerai“, „Anksti rytą“. Galutinis pavadinimo variantas pasirinktas iš Ernesto Dosono eilėraščio.

tūkstančio. Kaip tikrą kriminalinį romaną, didžiąją meilės istoriją autorė pradėjo rašyti nuo pabaigos. Kur kas svarbesnis yra istorinis fonas, daug kuo susijęs su Margaretos Mičel biografija. Romano „Vėjo nublokšti“ veiksmas daugiausia vyksta Atlantoje, gimtajame autorės mieste. Čia vyko vienas iš svarbiausių mūšių, nulėmusių pilietinio karo baigtį. Devynioliktame amžiuje Atlanta buvo jaunas, augantis miestas – amžiumi ir energingu temperamentu panašus į Skarletę.

Kai 1900 m. lapkričio 8 d. gimė Margareta Mičel, didieji mūšiai jau seniai buvo nukeliavę istorijos užmarštin, tačiau pasakojimai apie tų laikų didvyrius buvo neatskiriama kasdienybės dalis. Kiekvienais metais pagerbiant žuvusius konfederatų kareivius būdavo organizuojamas paradas. Veteranai pasakodavo apie narsius kovotojus ir drąsias moteris. Margaretos Mičel

močiutė – kaip ir Skarletė – turėjo bėgti iš degančios Atlantos. Visi buvo labai narsūs, apie pralaimėjimą nebuvo nė kalbos. Tik sulaukusi vienuolikos metų Margareta sužinojo, kad pietinės valstijos karo nelaimėjo. Ji buvo visiškai sutrikusi.

Rašydama romaną, Margareta Mičel labai atidžiai išstudijavo istorinius šaltinius, nes jai nebuvo nieko blogiau, kaip įvelti klaidą. Iki šių dienų romane pateiktas aprašymas turi didelę įtaką žmonėms susidarant Pilietinio karo vaizdą. Prie didžiulės romano sėkmės prisidėjo ir politinė situacija 1936 metais. JAV ištiko gili, atrodo niekada nesibaigsianti ekonominė krizė, turėjusi panašias katastrofiškas pasekmes kaip prieš 70 metų vykęs karas. Milijonai amerikiečių tapo bedarbiais, prarado namus, turtą, apėmė labai slogi nuotaika. Ir staiga pasirodo stipri Skarletė. Jauna moteris, nekreipdama dėmesio į nuostolius, kovoja dėl savo egzistencijos ir niekada nepasiduoda – Skarletė tiesiog puikiai įkūnijo amerikiečių svajonę. Aukščiau galvą. Tau pavyks, galbūt ne iš karto, bet: *„Rytojus yra tik dar viena diena“*. Toks yra paskutinis sakinys, tapęs žymiausia romano citata.

„Vėjo nublokšti“ pasirodė 1936 m. birželio 30 d. ir per kelias savaites buvo parduotas neįtikėtinas egzempliorių skaičius, nors kainavo net 3 dolerius – maždaug tiek pat,

Iš pradžių Skarletė turėjo vadintis Pense. Leidykloje Skarletės vardas taip pat buvo gana nepalankiai sutiktas: „Toks jausmas, tarsi skaitytum reportažą iš namų šeimininkių žurnalo“. Vardas Pensė buvo atmestas, nes šalies šiaurėje juo vadinami išlepinti vyrai.
Kino studijos vadovas Luisas B. Majeris, išgirdęs, kad filmas truks beveik keturias valandas, trumpai pasakė: „Jeigu Jėzus Kristus sugrįžtų ir sakytų pamokslą keturias valandas, jį užmėtytų akmenimis“.
Iki devintojo dešimtmečio vidurio Margaretos Mičel romanas buvo labiausiai perkama (įrišta) knyga po Biblijos.

■ Hetė Makdaniel buvo pirmoji juodaodė aktorė, 1936 m. gavusi Oskarą už antraplanį vaidmenį. Iš viso filmas buvo apdovanotas keturiais Oskarais.

> *„Tai išties fantastiška knyga. Žmogiškosios vertybės tarsi nuplaukia į antrą planą, tačiau pilietinio karo ir atstatymo meto fone jos tiesiog užima kvapą. Be to, literatūriniu požiūriu tai labai vertinga knyga. Bet kuriuo atveju nusipirkite šią knygą – tikrai neprašausite pro šalį."*
> Prof. K. V. Everetas, „Macmillan" leidyklos ekspertas

kiek nakvynė nedidelio miestelio viešbutyje. Margareta Mičel gavo Pulicerio premiją, o Holivudas nupirko teisę kurti filmą už tais laikais rekordinę 50000 dolerių sumą.

Vos ne visi aktoriai troško vaidmens šiame filme: Betė Deivis net nusiuntė filmo kūrėjams telegramą ir išreiškė norą vaidinti Skarletę O'Harą. Henris Fonda norėjo Reto Batlerio vaidmens, ir kone visa Amerika diskutavo, kas geriausiai galėtų atlikti vaidmenį. Net JAV prezidento žmona Eleonora Ruzvelt parašė prodiuseriui Deividui O. Selznikui laišką, kuriame pasiūlė motušės vaidmeniui savo tarnaitę Lizę. Šiaip ar taip, šis vaidmuo atiteko Hetei Makdaniel, kuri tapo pirmąja juodaode aktore, apdovanota Oskaru. Tai buvo viena ilgiausių ir brangiausių iki tol Holivude sukurtų juostų, turėjusių bene didžiausią pasisekimą per visą kino istoriją. Viviena Ly ir Klarkas Geiblas tapo svajonių pora, o 1939 m. gruodžio 15 d. filmo premjera Atlantoje, praėjus trejiems metams po knygos pasirodymo, prilygo nacionalinės reikšmės įvykiui. Beje, Hetė Makdaniel šioje premjeroje nedalyvavo – Džordžijos valstijoje tuomet dar galiojo rasių segregacijos įstatymas.

■ Viviena Ly ir Klarkas Geiblas – ketvirtojo dešimtmečio įsimylėjėlių pora.

VĖJO NUBLOKŠTI

MARGARETA MIČEL. GYVENIMAS IR KŪRYBA

Margareta Mičel gimė 1900 m. lapkričio 8 d. Atlantos mieste pagarsėjusioje šeimoje – jos tėvas buvo advokatas ir Atlantos istorikų draugijos pirmininkas. Nuo pat vaikystės Margareta Mičel domėjosi pietinių valstijų istorija. Būdama dešimties metų amžiaus, ji parašė keletą trumpų kūrinėlių ir pjesių, kurias vaidindavo savo tėvams. Studijavo Atlantoje ir Northemptone, o nuo 1922 iki 1926 dirbo laikraštyje „Atlanta Journal" žurnaliste. Po to pradėjo rašyti savo vienintelį romaną „Vėjo nublokšti" („Gone with the Wind"). Tuo tikslu ji atliko nemažai tyrinėjimų ir panaudojo savo šeimos, kurios ne viena karta buvo glaudžiai susijusi su Džordžijos valstija, istorijos detales. Rankraštis buvo baigtas rašyti per 10 metų, ir 1936 m. vasarą pasirodžiusi knyga akimirksniu tapo bestseleriu, visame pasaulyje išgarsinusiu autorę. Per pusmetį knygynuose parduota milijonas egzempliorių. 1937 m. Margaretai Mičel buvo įteikta Putlicerio premija. Teisę sukurti filmą gavo Deividas O. Selznikas, ir po trijų su puse metų trukusio filmavimo 1939 m. gale Atlantos kino teatre „Grand Theatre" įvyko monumentalaus filmo premjera. Už filmo scenarijaus autoriaus Sidnio Hovardo iš tiesų slėpėsi 12 autorių grupė, į kurią, be kitų, įėjo Fordas Skotas Ficdžeraldas ir Benas Hektas. Daugiau kaip tris dešimtmečius „Vėjo nublokšti" buvo vadinamas sėkmingiausiu kino filmu. Pasirodžius romanui, Margareta Mičel daugiau nieko, išskyrus laiškus, neberašė. Ji buvo aistringa susirašinėtoja ir atsakydavo į tūkstančius laiškų. Didžioji dalis jos raštų, laiškų kopijos ir gauti laiškai, o taip pat su romanu „Vėjo nublokšti" susiję dokumentai jos vyro Džono Maršo ir jos brolio Stiveno Mičelo nurodymu, vykdant autorės valią, buvo sunaikinti. Margareta Mičel mirė 1949 rugpjūčio 16 d. nuo autoavarijoje patirtų traumų ir palaidota Oklendo kapinėse Atlantoje. Be romano pasirodė trumpas apsakymas „Prarastųjų svajonių sala", meilės istorija, kurios veiksmas vyksta vienoje pietinės Ramiojo vandenyno dalies saloje. 1991 metais Margaretos Mičel palikuonys sutiko išleisti romano „Vėjo nublokšti" tęsinį „Skarletė" („Scarlet"), kurį parašė 1934 m. gimusi rašytoja Aleksandra Ripli.

REKOMEMDUOJAMA

Pirmoji publikacija lietuvių kalba:

Vilnius, 1993

Perskaityti:

Margaret Mitčel. Skarlet vaikystė. Romanas, vertė D. Bartašiūnaitė, J. Jašinskienė, 1995.

Margaret Mitčel. Vėjo nublokšti. Romanas, 1993-1994.

Pažiūrėti:

Kino filmą „Vėjo nublokšti". Rež. Viktoras Flemingas; vaid. Klarkas Geiblas, Viviena Ly, Leslė Hovard, Olivija de Aviljan, Tomas Mičelas, Hetė Makdaniel. JAV, 1939.

Aplankyti:

Margaretos Mičel muziejų (Atlanta, JAV).

TRUMPAS ĮVERTINIMAS

Žavi, aistringa, drąsi, pasiekianti savo: Skarletė O'Hara kaip leidė ir bjauraus charakterio asmenybė pasaulinėje literatūroje yra neprilygstama.

Šleikštulys
Žanas Polis Sartras

„Mesjė, siunčiame Jums pasirašytą sutartį dėl Jūsų kūrinio „Melancholija“. Mes prašome pakeisti šį knygos platinimui neigiamos įtakos galintį turėti pavadinimą. Ar nenorėtumėt pareikšti savo nuomonės?“

Autorių ir leidėjų ginčai dėl kūrinių pavadinimų tapo literatūrinio gyvenimo norma. Labai retai abi pusės lieka tokios patenkintos kaip „Šleikštulio“ – pirmojo Ž. P. Sartro romano – atveju. Daug pavadinimų buvo atmesti, kol leidėjas Gastonas Galimaras pasiūlė galutinį variantą. Suprantama, ne vien pavadinimas lėmė, kad knyga taip greitai išgarsėjo ir dešimtmečius buvo labiausiai perkama leidyklos knyga. Jau vien pavadinimas – „Šleikštulys“ – skambėjo labai grėsmingai. Tai garantavo skaitytojų dėmesį ir kritikai greitai sureagavo į romaną, kurio pavadinimas taip gerai atitiko knygos turinį.

▪ Havras, uostamiestis prie Senos žiočių, Sartro romane vadinamas Boviliu, t. y. Purvinuoju miestu.

„Man atrodo, kad dar nė viena knyga skaitytojams nesukėlė tiek pasišlykštėjimo, kaip ši. (...) Susidaro įspūdis, kad pranašas vaikštinėja po dar tik kuriamą pasaulį: viskas taip lipnu, tąsu ir neturi formos“. (Edmonas Žalo, „Les Nouvelles Litteraires“, 1938 06 18).

Antuanas Rokentenas – Sartro romano veikėjas – nedideliame Bovilio mieste išsinuomoja butą ir pradeda rašyti 18 a. gyvenusio neaiškios reputacijos aristokrato biografiją. Jam 30 metų, iš palikimo gauna kuklią pensiją ir galėtų gyventi ramų mokslininko gyvenimą. Tačiau jį apima keistos mintys ir jausmai: *„Man kažkas atsitiko, dėl to nėra jokios abejonės. Aš tarsi susirgau“.* Staiga Rokentenas viską mato kitomis akimis. Miestas su aikštėmis,

muziejais ir kavinėmis, žmonės, su kuriais jam tenka bendrauti, jo darbas, – visa tai jam tampa bjaurastim. Jis mato tik daiktų bjaurumą, viskas atrodo beprasmiška ir nereikalinga. Jį apima šleikštulys – egzistencijos šleikštulys, kurį jis aprašo trumpais, paprastais sakiniais: *„Aš egzistuoju, pasaulis egzistuoja – tai yra viskas“*. Galvodamas apie egzistenciją, Rokentenas nuklysta į abstrakčius ir ilgus filosofinius apmąstymus, varančius jį į nusiminimą ir abejingumą. Jis kaip zombis klaidžioja po apylinkes, nusivylęs meta mokslus ir galiausiai išvyksta iš miestelio. Jis nori Paryžiuje pradėti naują gyvenimą, tačiau didelių vilčių neturi.

„Genialus, stebėtinas ir neįprastas kūrinys, kuris tikriausiai ir liks vieninteliu šio rašytojo kūriniu.“
Dėstytojas Žanas Polanas, atsiliepimas apie romaną.

„Egzistencija yra absoliutumas ir tuo pačiu visiška beprasmybė. Viskas yra beprasmiška – parkas, miestas, aš pats. Kai tai išaiškėja, žmogui pasidaro bloga ir viskas pradeda plaukti, – tai yra šleikštulys.“ Nuo rankraščio iki knygos išleidimo 1938 m. kovo 21 d. nueitas ilgas kelias. Pradžioje autorius net neplanavo rašyti romano. Pirmasis Sartro sumanymas, kilęs 1931 m., buvo parašyti filosofinį straipsnį, pavadintą „Faktai apie atsitiktinumus“. Jame autorius bandė nagrinėti žmogaus egzistencijos

■ Žanas Polis Sartras (1953) Paryžiuje pasirašinėja savo knygose.

■ Paryžiaus teatro žiūrovai apie 1950 m.

atsitiktinumą. Tuo metu dvidešimt šešerių metų rašytojas Havro mieste dirbo mokytoju. Vėliau Normandijos uostamiestis tapo Bovilio prototipu, kur „Printanijos“ viešbutyje laikinai apsistojo Rokentenas. Išvertus Bovilis reiškia „purvinasis miestas“ ir itin gerai simbolizuoja personažo požiūrį. Kita vertus, autorius taip atkeršijo Havro gyventojams, kurie žvelgė į netradicinį jauną filosofijos mokytoją su neslepiamu nepasitikėjimu. Su savo mokiniais jis bastėsi po kavines ir užeigas, kvaršino galvą apie gyvenimo menkumą, o vienoje mokyklos šventėje pasakė skandalingą kalbą apie tuomet dar blogą vardą turėjusį kiną ir gyrė jį kaip naują meno formą. Pats Sartras jautėsi rašytojas, nuo jaunystės jis norėjo išgarsėti rašydamas ir labai nusiminė, kai pirmieji rankraščiai buvo atmesti. „Aš einu gatvėmis kaip autorius...“, – užrašė jis netverdamas džiaugsmu, kai praėjus šešeriems metams nuo darbo pradžios Galimaras sutiko išspausdinti „Šleikštulį“. Tai buvo tik sensacingos karjeros pradžia. Per trumpą laiką jis tapo pirmąja ir pagrindine figūra literatūros kryptyje, kuri šiandien vadinama egzistencializmu. Pesimistiniam požiūriui į gyvenimą, kurį puikiai įkūnijo Antuanas Rokentenas ir kurį tik sustiprino karas bei Prancūzijos okupacija, buvo būdingas atsiribojimas nuo visuomenės ir tradicinių vertybių. Laikantis tokių nuostatų, galima

■ Penktojo dešimtmečio Paryžiaus gatvė.

■ Lauko kavinė Paryžiuje ketvirtąjį arba penktąjį dešimtmetį.

apsieiti be transcendencijos, be tikėjimo Dievu ar aukštesne žmogaus egzistencijos prasme; žmogus tampa maištingas, anarchistiškas ir pripažįsta tik visišką individo laisvę.

Žanas Polis Sartras tapo šio dvasinio maišto pranašu. Užuominas galime rasti romane „Šleikštulys“, o veikale „Būtis ir nebūtis“ šios nuostatos užima pagrindinę vietą. Pastaroji knyga pasirodė 1943 m. ir nagrinėjo „Šleikštulyje“ iškeltą klausimą, ką reiškia būti žmogumi pasaulyje. Žmogus yra tik tas, kuo jis save padaro, nuskambėjo vienas iš atsakymų. Jis yra laisvas, tačiau pats turi nulemti savo likimą ir niekas – nei valdžia, nei Dievas – šios užduoties už jį neatliks. Sartro personažas Rokentenas tik nujaučia šią nuostatą, bet jis dar nesugeba panaudoti jos savo gyvenime. Kituose romanuose, apsakymuose ir daugybėje pjesių rašytojas sukūrė daug veikėjų, kurie suvoktą laisvę paverčia moraline atsakomybe ir nugali neapykantą, žiaurumą ir netoleranciją. Apie savo pirmąjį kūrinį autorius išsakė atsargią nuomonę: *„Aš neišsižadu nė vienos savo knygos, – pasakė jis 1955 m. viename interviu, – tačiau aš pasikeičiau. Aš išmokau matyti realybę. Aš mačiau badaujančius vaikus.*

„Natūralus kalbos lankstumas, įsiskverbiantis iki kaulų smegenų, ir skausmingas aiškumas atskleidžia mums didelius autoriaus gabumus. Mums to pakanka, kad pamėgtume nepakartojamo ir stiprios dvasios rašytojo romaną bei su nekantrumu lauktume kitų jo kūrinių."

Alberas Kamiu, 1938 10 20

▪ Žanas Polis Sartras ir Simona de Bovuar 1975 metais. Jie buvo laikomi 20 a. intelektualų svajonių pora. Jų santykių idealas „laisvė vietoj meilės, ryšys vietoje nepriklausomybės" daugeliui tapo pavyzdžiu.

Prieš mirštantį iš bado vaiką romanas „Šleikštulys" neturi jokios reikšmės."

Po karo Sartras tapo pasauline įžymybe ir vienu iš įtakingiausių 20 a. intelektualų. Kaip filosofas jis laikėsi radikalių nuostatų, kaip rašytojas rašė kūrinius, kurie galėtų padaryti pasaulį geresniu. Sartras tapo visuomenės autoritetu, su kuriuo turėjo skaitytis net valdžios atstovai. 1960 m., įsisiūbavus Alžyro karui, jis kvietė prancūzų kareivius dezertyruoti iš kariuomenės. Atsakydamas į pasipiktinusių konservatyvių sluoksnių reikalavimą teisti rašytoją, prezidentas Šarlis de Golis kukliai pasakė: „Tokio kaip Volteras nesuimsi". Iki pat mirties populiarumu Sartro niekas negalėjo aplenkti. Jis mirė 1980 m. balandžio 15 d. Paryžiuje. Per keturias dienas Monparnaso kapinėse jį aplankė 50000 žmonių.

ŠLEIKŠTULYS

ŽANAS POLIS SARTRAS. GYVENIMAS IR KŪRYBA

Žanas Polis Sartras gimė 1905 m. birželio 21 d. Paryžiuje. Tėvas mirė jam nesulaukus nė vienerių metų ir motina, Alberto Šveicerio pusseserė, persikėlė pas tėvus. Dešimt metų, praleistų senelių namuose, sulaukęs penkiasdešimties Sartras aprašė autobiografinėje knygoje „Žodžiai" („Les Mots"). Trečiąjį dešimtmetį jis Paryžiuje studijavo filosofiją, filologiją, psichologiją bei sociologiją ir susipažino su Simona de Bovuar. Jų visą gyvenimą trukusi draugystė ir santykiai tapo pavyzdžiu daugeliui intelektualų. Nuo 1931 iki 1944 metų Sartras dirbo filosofijos mokytoju Havro, Laono ir Paryžiaus gimnazijose. 1933-34 metais, gavęs Prancūzijos instituto stipendiją, keletą mėnesių gyveno Berlyne. Havre parašė savo pirmąjį romaną „Šleikštulys" („Le Nausée", 1928). 1939 m. jis buvo pašauktas į kariuomenę sanitaru ir 1940 m. pateko vokiečių nelaisvėn. Nuo 1941 m. dalyvavo pasipriešinimo judėjime, buvo prancūzų pasipriešinimo vokiečių okupacinei valdžiai grupės dalyvis. Po karo tapo laisvu rašytoju. Tuo metu jau buvo išleisti keli jo kūriniai: apsakymų rinkinys „Siena" („Le Mur", 1937), filosofinis veikalas „Būtis ir nebūtis" („L'être et le néant", 1943) bei dramos „Musės" („Les Mouches", 1943) ir „Prie uždarų durų" („Huis Clos", 1944). Sartras buvo ateistinio egzistencializmo atstovas ir buvo įsitikinęs, kad „pirmiausia žmogus egzistuoja, susitinka, atsiranda pasaulyje ir tik tada apibūdina save". Jis įkūrė politinį – literatūrinį žurnalą „Les temps modernes" ir iki mirties liko jo leidėju. Sartras daug keliavo, aplankė JAV, TSRS, Kiniją, Braziliją, Jugoslaviją ir Japoniją. Nuo 1952 iki 1956 m. buvo Prancūzijos komunistų partijos narys. Politinėje arenoje jis buvo labai aktyvus ir 1956 metais protestavo prieš Vengrijos sukilimo numalšinimą, pasmerkė Varšuvos pakto šalių kariuomenės įvedimą į Prahą 1968 metais. Jis daug prisidėjo prie Alžyro karo pabaigos ir kritikavo amerikiečių politiką Vietname. Po Antrojo pasaulinio karo prie kitų svarbių darbų reikia priskirti nebaigtą keturių tomų romaną „Laisvės keliai" („Les Chemins de la Liberté", 1945-49). 1964 m. jam paskirta Nobelio literatūrinė premija, bet Sartras jos atsisakė. Mirė 1980 m. balandžio 15 d. Paryžiuje.

REKOMEMDUOJA

Pirmoji publikacija lietuvių kalba:

Romanas neišverstas.

Perskaityti:

Jean Paul Sartre. Žodžiai. Autobiografinė apysaka, vertė Aldona Merkytė, 1966, 2000.

Pasiklausyti:

Jean Paul Sartre. Žodžiai. Vertė Aldona Merkytė, garso įrašas, skaito Algimantas Bružas, 2001. 2 garso kasetės.

Pažiūrėti:

Kino filmą „Sartras apie save" („Sartre – par lui-même"). Rež. Aleksandras Astriukas. Prancūzija, 1975.

TRUMPAS ĮVERTINIMAS

„Šleikštulys" yra neeilinis literatūrinis laiko dokumentas, o jo pesimistinis niūrumas vis dar jaudina skaitytoją.

Kam skambina varpai
Ernestas Hemingvėjus

■ Ernestas Hemingvėjus su ketvirtąja žmona Mere 1946 m. savo „stebėjimo valdos“ (Finka Vichija, Kuba) terasoje. Kartą recenzentas apie jį parašė: „Reikalas tas, jog Hemingvėjui trūksta pasitikėjimo, kad jis yra tikras vyras. Dėl nežinomų priežasčių jis nuolat jaučia poreikį įrodyti savo vyriškumą. Ne jo pečių plotis ar drabužiai, bet jo prozoje išryškėjantys jausmai suformavo stilių, vaizduojantį autorių žmogumi, kokiu jis nėra.“ Už tai Hemingvėjus vėliau šį kritiką primušė.

Jis norėjo muštis kiekviena proga. Ne vienam kritikui, drįsusiam sukritikuoti jo knygas, buvo pakištas kumštis po nosimi. Net savo kolegas jis kviesdavo boksuotis. Jei tas neišdrįsdavo užlipti į ringą, tai privalėdavo bent pačiupinėti jo raumenis ir įsitikinti jų kietumu. Jis buvo tikras mergišius, pagyrūnas ir avantiūristas, ieškantis ypatingų nuotykių: jūroje žvejojo ryklius, Afrikoje medžiojo liūtus. Savo pirmajame romane jis susižavėjęs aprašė bulių kautynes, kurios jam atrodė itin vyriškos: Ernestas Hemingvėjus buvo pasaulinės literatūros supermačas (*macho* isp. stiprus, galingas – red. past.) ir tuo vardu labai didžiavosi. Tai, kad jis buvo vienas geriausių ir įtakingiausių savo kartos rašytojų, jį mažiau jaudino ir atrodė savaime suprantama. Sulaukęs 30 metų, jis buvo klestintis ir žiniasklaidos dėmesio nestokojantis autorius. Iki to laiko jis parašė tris romanus ir keletą trumpų apsakymų, todėl skaitytojai su nekantrumu laukė naujos knygos.

Hemingvėjus ketvirtąjį dešimtmetį buvo ne kartą nuvykęs į Ispaniją. Po kariškių sukilimo nuo 1936 m. įsiplieskė kruvinas pilietinis karas tarp fašistų, vadovaujamų generolo Franko, ir „raudonųjų“ respublikos šalininkų. Hemingvėjus kaip korespondentas apie tai išsamiai rašydavo laikraščiuose ir pats stojo į Franko priešininkų pusę. Jis rinko aukas, pats paaukojo 40000 dolerių ir organizavo pagalbos siuntas. Šiame kare

■ Ispanijos nacionalinės kariuomenės kariai apklausia pilietinio karo metu nelaisvėn paimtus kovotojus fronte prie Bilbao (1936-39).

Hemingvėjus matė žiaurumus – ir vienos, ir kitos kovojančios pusės. Galiausiai 1939 m. kovo mėnesį fašistai pasiekė pergalę. Kaip tik tuo metu Hemingvėjus pradėjo rašyti romaną „Kam skambina varpai“.

„Visi dalyvavo dėl bendro reikalo, kuriuo buvo galima tikėti visa širdimi ir jausti brolišką ryšį su savo bendražygiais. Tai buvo kažkas, ko iki tol niekas nepažino... priežastis, dėl kurios tavo mirtis atrodo visiškai nereikšminga...“

Pagrindinis knygos veikėjas yra amerikietis ispanų kalbos dėstytojas Robertas Džordanas. Jis yra „antifašistas nuo tada, kai sužinojo kas yra fašizmas“. Dėl to jis kaip savanoris kovoja „raudonųjų“ pusėje, tačiau jų politinėms pažiūroms nepritaria. Džordanas gauna užduotį kartu su partizanais susprogdinti strategiškai svarbų tiltą. Tam skirtos trys dienos. Pas partizanus, kurie svetimą žmogų, užsienietį, sutinka pagarbiai ir kartu šiek tiek priešiškai, Džordanas sutinka merginą, vardu Marija. Kare žuvo jos tėvai, ji pati patyrė žiaurumą fašistų, kurie galiausiai ją išprievartavo. Džordanas ir Marija įsimyli vienas kitą, bet abu žino, kad ši aistra truks tik 72 valandas. Tilto sprogdinimui išsiųsti žmonės yra mirtininkų komanda, nes priešas apie šį planą yra informuotas. Nepaisant to,

■ Scena iš filmo „Kam skambina varpai“ (rež. Semas Vudas, 1943). Pagrindinius vaidmenis atliko Ingrida Bergman (Marija) ir Garis Kuperis (Robertas Džordanas). Už jų – Katina Paksinu, gavusi Oskarą už geriausią antraplanį moters vaidmenį.

„...mane jaudina kiekvieno žmogaus mirtis, nes man rūpi žmogiškumas; todėl aš niekada neklausiu, kam skambina varpai; jie skambina Tau.“ Ši ištrauka iš anglų poeto Džono Dono eilėraščio tapo Ernesto Hemingvėjaus romano moto.

■ 1947 m. birželio 13 d. pulkininkas Edgaras E. Glenas Havanoje įteikia Hemingvėjui medalį už narsą Antrojo pasaulinio karo metu. Antras iš dešinės – Lesteris D. Maloris, JAV ambasadorius Havanoje.

„Ponas Hemingvėjus yra drąsus; jis įžūlus; jis išmano savo amatą; jis sudėlioja žodžius būtent taip, kaip jis to nori; jis užfiksuoja nuogo grožio akimirkas; modernios jo manieros, bet ne idėjos; jo elgesys pernelyg vyriškas."

Virdžinija Vulf

Džordanas įvykdo užduotį – susprogdina tiltą. Sunkiai sužeistas jis pridengia atsitraukiančius bendražygius ir laukia mirties. Jis mirs su mintimi, kad kovojo teisingoje pusėje, o meilė Marijai dar sykį parodė, ką reiškia būti laimingu.

„Kam skambina varpai" pasirodė 1940 m. spalio 21 d. ir iš karto tapo bestseleriu – per pirmus metus buvo parduota pusė milijono knygos egzempliorių. Iki šiol šalia novelės „Senis ir jūra" tai yra Hemingvėjaus populiariausia, tačiau literatūriniu požiūriu silpniausia knyga.

Kova, meilė, mirtis – remdamasis šiomis egzistencinėmis temomis Hemingvėjus sukuria įspūdingas dramas, nors konkrečiai apie tai tekste dažniausiai nekalbama. Autorius mokėjo meistriškai praleisti kai kuriuos dalykus. Trumpai ir lakoniškai jis papasakoja apie žmogiškus konfliktus, kurie dėl to atrodo dar konkretesni. Veikėjai mažai kalba apie savo likimą – jie jį tiesiog pasitinka. Būtent dėl šių stiliaus savybių (ir dėl trumpų apsakymų) Hemingvėjus tapo pavyzdžiu daugeliui jaunųjų rašytojų. Romane „Kam skambina varpai" yra keletas didingų scenų, pavyzdžiui, apsuptų partizanų ir jų vado El Sordo kova arba tilto sprogdinimas. Tačiau greta šio realizmo matome ir įgrystantį patosą – raudonieji yra gerieji, o kartais varginantį filosofavimą apie drąsumą ir didvyriškumą. Hemingvėjus neslepia karo baisumų, bet jį beveik stereotipiškai sujaudina narsumo heroiškumas, net jeigu kova beprasmiška. Toks požiūris nūdienų skaitytojui gali pasirodyti ypač nepriimtinas. Dvidešimtajame amžiuje įvyko tiek žudynių, kad šiandien vargiai pavyks priversti skaitytoją kare pergyventą draugų mirtį traktuoti kaip pergalę dėl bendro reikalo. Vienaip ar kitaip, tačiau mitais apipinta ir prieš akis iškylanti Hemingvėjaus asmenybė skatina skaityti. Jo supervyriškos manieros itin gerai dera prie romano auros, kur vyrai miršta išdidžiai ir tyliai. Tokia romano interpretacija Hemingvėjui dar gyvam esant būtų buvusi labai rizikinga – galėjai gauti į fizionomiją.

KAM SKAMBINA VARPAI

ERNESTAS HEMINGVĖJUS. GYVENIMAS IR KŪRYBA

Ernestas Hemingvėjus gimė 1899 m. liepos 21 d. Ouk Parke, Čikagos priemiestyje, gydytojo šeimoje. Baigęs koledžą, 1917 m. dirbo reporteriu laikraštyje „Kansas City Star", vėliau tapo Raudonojo kryžiaus savanoriu ir dalyvavo Pirmajame pasauliniame kare. Fronte patirtus išgyvenimus jis po 10 metų aprašė romane „Atsisveikinimas su ginklais" („A Farewell to Arms"). Po to keletą mėnesių praleido Mičigane – žvejojo, skaitė ir rašė apsakymus, tačiau jie nebuvo išspausdinti jokiame laikraštyje. 1920 m. jis įsidarbino savaitraštyje „Toronto Star Weekly" kaip apybraižininkas, tačiau metų gale persikėlė į Čikagą ir dirbo žurnalistu ir redaktoriumi. Ši vieta jo taip pat nesulaikė ilgesniam laikui. 1921 m. jis laivu atplaukė į Prancūziją ir keletą metų keliavo po Europą ir Artimuosius Rytus, kartais grįždavo į Paryžių. Per turtingą amerikiečių rašytoją Gertrūdą Štein jis susipažino su Europos avangardo ir Amerikos moderno atstovais. Jos salone, be kitų, jis susipažino su Džeimsu Džoisu, Žanu Kokto, Džonu Dos Pasosu, Frensiu Skotu Ficdžeraldu, Ezra Paundu, Pablu Pikasu ir Choanu Miró. 1923 m. jį pagaliau aplankė literatūrinė sėkmė. Netrukus pasirodė pirmasis apsakymų rinkinys „Mūsų laikais" („In Our Time"). Kelionė į Pamploną sukėlė jo susižavėjimą bulių kautynėmis. 1923-25 m. jis daug kartų buvo atvykęs į Ispaniją ir išspausdino pirmąjį savo romaną „Fiesta". 1928 m. įkyrėjęs gyvenimas mieste paskatino jį su antrąja žmona Paulina Pfeifer, antrojo ir trečiojo sūnaus motina, persikelti į Ky Vestą Floridoje (JAV), kur jis parašė „Atsisveikinimą su ginklais" („A Farewell to Arms", 1929), „Mirtis po vidurdienio" („Death in the Afternoon", 1932), „Nugalėtojai negauna nieko" („Winer Take Nothing", 1933) ir „Žaliosios Afrikos kalvos" („The Green Hills of Africa", 1935). Daug keliaudamas, jis dažnai lankydavosi Kuboje, Afrikoje, Azijoje ir Europoje, – čia Antrojo pasaulinio karo metu jis dirbo karo korespondentu. Jo veikla Ispanijos pilietiniame kare 1936/37 m. atsispindėjo ne tik romane „Kam skambina varpai" („For Whom the Bell Tolls"), bet ir pjesėje „Penktoji kolona" („The Fifth Column"). Už novelę „Senis ir jūra" („The Old Man and the Sea") jam 1954 m. buvo paskirta Nobelio literatūrinė premija. Dėl pašlijusios sveikatos ir depresijų 1961 m. Ernestas Hemingvėjus nusižudė.

REKOMEMDUOJAMA

Pirmoji publikacija lietuvių kalba:

Vilnius, 1962

Perskaityti:

Ernestas Hemingvėjus. Kam skambina varpai. Romanas, vertė Povilas Gasiulis, 1980.

Ernestas Hemingvėjus. Atsisveikinimas su ginklais. Romanas, vertė G. Bekerytė ir R. Lankauskas, 1962, 1970.

Ernestas Hemingvėjus. Žaliosios Afrikos kalvos. Vertė R. Lankauskas, 1964.

Ernestas Hemingvėjus. Senis ir jūra. Vertė R. Lankauskas, 1967.

Ernestas Hemingvėjus. Turėti ir neturėti. Romanas, vertė G. Zolubienė, 1968.

Ernestas Hemingvėjus. Kilimandžaro sniegynai. Apsakymai, 1977.

Ernestas Hemingvėjus. Anapus upės, medžių ūksmėje. Romanas; Senis ir jūra. Apysaka, vertė Silvija Lomsargytė-Pukienė, Romualdas Lankauskas, 1981.

Ernestas Hemingvėjus. Pavojinga vasara. Dok. apysaka, vertė E. Gužauskytė, 1993.

Pažiūrėti:

Kino filmą „Kam skambina varpai". Rež. Semas Vūdas; vaid. Garis Kūperis, Ingrida Bergman, Vladimiras Sokolovas, Artūras de Kordova, Akimas Tamirovas. JAV, 1943.

TRUMPAS ĮVERTINIMAS

Įdomus ir politiškai tiesmukas tikro supermeno kūrinys: caramba, caracha, tequila (isp. velniai griebtų, suskis, agavos degtinė – red. past.) – proza prieš skystablauzdžius.

Septintasis kryžius
Ana Zėgers

„Pasprukęs bėglys visuomet sujaukia jausmus. Visuomet iškyla abejonė dėl jų visagalybės. Čia yra jų spraga.“

Šią istoriją Anai Zėgers papasakojo buvęs kalinys: po nepavykusio pabėgimo iš koncentracijos stovyklos komendantas liepė vidiniame kieme pastatyti kryžių ir pakarti sugautąjį bėglį. Taip kilo idėja sukurti romaną „Septintasis kryžius“, kaip nurodo pirmojo 1942 m. leidimo paantraštė – „romaną apie hitlerinę Vokietiją“. Knyga buvo išleista Meksikoje, į kurią Ana Zėgers pabėgo, ir tuo pat metu anglų kalba JAV – sensacingu 600000 egzempliorių tiražu. Bostone įsikūrusios leidyklos „Little Brown“ lūkesčiai pasiteisino: amerikiečiai tiesiog pešėsi dėl knygų, laikraščiai spausdino komiksų serijas, o 1944 metais Holivudo režisierius Fredas Cinemanas sukūrė filmą (pagrindinį vaidmenį atliko Spenseris Treisis), išgarsinusį „Septintojo kryžiaus autorę“ visame pasaulyje.

Ana Zėgers knygą pradėjo rašyti 1938 metais. Ji norėjo sukurti pavykusio pabėgimo istoriją ir suteikti drąsos visiems, kentusiems nacių priespaudą ir nemačiusiems jokios išeities. „Septintasis kryžius“ turėjo tapti vilties, kad ne viskas prarasta, kad įmanoma ištrūkti, jei tik humaniškumas, orumas ir gėris stoja išvien, simboliu. Romane rašoma apie žmones, kurie privalo apsispręsti – prisitaikyti ar kovoti, rinktis patogią kasdienybę arba riziką ir ant kortos pastatyti visą savo gyvenimą. Ką daryti, jei vakare pasigirsta skambutis ir už durų pasirodo

■ Scena iš Fredo Cinemano filmo. Georgo Heislerio vaidmenį atliko Spenseris Treisis.

■ Scena su Spenseriu Treisiu, Džesika Tendi ir Hiumu Kroninu, kuris už savo vaidmenį buvo nominuotas Oskarui. Antraeiliuose vaidmenyse vaidino keletas vokiečių emigrantų: Feliksas Bresartas, Aleksandras Granachas, Helena Veigel.

persekiojamasis? Tai senas draugas šiandien medžiojamas kaip laukinis žvėris. Gal jį kaimynai matė laiptinėje? Visi žino, kad gestapas negailestingas – ir prieš šeimos narius ar giminaičius jie taip pat nesustos.

Anos Zėgers romano bėglys yra Georgas Heisleris. Jo likimas daugeliui pažįstamų ir draugų pateikia ne vieną išbandymą. Jis ir šeši kaliniai pabėga iš Vesthofeno koncentracijos stovyklos, tačiau jie vienas po kito sučiumpami. Vienas miršta bėgdamas, antras sugrįžta pats, kiti mirtinai nukankinami ant kryžių, pastatytų stovyklos kieme. Tik septintas tebėra laisvas. Daugelį dienų Georgui pavyksta išsisukti nuo savo persekiotojų, tačiau žiedas apie jį nenumaldomai siaurėja...

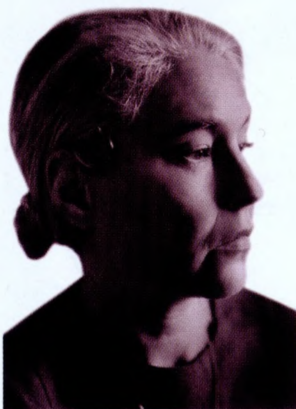
„Mes visi jautėme, kaip giliai ir stipriai gali įsiskverbti išorinės jėgos, bet mes taip pat jautėme, kad ten gilumoje yra kažkas neįveikiamo ir nesužeidžiamo.“

Ana Zėgers sukūrė jaudinantį kriminalinį romaną: daktaras Kimblas vokiškoje provincijoje. Ji labai subtiliai perteikia jausmus, kuriuos šeimos nariams, draugams ir kaimynams sukėlė Georgo pabėgimas. Romano veiksmas vyksta 1937 m. Vokiečiai pripažino naująją valdžią. Yra darbo, Vokietija kaip valstybė vėl šį tą reiškia, gyvenimas tapo pakenčiamas. Gal tik koncentracijos stovykla šalia kaimo nebūtinai turėjo atsirasti, bet, matyt, taip reikia. Retkarčiais iš ten pasigirsta koks riksmas – kai kam nuo to šiurpuliai per kūną perbėga, todėl belieka tik greičiau užsidaryti langus.

Kalinio pabėgimas visiems kažkiek sujaukia ramų gyvenimą. Trumpuose epizo-

„Iš šio kūrinio sklinda ypatinga, ryški šviesa – tokios tragiškos yra kai kurios scenos, tokios liūdnos kai kurių veiksmų pabaigos; tai ne lengvai įgyto, ne paviršutiniško ir pigaus tikėjimo tauta šviesa. Anais metais kai kurie šį tikėjimą prarado, tačiau tik ne Ana Zėgers – ji per daug gerai pažinojo šią tautą.“

Christa Volf, 1971

■ Anos Zėgers nuotrauka (data nežinoma). Kartą ji pasakė: „Kokią prasmę turi laisvė, jeigu mes, galintys kalbėti ir rašyti, neįvardijame tų bevardžių žmonių."

duose Ana Zėgers puikiai parodo, kaip kiekvienam individui sunku apsispręsti ir užimti tam tikrą poziciją Georgo atžvilgiu. Visi jaučia baimę ir tam tikrą nepasitenkinimą: juk Georgas toli gražu nėra mieliausias bendraamžis, ne vieną buvo apmovęs ar arogantiškai pašiepęs. Jis buvo komunistas ir todėl pateko į koncentracijos stovyklą. Bet netgi jo draugai nerodo didelio noro padėti Georgui. Visa ši istorija kažkokia neduodanti ramybės ir nemaloni. Patį bėglį kankina prieštaravimai – jis tik apsimeta besipriešinančiu ir keikia savo likimą. Staiga įprastas eilinio piliečio gyvenimas jam tapo be galo geidžiamas, jis nebenori būti atstumtasis, jis trokšta normalaus gyvenimo. Jeigu tik jis nebūtų susipykęs su naująja valdžia... Šios abejonės ir baimė buvo gerai pažįstamos Anai Zėgers. Buvusi aktyvi komunistė naciams ateinant į valdžią, turėjo bėgti ir su dviem savo vaikais iš Europos emigravo į Meksiką. Šios kelionės metu vos nedingo jos svarbiausio romano rankraštis.

Po karo Ana Zėgers apsisprendė grįžti į VDR. Čia „Septintasis kryžius" buvo šlovinamas ir laikomas komunistų pasipriešinimo naciams himnu. Ana Zėgers tapo nacionaline didvyre, atstovaujančia tvirtą ir neklystančią partijos liniją. VFR ilgus dešimtmečius A. Zėgers asmenybė buvo ginčų objektu, o kūryba vadinama monotoniška, literatūriniu požiūriu beverte propaganda. „Septintasis kryžius" iš pradžių buvo kritikuojamas remiantis tais pačiais argumentais, bet vėliau nuomonė pamažu pasikeitė. Šiandien romano istorinė reikšmė nesupriešinama su jo moraline dilema, kuri, atidžiau pažvelgus, yra itin sunki: ar jūs įsileistumėte Georgą į savo namus?

„Septintame kryžiuje" yra vienas sakinys: „Baimė yra tuomet, kai tam tikra mintis užgožia visa kita." Kodėl ji, būtent ji, taip bijojo Ulbrichto ir jo vykdytojų? Kad ir ką mes ateityje sužinotume apie Aną Zėgers, mes visada liksime jai dėkingi už jos geriausias knygas.

Marselis Reichas-Ranickis, 1990

SEPTINTASIS KRYŽIUS

ANA ZĖGERS. GYVENIMAS IR KŪRYBA

Ana Zėgers (tikr. Netė Reiling) gimė 1900 m. lapkričio 19 d. antikvarinių daiktų prekybininko šeimoje. Kelne ir Heidelberge studijavo meno istoriją, istoriją, filosofiją ir sinologiją, o mokslinį laipsnį gavo apgynusi darbą apie Rembrantą. Netrukus pasirodė jos pirmasis apsakymas „Djalo salos mirusieji“ („Die Toten auf der Insel Djal“). Po metų ji ištekėjo už pabėgėlio vengro marksisto ir visuomenės mokslų mokslininko Laslo Radvanio, su kuriuo susilaukė dviejų vaikų. Už apsakymą „St. Barbaros žvejų sukilimas“ („Der Aufstand der Fischer von St. Barbara“) ji gavo Kleisto premiją. Iš daugelio trumpų epizodų sudarytame apsakyme pasakojama apie beviltišką Bretanės žvejų sukilimą prieš juos išnaudojantį laivo savininką. Tais pačiais, 1928 metais Ana įstojo į VKP ir greitai tapo proletarinių-revoliucinių rašytojų sąjungos nare. Romane „Bendrakeleiviai“ („Die Gefährten“, 1932) ji aprašė pavyzdinių proletarų kovotojų likimą ir susilaukė didelio tarptautinio revoliucionierių dėmesio. 1933 m. ją suėmė gestapas, tačiau netrukus paleido ir ji emigravo į Paryžių, po to į Prancūzijos pietus ir galiausiai į Meksiką. 1944 m. ispanų kalba pasirodžiusiame romane „Tranzitas“ („Transit“) ji aprašė savo patirtį Marselio uoste, kur kartu su tūkstančiais kitų pabėgėlių jai teko laukti Meksikos vizos. Prieš išvykdami iš Europos, žmonės turėjo atlikti varginančias ir žeminančias biurokratines procedūras. Vokiečių kalba romanas buvo išleistas tik 1948 metais. Visame pasaulyje žinoma rašytoja Ana Zėgers tapo tik 1942 m. pasirodžius „Septintajam kryžiui“ („Das siebte Kreuz“). Emigracijoje Meksikoje ji parašė žymųjį apsakymą „Mirusios mergaitės išvyka“ („Der Ausflug der toten Mädchen“), kuriame sutinkame autorę jos tikruoju vardu Netė. Prisiminimus apie mergaičių klasės iškylą prieš Pirmąjį pasaulinį karą ji susiejo su vėlesniais šių mokinių likimais įsigalėjus fašizmui. Meksikoje Ana Zėgers buvo antifašistinio Heinės klubo pirmininkė ir žurnalo „Freies Deutschland“ darbuotoja. Grįžusi iš Meksikos (1947), ji gyveno Rytų Berlyne, tais pačiais metais gavo Georgo Biuchnerio premiją. Nuo 1952 iki 1978 m. buvo VDR rašytojų sąjungos pirmininkė. Be romanų ir apsakymų, ji parašė nemažai esė. Apdovanota daugeliu premijų ir žinoma visame pasaulyje, Vakaruose ilgą laiką buvo nekenčiama kaip socialistė. Mirė 1983 m. birželio 1 d.

REKOMEMDUOJAMA

Pirmoji publikacija lietuvių kalba:

Nėra išversta.

Perskaityti:

Nėra išleista.

Pažiūrėti:

Kino filmą „Septintasis kryžius“. Rež. Fredas Cinemanas; vaid. Spenseris Treisis, Signė Haso, Hamas Kroninas, Džesika Tendi, Agnesė Mūrhed. JAV, 1944.

TRUMPAS ĮVERTINIMAS

Nuostabus pasakojimas apie žmogaus dvasines kančias diktatūros sąlygomis – tai viena iš įtakingiausių vokiečių emigracijoje parašytų knygų.

Svetimas
Alberas Kamiu

■ Marčelas Mastrojanis Mersó vaidmenyje Lukino Viskončio filme pagal A. Kamiu romaną.

„Nuo jūros tvoskė stiprus, karštas alsavimas. Man atrodė, tarsi prasivėrė dangus ir pradėjo lyti ugnimi. Aš buvau visas įsitempęs ir mano ranka sugniaužė revolverį. Gaidukas atsileido, delnas nuslydo vamzdžiu ir tuomet pasigirdo galingas, kurtinantis trenksmas, nuo kurio viskas prasidėjo“.

Jaunas vyras Mersó gyvena Alžyre ir dirba tarnautoju vienoje kontoroje. Jis neturi pinigų, gyvena varganame rajone. Tik su buvusia kolege Marija jį sieja meilės ryšys. Daugiau draugų jis neturi. Jis retkarčiais pasišneka su tame pačiame name gyvenančiu seniu Salamanu ir suteneriu Reimonu, kuris įkyriai peršasi į draugystę su Mersó. Vienos išvykos į pakrantę metu jie sutinka arabą, su kuriuo Reimonas turi nesuvestų sąskaitų. Iš pradžių nieko neįvyksta, bet vėliau Mersó su skolintu Reimono revolveriu nušauna prieš jį su blizgančiu peiliu rankoje stovintį arabą. Toks romano „Svetimas“ pirmos dalies siužetas.

Tai pirmasis Albero Kamiu romanas. Tuo metu jis buvo 27 metų amžiaus Alžyre gimęs ir niekam nežinomas rašytojas. Pragyvenimui Kamiu užsidirbdavo iš žurnalisto darbo ir jau buvo išspausdinęs du apsakymų rinkinius. Tačiau nepasiekę Paryžiaus – Prancūzijos kultūrinio centro – jo darbai nesulaukia dėmesio. Karas nubloškia Alberą Kamiu į sostinę ir savo lagamine jis turi užbaigtą rankraštį, kuris okupuotoje

■ „Arabo“, Reimono draugės brolio, rankose sublizga peilis. Po kelių akimirkų Mersó jį nušaus.

Prancūzijoje 1942 m. birželio 15 d. išleidžiamas atskira knyga 4400 egzempliorių tiražu.

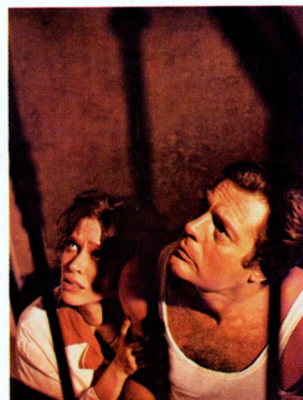
„Aš niekada neužmiršiu sensacijos, kurią sukėlė pasirodęs „Svetimas“. Tuo metu, kai tiek daug žmonių atsikratė pralaimėjimo sukelto sumišimo, galutinai pasiryžo veikti, varganai gyvenančio ir vienišo, prieš visą pasaulį stovinčio Mersó abejingumas nuo mūsų nubraukė visas praeities ir dabarties dulkes.“

Veikėjo elgesiui ir visam kūriniui būdingas keistas abejingumas. Atrodo, kad jo visiškai nesujaudina žinia apie motinos mirtį, net stovėdamas prie jos karsto jis išlieka visiškai ramus. Jau kitą dieną jis koketuoja su Marija, o vakare kino teatre jie abu žiūri linksmą filmą. Visa tai valdžios institucijos po žmogžudystės atidžiai išnagrinės ir panaudos teisme prieš Mersó. Pagal visus

„Man Mersó yra varganas ir niekam nenorintis užkliūti žmogus. Jis nėra bejausmis, nes jį apėmusi stipri ir nebyli aistra – absoliuto ir tiesos aistra. Tai neigiama aistra, be kurios neįmanoma pažinti savęs ir pasaulio.“

Alberas Kamiu, ištrauka iš įžangos amerikietiškam „Svetimo“ leidimui, 1955.

■ Ana Karina atlieka Mersó draugės Marijos vaidmenį.

■ Mersó teisiamųjų suole. Jis paskelbia, kad neketino nužudyti „arabo“. Dėl to kalta saulė, kurios spinduliai atsispindėjo ant peilio ašmenų.

požymius jis yra bejausmis, šaltakraujis žudikas, kuriam viskas yra vis vien, o žmogaus gyvybė nieko neverta. Labai reikšmingai nuskamba Mersó atsakymas į klausimą, kodėl jis nužudė arabą: dėl to kalta saulė. Ir šie žodžiai įrašomi į protokolą. Prieš tai teisėjo paklaustas, ar bent jau nesigaili dėl savo nusikaltimo, atsako: *„Aš manau, kad greičiausiai jaučiu ne atgailą, o nuobodulį“*. Teismo proceso metu teisėją labiau pribloškia ne pati žmogžudystė, bet akivaizdžiai demonstruojamas Mersó abejingumas. Jis nemeluoja, neveidmainiauja, visuomet pasako tai, ką jaučia ir ką galvoja. Dėl to visuomenėje jis yra „Svetimas“, tas, – kaip kartą suformulavo pats Kamiu, – *„kuris nesilaiko žaidimo taisyklių“*. Hiperbolizavus galima sakyti (pabaigoje tai patvirtina ir pats Mersó), kad jį nuteisė mirties bausme, nes jis neverkė prie motinos kapo.

Romane, ir ypač antrojoje jo dalyje, Mersó teismo metu išryškėja, kad Alberas Kamiu norėjo ne tik sukritikuoti visuomenę. Romane slypi filosofinė mintis: pasaulis suvokiamas kaip absurdiškas spektaklis. Alberas Kamiu buvo ne tik rašytojas, bet ir filosofas, absurdo sąvokai skyręs pagrindinį dėmesį. Absurdą rašytojai supranta kaip nebuvimą tradicijų, taisyklių, ritualų ir ideologijų valdomame pasaulyje. Žmogus taip ir negauna atsakymų, – jis klausia, o pasaulis tyli.

Šią filosofiją Kamiu išdėstė „Sizifo mite“, labiau teorinio pobūdžio esė, kartu su romanu ir tapusia svarbiu romano paaiškinamuoju straipsniu.

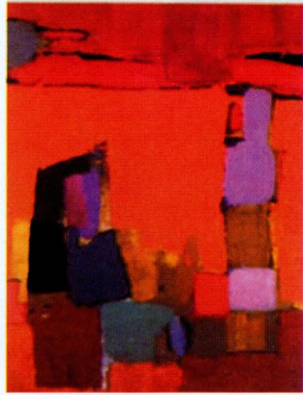
Mite apie Sizifą, pasmerktą visą gyvenimą į kalną ridenti akmenį ir užridenus viską pradėti iš naujo, Kamiu įžvelgė šiuolaikinio žmogaus dramą – visos pastangos suteikti savo egzistencijai prasmę lieka bergždžios.

„Jis yra tikrasis visų prieš jį gyvenusių moralistų palikuonis, kurio kūriniai tikriausiai yra patys tikriausi ir pirmapradiškiausi visoje prancūzų literatūroje.“

Žanas Polis Sartras

Nebent jis nuolankiai priima likimą ir tai suvokia kaip tikslą. Tai išsprendžiama dilema: suvokus, kad pasaulis absurdiškas, pradingsta neviltis dėl aukštesnio jausmo trūkumo ir susitaikoma su savo egzistencija. Taip rašytojas vargšą Sizifą žmonėms rodo kaip laimingą žmogų, nes jis susitaikė su savo siaubinga dalia. Tą patį pripažino ir Mersó. Padaręs nusikaltimą, jis pradeda viską suvokti kitaip. Iki tol jam viskas buvo „visiškai vis tiek“ – šis išsireiškimas romane sutinkamas gana dažnai. Revolverio šūvis jį pažadina iš šios apatijos. Mersó staiga suvokia, kad gyveno laimingą gyvenimą, kurį visiškai ir negrįžtamai sugriovė žmogžudystė.

Mersó sutinka su bausme, nes jis ėmė suprasti save. Neretai Albero Kamiu romanas būdavo prilyginamas Žano Polio Sartro „Šleikštuliui“, o pats autorius vadinamas egzistencialistu. Nors abiejų romanų personažai panašūs savo pesimistiniu pykčiu ant viso pasaulio, nors abu rašytojai ilgai ir artimai bendravo, Alberas Kamiu savęs egzistencialistu niekuomet nelaikė. Tame jis įžvelgė „didelį proto nuotykį, kurio išvados yra

■ Kasbos miestas Alžyre 1936 metais.

▪ 1957 m. Alberas Kamiu gavo Nobelio literatūrinę premiją. Nuotraukoje jis užfiksuotas prie savo knygos egzempliorių, ant kurių po premijos paskelbimo buvo uždėti aplankai su užrašu „Prix Nobel“.

klaidingos“. Nuo pat pradžių Kamiu buvo moralistas, o Sartras juo tapo daug vėliau. Pjesėse, esė ir ryškiausiai romane „Maras“ (1947) rašytojas laikosi griežtų moralinių normų ir įspėja dėl atsakomybės, tenkančios mums dėl vieni kitų. Šiame beprasmiškame pasaulyje į klausimą, ar verta gyventi, Kamiu žinojo tik vieną, jo požiūriu, teisingą atsakymą – reikia humaniškai elgtis.

Greta Žano Polio Sartro, Alberas Kamiu tapo žymiausiu savo laiko prancūzų rašytoju, turėjusiu didelį gerbėjų būrį. „Maras“ buvo parduodamas tokiais dideliais tiražais, kad žodyne žodis „bestseleris“ buvo paaiškintas remiantis būtent šiuo romanu. 1957 m. jam paskirta Nobelio literatūrinė premija ir 44 metų rašytojas tapo vienu jauniausiu laureatu. Netikėta jo mirtis sukrėtė visą meno pasaulį. 1960-ųjų žiemą jis išvyko į kaimą rašyti naujo romano. Aplankyti atvykęs jo leidėjas pasiūlė kartu grįžti į Paryžių. Sausio 4 d. sportinis automobilis įsirėžė į medį ir Kamiu žuvo vietoje. Avarijos aplinkybės taip ir nebuvo iki galo išaiškintos. Beje, Kamiu krepšyje rastas geležinkelio bilietas – iš tiesų jis norėjo grįžti traukiniu.

„Svetimas“ yra klasikinis kūrinys, parašytas griežtai remiantis absurdu, tačiau nenukreiptas prieš jį.“
Žanas Polis Sartras

SVETIMAS

ALBERAS KAMIU. GYVENIMAS IR KŪRYBA

Alberas Kamiu didesnę gyvenimo dalį praleido Alžyre, kur ir gimė 1913 m. lapkričio 7 d. Mondovio kaime. Jis buvo antras sūnus bežemių imigrantų šeimoje. Jo motina buvo ispanų, o tėvas – prancūzų kilmės. Iki pat mirties gimtoji vieta Šiaurės Afrikoje vaidino labai svarbų vaidmenį jo kūryboje. Alžyras jam buvo pavyzdys gyvenimo gamtoje, kurį jis laikė pagrindine laimės sąlyga. Alberui Kamiu buvo tik devyni mėnesiai, kai kilo Pirmas pasaulinis karas ir į kariuomenę pašauktas tėvas žuvo viename mūšyje. Motina su sūnumis persikėlė į vargingą Alžyro miesto rajoną. Čia Kamiu lankė pradžios mokyklą, gimnaziją ir studijavo filosofiją. Sulaukęs 17 metų, susirgo plaučių tuberkulioze ir net pasveikus jo neapleido mirties artumo jausmas. Palaipsniui jis išsiugdė valią gyventi panaudojant visas jėgas ir pasinėrė į intelektualiąją veiklą. Jis susižavėjo teatru ir su savo trupe „Théâtre du Travail" sėkmingai pastatė keletą pjesių ir greitai patraukė Alžyro intelektualų dėmesį. Pusantrų metų buvo komunistų partijos narys, o nuo 1938 m. pradėjo dirbti kairiosios pakraipos laikraščio „Alger Républicain" reporteriu. Jo sritis buvo menas, kultūra ir ypač recenzijos. Be to, jis rašė straipsnius apie teismo procesus ir atskleidė faktus apie alžyriečių kankinimus ir prancūzų kolonijinės valdžios vykdomą priespaudą. Pirmieji trys kūriniai apie absurdą parašyti jam gyvenant Alžyre – romanas „Svetimas" („L'Étranger"), esė „Sizifo mitas" (abu išleisti Paryžiuje 1942 m) ir drama „Kaligula". 1940 m. Kamiu išvyksta iš gimtosios šalies ir apsistojęs Paryžiuje trumpai dirbo populiaraus laikraščio „Paris Soir" redaktoriaus sekretoriumi. Tais pačiais metais vedė ir 1945 m. susilaukė dvynių. Nuo 1943 m. pabaigos dirbo Galimaro leidyklos redaktoriumi ir pasipriešinimo laikraščio „Combat" žurnalistu, o netrukus perėmė jo vadovavimą. Dėl 1952 m. parašytos esė „Maištaujantis žmogus" nutrūko jo draugystė su egzistencialistu Žanu Poliu Sartru. Nuo 1954 m. jis daug kartų tarpininkavo sprendžiant Alžyro problemas. 1957 m. gavo Nobelio literatūrinę premiją. Žuvo autoavarijoje 1960 m. sausio 4 d. Pradėtas rašyti romanas „Pirmasis žmogus" apie jo vaikystę Alžyre liko neužbaigtas.

REKOMEMDUOJAMA

Pirmoji publikacija lietuvių kalba:

Vilnius, 1991

Perskaityti:

Albert Camus. Svetimas. Krytis. Romanai, vertė Laima Rapšytė, 1991.

Alberas Kamiu. Maras. Romanas, vertė R. Jankevičiūtė, 1968, 1994.

Albert Camus. Nuopolis. Romanas, vertė A. Kaškonaitė, 1991.

Alberas Kamiu. Rinktiniai esė. Vertė V. Tauragienė, 1993.

Albert Camus. Pirmasis žmogus, vertė Violeta Tauragienė, 1996.

Albert Camus. Užrašų knygelės. Vertė Violeta Tauragienė, 1993-1997.

Albert Camus. Sizifo mitas. Vertė Violeta Tauragienė, 1997.

Pažiūrėti:

Kino filmą „Svetimas". Rež. Lukinas Viskontis; vaid. Marčelas Mastrojanis, Ana Karina, Bernaras Blieras, Džordžesas Vilsonas. Italija / Prancūzija, 1967.

TRUMPAS ĮVERTINIMAS

Kas tiki Dievu, turėtų neskaityti „Svetimo", visiems kitiems romanas yra tikras apsireiškimas.

Pepė Ilgakojinė
Astrida Lindgren

■ Astrida Lindgren (kada fotografuota, – nežinoma).

Ar pasaka gali nuversti vyriausybę? Astridai Lindgren tai pavyko padaryti. Ji labai supyko dėl naujo mokesčių įstatymo ir 1976 m. kovo 10 d. laikraštyje „Expressen“ išspausdino raganos „Pomperposos iš Monismanijos“ istoriją. Nustebusiems skaitytojams Astrida Lindgren vaikams suprantama kalba išaiškino, kad valstybei vadovaujantys „išmintingi vyrai“ sumanė padidinti vadinamąjį marginalinį mokestį nuo 83 iki 102 procentų. Vaikiškas knygas rašančiai ir neblogai uždirbančiai raganai Pomperposai beveik nebeliktų už ką gyventi. Istorija netrukus susilaukė atgarsio: finansų ministras Strengas patvirtino „savo labai gerbiamai draugei“, kad ji palietė „labai rimtą problemą“, kurią nedelsiant turėtų svarstyti vyriausybė. Tačiau tai nepadėjo. Pirmą kartą po Antrojo pasaulinio karo žmonės nebalsavo už socialdemokratus. Šis kūrinys padarė Astridą Lindgren labai įtakinga asmenybe: kad ir kokia tema ji pasisakytų – aplinkosaugos, taikos, atominių elektrinių – jos žodis buvo itin svarbus. „Pomperiposa iš Monismanijos“ yra geriausias jos rašymo pavyzdys – sudėtingus dalykus aprašyti konkrečiai ir aiškiai. Už Astridos Lindgren istorijų visuomet slypi šiek tiek daugiau nei galima pastebėti iš pirmo žvilgsnio. O kaip su žymiausia Lindgren veikėja, šia užsispyrusia ir savarankiška mergiščia? Ar tai ne tikrų tikriausias suaugusiųjų košmaras?

„Pepė buvo labai keistas vaikas. Keisčiausia buvo tai, kad ji buvo labai stipri. Tokia stipri, kad pasaulyje nebuvo policininko, tokio stipraus kaip

■ Ingera Nilson atlieka Pepės Ilgakojinės vaidmenį vokiečių ir švedų gamybos filme (1969 m.). Scenarijų parašė Astrida Lindgren.

ji. Jei tik norėtų, ji galėtų pakelti aukštyn net arklį. Ir ji to norėjo.“

Kai 1945 m. rugsėjo 1 d. pasirodė „Pepė Ilgakojinė“, beje, pirmoji Astridos Lindgren knyga, pedagogai ir kritikai nuogąstavo, kad jos veikėja taps vaikams blogu pavyzdžiu. Mergaitė, pasižyminti nepaprasta jėga, turinti krūvas pinigų, nieko neklausanti ir meluojanti tiesiai į akis – net pati autorė į leidyklą su rankraščiu nusiuntė laišką, kuris baigiasi žodžiais: *„... tikiuosi, kad Jūs nesukelsite ant kojų Jaunimo reikalų tarnybos“.*

Iš tiesų taip galėjo atsitikti. Pepė Ilgakojinė gyvena viena Kunterbunto viloje, jos motina mirusi, o jūrininku dirbęs tėvas dingo be žinios. Bet Pepė turi poną Nilsoną, beždžionę, ir verandoje gyvenantį arklį – svetainėje jam nepatinka, o virtuvėje jis tik trukdytų, ar ne? Kaimynų vaikams Tomui ir Anikai Pepė parodo, kaip, pasitelkus savo fantaziją ir įžūlumą, galima susikurti savo pasaulį, kuriame suaugusiems nėra ką veikti. Pepė suabejoja „vyresniųjų“ autoritetu ir jų logiką apverčia aukštyn kojom.

„Kas tau sako, kada tu vakarais turi eiti miegoti?“ „Aš pati sau pasakau, – sako Pepė. – Iš pradžių sakau draugiškai, jeigu aš nepaklūstu, pasakau griežtai, o jeigu ir tuomet neklausau, gaunu į kailį“.

„Pepė Ilgakojinė“ atsirado dėl ligonių Lindgren šeimoje. Pirmiausia jos duktė Karina susirgo plaučių uždegimu ir turėjo ilgai gulėti lovoje. Ji paprašė mamos papasakoti jai įdomią istoriją, – taip atsirado Pepė Ilgakojinė. Mergaitė su tokiu vardu, pamanė Astrida Lindgren, turėtų būti ypatinga. Todėl ji sugalvojo mergaitės raudonomis kasomis, dėvinčios geltonus drabužius ir *„du kartus už jos pėdą didesnius“* juodus batus, nuotykius.

Po trejų metų, 1944 m., Astrida Lindgren, vaikštinėdama Stokholme Vazos parke, paslydo ant ledo, išsinarino pėdą ir turėjo 14 dienų ramiai gulėti lovoje. Per šį laiką ji parašė „Pepę Ilgakojinę“, nes norėjo knygą

- *„Pepė yra despotė, tačiau gerus ketinimus turinti valdovė. Vaikai slapčia svajoja apie valdžią. Pepė įgyvendina šias svajones, ir aš manau, kad būtent čia glūdi jos populiarumo paslaptis.“*

Astrida Lindgren

- Kaip Pepės Ilgakojinės vardas skamba kitomis kalbomis?

Daniškai: Pippi Langströmpe
Angliškai: Pippi Longstocking
Prancūziškai: Fifi Brindacier
Ispaniškai: Pippa Mediaslargas
Braziliškai (portugališkai): Bibi Meia-Longa
Velsiškai: Pippi Hosan-Hier
Lenkiškai: Fizia Pończoszanka.

„Gerbiamoji ponia Astrida Lindgren, aš iš visos širdies dėkoju Jums už Jūsų laišką. Milijonai tarybinių vaikų skaito Jūsų knygas. Šios knygos moko gerumo ir užuojautos ir taip prisideda prie jaunosios kartos auklėjimo mūsų šalyje."

Michailas Gorbačiovas, iš laiško Astridai Lindgren, 1989

padovanoti dukrai jos dešimtojo gimtadienio proga. Leidykla, kuriai pirmiausia buvo nusiųstas rankraštis, jį atmetė. „Pepė Ilgakojinė" dienos šviesą išvydo tik autorei laimėjus kitos leidyklos konkursą, ir knyga akimirksniu tapo bestseleriu. Astridai Lindgren tuomet buvo 37 metai, tačiau net būdama tokio amžiaus ji nepamiršo vaikystės – ji jos ilgėjosi, ir čia, matyt, glūdi jos sėkmės paslaptis.

Astrida Lindgren gimė ir užaugo nedideliame Vimerbiu miestelyje Smolando apylinkėse, skurdžiame pietų Švedijos regione. Kaip ji vėliau pasakys, tai buvo „užmirštas kraštas". Tėvas buvo valstietis, šeima gyveno vargingai. Astridos Lindgren knygose atgyja vaikystės vaizdai. Jos sodybos kiemas tapo Bulerbiu prototipu, o „Kalio Bliumkvisto nuotykiuose" aprašytas miestelis iki smulkmenų atitinka gimtąjį Vimerbiu. Žaidimus, kuriuos Pepė Ilgakojinė žaidžia su savo draugais – „Aukščiau žemės" ir „Surask daiktą" – sugalvojo Astridos brolis Gunaras. Tai buvo laimingi laikai. Sulaukusi 15 metų, kaip vėliau prisiminė Astrida, *„aš pastebėjau, kad suaugau, nors to nenorėjau"*. Po dvidešimties metų Pepė Ilgakojinė Kunterbunto viloje esančioje spintoje ieškos piliulių nuo „suaugimo".

„Ji buvo kitokia mama, nei kitos, – kartą pasakė jos sūnus Larsas, – ji nesėdėjo ant suoliuko ir nežiūrėjo į smėlio dėžėje žaidžiančius vaikus. Ji norėjo žaisti kartu".

▪ „Vaikų scenoje pasirodė nauja figūra – skandalinga, tikras fantazijos protrūkis. Ji elgiasi nelogiškai, nepedagogiškai, neprotingai, visą pasaulį apverčia aukštyn kojomis, – kaip Alisa stebuklų šalyje."
Genas Hartlaubas, 1977

PEPĖ ILGAKOJINĖ

ASTRIDA LINDGREN. GYVENIMAS IR KŪRYBA

Astrida Lindgren (gim. Erikson) yra labiausiai skaitoma šių laikų skandinavų rašytoja: jos knygos išverstos į daugiau nei 70 kalbų. Ji gimė 1907 m. lapkričio 14 d. ūkininko šeimoje netoli Vimerbiu miestelio. Savo vaikystę vėliau ji aprašė autobiografinėje knygoje „Užmirštas kraštas", tų dienų gyvenimą idiliškai pavaizdavo „Bulerbiu" istorijose. Baigusi mokyklą, ji dirbo savanore laikraštyje „Vimmerby Tidningen". Sulaukusi devyniolikos metų, persikėlė į Stokholmą ir pradėjo mokytis sekretorės specialybės. Tais pačiais 1926 metais jai gimė sūnus, kuris pirmus du metus augo jį įvaikinusioje šeimoje Kopenhagoje. Vėliau Astrida Lindgren laikinai dirbo leidykloje, Karališkajame automobilių klube, kur sutiko savo būsimą vyrą Sturę Lindgreną, už kurio 1931 m. ištekėjo. 1934 m. jiems gimė dukra. Ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje ji dirbo kriminologo biure, o 1940 m. įsidarbino žinių tarnybos laiškų cenzūros skyriuje. Istoriją apie Pepę Ilgakojinę, kurią ji sugalvojo slaugydama sergančią dukrą, Astrida Lindgren užrašė 1944 m. Pirmoji leidykla, kuriai buvo nusiųstas rankraštis, atsisakė išleisti knygą. Po metų knygą išleido „Raben & Sjögren" leidykla, kurioje autorė nuo 1946 m. iki 1970 m. vadovavo vaikų literatūros skyriui.

Šeštajame dešimtmetyje pasirodę romanai „Kalio Bliumkvisto nuotykiai", „Mažylis ir Karlsonas, kuris gyvena ant stogo" ir „Bulerbiu" padarė Astridą Lindgren mėgstamiausia vaikų rašytoja ne tik Švedijoje, bet ir kitose šalyse. Jai buvo suteikta nemažai garbės daktaro vardų, ji apdovanota daugeliu tarptautinių premijų. Be jos literatūrinio darbo būtina paminėti veiklą siekiant taikos ir kovojant prieš prievartą, taip pat gerinant gamtos apsaugą. Jos iniciatyva buvo sugriežtintos gyvulių auginimo žemės ūkyje taisyklės. Ypač didelį susidomėjimą 1976 metais sukėlė jos protestas prieš Švedijos mokesčių sistemą. Parašiusi daugiau kaip 70 vaikiškų knygų, scenarijų ir pjesių, tarp jų klasikiniais kūriniais tapusius „Brolius Liūtaširdžius", „Michelį iš Lionebergo", „Maditą" ir „Ronją – plėšiko dukterį", dešimtojo dešimtmečio pradžioje Astrida Lindgren nusprendė daugiau knygų neberašyti, o tik atsakinėti į laiškus.

REKOMEMDUOJAMA

Pirmoji publikacija lietuvių kalba:

Vilnius, 1991

Perskaityti:

Astrida Lindgren. Pepė Ilgakojinė. Apysaka, vertė Eugenija Stravinskienė, 1991, 1997.

A. Lindgren. Rasmusas klajūnas. Vertė E. Stravinskienė, 1965.

A. Lindgren. Broliai liūtaširdžiai. Apysaka, vertė E. Stravinskienė, 1979.

A. Lindgren. Meilės aukų gelbėtojai. Vertė Laima Bareišienė, 1998.

A. Lindgren. Emilis iš Lionebergos. Apysaka, 2000

A. Lindgren. Padaužų kaimo vaikai. Vertė Eugenija Stravinskienė, 2001.

Pažiūrėti:

Kino filmą „Pepė Ilgakojinė". Scenarijus Astridos Lindgren, rež. Olė Helbom; vaid. Ingera Nilson, Marija Person, Peras Sundbergas. Švedija / VFR, 1969.

TRUMPAS ĮVERTINIMAS

Pepė Ilgakojinė dvidešimtojo amžiaus antroje pusėje sukėlė tikrą revoliuciją vaikų auklėjime. Tokie kaip Pepė nori būti ir dideli vaikai: žaviai nepaklusnūs ir stiprūs.

1984-ieji
Džordžas Orvelas

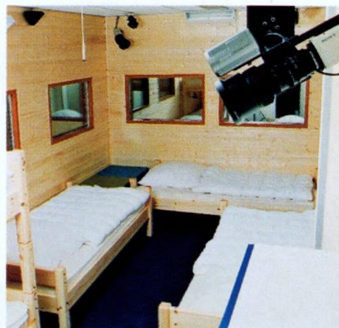
Kaip sakė Džordžas Orvelas likus metams iki savo mirties, jo istorijos moralas buvo labai paprastas: *„Tegu tai neatsitinka. Tai priklauso nuo jūsų."* 1949 m. birželį anglų rašytojas nepagydomai susirgo ir sukaupęs paskutines jėgas užbaigė savo romaną „1984-ieji", kurį netrukus išleido Didžiosios Britanijos ir JAV leidyklos. Knyga nuo tada ištisus dešimtmečius buvo bestseleriu. Jos populiarumas ypač padidėjo 1983 m. gruodžio mėnesį. Pradedant „Orvelo metus", vien JAV buvo parduota 2 mln. egzempliorių, o televizijoje, laikraščiuose ir knygose buvo aktyviai diskutuojama bei rašoma, kiek kraupi autoriaus ateities vizija atitinka tikrovę. Tuo metu romano pavadinimas buvo tvirtai įsišaknijęs kolektyvinėje pasaulio žmonių sąmonėje. Net nereikėdavo perskaityti knygos, kad žinotum, apie ką kalbama paminėjus „1984-uosius": apie totalitarinę valstybę, pagal valdžios dogmas gyvenančius žmones, primestą nuomonę – ir „didįjį brolį". „Didysis brolis stebi tave" tapo sparnuotu posakiu, apibūdinančiu visišką individo kontrolę. Analogiškai

■ Scena iš Maiklo Andersono kino filmo „1984-ieji" (1955/1956). Pagrindinius vaidmenis atliko Maiklas Redgreivas ir Edmondas O'Brajenas.

„Pasirodžius romanui „1984-ieji", Džordžo Orvelo pamokytam pasauliui tikrieji 1984 m. atrodo kaip nelaimę pranašaujanti data. Seniai akivaizdu, kad ateitis, kurią Orvelas aprašė su pasauliniu pasisekimu, nors ir labai niūriai, ši „didžiojo brolio" ateitis jau prasidėjo."

„Der Spiegel", 1983 m. sausio 3 d.

■ Vaizdas į nuolat filmuojamą miegamąjį, naudotą tikroviškoje melodramoje „Didysis brolis" pagal devizą „Didysis brolis stebi tave".

vadinosi 2000 m. pradžioje per televiziją parodytas „realybės renginys", kurio metu savanoriai gyveno užsidarę patalpose, kurias dieną ir naktį filmavo kameros. Kažin ką pasakytų rašytojas apie tokį „Didžiojo brolio" variantą?

„Juodaūsio vyriškio veidas žvelgė beveik iš kiekvieno kampo. Vienas jų kabojo priešais, kitoje gatvės pusėje. DIDYSIS BROLIS STEBI TAVE, – skelbė užrašas, o tamsios akys įdėmiai žiūrėjo į Vinstoną." „1984-uose" taip pat dominavo „teleekranai". Šių ekranų buvo pilna visur – viešose vietose, biuruose, valgyklose, butuose. Tai stebėjimo kameros, užfiksuojančios kiekvieną judesį, kiekvieną žodį. Valstybę valdo itin galinga partija, kuriai vadovauja Didysis Brolis. Jo niekas nepažįsta, jo niekas

■ Vinstonas Smitas (Džonas Hertas) yra tik eilinis partijos narys. Scena iš anglų režisieriaus Maiklo Redfordo filmo „1984-ieji" (1984). Kitus pagrindinius vaidmenis atliko Ričardas Bertonas (O'Brajenas) ir Siuzana Hamilton (Džulija).

■ Tik nedaugelis „1984-ųjų" valstybėje turi galimybę išjungti juos kontroliuojančius ir stebinčius teleekranus. Vienas iš nedaugelio tokių yra O'Brajenas. Tai sistemai ištikimas partijos narys, tapęs Vinstono ir Džulijos nelaimių priežastimi. Ričardas Bertonas savo paskutiniame vaidmenyje – draugo (ir išdaviko).

niekuomet, išskyrus plakatuose, nematė, jis garbinamas kaip Dievas. Kiekvienas nusižengimas valstybės principams, kurių pagrindinis *„Partija visada teisi"*, griežtai baudžiamas, „minčių policija" negailestinga. Žemė politiškai padalinta į tris supervalstybes – Okeaniją, Euraziją ir Rytaziją, kurios nuolat tarpusavyje kariauja. Europa priklauso Okeanijai. Vinstonas Smitas gyvena Londone, pirmojo pakilimo tako mieste. Jis yra eilinis partijos narys ir dirba *„Teisybės ministerijoje"*. Kiekvieną dieną jis rašo laikraščių pranešimus, dokumentus, net knygas taip, kaip to reikalauja valdanti partija ir pagal aplinkybes besikeičianti jos nuomonė.

Vakar vyko karas su Eurazija, Rytazija buvo sąjungininkė, o šiandien viskas yra atvirkščiai. Vinstonas Smitas ir jo kolegos pataisė visas prieštaringas datas ir faktus, tad naujasis priešas tapo senuoju. Tačiau Vinstonas jaučia viduje kylantį pasipriešinimą nuolatiniam istorijos klastojimui. Iš pradžių jo maištas prieš oficialų melą yra tik vidinis, bet vėliau jis įsitraukia į slaptos pasipriešinimo organizacijos veiklą. Šioje organizacijoje jis sutinka Džuliją – bendražygę, kurią pamilsta. Jų laimė truko neilgai – juos išduoda, ir jie abu patenka į Minčių policijos rankas. Jų santykiai prieštarauja įstatymui, nes seksualumas leidžiamas tik norint susilaukti vaikų.

„Jūs kartą manęs paklausėte, – pasakė O'Brajenas, – kas yra šimtas pirmame kambaryje. Aš pasakiau, kad atsakymą Jūs žinote. Jį žino kiekvienas. Šimtas pirmame kambaryje kiekvieno laukia siaubingiausias dalykas pasaulyje".

„Mes galime ramiai sutikti Naujuosius Metus, nes jie neatneš daugiau baisumų negu praėjusieji. Prie to didele dalimi prisidėjo Džordžo Orvelo romanas „1984-ieji".

Antonis Burgesas,
„Die Welt", 1983 gruodžio 31 d.

„Meilės ministerijoje“ prasideda *„perauklėjimas“* – iš tiesų žiaurus kankinimas, fiziškai ir dvasiškai suluošinęs Vinstoną. Jis įskundžia Džuliją ir kaip *„išgydytas“* paleidžiamas namo. Partija nugalėjo, jis yra dvasiškai žlugusi asmenybė.“ „1984-ieji“ yra Džordžo Orvelo ginamoji kalba žmogiškumui, kuriam autoriaus požiūriu kėlė grėsmę to laikmečio totalitariniai režimai – fašizmas ir komunizmas. Pats rašytojas buvo gilių įsitikinimų socialistas, Ispanijos pilietiniame kare kovojęs prieš generolą Franką, bet per vieną iš Maskvos organizuotą „valymą“ Orvelas vos išvengė mirties, sugebėjęs pasprukti naktį per tirštą rūką. Apėmusio nusivylimo jis taip niekada ir neatsikratė, o nepasitenkinimas totalitariniu sovietų komunistų režimu 1939 m. dėl sudaryto Hitlerio ir Stalino pakto virto atviru priešiškumu. Aštrios satyros „Gyvulių ūkis“ – antrosios visame pasaulyje išgarsėjusios knygos – karo metais niekas nenorėjo išleisti: kaip ten bebūtų, bet Rusija buvo Didžiosios Britanijos sąjungininkė. Prasidėjus šaltajam karui, viskas apsivertė aukštyn kojom: staiga Orvelas tapo žymiu „komunizmo ėdiku“, kurį labai gyrė ir globojo konservatyvieji sluoksniai.

■ Didysis Brolis stebi tave.

Orvelas bergždžiai kratėsi šios jam klijuojamos etiketės ir didžiavosi savo socialistinėmis pažiūromis. Dar 1950 m. – savo mirties metais – rašytojas kreipėsi į JAV profsąjungos lyderius ir kvietė romano „1984-ieji“ netraktuoti kaip socializmo idėjų kritikos. Kitapus „geležinės uždangos“, komunistinėse valstybėse, romanas buvo uždraustas. Orvelas šia knyga siekė ne pateikti realistinę prognozę, bet greičiau moralinį pamokymą „taip galėtų būti“, jeigu niekas nesustabdys diktatūrų. Pavadinime nurodyta data yra grynas atsitiktinumas, – rašytojas tiesiog sukeitė vietomis pasku-tinius knygos rašymo metus (1948), nes du leidėjai atmetė jo pasiūlytą pavadinimą „Paskutinis Europos žmogus“. Kritikai romaną vertino labai įvairiai – ne

■ Vinstonas Smitas su savo drauge Džulija. Po kankinimų ir perauklėjimo jis ją išduos.

1984

GEORGE ORWELL

„Aš esu įsitikinęs, kad rašytojas gali likti sąžiningas tik atsiribojęs nuo partinių etikečių. Ideologija visuomet yra neišspręstų prieštaravimų palikimas.“

Džordžas Orvelas

tiek kaip socialinę utopiją, kiek kaip kritišką pokario Anglijos visuomenės aprašymą ir priekaištavo Orvelui dėl kategoriško „juoda – balta“ traktavimo. Literatūrinė kūrinio vertė taip pat buvo nedidelė. Iš tikrųjų romane netrūksta ištęstų vietų, kai kurie epizodai panašūs į mokslinį straipsnį. Į tekstą Orvelas įtraukė atskirą esė apie ateities valstybės naujakalbę, anot partijos doktrinos, sudarytą iš sunkiai suprantamų žodžių kratinio: žodžių dalys buvo išbraukiamos, naikinami skirtumai tarp kalbos dalių, garsų darna buvo smerktina. Toks požiūris šiandien atrodo pernelyg sutirštintas, nes kai kurie žodžiai jau įsitvirtino bendrinėje kalboje. Pavyzdžiui, žmogus, akivaizdžiai nusižengęs partijos doktrinai, buvo vadinamas „nežmogiu“. Po mirties bausmės įvykdymo žmogaus egzistavimo pėdsakai būdavo ištrinami, tarsi jis nė nebūtų gyvenęs. Tokio likimo dėl savo sunkaus nusižengimo turėjo sulaukti ir Vinstonas, bet jam mįslingai pasiseka to išvengti. Dėl to jis dėkingas partijai. Paskutinieji romano sakiniai rodo, kad Vinstonas ateityje bus patikimas asmuo: *„Dabar viskas gerai, viskas tvarkoje, kova baigėsi. Jis nugalėjo save. Jis myli Didįjį Brolį“.*

■ Dž. Orvelas 1945 m. Savo dienoraštyje jis įrašė: „Aš labiausiai norėčiau politinę polemiką paversti menu. Mano išeities taškas visuomet buvo prisidėjimo, teisingumo ir neteisybės jausmas.

1984-IEJI

DŽORDŽAS ORVELAS. GYVENIMAS IR KŪRYBA

Džordžo Orvelo vardas pirmą kartą pasirodė ant 1933 m. išleistos knygos „Į Paryžių ir Londoną ir atgal“ („Down and out in Paris and London“) viršelio. Pseudonimas pasirinktas greičiausiai atsitiktinai ir kilo iš Orvelo upės pavadinimo Safolke, kuriame autorius kurį laiką gyveno. Džordžas Orvelas (tikr. Erikas Bleras) gimė 1903 m. sausio 25 d. Montiharyje (Indija). Jo tėvas buvo britų kolonijinės valdžios valdininkas. Orvelas užaugo Anglijoje. Baigęs mokyklą, jis sekė tėvo pėdomis ir 1922 m. kaip tarnautojas penkeriems metams išvyko į Birmą, tuometinę Britanijos koloniją. Vėlesniame savo romane „Dienos Birmoje“ jis aštriai sukritikuos kolonializmą. Iš didelio susidomėjimo socialiniais klausimais jis tapo rašytoju, stojusiu neprivilegijuotųjų pusėn. Norėdamas aprašyti valkatų gyvenimą, jis 1927 m. įsimaišė tarp Londono Ist Endo benamių. Paryžiuje 18 mėnesių dirbo atsitiktinius darbus. Remdamasis šia patirtimi, jis 1933 m. parašė pirmąją knygą. Tai išsamus skurdo, išnaudojimo, valkatavimo ir gyvenimo lietaus kanalizacijos kanaluose aprašymas. Dėl pinigų stygiaus Orvelas pusantrų metų dirbo mokytoju, vėliau viename Londono knygyne. Gavęs kairiųjų pažiūrų leidėjo V. Golančo pasiūlymą rašyti reportažus apie ekonominę krizę, nedelsdamas sutiko. Tais pačiais 1936 metais jis vedė airę Eilyną O'Šonesi. 1937 m. Orvelas keturis mėnesius kovojo Ispanijos pilietiniame kare prieš fašizmą, bet sužeistas į kaklą grįžo į Angliją. Šį karą jis aprašė knygoje „Priesaika Katalonijai“. Susirgęs tuberkulioze, jis beveik pusę metų gulėjo ligoninėje, vėliau 7 mėnesius gyveno Marakeše. Čia jis pradėjo rašyti naują romaną „Iškilti ir įkvėpti oro“. Antrojo pasaulinio karo metu rašė straipsnius daugeliui laikraščių, dirbo BBC Indijos skyriuje, savaitraščių „Tribune“ ir „Observer“ korespondentu. 1945 m. gale parašyta knyga „Gyvulių ūkis“ greitai atnešė autoriui pasaulinę šlovę. Kitą žymų romaną „1984-ieji“ autorius užbaigė prieš pat mirtį. Džordžas Orvelas mirė 1950 m. sausio 20 d. būdamas 46 metų amžiaus.

REKOMEMDUOJAMA

Pirmoji publikacija lietuvių kalba:

Vilnius, 1991

Perskaityti:

George Orwell. Gyvulių ūkis. Fantastinė apysaka, vertė F. Neveravičius, 1952.

Džordžas Orvelas. Gyvulių ūkis; 1984-ieji. Vertė Arvydas Sabonis; Virgilijus Čepliejus, 1991.

Pažiūrėti:

Kino filmą „1984“. Rež. Maiklas Andersonas; vaid. Edmondas O'Brajenas, Maiklas Redgreivas, Džana Sterling, Deividas Kosovas, Mervinas Džounsas. Didžioji Britanija, 1955.

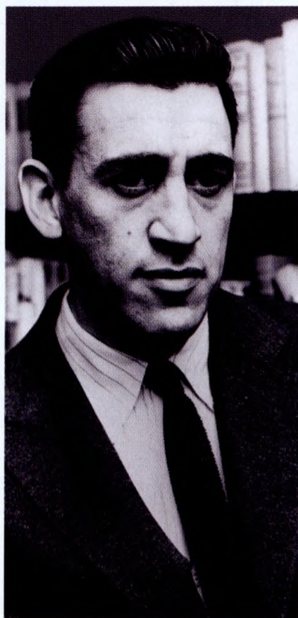
Kino filmą „Brazilija“. Rež. Teris Giljamas; vaid. Džonatanas Praisas, Robertas De Niras, Katerina Helmond, Janas Holmas, Bobas Hoskinsas, Maiklas Peilinas. Didžioji Britanija, 1984.

TRUMPAS ĮVERTINIMAS

Šią knygą privalo perskaityti kiekvienas, kuris demokratiją laiko savaime suprantamu dalyku.

Rugiuose prie bedugnės
Džeromas D. Selindžeris

■ Džeromas D. Selindžeris 1953 metais.

Kalėdos Niujorke. Centriniame parke pasivaikščioti išėjo šeima – vyras, žmona ir šešiametis berniukas. Vaikas eina greta nutekamojo griovio ir tyliai dainuoja. Mažylis nė nepastebi, kad jam iš paskos eina jaunas, strazdanotas vyras: *„Tarsi vienas gaudytų kitą, bėgantį per rugių lauką"*. Vėliau šis jaunuolis, atsisėdęs prie jaunesniosios sesers Febės lovos perpasakos jai šią istoriją. Febė, ne pagal metus supratinga mergaitė, paaiškina, kad ši daina atsirado iš škotų poeto Roberto Bernso eilėraščio, tačiau jos broliui tai nerūpi.

„(...) aš visuomet įsivaizduoju mažus vaikus, žaidžiančius rugių lauke. Tūkstančius vaikų, o aplink nėra nieko – aš turiu mintyje suaugusiuosius – išskyrus mane. Aš stoviu prie siaubingos bedugnės krašto. Aš turėčiau sulaikyti visus, per daug prisiartinusius prie krašto ir galinčius nukristi vaikus – tai yra, jei jie nežiūrėtų, kur bėga, aš turėčiau juos sulaikyti. Tarsi (...) gaudytojas rugiuose. Aš žinau, kad tai beprotiška mintis, tačiau aš iš tiesų norėčiau juo būti."

Pasakotojas yra Houldenas Kolfildas. Jam 16 metų ir jį nuo visko verčia vemti – nuo mokyklos, nuo mokytojų ir klasės draugų, žodžiu nuo visko. Kita vertus, jis galėtų būti patenkintas. Turtingi tėvai perka jam brangius daiktus. Jis inteligentiškas, gerai rašo, jei tik to nori. Jis aukštas, gražus, neturi spuogų. Tačiau nepaisant to, jis jaučiasi prislėgtas. Jis ką tik vėl pabėgo iš mokyklos, prestižinio internato. Jis jau ketvirtą kartą susikrauna daiktus.

„Kai susitvarkiau, su lagaminu rankoje valandėlę pastovėjau ant laiptų, paskutinį kartą pažvelgiau į

■ Pirmasis žymus biografinis romanas Amerikoje buvo „Hekelberis Finas", kurio veikėjas, kaip ir Houldenas Kolfildas, svajojo apie laisvą gyvenimą laukinėje gamtoje. Tokį, koks matyti Džordžo Ino paveiksle „Vandens telkinys Dalavero valstijos kalnuose" (Delaware Water Gap, 1867 m.).

prakeiktą koridorių ir apsižliumbiau, tik nežinau kodėl. Aš užsidėjau savo raudoną medžiotojo kepuraitę ženklu į nugarą, kaip man labiausiai patiko, ir kiek įmanydamas garsiau surikau: „Saldžių sapnų, idiotai!“ Be abejonės, jie turėjo pabusti. Tuomet aš nubėgau“.

Houldenas nesiryžta grįžti namo. Jis važiuoja į Niujorką, kur nori truputį pasibastyti. Jis slankioja po visus klubus ir barus, rūko ir geria kaip tikras valkata. Viešbutyje jam nutinka nemalonus nuotykis su prostitute. Jis aplanko senus pažįstamus, kuriuos įžeidžia, nes jie tokie pat kvaili, kaip ir buvo. Visi žmonės, su kuriais susitinka Houldenas, nuo jo nusisuka. Jis kalba įvairiausias kvailystes, kad pavyzdžiui, jis mieliau turėtų arklį, nei automobilį, nes arklys yra „žmogiškesnis“. Arba kad kinas jį nervina, kino teatrai yra „kvailos skylės“. Kas atsitiko šiam vaikinui?

▪ Holivudo bulvaras, 1956 metai. Žmonių antplūdis prie filmo „Septyni pasaulio stebuklai“ popietinio seanso. Tokioje didmiesčio hektiškų pramogų gausybėje Houldeną Kolfildą apima nusivylimo ir vienatvės jausmas. Vienoje „svajonių fabriko“ – Holivudo sanatorijoje Houldenas labai satyriškai aprašo „amerikietiškąją svajonę“.

„Rugiuose prie bedugnės“ pasirodė 1951 m. liepos 19 d. ir atrodė, kad romano laukia trumpalaikė sėkmė. Keletą savaičių knyga išsilaikė labiausiai perkamų knygų sąraše, o vėliau dingo. Tik pigus, kišeninės knygutės formato romano leidinys po trijų metų pralaužė ledus – „Rugiuose prie bedugnės“ atrado jaunimas. Houldenas Kolfildas jiems buvo „nelaimės draugas“ ir ši istorija Amerikos koledžuose ir universitetuose tapo kultine, nors, spaudžiant konservatyviesiems ir krikščioniškiems sluoksniams, knyga išimama iš bibliotekų. Priežastis – blogas pavyzdys jaunimui, kuris gali bandyti juo sekti. Houldenas tapo dievaičiu, „pirmąja popžvaigžde pasaulinėje literatūroje“ (citata iš laikraščio „Stern“).

Praėjus 10 metų po pirmojo romano leidimo Amerikoje, buvo parduota 1,5 mln. egzempliorių. Knyga išversta į tris tuzinus kalbų ir visose šalyse skaitytojai ją ryte rydavo. Nepaisant pasaulinės šlovės, apie autorių nebuvo žinoma beveik nieko. Greta Tomo Pinčono Džeromas D. Selindžeris buvo žymiausias nežinomas amerikiečių rašytojas. 1953 m. trisdešimt ketverių metų rašytojas persikėlė į rančą Niu Hempšyre ir nuo tada

„Be romano „Rugiuose prie bedugnės“ aš būčiau likusi nuobodi mergaitė.“
Vinona Raider

„Aš atvažiavau į Holivudą, bandžiau kurti muziką ir tuomet perskaičiau „Rugiuose prie bedugnės". Po to viskas buvo kitaip. Tuomet viskas ir prasidėjo."
Džonis Depas

nedavė nė vieno interviu, priešinosi bet kokiems vizitams ir be jo kaimynų daugiau niekas nežinojo, kaip jis atrodė. Po to Selindžeris beveik nieko nebeparašė, išskyrus apsakymų rinkinį, dvi nedidelės apimties knygas su romano fragmentais. Nuo 1965 m. Selindžeris nieko nepublikavo ir labai abejotina, ar didysis romanas, kuris, anot gandų, buvo rašomas kelis dešimtmečius, kada nors pasirodys. Houldenas Kolfildas įėjo į panteoną (Hall of Fame) kaip vienas neužmirštamų romano herojų, su kuriais gali susitapatinti kiekviena nauja auganti karta. Beveik niekas nepastebi, kad veiksmas vyksta ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje. Kad ir kiek būtų pasikeitę mados ir stiliai, Houldenas turėjo pergyventi tai, ką pažįsta kiekvienas paauglys. Šis veikėjas labai gerai pavaizduoja brendimo laikotarpiu jaunus žmones apėmusias baimes, ilgesį ir užsispyrimą; Houldenui niekas nekelia didesnio pasibjaurėjimo už tėvų ir mokytojų kalbas apie „periodą", kuris kada nors praeis. Tada jis nori tik vieno – dingti ir pabūti vienas, nes jo niekas nesupranta. Selindžerio veikėjas buvo laikomas Marko Tveno Hekelberio Fino pasekėju, pirmuoju atsiskyrėliu Amerikos literatūroje. Kaip ir Hekas, Houldenas svajoja apie laisvą ir paprastą gyvenimą gamtoje – toli nuo civilizacijos, nuo „prakeiktų" tėvų ir jų melagingo pasaulio, kuriame nėra nieko svarbiau už pinigus, pripažinimą ir valdžią. Tačiau šis jo protestas neagresyvus. Houldenas tėra mielas maištininkas. Visų pirma tai mes pastebime iš jo vaikams rodomo švelnumo. Jis tiesiog nori geresnio pasaulio – gražaus, teisingo, kuriame kiekvienas būtų laimingas. Būtent dėl to jis yra įniršęs, nes suaugusieji į jo susirūpinimą žiūri nerimtai ir siunčia pas psichoterapeutą. Galiausiai Houldenas pas jį nueina, o vėliau išsiunčiamas į sanatoriją, kur turi atsigauti. Ten jis aprašo savo istoriją. Kitą rugsėjį jis turės eiti į kitą mokyklą.

- Hermanas Hesė apie šią knygą pasakė: „Šiame problemiškame pasaulyje ir šiuo laiku net poezija negalėtų pasiekti tokių aukštumų."

THE CATCHER IN THE RYE

J. D. SALINGER

RUGIUOSE PRIE BEDUGNĖS

DŽEROMAS D. SELINDŽERIS. GYVENIMAS IR KŪRYBA

Džeromas Deividas Selindžeris gimė 1919 m. sausio 1 d. Niujorke. Lankė Manheteno mokyklą, nuo 1934 iki 1936 mokėsi Veino karo akademijoje Pensilvanijoje. Sulaukęs dvidešimties metų, laikraštyje „Story“ išspausdino savo pirmąjį apsakymą, vėliau įvairiuose leidiniuose, bet daugiausia savaitraštyje „The New Yorker“, spausdinami jo kūriniai. Šie kūriniai dar prieš pasirodant jo vieninteliam romanui „Rugiuose prie bedugnės“ („The Catcher in the Rye“, 1951) iškėlė Selindžerį kaip rašytoją, o romanas išgarsino jį visame pasaulyje ir atnešė tarptautinę sėkmę. Amerikiečių rašytojas Viljamas Folkneris knygą pavadino „geriausiu šiuolaikinės kartos kūriniu“, kuris išverstas į daugiau nei 30 kalbų, ją skaito milijonai jaunų žmonių. Po to Selindžeris parašė tik devynis apsakymus. Šių kūrinių, kuriuos Selindžeris sukūrė vis labiau įtakojamas dzenbudizmo, pagrindiniai veikėjai yra fiktyvi Glasų šeima. Tiesa, šios šeimos vardą buvo galima sutikti anksčiau, dar prieš pasirodant „Rugiuose prie bedugnės“. Paskutinis iš apsakymų pasirodė 1965 m. Vėliau autorius visiškai pasitraukė iš visuomeninio gyvenimo. Nuo 1953 m. jis gyvena Korniše, Niu Hempšyre. Dėl sklandančių gandų apie save jis pareiškė, kad vis dar mielai rašo, bet tik sau pačiam. Dėl savo gyvenimo būdo jis buvo pramintas „eremitu“ arba „amerikiečių literatūros Greta Garbo“. Paskutiniaisiais dešimtmečiais buvo tik du įvykiai, privertę jį viešai pareikšti savo nuomonę. Aštuntojo dešimtmečio viduryje buvo nelegaliai išleistas jo ankstesnių apsakymų rinkinys. Iki tol Selindžeris niekada nesutiko ankstesnius savo kūrinius surinkti į vieną knygą ir ją išleisti. 30000 knygos „Pilnas nespausdintų vienoje knygoje Dž. D. Selindžerio apsakymų rinkinys“ (Complete Uncollected Stories of J. D. Salinger) egzempliorių buvo parduota per kelis mėnesius. Maždaug po 10 metų jis dalyvavo teisminiame ginče su britų žurnalistu Janu Hamiltonu, kuris ilgus metus tyrinėjo jo gyvenimą ir negavęs Dž. D. Selindžerio leidimo išleido biografinę knygą. Nors Dž. Selindžeris išreikalavo draudimą išleisti šią knygą kaip planavo J. Hamiltonas; vis dėlto vėliau sutrumpintas jos variantas vis vien buvo išspausdintas Anglijoje. 1997 metais rašytojas atidavė nedidelei Aleksandrijos leidyklai (Virdžinija) 1965 m. pasirodžiusį apsakymą „Laimingo atsitiktinumo vertė“ (Hapworth 16, 1924).

REKOMENDUOJAMA

Pirmoji publikacija lietuvių kalba:
Vilnius, 1966

Perskaityti:

Dž. Selindžeris. Rugiuose prie bedugnės. Romanas, vertė Povilas Gasiulis, 1966, 1970, 1986, 1999

Džeromas Selindžeris. Apsakymai ir apysakos, sudarytojas Nerijus Maliukevičius, 1990.

Pažiūrėti:

Kino filmą „Mirusių poetų draugija“. Rež. Peteris Veiras; vaid. Robinas Viljamsas, Robertas Šonas Leonardas, Etanas Houkas, Džošas Čarlzas. JAV, 1989.

TRUMPAS ĮVERTINIMAS

Visų laikų viso pasaulio paauglių knyga. Kol šešiolikmečiui gyvenimas atrodo šūdas, romanas „Rugiuose prie bedugnės“ bus populiarus.

Sveikas, liūdesy
Fransuaza Sagan

■ Scena iš kino filmo „Sveikas, liūdesy“ pagal to paties pavadinimo romaną (1957). Sesilės vaidmenį atlieka Žana Seberg. Paryžiuje filmuota su nespalvota, pakrantėje su spalvota kino juosta.

„Tą vasarą man buvo septyniolika. Ir aš buvau visiškai laiminga.“

Knyga prasideda kaip pigus bulvarinis romaniūkštis, tik trūksta laimingos pabaigos („happy end“). Finalas su mirtimi, bet ne dramatiškas. Lieka tik liūdesys, gal net labiau nusivylimas ar melancholija. Iš tiesų niekas nėra itin svarbu.

Trumpais sakiniais, šaltu tonu ir tarsi atsiribojusi nuo įvykių Fransuaza Sagan pasakoja Paryžiaus visuomenės atstovų istoriją. Veiksmas vyksta Kot d'Azuro pakrantėje, baruose ir kazino; čia kalbama apie meilės laikinumą, apie seksą ir išdavystę. Kaip vėliau pasakys vienas kritikas, tai yra „trivialių situacijų ir egzistencinės tiesos mišinys“.

Knyga „Sveikas, liūdesy“ buvo išleista 1954 m. ir iš karto kilo didžiulis skandalas. Fransuazai Sagan buvo tik 18 metų ir ji, visai kaip jos romano veikėja Sesilė, susikirto per egzaminą. Per atostogas jai reikėjo ruoštis perlaikyti egzaminą, tačiau užuot mokiusis, ji per tris savaites savo mokykliniame sąsiuvinyje parašė romaną. Pavadinimą paėmė iš vienos prancūzų lyriko Polio Eluardo eilėraščio eilutės.

Visuomenę labai nustebino ir pribloškė jaunosios autorės proto branda, išmintingumas ir sugebėjimas perteikti veikėjų jausmus. Dauguma tėvų buvo šokiruoti, o katalikų bažnyčia giliai pasipiktinusi pareikalavo neleisti, kad romanas patektų jaunimui į rankas. Viskas veltui. Jaunuoliai tiesiog šluodavo iš knygynų šimtus tūkstančių egzempliorių ir perskaitydavo vienu atsikvėpimu, jei reikėdavo – net

po antklodėmis. Knyga susilaukė didelio pasisekimo, Fransuaza Sagan tapo kartos, kurią vis labiau erzino perdėtas drovumas ir susikaustymas, simboliu. *„Meilė turi būti audringa, nerimastinga ir užmarši".* Šie Sesilės tėvo žodžiai buvo „šaltas dušas" ir tikras iššūkis to meto moralei, kur svarbiausiu dalyku buvo laikomas pastovumas. „Sveikas, liūdesy" buvo tikras nusižengimas šiam kodeksui ir dėl to autorė greitai gavo mažosios pabaisos – „le petit monstre" – pravardę. Fransuaza Sagan į tai sureagavo labai ramiai, nes jai buvo vis vien. „Sveikas, liūdesy" iš karto tapo bestseleriu, o autorė – žymiausia pokario Prancūzijos rašytoja. Tokia ji yra iki šios dienos.

▪ Scena iš to paties filmo su Deividu Nivenu (Sesilės tėvas) ir Debora Ker (Ana, naujoji tėvo meilužė).

„Tėtis atkakliai vengė pripažinti tokias sąvokas kaip ištikimybė, rimtumas ar įsipareigojimas. Jis man aiškino, kad jos yra savavališkos ir tuščios".

Prancūzijos Rivjeroje Sesilės tėvas atostogoms išnuomojo vasarnamį. Jis – Paryžiuje dirbantis ir klestintis reklamos verslo ryklys. Pinigai jam nesvarbu, gyvenimas kupinas prabangos: šampanas, brangūs drabužiai, sportiniai automobiliai. Sesilės mama seniai mirusi, todėl gražus ir žavus tėvelis nuolat apsuptas jaunų ir žavių, tačiau kiek kvailokų draugių, kurios jam nė kiek netrukdo – vis tiek kas pusę metų atsiranda kita. Sesilė visada žino apie Reimondo meilės reikalus, nes jis nuo dukters nieko neslepia, ji tarsi jo draugė. Sesilė taip pat laiko neleidžia veltui: tą vasarą buvo jos „pirmas kartas", ji nustemba, kad seksas ir be meilės yra nuostabus dalykas. Jai labai patinka patrauklus studentas Sirilas, tačiau Sesilė visai neapgalvotai

„Fransuazos Sagan romanuose nėra net užuominos apie dvasingumą. Tenka apgailestauti, kad romano veikėjai visiškai ignoruoja moralės normas ir taip nuolat save žemina. Todėl kunigai, tėvai ir mokytojai turi atlikti šventą darbą ir apsaugoti jaunimą nuo šios blogybės."

„L'Obsservatore Della Domenica", Vatikano savaitraštis, 1958

paaukoja bendros ateities planus dėl vienos dramatiškos intrigos: mat jos nerūpestingas gyvenimas, linksmos dienos pajūryje ir naktys kavinėse pasirodžius Anai gali staiga baigtis. Graži, inteligentiška ir Reimondo amžiaus sulaukusi modeliuotoja greitai apsuka jam galvą. Paskutinė mylimoji Elza turi pasitraukti, o Reimondas, užkietėjęs sukčius, netgi nori Aną vesti. Sesilė ilgisi buvusios laisvės ir žino, kad vėliau tėvą apims tokie patys jausmai. Sesilė nusprendžia atbaidyti Aną. Ji klastingai ir rafinuotai naudojasi visais žmonėmis. Galiausiai Ana žūsta per autoavariją vingiuotame pakrantės kelyje. Tai buvo savižudybė, tačiau Sesilė ir Reimondas guodžia save nelaimingo atsitikimo iliuzija.

■ Fransuaza Sagan 1958 metais.

Skaitant knygą galima nujausti, kad abu ir toliau gyvens jiems įprastą gyvenimą, įsivėlę į vieną ar kitą neįpareigojantį romaną, ir jiems nerūpės nei savo, nei kitų jausmai.

Susitinkama, išsiskiriama, ir vėl vienatvė – beveik visuose Fransuazos Sagan romanuose galima rasti šį motyvą. Ji dažnai vadinama „vienatvės stiliste“. Autorė užbėga už akių šių dienų kultūrai: visi veikėjai ilgisi „amžinos“ meilės, tačiau jau seniai ja nebetiki ir žino, kad visi santykiai trumpalaikiai. Beje, Fransuaza Sagan pati tai gerai žinojo: iš jos dviejų santuokų viena truko dvejus metus, kita – 10 mėnesių, tačiau tai nė kiek netemdė jos gyvenimo džiaugsmo. Kartą ji pasakė: *„Gyvenimo absurdas man suteikė įžvalgumo“*. Ir ne tik įžvalgumo – šokiai per visą naktį Sent Tropeze, narkotikų skandalai, jos polinkis išlaidauti, per visą pasaulį nuskambėjusios draugystės su Džuljeta Greko, Žanu Poliu Sartru ir Fransua Miteranu. Nederėtų pamiršti jos aistros azartiniams lošimams ir sportiniams automobiliams: bent jiems Fransuaza Sagan liko ištikima.

„Mano meilės istorijose niekada nebuvo tokių kliūčių kaip mano veikėjų charakterio tvirtumas arba silpnumas, jau nekalbant apie išorinius įvykius. Toks buvo, filosofiškai kalbant, mano egzistencializmas: žmonėms duota laisvė savo nuožiūra elgtis ir vertinti savo poelgius.“

F. Sagan, iš autobiografinės knygos

SVEIKAS, LIŪDESY

FRANSUAZA SAGAN. GYVENIMAS IR KŪRYBA

Fransuaza Sagan (tikr. Kuarė) gimė 1935 m. birželio 21 d. Kažarke. Jos slapyvardis paimtas iš M. Prusto romano veikėjos princesės de Sagan. Ilgą laiką jis buvo mėgstamiausias Fransuazos Sagan rašytojas. Fransuaza buvo auklėjama griežtai katalikiškai, mokėsi elgetaujančiųjų vienuolių vienuolyno mokykloje Paryžiuje ir Sakre Kiore. Draugaudama su Andrės Malro dukra Florensija, anksti susidomėjo literatūra. Jos mėgstami autoriai, be Marselio Prusto, buvo Gustavas Floberas, Simona de Bovuar ir Žanas Polis Sartras. Sulaukusi 16 metų, ji baigė mokyklą ir Sarbonos universitete pradėjo studijuoti literatūrą. 1954 m. aštuoniolikametė Fransuaza per tris savaites parašė savo pirmąjį romaną „Sveikas, liūdesy" („Bonjour Tristesse"), iš karto tapusį bestseleriu ir tais pačiais metais apdovanotą kritikų premija (Prix des Critiques). Šiame romane ji neįprastai atvirai pavaizdavo netradicinį ir amoraliu laikytą gyvenimo suvokimą, kurį įkūnijo Sesilė – septyniolikmetė pagrindinė romano veikėja, tapusi kultine jaunosios kartos figūra. Po 4 metų jau į 19 kalbų išverstą knygą Otas Premindžeris panaudojo savo filmo scenarijui. Romanui sulaukus neįtikėtinos sėkmės, Fransuaza Sagan nutraukė studijas ir tapo laisva rašytoja. Pastaraisiais dešimtmečiais ji reguliariai rašė romanus (šiuo metu jų yra daugiau nei 20), pagal kurių daugumą sukurti kino filmai. Pagal „Ar mėgstate Bramsą?" („Aimez-vous Brahms?", 1961) sukurtas filmas „Ir vėl sudie" („Goodbye again") su Ingrida Bergman ir Antoniu Perkinsu romaną padarė bestseleriu. Beveik visų romanų veiksmas vyksta Paryžiuje, aukštuomenės salonuose, kazino, brangiuose restoranuose ar elegantiškoje Kot d'Azuro kurorto aplinkoje. Pagrindinis dėmesys skiriamas paviršutiniškiems tarpusavio santykiams, meilei, jos laikinumui ir vienatvei. Paskutinės Fransuazos Sagan knygos taip pat nesitraukia iš labiausiai perkamų knygų sąrašo. Be romanų, autorė sukūrė keletą pjesių, dainų tekstų, apsakymų ir dalyvavo režisuojant daugumą filmų. Moterims skirtame žurnale „Elle" šeštajame dešimtmetyje ji išspausdino daug kelionių aprašymų. Kairiųjų pažiūrų Fransuaza Sagan įvairiomis progomis reaguodama į įvykius yra pareiškusi savo politinę nuomonę. Artimai draugavo su Žanu Poliu Sartru, protestavo prieš karą Alžyre. Parašė straipsnį apie Fidelio Kastro valdomą Kubą, o 1990 m. apie Michailą Gorbačiovą. Neseniai pasirodžiusią atsiminimų knygą „Žvilgsnis atgal" („Derriere l'épaule") prancūzų spauda sutiko su susižavėjimu.

REKOMENDUOJAMA

Pirmoji publikacija lietuvių kalba:
Vilnius, 1979

Perskaityti:
Fransuaza Sagan. Sveikas, liūdesy; Truputis saulės šaltam vandeny. Romanai, vertė L. Rapšytė, 1979, 1991.
Fransuaza Sagan. Prarastas profilis. Romanas, vertė E. A. Kryžanauskaitė, 1994.
Fransuaza Sagan. Netekęs vilties. Romanas, vertė Jūratė Navakauskienė, 1995.
Fransuaza Sagan. Po mėnesio, po metų; Ar mėgstate Bramsą?; Kapituliacijos signalas. Romanai, vertė Vitalija Gylikienė, 1996.

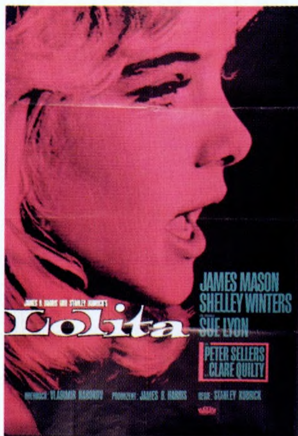
Pažiūrėti:
Kino filmą „Sveikas, liūdesy". Rež. Otas Premingeris; vaid. Deividas Nivenas, Debora Ker, Džyna Syberg, Džulieta Greko. Didžioji Britanija, 1957.
Kino filmą „Ar mėgstate Bramsą?". Rež. Anatolis Litvakas; vaid. Ingrida Bergman, Yvas Montanas, Antonis Perkinsas, Džesė Landis, Pjeras Diukas. JAV / Prancuzija, 1961.

TRUMPAS ĮVERTINIMAS

Su Sagan romano veikėjais galėtų save tapatinti ištisa karta: „auksinė jaunystė" prie Viduržemio jūros, seksas ir greiti automobiliai – tokiam gyvenimui turi būti nesuvaržytas santuokos pančiais.

Lolita
Vladimiras Nabokovas

„Lolita, mano gyvenimo šviesa, mano sielvarto ugnis. Mano nuodėmė, mano siela. Lo. Li. Ta. Tą rytą ji buvo tiesiog Lo, 4 pėdų, 10 colių ūgio mergaitė su viena kojine. Ji buvo Lola su kelnėmis. Mokykloje ji buvo Doli. Oficialiuose dokumentuose ji buvo Dolores. Bet mano glėby ji visuomet buvo Lolita.“

Lolita yra viena iš literatūrinių personažų, visiškai atsiskyrusių nuo savo autorių ir kolektyvinėje sąmonėje pradėjusi savarankišką gyvenimą. Mergaitė su dryžuotomis kojinėmis žmonių fantazijoje virto gundančios mergaitės – moters simboliu. *„Įžymi yra Lolita, o ne aš“*, – kartą pasakė savimi patenkintas Nabokovas. Jam tapo aišku, kad išgalvota nimfa populiarumu toli pralenkė autorių. Kaip erotinė figūra Lolita yra nemirtinga.

Trisdešimtmetis Hambertas Hambertas stipriai ir beviltiškai myli Lolitą. Savo aistros istoriją Hambertas – keistas vardas yra pseudonimas – kaip fiktyvią autobiografiją parašė sėdėdamas kalėjime ir laukdamas teismo. Jis kaltinamas žmogžudyste. Prieš pat bylos svarstymą Hambertas miršta nuo infarkto. Jo „išpažintį“ mums pateikia psichiatras, kuriam Hamberto rankraštį po jo mirties atsiuntė jo advokatas. Siekdamas išvengti priekaištų dėl amoralumo, autorius savo romane sukūrė veiksmą veiksmo veiksme. Prieš tapdama mitine figūra ji buvo laikoma gašlia artiste, aprašyta pornografijos požymių turinčioje knygoje. Šiaip ar taip, tai buvo šeštasis dešimtmetis. Nors tuo metu Nabokovas nebuvo niekam nežinomas autorius,

▪ Scena iš Stenlio Kubriko filmo „Lolita“ (1961). Scenarijų parašė Vladimiras Nabokovas, pagrindinius vaidmenis atliko Džeimsas Meisonas ir Sju Lajen.

net penkios JAV leidyklos nesutiko išleisti knygos. „Lolita“ buvo išleista 1955 m. abejotinos reputacijos ir kontrabandinių knygų leidėjos vardą pelniusioje leidykloje „Olympia Press“ Paryžiuje. Tik 1958 m. knyga buvo išspausdinta Niujorke.

„Lolita“ be jokios abejonės buvo geriausias rusų emigranto Vladimiro Nabokovo romanas. Skaitytojai greitai suprato, kad tai tikras literatūros šedevras. Romane gausu puikių formuluočių, literatūrinių užuominų ir mįslių, taip būdingų Nabokovo stiliui.

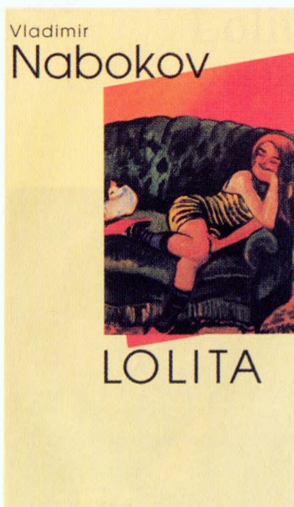
Bet kartu tai ir pavojinga knyga, kupina keistai verksmingo ir neretai psichiatrinėje ligoninėje besigydančio neurotiko Hamberto gašlios, nusikalstamos ir bauginančios erotikos: Doloresai Heiz arba Lolitai tėra 12 metų, kai ji susipažįsta su eilinį kartą iš klinikos išleistu literatūros docentu Hambertu, ieškančiu išsinuomoti butą. Lolitos motina, vyro netekusi buto nuomotoja, įsimyli išvaizdų nuomininką. Norėdamas būti arčiau Lolitos, Hambertas veda jos motiną, tačiau pastaroji greitai išsiaiškina Hamberto tikruosius ketinimus. Jo laimei, žmona žuvo po automobilio ratais ir jam niekas negali sutrukdyti pasiekti tikrą laimę.

„(...) nedrįsdamas jos iš tikrųjų pabučiuoti, aš labai nedrąsiai paliečiau jos karštas praviras lūpas – tik lengvas pakštelėjimas, jokio geismo; tačiau ji nekantriai ir taip stipriai prispaudė savo lūpas prie manųjų, kad aš pajutau jos priekinius dantis ir pipirmėčių prieskonį turinčių seilių skonį.“

Savaime suprantama, kad Hambertas ir Lolita negali gyventi kartu kaip įprasta pora. Visus metus jie automobiliu skersai ir išilgai išvažinėja JAV – iš vieno viešbučio į kitą, kiekvieną kartą praleisdami aistringą meilės naktį. Tačiau Hamberto meilė trunka neilgai. Antrosios kelionės metu – Lolitai dabar jau 14 metų – ji pabėga nuo Hamberto su kitu vyru. Hambertas įnirtingai ieško Lolitos, bet nesėkmingai. Tik po trejų metų jam pavyksta surasti Lolitą: nuskurdusią, nusigyvenusią, nėščią ir ištekėjusią už geraširdžio mechaniko. Lolita atsisako sugrįžti pas savo „patėvį“, ir Hambertas, keršydamas Lolitos suviliotojui, nužudo jį. Praėjus mėnesiui po Hamberto mirties, Lolita miršta pagimdžiusi kūdikį.

■ „Tiesiog vaikiška skaityti pramanytą kūrinį ir pagal jį spręsti apie valstybę, visuomenės sluoksnį arba autorių.“ Vladimiras Nabokovas (fotografavimo data nežinoma) nuolat turėjo neigti gandus apie jo ir Hamberto Hamberto tapatybę.

■ Scena iš Adriano Laino filmo (1997), kuris dėl moralinio aspekto JAV sukėlė daugybę ginčų. Pagrindinius vaidmenis atliko Džeremis Aironsas ir Dominika Svein.

„Lolitą" galima skaityti kaip knygą apie didelę ir tikrą, bet kankinančią bei uždraustą meilę. Iš tikrųjų tai istorija bepročio, kuris mergaitę pavertė savo aistros objektu, ir vėliau ją išprievartavo.

Visų pirma pagal romaną pastatytas kino filmas Lolitą padarė nepadoria, gundančia paaugle, – tikru vyrų fantazijos įsikūnijimu. Lolita yra visai normali, graži, gyva, kiek įžūli mergaitė ir tik Hamberto akyse tampa „nimfa". Tačiau išskyrus tą kartą, kai Lolita imasi iniciatyvos, nes ją pamalonino suaugusio vyro dėmesys, Hambertas, norėdamas patenkinti savo aistrą, neduoda Lolitai ramybės. Jis neabejotinai ją myli, tačiau egoistiškai ir beatodairiškai, nes Lolita jam yra tik aistros objektas: Hambertui artinantis prie jos, Lolita verkia ir dreba visu kūnu, gal net norėtų bėgti į policiją. Bet Hambertas pagrasina jai: jeigu ji jį išduos, jis sės į kalėjimą, o Lolita turės keliauti į prieglaudą. Ką gi turi daryti vargšė mergaitė? Ji turi likti pas jį. Norėdama išsigelbėti, ji puola ant kaklo pirmam pasitaikiusiam vyrui. Pats Nabokovas Hambertą vadino „bjauriu išsigimėliu". Hambertas kartais pats savimi labai bjaurisi, nes gerai supranta, ką daro šiam vaikui. Tačiau savęs pakeisti jis negali, ir uoliai dairosi kitų dvylikamečių. Apie tai ir apie gerai suvoktą Lolitos siaubą Hambertas gali stebėtinai paprastai „pasakoti" ir rašyti. Jis pripažįsta, kad *„aš nebuvau jai nei mylimasis, nei didvyris, nei draugas, netgi ne žmogiška būtybė, o tik dvi akys ir mėsos gabalas, – nebent galima išskirti tik kelis paminėti vertus dalykus"*. Tai tik viena iš įspūdingų formuluočių, kurias užrašė šis ligotas žmogus, savo didžiąją ir piktą meilę pavertęs nusikaltimu. Lolita yra jo vergė, jo auka, tačiau tai visi jau seniai užmiršo.

LOLITA

VLADIMIRAS NABOKOVAS. GYVENIMAS IR KŪRYBA

Vladimiras Nabokovas gimė 1899 m. balandžio 23 d. Sankt Peterburge žymaus juristo ir publicisto šeimoje. Vaikystę praleido savo gimtajame mieste ir šeimos vasarnamyje į pietus nuo miesto. Čia atsirado jo viso gyvenimo hobis – drugelių tyrinėjimas. Nuo pat mažų dienų Vladimiras buvo mokomas rusų ir anglų kalbų, o nuo penkerių metų – dar ir prancūzų. Iš pradžių vaikas buvo mokomas privačiai, o nuo 1911 iki 1917 m. Peterburgo gimnazijoje. Tuo metu jis parašė ir išleido savo pirmuosius eilėraščius. 1919 m. šeima emigravo į Angliją ir Nabokovas dvejus metus Kembridže studijavo rusų ir prancūzų literatūrą. Vėliau persikėlė į Berlyną ir gyveno jame iki 1937 m. pragyvenimui užsidirbdamas privačiomis kalbų ir teniso pamokomis. Greta to vertė, rašė eilėraščius, apsakymus ir romanus prisidengdamas Vladimiro Syrino slapyvardžiu. 1926 m., praėjus metams po vedybų su Vera Slonim, pasirodė jo pirmasis romanas „Mašenka", o vėliau vienas po kito septyni romanai rusų kalba. 1937 m. gegužę Nabokovas su žmona ir sūnumi persikėlė į Prancūziją ir trejus metus gyveno Paryžiuje. Čia parašė savo pirmąjį romaną anglų kalba „Tikrasis Sebastiano Naito gyvenimas" („The Real Life of Sebastian Knight"). 1940 m. visa šeima persikėlė į Niujorką. Nuo 1941 iki 1948 m. Nabokovas dėstė rusų kalbą Veleslio koledže Masačūsetse, be to, kelis metus Harvardo universitete buvo lyginamosios zoologijos muziejaus drugelių skyriaus darbuotojas. 1945 m. gavo JAV pilietybę. Nuo 1948 iki 1958 m. jis buvo Kornelo universitete Itakoje rusų ir Europos literatūrų profesorius. Tuo metu be keleto apsakymų parašė savo žymųjį romaną „Lolita", kuris pirmiausia buvo išspausdintas 1955 m. Paryžiuje „Olympia Press" leidykloje. Septintojo dešimtmečio pradžioje jis persikėlė į Montro miestelį prie Ženevos ežero ir tapo laisvu rašytoju. Šveicarijoje parašyti jo romanai „Blyški liepsna" („Pale Fire", 1962) ir „Ada" („Ada or Ador: A Family Cronicle", 1969), taip pat perdirbo savo dar JAV išleistus prisiminimus ir paskelbė juos pavadinimu „Kalbėk, atmintie" („Speak, Memory", 1966). Paskutinį šių memuarų skyrių Nabokovo sūnus leido išspausdinti tik 1999 metais rašytojo 100-ojo gimtadienio proga. Vladimiras Nabokovas mirė 1977 m. liepos 2 d. Šveicarijoje.

REKOMENDUOJAMA

Pirmoji publikacija lietuvių kalba:
Vilnius, 1990

Perskaityti:
Vladimiras Nabokovas. Lolita. Romanas, vertė Sigita Papečkienė, 1990.
Vladimiras Nabokovas. Karalius, dama, valetas. Romanas, vertė R. V. Cibulskaitė, 1992.
Vladimiras Nabokovas. Neviltis. Romanas, vertė R. V. Cibulskaitė, 1992.
Vladimiras Nabokovas. Laiškas Rusijon. Apsakymai, vertė R. V. Cibulskaitė, 1992.
Vladimiras Nabokovas. Kvietimas bausmei. Alegorinis romanas, vertė A. Evertas, 1994.

Pažiūrėti:
Kino filmą „Lolita". Scenarijus Vladimiro Nabokovo, rež. Stenlis Kubrikas; vaid. Džeimsas Meisonas, Šelė Vinters, Sju Lajon, Piteris Selersas. Didžioji Britanija, 1961.

TRUMPAS ĮVERTINIMAS

Viena iš literatūriniu požiūriu rafinuočiausių šiuolaikinių knygų, parašytų „pavojinga" tema.

Kelyje
Džekas Keruakas

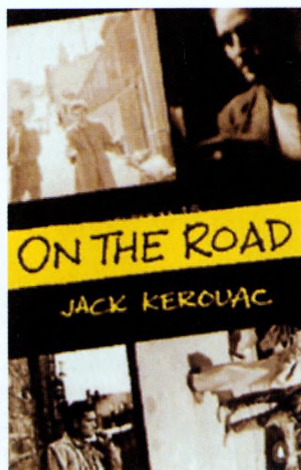
„Džekai, tai galima prilyginti Dostojevskiui, tačiau dabar aš negaliu nieko padaryti“, – pasakė leidyklos redaktorius autoriui. Atsiųstas rankraštis atmetamas. Leidėjas tik liūdnai papurtė galvą. Romanas apie keletą pamišėlių, skersai išilgai važinėjančių po visą šalį, vagiančių cigaretes ir vos suduriančių galą su galu? Dar blogiau, apie tipelius, kasdien miegančius su kita moterimi, be saiko „prisipumpuojančius“ narkotikų, kurių galvose be bibopo (sudėtingo ritmo džiazo muzika – red. past.) daugiau nieko nėra? O tie žodeliai „jėga“, „šakės“, „varyk“ – tikra negrų kalba

1951 m. vasarą tokios knygos nesutiko išleisti nė viena leidykla. Buvo šaltojo karo metai, Amerika propagavo šeimos idėjas ir antikomunizmą, todėl ilgi plaukai, tranki muzika ir bet koks padorumo normų neatitinkantis elgesys turėjo būti atmesti. Visuomenės akyse dvidešimt de-

■ Scena iš Vimo Venderso filmo „Paryžius – Teksasas“. Scenarijaus autorius Semas Šepardas. Šį filmą apie ieškančius ir nerandančius, ko nori, galima laikyti devintojo dešimtmečio filmo „Kelyje“ versija.

vynerių metų Džekas Keruakas prilygo savo paties romane aprašytam valkatai. Ilgus metus jis bastėsi po visą JAV, dirbo atsitiktinius darbus – jūreiviu, prekinių traukinių palydovu, medvilnės rinkėju – ir kažkaip sugebėjo pragyventi. Romanas „Kelyje" buvo parašytas per tris savaites, tačiau turėjo praeiti šešeri metai, kol jis buvo išleistas. 1957 m. rugsėjo 5 d. knygynuose už 3,95 dolerio jau buvo galima įsigyti Keruako knygą. Prieš tai knygą išleidusi leidykla „Viking Press", įspėdama ir norėdama suorientuoti Amerikos skaitytojus – vis dėl tos baimės – išspausdino skelbimą: „Vieniems ši tiesa atrodys graži, kitiems bjauri. Tačiau kiekvienam skaitytojui romano siužetas ir jo pasakojimo būdas padarys didžiulį įspūdį".

▪ „Džekas Keruakas mūsų nesuterštai prozai padarė tokią blogą įtaką, kad ji niekuomet nebeatsigaus. Jis kaip apsigimęs virtuozas (o jis toks yra) su malonumu naudoja tokias literatūrinės išraiškos formas, kurios paralyžuoja tikrą ir nevaržomą skaitytojo ir rašytojo tarpusavio supratimą." Henris Mileris

Romano turinį tiksliai nusako pavadinimas – „Kelyje". Pasakotojas yra Salas Paradisas, pripažinimo nesulaukęs jaunas rašytojas. Niujorke jis sutinka buvusį kalinį Diną Moriartį ir netrukus patenka į jo įtaką. Dinas buvo „drop-out" – nepritapėlis, tačiau tuo metu dar nebuvo tinkamo žodžio tokiems žmonėms apibūdinti. Visuomenės supratimui apie darbą, atsakomybę ir pareigas Dinas priešpastato savo viziją apie laisvą, nevaržomą gyvenimą. Jis be sustojimo keliauja iš vienos vietovės į kitą, nuolat ieško malonumų, sekso, narkotikų ir muzikos. Sužavėtas tokio charizmatinio troškimo gyventi, Salas iškeliauja su Dinu. Jie nuvažiuoja per pusę Amerikos iki Denverio, po to į Čikagą, San Franciską, Meksiką. Šių pašėlusių kelionių metu jie pakeleivingais automobiliais, autobusais, išsinuomotais automobiliais išmaišo visą kontinentą, gyvena „skolon" ir dirba laikinus, mažai apmokamus darbus. Visuose miestuose atsiranda draugų ir bendrakeleivių, su kuriais linksminamasi iki nukritimo.

„Pradėjus temti, mes išvažiavome į ūžiančias Naujojo Orleano gatves. „O, tu tik pauostyk žmones – suriaumojo Dinas ir uostydamas orą iškišo galvą pro automobilio langą. – O, Dieve! Gyvenimas – Jis

Romanas „Kelyje" parašytas apie 1950 metus, per keletą savaičių, daugiausia veikiant bencedrinui. Rezultatas – nuostabus vientisas paragrafas, tarsi susidedantis iš daugybės blokų, tarsi ilga pro šalį prabėganti teletaipo vaškuotės juosta."

Alenas Ginsbergas

■ Džozefas Reimondas Makartis, 1950-53 m. „antiamerikietiškų intrigų" komiteto pirmininkas, JAV žemėlapyje rodo komunizmui pritariančių žmonių pasiskirstymą. Neverta stebėtis, kad tais laikais nė viena leidykla „antiamerikietiškos" knygos nenorėjo spausdinti.

apvažiavo tramvajų. – Taip" – Jis padidino greitį ir nuolat žvalgėsi merginų."

Iš pradžių Dž. Keruakas romaną norėjo pavadinti „Bytnikai", tarsi norėdamas pastatyti paminklą jauniems ir nežabotiems bendraminčiams, kurie susikūrė kitokią nei įprasta Amerikoje vertybių skalę bei savitą filosofiją, gyveno spontanišką gyvenimą ir pažinojo kitokias tiesas nei kiti. Pavadinimą „bytnikai" (angl. „beat generation" – „apgautoji karta") sugalvojo pats Keruakas. „Žmogau, aš esu bytnikas", – 1944 m. Niujorko Taimz skvere pasakė „hipsteris". „Kažkaip aš iš karto supratau, ką jis norėjo pasakyti." Hipsteriai buvo hipių pirmtakai: ilgaplaukiai karo veteranai, apsirengę arogantiškais drabužiais. Bopas ir laukinis improvizuotas džiazas buvo jų muzika, Čarlis Parkeris ir Dizis Džilspis buvo jų dievai.

„Mes tiesiog įšokome į šiltą, beprotišką naktį, išgirdome laukinio saksofono garsus – jijaa ji – jaa , rankų plojimą į taktą ir žmonių šūksnius: „Pirmyn, seni, varyk" Dinas jau bėgo per gatvę iškėlęs į viršų nykštį ir rėkė: „Taip. Pirmyn, varyk"

„Bytnikai" Dž. Keruakui buvo ir „palaimos" karta, tarsi spiritualistinis judėjimas, kurio nariai iš gyvenimo

■ Marihuanos cigaretę rūkantis vyras.

■ Dizis Džilspis, viena ryškiausių bibopo žvaigždžių.

gaudavo daugiau negu tik apie pinigus galvojantys karjeristai. Džekas Keruakas greitai tapo „bytnikų" oratoriumi, o romanas „Kelyje" – naujos religijos biblija. Žymūs literatūros kritikai romaną vienbalsiai išpeikė. „Infantiliškas, iškrypęs, nenormalus, negatyvus", – tokiais žodžiais „Herald Tribune" kritikai įvertino romaną, o kitas recenzentas jį pavadino „neardenataliečių kriuksėjimu", tačiau šie kritikai buvo bejėgiai prieš romano populiarumą. Pasikartojo ta pati istorija, kaip ir su kita kultine knyga – Džeromo Deivido Selindžerio „Rugiuose prie bedugnės". Septintajame dešimtmetyje Džekas Keruakas tapo tarptautiniu hipių judėjimo simboliu.

Daugelyje kitų savo knygų autorius bandė kopijuoti romano „Kelyje" veikėjus, tačiau jie nė iš tolo negalėjo prilygti originalo įtaigai ir įtampai – Dino Moriarčio

„Kurk pašėlusiai, nedisciplinuotai, tyrai! Rašyk tai, kas kyla iš vidaus. Kuo beprotiškiau, tuo geriau! Visuomet būk kvailai išsiblaškęs! Pašalink literatūros, gramatikos ir sintaksės kliūtis! Tu visada esi genijus"

Dž. Keruakas. Kaip aš rašau prozą?
Evergreen Review, 1959

■ „Laisvasis motociklininkas“ su Denisu Hoperiu ir Piteriu Fonda gerai perteikia septintojo dešimtmečio kartos dvasią.

charakterio pakartoti neįmanoma. Kita vertus, Keruakas, rodos, pamiršo, kaip baigėsi romanas „Kelyje“: jis baigiasi labai liūdnai. Kažkada Dinas prapuola. Dėl nepastovumo galiausiai jis lieka vienišas – kaip draugu juo negalima pasitikėti, ir Salas nuo jo nusigręžia. Kai kurie ištikimi romano skaitytojai nė nepastebėjo, kad į savo laukinį himną Keruakas įdėjo svaigulio ir ekstazės. Gyvenimas yra linksmas vakarėlis, bet jis baigiasi greičiau, nei gali tikėtis.

KELYJE

DŽEKAS KERUAKAS. GYVENIMAS IR KŪRYBA

Džekas Kerukas (tikr. Žanas Luisas Lebris Keruakas) gimė 1922 m. kovo 13 d. Lovelyje (Masačūsetsas) prancūzų kilmės kanadiečio darbininko šeimoje ir iki mokyklos kalbėjo vietiniu prancūzų dialektu. Mokyklą lankė savo gimtajame mieste, o paskui Niujorke, studijavo Kolumbijos universitete. Dėl karo Dž. Keruakas 1942 m. studijas nutraukė ir įstojo į karinį jūrų laivyną. Labai greitai dėl tariamos šizofrenijos jis buvo perkeltas į prekybinį laivyną. Grįžęs į Niujorką 1946 m., metus mokėsi socialinių tyrimų mokykloje. Tuo metu jo artimiausi draugai buvo Nilas Kasadis, Alenas Ginsbergas ir Viljamas Ba-rouzas. Kaip ir Keruakas, jie vėliau buvo priskirti „bytnikams“ – jaunų amerikiečių rašytojų grupei, šeštajame dešimtmetyje protestavusiai prieš, jų manymu, sustabarėjusią visuomenės vertybių skalę. 1947 m. Kerukas pradėjo keliauti, išmaišė visą JAV, aplankė Meksiką, Maroką ir Europą. Kelionės truko 10 metų. Tuo metu jis dirbo bet kokius atsitiktinius darbus. Pirmasis literatūrinis bandymas buvo autobiografinė knyga „Miestelis ir miestas“ („The Town and the City“), pasirodžiusi 1950 metais ir nesusilaukusi populiarumo. Kita knyga – „Kelyje“ („On the Road“) – buvo parašyta per keletą savaičių, tačiau pasirodė tik po šešerių metų – 1957 m. ir jos autorių padarė kultine literatūrinio pogrindžio figūra. Nepaisant ilgų ir nesėkmingų leidyklos paieškų, Keruakas rašė vieną romaną po kito, kai kuriuos tiesiog per keletą dienų. Pasirodžius pirmai knygai, netrukus buvo išleistos ir kitos – „Požemio žmonės“ („The Subterraneus“, 1958), „Darmos ieškotojai“ („The Darma Bums“, 1958), „Megė Kasidi“ („Maggie Cassidy“, 1959), „Svajonių dienoraštis“ („Book of Dreams“, 1961), „Vienišas keliautojas“ („Lonesome Traveller“, 1961), „Nevilties angelai“ („Desoplation Angels“, 1965), „Satoris Paryžiuje“ („Satori in Paris“, 1966). Deja, pirmoji literatūrinė sėkmė buvo pati didžiausia. Septintojo dešimtmečio pradžioje Džekas Keruakas paliko nerūpestingai gyvenančius draugus ir bandė gydytis nuo alkoholizmo. Kovą su šia liga jis aprašė savo paskutiniame romane „Didysis Suras“ („Big Sur“). Dėl labai pašlijusios sveikatos Džekas Keruakas mirė 1969 m. spalio 21 d. St. Petersburge, Floridoje.

REKOMENDUOJAMA

Pirmoji publikacija lietuvių kalba:

Vilnius, 1972

Perskaityti:

Džekas Keruakas. Kelyje. Romanas, vertė Irena Balčiūnienė, 1972, 1991.

TRUMPAS ĮVERTINIMAS

Romanas „Kelyje“ kiekvienai kartai primena pirmąją marihuanos cigaretę – malonų jausmą ir pervertintas jėgas.

Homo faber
Maksas Frišas

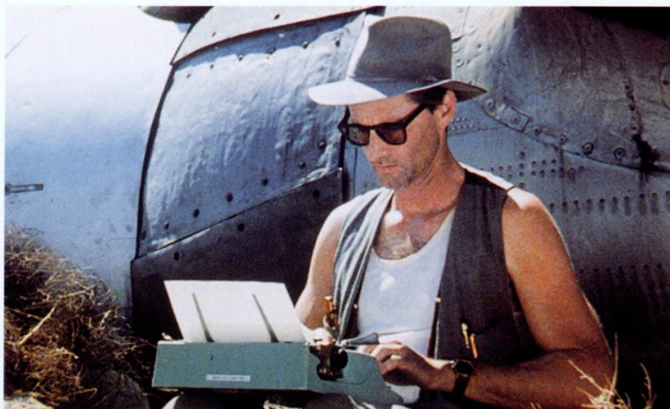
■ Semas Šepardas atlieka Valterio Faberio vaidmenį Folkerio Šliondorfo filme (1990).

„Aš netikiu susiklosčiusiomis aplinkybėmis ir likimu, kaip technikos žmogus aš pasikliauju tikimybės formulėmis“.

Ši sentencija nors ir banali, bet labai taikli: visas gyvenimas susideda iš atsitiktinumų. Žmones, kuriuos mylime, darbą, kurį dirbame, – viską mes pasirenkame atsitiktinai susiklosčius tam tikroms aplinkybėms. Bet kodėl mes pasirinkome būtent taip, o ne kitaip? Įsimylėję žmonės dažnai kalba apie „neįtikėtiną“ atsitiktinumą, nulėmusį jų pažintį. Pavyzdžiui, pas dantistą ar autobuse. Kaip tik tą dieną, tą valandą ir toje vietoje susitiko du žmonės, – išties neįtikėtinas sutapimas. O kas būtų buvę, jei jie nebūtų susitikę? Gyvenimas tiesiog klostytųsi kitaip, žinoma, su kitu žmogumi. Todėl mes mielai kalbame apie likimą. Šveicarui Valteriui Faberiui tokia nuomonė atrodo beprasmė. Jis yra inžinierius ir turi blaivią galvą, pasaulį vertina pagal proto ir logikos dėsnius. Faberis yra tvirtai faktais besiremiantis žmogus. Menas ir poezija jo visai nedomina. Paryžiaus Luvre jis niekada nėra buvęs, *„nes jam vis tiek“.* Subtilų skonį turinti buvusi jo draugė Hana sugalvojo jam labai tinkantį vardą: Homo faber. Hana ir Faberis išsiskyrė labai seniai: jų santykiai nutrūko, kai Hana pastojo ir Faberiui tai tapo kliūtimi įgyvendinant jo gyvenimo planą. Jis tik pradėjo kilti karjeros laiptais ir apie šeimyninį gyvenimą negalvojo: *„Buvo susitarta, kad mūsų vaikas neturėjo gimti“.* Praėjo dvidešimt metų, Hana dingo iš Faberio gyvenimo, o jo profesinė veikla susiklostė kuo puikiausiai. Tačiau staiga atsitinka dalykai, verčiantys Faberį rimtai suabejoti.

„Aš nesustodamas skaičiavau, kol gavau tokį rezultatą, kokio norėjau: tai galėjo būti tik Joachimo

■ Blaivaus proto ir dalykiškas Faberis net po lėktuvo avarinio nusileidimo negaišta veltui laiko.

■ Faberis pasikeitė, o susipažinęs su jaunąja Sabete (Dž. Delpy) dar labiau pasikeis. Režisierius Šliondorfas filmavo romane aprašytose šalyse – Brazilijoje, Meksikoje, Prancūzijoje, Italijoje ir Graikijoje.

vaikas Aš nežinau, kaip skaičiavau; aš sudėliojau visas datas taip, kad skaičiavimai atitiktų tikrovę".

Lėktuvo avarija sukelia ištisą nelaimingų atsitiktinumų virtinę. Lėktuvui nukritus Meksikos dykumoje, Faberis lieka gyvas. Čia jam pavyksta aptikti dingusio be žinios jo draugo Joachimo pėdsaką. Išgelbėjus keleivius, Faberis, vedamas paprasčiausio įgeidžio, leidžiasi ieškoti Joachimo. Meksikos džiunglėse jis suranda lavoną: jo draugas neseniai nusižudė. Viena po kitos sekančios išskirtinės situacijos, Faberiui nė nepastebint, vis labiau sugriauna jo gyvenimo koncepciją. Jis tampa nepastovus, veikia spontaniškai. Vietoje suplanuoto skrydžio į Paryžių jis užsisako bilietą laivu. Kelionės metu jis sutinka jauną moterį, kurią įsimyli. Jos vardas Sabetė ir ji yra jo dukra.

Maksas Frišas ketino romaną parašyti kaip „ataskaitą". Faberis pats pasakoja, kaip jo gyvenimas iškrypsta iš vėžių. Visi įvykiai atkurti savotiškame dienoraštyje. Faberio stilius, kaip ir jis pats, racionalus ir dalykiškas. Pasakojant apie jausmus, dvasinį skausmą ir minčių painiavą, jo kalba tampa šabloniška, nevykusi ir labai skurdi. Pasakoti apie meilę? To jis negali, tačiau čia pat labai gyvai Sabetei pasakoja apie naujausius pasiekimus robotų technologijose. Jis neturi tinkamų sąvokų,

„Savo asmeninės biografijos laboratorijoje išlaisvino medžiagą, kurią dauguma įvairiausiomis kalbomis kalbančių skaitytojų atranda savo gyvenime. Kartu tai yra tarsi atskaitos taškas, parodantis, kur jie yra ir ar juda".
Adolfas Mušgas

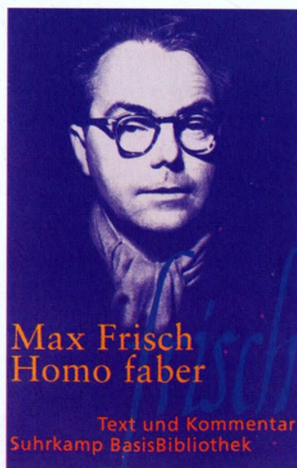
„Mane sužavėjo Frišas – užsimezgė savita draugystė tarp humaniško moralisto ir rašytojo Frišo, iš tiesų buvusio idealistinių pažiūrų nusivylusio socialisto ir praktiško socialdemokrato kanclerio“.
Helmutas Šmidtas

kuriomis galėtų apibūdinti išgyvenamą dramą. Apie savo pirmtaką iš Antikos laikų Edipą, kuris per nežinojimą tapo kraujomaiša nusikaltusiu ir klajojančiu varganu vyru, kažin ar girdėjo.

Maždaug 50 metų prieš atsirandant sąvokai globalizacija, Maksas Frišas savo romane „Homo faber“ sukūrė tikslų šiuolaikinio klajūno portretą. Faberis gyvena visur ir niekur. UNESCO – savo darbdavio – pavedimu jis keliauja aplink pasaulį. Jis neturi tėvynės, jo santykiai su kitais žmonėmis lieka paviršutiniški.

Atrodo, kad Maksas Frišas žinojo tokio gyvenimo skonį. Iš pradžių jis irgi buvo toks pat „technikas“. Dvylika metų jis dirbo architekto darbą, vadovavo savo biurui, kaip ir Faberis dažnai išvykdavo į ilgai trunkančias keliones. Literatūra pradžioje buvo tik papildomas užsiėmimas. Pjesės, „1946-1949 metų dienoraštis“ ir daugiausia romanas „Štileris“ išgarsino jį kaip rašytoją tiek, kad jis ryžosi mesti architekto darbą. „Homo faber“ buvo pirmasis jo, kaip „tikro rašytojo“, romanas. Savo kalboje 1958 metais įteikiant Georgo Biuchnerio premiją autorius paminėjo „neišsakytą nepriklausymo jausmą“, kuris šiuolaikiniam žmogui neduoda ramybės: *„Tai yra susvetimėjimo jausmas – visai ne melancholiškas, o aiškus, sausas ir šiuolaikinis jausmas“. Būtent apie tai rašoma romane „Homo faber“.*

▪ Maksas Frišas

Pabaigoje Faberis suvokia savo klaidą, tačiau likimas jam neatleidžia ir sugriauna jo gyvenimą. Sabetė žūsta avarijoje, o jis pats guli ligoninėje ir laukia skrandžio piktybinio naviko operacijos. Jam nepavyks išsigelbėti. Statistiniai duomenys jam nepalankūs.

„Homo faber“ yra vienas žymiausių ir susilaukusių didžiausios sėkmės pokario romanas vokiečių kalba. Leidyklos „Suhrkamp Verlag“ duomenimis iki 2000 metų pavasario buvo išspausdintos 3546426 knygos. Šiuo tiksliu skaičiumi Valteris Faberis tikriausiai būtų didžiavęsis.

HOMO FABER

MAKSAS FRIŠAS. GYVENIMAS IR KŪRYBA

Maksas Frišas gimė 1911 m. gegužės 15 d. architekto šeimoje Ciuriche, kur ir praleido didžiąją savo gyvenimo dalį. Po abitūros studijavo germanistiką, tačiau netrukus mokslą nutraukė ir dirbo įvairiuose laikraščiuose žurnalistu. 1933 metais jis kaip reporteris keletą mėnesių keliavo po Pietryčių Europą. Kelionės įspūdžius aprašė savo pirmajame romane „Jurgas Reinhartas. Vasariška lemtinga kelionė“ („Jurg Reinhardt. Eine sommerliche Schicksalsfahrt“, 1934). Nuo 1936 iki 1941 m. Frišas studijavo architektūrą. Studijų metu pradėjo rašyti dienoraštį ir jį rašė keletą dešimtmečių. Šis dienoraštis buvo labai svarbus visai jo kūrybai. Baigęs studijas, jis 1942 m. laimėjo paskelbtą atvirojo baseino projekto konkursą ir tais pačiais metais atidarė savo biurą. Tuo pat metu rašė romaną „Sunkūs žmonės“ (1943). Netrukus vedė Gertrūdą Konstanciją fon Mejenburg, su kuria susilaukė 3 vaikų. Penktojo dešimtmečio viduryje Frišas per kelias savaites sukūrė dvi pjeses. Pirmosios – „Dabar jie vėl dainuoja“ („Nun singen sie wieder“) premjera įvyko 1945 m. Ciuricho teatre. Šiame teatre buvo pastatytos ir kitos dramos: „Santa Kruzas“ („Santa Cruz“, 1946), „Kinų siena“ („Die chinesische Mauer“, 1946), „Kai baigėsi karas“ („Als der Krieg zu Ende war“, 1949), „Grafas Ėderlandas“ („Graf Öderland“, 1951) ir „Don Žuanas arba Meilė geometrijai“ („Don Chuan oder die Liebe zur Geometrie“, 1953). Tapęs ne tik žinomu architektu, bet ir dramaturgu, Maksas Frišas 1950 m. išleido knygą „1946-1949 metų dienoraštis“ („Tagebuch 1946-1949“). Jo sukurtos pjesės Maksą Frišą kaip rašytoją padarė žinomu, tačiau iš tiesų jį išgarsino trys romanai: „Štileris“ („Stiller“, 1954), „Homo faber“ (1957) ir „Tarkime, mano pavardė Gantenbeinas“ („Mein Name sei Gantenbein“, 1964). 1955 m. Frišas uždarė savo architektų biurą ir visiškai atsidėjo rašymui. Pripažinimo teatre susilaukė „Bydermanas ir padegėjai“ („Biedermann und die Brandstifter“, 1958) ir „Andora“ („Andorra“, 1961). Abi pjesės yra daugiausia kartų suvaidintos vokiškos dvidešimtojo amžiaus pjesės. Maksas Frišas daug keliavo, aplankė Ispaniją, Meksiką, JAV, arabų šalis, o nuo 1960 iki 1965 metų daugiausia gyveno Romoje. Ten kurį laiką gyveno su Ingeborga Bachman, kol sutiko Marianą Olers, 1968 m. tapusia antrąja žmona. Abu meilės ryšiai atsispindėjo autobiografiniame apsakyme „Montaukas“ („Montauk“, 1975), laikomu reikšmingiausiu jo vėlyvosios kūrybos darbu. Maksas Frišas buvo apdovanotas įvairiomis premijomis, buvo daugelio universitetų garbės daktaras. Mirė 1991 m. balandžio 4 d. Ciuriche.

REKOMENDUOJAMA

Pirmoji publikacija lietuvių kalba:
Vilnius, 1967

Perskaityti:
Maksas Frišas. Homo Faber. Romanas, vertė Vytautas Petrauskas, 1967, 1993.
Max Frisch. Tarkim, aš Gantenbainas. Romanas, vertė Jurgita Mikutytė, 1998.
Maksas Frišas. Štileris. Vertė V. Petrauskas, 1970.

Pažiūrėti:
Kino filmą „Homo faber“. Rež. Folkeris Šliondorfas; vaid. Semas Šepardas, Džulija Delpi, Barbara Sukova, Dyteris Kirchlechneris, Treisė Lind. Vokietija / Prancūzija / Didžioji Britanija, 1990

TRUMPAS ĮVERTINIMAS

Knyga apie „vyrus ir techniką“ – jie viską daro ne taip ir suserga vėžiu.

Leopardas
Džiuzepė Tomazis di Lampedūza

■ Režisieriaus Lukino Viskončio italų ir prancūzų gamybos filmo „Leopardas" reklaminis plakatas. Kunigaikščio Fabricijaus Salinos vaidmenį puikiai atliko Bertas Lankasteris. Kartą Džiuzepė Tomazis di Lampedūza pasakė: „Iš esmės aš ir esu leopardas".

„Jei norime, kad viskas pasiliktų taip, kaip yra, tuomet reikia, kad viskas pasikeistų."

Kartą su pusbroliu poetu jam besilankant rašytojų kongrese, žurnalistai jo paklausė: „Ar jūs irgi poetas?" „Ne". „Kokia jūsų profesija?" „Kunigaikštis". „Bet iš ko jūs pragyvenate?" „Aš esu kunigaikštis". Pasakė ir dingo už viešbučio durų lydimas aukštaūgio asmens sargybinio, kuriam po švarku buvo nesunku pastebėti stambaus kalibro ginklą.

Tomazis di Lampedūza buvo stilingas ir labai orus žmogus. Būdamas aristokratų šeimos atstovas, jis galėjo sau leisti šiuos dalykus. Jis niekada nedirbo. Užaugęs tarp išlaidžių ir prabangą mėgstančių žmonių, jis iki savo mirties liko ištikimas savo luomo idealams bei principams.

Tomazis di Lampedūza gimė 1896 m. prabangiuose savo šeimos rūmuose, pastatytuose pačiame Palermo centre. Praėjus 60 metų, 1956-ųjų pavasarį, niekas, pasižiūrėjęs į aukštaūgį, elegantišką pagyvenusį vyrą, Palermo kavinėje „Mazzara" rašantį rankraštį, nebūtų nė pagalvojęs, kad mato besidarbuojantį tikrų tikriausią kunigaikštį. Jis pats niekam apie tai neprasitarė nė vienu žodžiu, kol jaunasis pažįstamas Frančeskas Orlandas

priėjęs prie stalelio nepasiūlė savo pagalbos. Nuo tada Lampedūza kiekvieną vakarą atiduodavo tekstą susižavėjusiam Orlandui, kuris nepailsdamas spausdindavo mašinėle, kol po kelių mėnesių romanas buvo baigtas. Nė vienas iš jų nė nenutuokė, kad ši knyga taps didžiausia literatūrine šeštojo dešimtmečio sensacija Italijoje.

„Leopardo" veiksmas prasideda 1860 m. gegužės 11-ąją. Šią istorinę dieną Džiuzepė Garibaldis su tūkstančiais vyrų persikelia į Siciliją. Ten jis ketina padaryti galą Burbonų valdymui. Artėja nauja era – kuriasi nacionalinė Italijos valstybė.

„Aš esu senojo luomo atstovas, neišvengiamai susijęs su Burbonais. Aš priklausau nelaimingai kartai, atsidūrusiai tarp dviejų epochų ir nepritampančiai nė prie vienos iš jų."

■ Klaudija Kardinalė (Andželika) ir Alenas Delonas (Tankredis) – naujųjų laikų pora, su kuria Fabricijus Salina nesugebėjo susidraugauti. Ne tik dėl pirmo ryškumo aktorių „Leopardas" laikomas geriausiu Viskončio filmu.

Pagrindinis knygos veikėjas yra donas Fabricijus Salina, žemvaldys ir patriarchas, turintis daug Lampedūzos prosenelio bruožų. Šeimos herbe pavaizduotas leopardas, tačiau jam būdingų energijos ir greičio Salina jau nebeturi. Jis pavargusiu ir skeptišku žvilgsniu seka politinius įvykius ir suvokia, kad jo epocha, o kartu šeimos įtaka bei reikšmė, praeina. Tai jam jau vis vien. Donas Fabricijus nebetiki ateitimi, tačiau ją nujausdamas, kiek įmanoma stengiasi prie jos prisitaikyti. Jis nesipriešina, kai oportunistinių pažiūrų ir garbėtroška sūnėnas Tankredis pereina į Garibaldžio pusę ir netgi palaimina jo santuoką su iškilusio liberalo ir valstietės dukra, – prieš 10 metų tai būtų buvęs neįsivaizduojamas dalykas. Donas Fabricijus tampa fatalistu. Jis atsisako senatoriaus vietos ką tik įkurtoje Italijos Karalystėje. Tai prieštarauja jo prigimčiai: *„Sicilijoje nesvarbu, ar daroma gerai, ar blogai. Nuodėmė, kurios mes, siciliečiai, niekada neatleidžiame, yra apskritai ką nors „daryti".* Iš kur atsirado šis pasyvumas ir abejingumas? Dono Fabricijaus nuomone, taip yra dėl vietovės ir

Nepaisant negatyvaus vertinimo, „Leopardas" iš karto susilaukė didžiulės sėkmės ir iki Umberto Eko „Rožės vardo" buvo labiausiai perkamas italų romanas užsienyje.

■ Kunigaikštis Salina šoka savo paskutinį šokį. Jis žino, kad turi užleisti vietą naujoms idėjoms ir naujai kartai.

klimato, siaubingo karščio ir ištisus šimtmečius nuolat besikeičiančios valdžios. Visi yra išsekę. Sicilietiškas leopardas yra ne gražus, greitas plėšrūnas, o tingi ir saulės atokaitoje drybsanti katė.

Pagal Lampedūzos romano pavadinimą (it. *„il gattopardo"*) aristokratiškai pasipūtusio ir kartu pasiduodančio likimui žmogaus pažiūros buvo pavadintos „leopardizmu" (it. *„gattopardisimo"*): išoriškai viskas pasikeičia, bet gilumoje lieka kaip buvę. Ši sąvoka Italijoje tapo skrajojančiu posakiu.

Tomazis di Lampedūza neišgyveno savo romano triumfo, nes likus metams iki jo išspausdinimo mirė nuo plaučių vėžio. Rankraštį daugelis leidyklų atmetė – melancholiška šeimos istorija su spalvingais kraštovaizdžių, dvarų ir aukštuomenė įpročių aprašymais neatitiko literatūrinio to laiko stiliaus. Tuo metu Italijoje buvo madingi jaunų socialkritiškų rašytojų „neorealistiniai" romanai. „Leopardas" atrodė kaip devynioliktojo amžiaus atgyvena, autorius ir jo stilius taip pat senamadiški. Lampedūza mažai ką turėjo bendra su tų laikų modernizmu, kuris, beje, sunaikino visus jo pragyvenimo šaltinius.

Turtai pradingo, žemės ir dvarai buvo parduoti. Rašydamas romaną „Mazzara" kavinėje, Lampedūza galėjo pasimėgauti tik vienu puodeliu ekspreso kavos. Donas Fabricijus dar galėtų, pasitikėdamas savimi, pasakyti, kad „rūmuose, kuriuose pažįsti visus kambarius, neverta gyventi". Paskutiniuose Lampedūzų rūmuose šeimininkams priklausė tik vienas aukštas ir įrengti tebuvo tik du kambariai. Jokių tarnų nebuvo: jei prie durų suskambėdavo skambutis, jas atidarydavo pats kunigaikštis.

„Jei dar yra skaitytojas, neskaitęs šios knygos, jam galima pavydėti atradimo džiaugsmo; skaitytojas, be „Leopardo" išvykęs į kelionę po Siciliją, turėtų gailėtis praleistos progos."
Verneris Fuldas, „Die Woche"

LEOPARDAS

DŽIUZEPĖ TOMAZIS DI LAMPEDŪZA. GYVENIMAS IR KŪRYBA

Džiuzepė Tomazis, kunigaikštis Lampedūza, gimė 1896 12 23 Palerme, Sicilijos aristokratų šeimoje. Studijuodamas teisę, mokslus universitete turėjo nutraukti ir dalyvavo Pirmajame pasauliniame kare, vėliau iki 1925 m. buvo kadrinis karininkas. Jis dažnai ir ilgam išvykdavo į užsienį ir 1932 m. Rygoje vedė Aleksandrą fon Volf-Štomerzė. Antrojo pasaulinio karo metu Džiuzepė Tomazis di Lampedūza buvo karininku ir 1943 m. Sicilijos Raudonojo kryžiaus prezidentu. 1954 m. vasarą į literatų suvažiavimą, vykusį San Pelegrine, jis lydėjo savo pusbrolį Liucijų Pikolą – tai buvo pirmasis Lampedūzos sąlytis su italų literatūra. Šiame suvažiavime jis sutiko rašytoją Džordžą Basanį, kuris paskatino jį rašyti. Grįžęs iš San Pelegrino, jis pradėjo rašyti savo vienintelį romaną „Leopardas“ („Il Gattopardo“). Daugiau nei 20 metų jis ketino parašyti istorinį romaną, tačiau vis nesiryžo pradėti. Vėliau tapusiu bestseleriu romaną „Mondadori“ ir kitos leidyklos atmetė kaip formaliai ir ideologiškai pasenusį kūrinį. Romanas buvo išspausdintas tik po Dž. Tomazio di Lampedūzos mirties: tik pabaigus rašyti pradėjo ryškėti pirmieji vėžio požymiai ir autorius mirė 1957 07 23 Romoje. Tik po metų, rekomendavus Dž. Basaniui, romaną išspausdino „Feltrinelli“ leidykla. Džiuzepė Tomazis di Lampedūza per vieną naktį tapo pasaulinio garso rašytoju. Per kelis mėnesius buvo parduota virš 100000 egzempliorių – tai buvo tikras fenomenas tuometinėje Italijos knygų rinkoje. Ši knyga tarp literatūros kritikų sukėlė aštrias diskusijas. Be žymiojo romano Džiuzepė Tomazis di Lampedūza parašė 4 apsakymus ir keletą esė apie 19 a. prancūzų ir anglų rašytojus, keletą apybraižų apie V. Šekspyrą ir jo dramas. Šie kūriniai taip pat išspausdinti po jo mirties. Nė kiek ne mažiau už romaną populiaresnis yra L. Viskončio filmas, pastatytas 1962 m. Pats kilęs iš senos aristokratiškos šeimos, L. Viskontis filme netiesiogiai domėjosi savo kilme, tačiau nuo to oficialiai atsiribojo.

REKOMENDUOJAMA

Pirmoji publikacija lietuvių kalba:
Vilnius, 1963

Perskaityti:
Džuzepė Tomazis di Lampedūza. Leopardas. Romanas. Vertė A. Vaišnoras, 1963.

Pažiūrėti:
Kino filmą „Leopardas“. Rež. Lukinas Viskontis; vaid. Bertas Lankasteris, Klaudija Kardinalė, Alenas Delonas, Rina Moreli, Paolas Stopa, Serdžas Redžanis, Romolas Valis. Italija / Prancūzija, 1962.

TRUMPAS ĮVERTINIMAS

Ištisos kultūros žlugimas esant 40 laipsnių Celsijaus pavėsyje. Nuostabiai aprašytas nuovargis.

Skardinis būgnelis

Giunteris Grasas

■ Scena iš garsiojo 1979 m. Folkerio Šliondorfo sukurto filmo. Būgnininko Oskaro Macerato vaidmenį atlieka Davidas Benentas.

„Tiesiog banalus atsitiktinumas, kad po pietų tarp kavą geriančių suaugusiųjų aš pamačiau trejų metų berniuką, kuriam ant kaklo kabojo skardinis būgnelis." Vėliau Giunteris Grasas taip apibūdino akimirką, kai jam prieš akis pirmą kartą iškilo romano veikėjas. Buvo šeštojo dešimtmečio pradžia ir Giunteris Grasas kaip tik rašė poemą apie stabmeldį, norėjusį sukelti mažame miestelyje tikrą sąmyšį. Sumanymas liko neįgyvendintas: „Įdomus liko tik nutolusios perspektyvos ieškojimas." Vėliau Grasui svarstant apie pirmąjį savo romaną dingtelėjo mintis apie mažąjį berniuką. Tuo pat metu susiformavo nauja, kiek neįprasta pasakotojo pozicija: pasaulis bus matomas ir suvokiamas mažamečio bamblio akimis. Autorius naująjį personažą pakrikštijo

Oskaru Maceratu ir taip atsirado vienas iš įžymiausių romanų veikėjas.

„Man pirmoji šio pasaulio šviesa buvo dvi 60 vatų lemputės. Dar ir šiandien Biblijos sakinys „Tebūnie šviesa ir pasidarė šviesu" man atrodo kaip geriausias firmos „Osram" reklaminis šūkis."

Oskaras gimė 1924 m. rugsėjo mėnesį. Jis nėra eilinis berniukas. Dar būdamas žindomas kūdikis, jis dvasiškai subręsta ir per trečiąjį savo gimtadienį nusprendžia atsisakyti suaugusiųjų pasaulio, – jis tiesiog sustabdė savo augimą. Mažas skardinis būgnelis tampa jo mėgstamiausiu žaislu ir neatskiriamu rekvizitu. Būgnelis yra protesto ir atsisakymo įsijungti į visuomeninį gyvenimą simbolis. Tuo pačiu šis būgnas jo atmintyje atgaivina praeities vaizdus – ne tik malonius, bet ir baisius. Jei tik kas nori iš jo atimti būgnelį, jis pakelia balsą ir pradeda byrėti stiklai: Oskaras gali balsu suskaldyti stiklą. Greitai jis pradedamas vadinti „freak" (t. y. nenormaliu, apsigimėliu), bjauriu neūžauga, su kuriuo galima nesiskaityti. Mažai pastebimas žmogutis atidžiai stebi aplinkinį pasaulį: nacionalsocialistų atėjimą į valdžią, pamažu įsigalinčią diktatūrą ir terorą, žydų persekiojimą ir žudynes. Oskaro šeima – tipiška smulkiosios buržuazijos atstovė: verčiamasi kolonijinių prekių prekyba, politinėje plotmėje plaukia pasroviui ir dėl to nesuka sau galvos. Hitleris yra tų dienų didvyris, o tėtė Maceratas džiaugsmingai įstoja į SA. Visi šaukia „Heil", taigi Maceratai šaukia kartu su kitais. Kalbant apie žydus, yra šiek tiek tiesos, kad jie dėl visko kalti…

■ Giunteris Grasas yra ne tik rašytojas, bet ir vaizduojamojo meno atstovas. Pirmojo leidimo viršelį apipavidalino pats autorius.

„Skardiniame būgnelyje" pasakojama apie tam tikrą Vokietijos istorijos laikotarpį ir vadinamųjų „mažųjų žmonių" kasdienybę. Po karo iki Giunterio Graso šia tema nebandė rašyti nė vienas autorius. Šeštajame dešimtmetyje vokiečių literatūroje vyravo dvi tendencijos: arba nacionalsocializmas buvo simboliškai uždangstomas, arba buvo

> *„Skardiniame būgnelyje" nėra tabu. Romanas daro grubaus kūrinio įspūdį, nes jame nagrinėjama viskas, tarsi tai būtų galima paliesti. Jis (t. y. Grasas) be pagrindo įtariamas provokavimu. Jis nei norėjo sukelti skandalą, nei traukėsi jam iš kelio; kaip tik dėl to negalima sakyti, kad Grasas neturi sąžinės, nes jam tai, kas šokiruoja, tuo pačiu yra savaime suprantamas dalykas."*
>
> Hansas Magnus Encensbergeris, 1959

■ Mažasis Oskaras Maceratas su būgneliu ant kaklo stebi kitų berniukų varžybas „Kas toliau..."

vaizduojamas kaip be galo priešiškas primetimas, kurio aukomis vėliau tapo patys vokiečiai. Klausimas apie solidarią atsakomybę buvo kukliai nutylimas. Ką gali padaryti, jeigu patenki į padėtį be išeities? Graso netenkino šis patogus paaiškinimas. Romane jis norėjo parodyti, kad miesčioniškos virtuvės tvaike galėjo puikiai vešėti nacionalsocialistų dvasia, kaip iš ignorancijos, prisitaikėliškumo ir silpnadvasiškumo atsirado to laiko atmosfera, sąlygojusi didžiausius nusikaltimus žmonijos istorijoje.

„Visa lengvabūdė liaudis tikėjo Kalėdų Seniu. Bet iš tiesų Kalėdų Senis buvo dujininkas."

Giunteris Grasas „Skardinį būgnelį" parašė 1956 m. Paryžiuje, kur jis gyveno su žmona Ana, čia studijavusia baletą. Vėliau jis pasakojo, kaip pirmųjų romano bandymų rankraščius degino krosnyje ir šildė nedidelį pigų butuką Trečiojoje Italijos aveniu. Kaip rašytojas Grasas buvo beveik nežinomas, tačiau, išleidus „Skardinį būgnelį", viskas akimirksniu pasikeitė. Knyga pasirodė 1959 metais ir tapo didžiausia pokario litera-

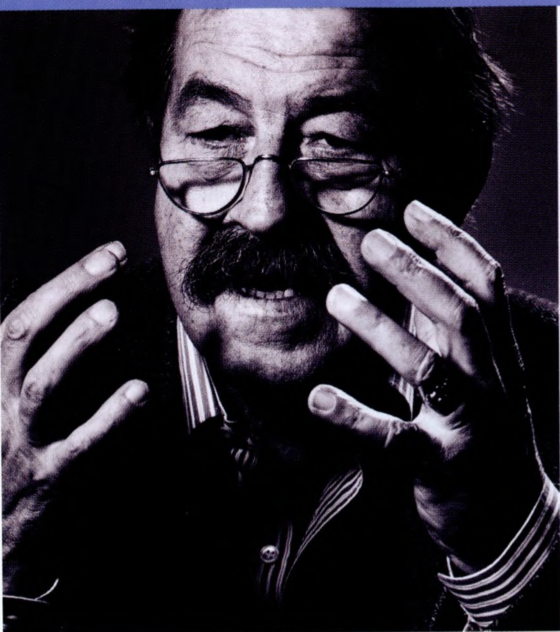
„Giunteris Grasas su savo romanais „Skardinis būgnelis", „Katė ir pelė" ir „Šuniški metai" davė peno daugelio žmonių fantazijai. Nuo to laiko be galo diskutuojama apie nešvankybes ir bjaurumo estetiką, natūralizmą ir literatūrinę šoko terapiją. Ne tik Vokietijoje, bet ir Prancūzijoje, kur Oskaras Maceratas įžengė triumfuodamas ir susilaukė dėmesio; „Nouveau roman" (naujo romano – vert.) šalyje ne prancūziškam epiniam veikėjui tai nutinka itin retai."

Hansas Majeris, 1967

tūrine sensacija. Padrikas pasakojimo stilius, rodos, beribė autoriaus fantazija ir groteskiškas požiūris, kuriuo „įveikiama“ praeitis – buvo kalbama apie vokiečių literatūros atgimimą, apie romanų audrą – padarė įspūdį ne tik literatūros žinovams, bet į diskusiją įtraukė ir plačius visuomenės sluoksnius. Greta recenzentų pagyrimų autorius buvo koneveikiamas kaip pornografas, šventvagis ir nihilistas. Grasui literatūrinės premijos buvo suteikiamos ir atimamos. Vienas konservatyvus Bundestago deputatas rašytoją apkaltino nešvankumu ir padavė į teismą, – prasidėjo visuomenės dėmesį prikaustęs procesas. Dėl visko buvo kaltas Oskaras. Be savo intelektualių sugebėjimų romane jis atskleidė stebėtiną erotinį talentą. Jis yra itin amoralus personažas, bjaurus neūžauga, patenkinantis moteris ir savo auklei padėjęs pasiekti orgazmą. Beje, už miesčioniško Maceratų šeimos fasado slypi kas kita, – Oskaras labai sklandžiai papasakoja apie savo tėvų neištikimybę ir keistus nuotykius, į kuriuos jis patenka dėl karo, pralaimėjimo ir ištrėmimo. Kai kurie moralistai kaip šiaudo griebiasi fakto, kad kai kuriose JAV valstijose dar dešimtajame dešimtmetyje mokyklose romanas buvo draudžiamas. Tačiau ne tik aprašydamas seksualumą Grasas išlieka toks realistas, kad ne kiekvienas skaitytojas įstengia su tuo susidoroti.

■ Lina Gref (Andrėja Fereol) mažajam Oskarui leidžia naudotis savo kūnu kaip vaizdine ir pažintine priemone.

■ Giunteris Grasas 1989 metais.

Viename romano epizode aprašoma, kaip iš Baltijos jūros ištraukiama arklio galva, kurioje knibždėte knibžda ungurių. Oskaro mama bjaurisi tuo vaizdu, tačiau jos vyras priverčia ją suvalgyti jo paruoštus ungurius. Anot gana įtikėtino anekdoto, išleidus romaną, VFR buvo užfiksuotas statistikos duomenimis pagrįstas parduodamo ungurių kiekio sumažėjimas. Romano veiksmą Grasas perkėlė į savo vaikystės miestą – į Dancigą (Gdanską) ir daug jo prisiminimų įpinta į romaną. Greta „Skardinio būgnelio", novelė „Katė ir pelė" bei romanas „Šuniški metai" sudaro vadinamąją „Dancigo trilogiją". Per keletą metų Grasas tapo bene žinomiausiu pasaulyje vokiečių rašytoju ir Heinrichas Bėlis, 1972 m. gavęs Nobelio literatūrinę premiją, paklausė: „Kodėl aš, kodėl ne Grasas?" Šią premiją Giunteris Grasas gavo 1999 m., praėjus keturiems dešimtmečiams po debiuto, atnešusio pasaulinę šlovę. Beje, Oskaras Maceratas daro karjerą. Antrojoje „Skardinio būgnelio" dalyje jis jau žymus džiazo būgnininkas, po neaiškaus pasikėsinimo atsiduria neurologinėje sanatorijoje. 1986 m. pasirodžiusiame romane „Žiurkė" („Die Rättin") mes vėl sutinkame Oskarą. Dabar jam 60 metų ir jis sėkmingai dirba naują, šiuolaikišką darbą, – kuria filmus.

■ Oskaras su abiem spėjamais tėvais – Janu Bronskiu (Danielius Olbrychskis, kairėje) ir Alfredu Maceratu (Marijus Adorfas).

SKARDINIS BŪGNELIS

GIUNTERIS GRASAS. GYVENIMAS IR KŪRYBA

Giunteris Grasas gimė 1928 m. spalio 16 d. Dancige (Gdanske), kuriame prabėgo jo jaunystė. Dar mokydamasis mokykloje, jis pradėjo piešti ir rašyti, daugiausia eilėraščius. Sulaukęs penkiolikos metų, jau tarnavo liuftvafėje, 1944-45 m. dalyvavo kare, buvo sužeistas ir pateko amerikiečių nelaisvėn. 1946 m. išleistas iš nelaisvės, jis trumpai dirbo valstiečių ūkyje, po to metus kalio kasyklose prie Hildesheimo. Vėliau nusprendė tapti skulptoriumi ir 1947 m. Diuseldorfe pradėjo studijuoti skulptūrą meno akademijoje. 1953 m. Grasas persikėlė į Berlyną ir mokslus tęsė aukštojoje vaizduojamojo meno mokykloje. Už pirmą publikuotą eilėraštį 1955 m. lyrikų konkurse jis iškovojo trečiąją vietą. Po metų pasirodė jo pirmoji eilėraščių knyga („Die Vorzüge der Windhütter“). Jis vis daugiau laiko skyrė rašymui ir piešimui, skulptūros studijas nutraukė ir išvyko į Paryžių. Šiame mieste parašė „Skardinį būgnelį“ („Die Blechtrommel“) ir pradėjo rašyti novelę „Katė ir pelė“ („Katz und Maus“, 1961) ir romaną „Šuniški metai“ („Hundejahre“, 1963). Vėliau šie trys prozos kūriniai buvo vadinami „Dancigo trilogija“. Tik išleistas romanas „Skardinis būgnelis“ trisdešimt dvejų metų rašytoją 1959 m. kone per vieną naktį išgarsino ir suteikė ryškiausio vokiečių epiko pripažinimą. Knyga susilaukė ne tik susižavėjimo, bet ir aštrios kritikos. Brėmeno literatūrinę permiją, kurią rašytojui paskyrė žiuri komisija, miesto senatas užprotestavo ir atmetė. 1960 m. Giunteris Grasas grįžo į Vakarų Berlyną. Po susitikimo su Viliu Brantu 1961 m. užsimezgė draugystė ir iki 1972 m. Graso agitacinė veikla padėjo VSP Vokietijoje laimėti ne vienerius rinkimus. Įvairiapusė politinė veikla rašytoją padarė svaria visuomeninio gyvenimo figūra. Beje, tai atsispindėjo ir jo kūriniuose, pavyzdžiui, romane „Vietinis užmarinimas“ („Örtlich betäubt“, 1969) ir apsakyme „Iš sraigės dienoraščio“ („Aus dem Tagebuch einer Schnecke“, 1972). Tarptautinę rašytojo šlovę dar labiau sustiprino romanas „Plekšnė“ („Der Butt“, 1977). Vėliau pasirodė romanai „Žiurkė“ („Die Rättin“, 1986) ir „Platus laukas“ („Ein weites Feld“, 1995). Graso kūryba apima ne tik eilėraščius, apsakymus ir romanus, bet ir pjeses, baletų libretus ir esė. Greta to jis kartais sugrįždavo prie piešimo, grafikos ir skulptūros. 1999 m. (tais metais išleista jo knyga „Mano šimtmetis“ – „Mein Jahrhundert“) Giunteriui Grasui paskirta Nobelio literatūros premija.

REKOMENDUOJAMA

Pirmoji publikacija lietuvių kalba:
Vilnius, 1994

Perskaityti:
Giunteris Grasas. Skardinis būgnelis. Romanas, vertė Teodoras Četrauskas, 1994.
Giunteris Grasas. Katė ir pelė. Romanas, vertė Jurgis Kunčinas, 1994.
Giunteris Grasas. Rupūžės kurkimai. Romanas, vertė Jurgis Kunčinas, 1995.
Giunteris Grasas. Šuniški metai. Romanas, vertė Teodoras Četrauskas, 1997.
Giunteris Grasas. Mano šimtmetis. Romanas, vertė Teodoras Četrauskas, 2000.

Pažiūrėti:
Kino filmą „Skardinis būgnelis“. Rež. Folkeris Šliondorfas; vaid. Deividas Benentas, Marijus Adorfas, Andžela Vinkler, Katarina Talbach, Danielis Olbrychskis, Šarlis Aznavūras. VFR / Prancūzija, 1978/79.

TRUMPAS ĮVERTINIMAS

„Skardinis būgnelis“ – barokinis spektaklis su neužmirštamu veikėju – yra ilgalaikis Giunterio Graso triumfas.

Triuši, bėk
Džonas Apdaikas

„Triuši, bėk" („Rabbit, run") – toks buvo originalus Džono Apdaiko romano, septintajame dešimtmetyje atnešusio sėkmę ir pripažinimą, pavadinimas. „Triušis" – tai dvidešimt šešerių metų pardavėjas Haris Angstromas. Jis pardavinėja virtuvės prietaisus ir su žmona ir vaiku gyvena nedideliame Bruerio miestelyje Pensilvanijoje. Pravardė „Triušis" atsirado dar mokyklos laikais, nes jis labai juokingai trūkčiodavo nosimi ir galėdavo labai greitai bėgti. Ši savybė padarė jį tikra krepšinio žvaigžde ir, regis, per ilgą laiką turėjo įtakos jo charakteriui: „Triušis" nuolat pabėga – nuo savo darbo, nuobodaus gyvenimo provincijoje, net nuo savo šeimos. „Triušis" ilgisi to, kam nusakyti trūksta žodžių – kažkokios gilesnės prasmės, likimo ar triumfo jausmo, kadaise jį apėmusio po pasiekto koledže krepšinio rekordo. Be jokios ypatingos priežasties „Triušis" palieka besilaukiančią žmoną Dženisę ir, sėdęs į automobilį, išvažiuoja. Supratęs, kad tai beprasmiška, jis sugrįžta ir apsistoja pas savo buvusį trenerį. Čia atsitiktinai susipažįsta su prostitute, kuri pastoja dar prieš eilinį kartą jam išvykstant. Vėliau „Triušis" suvilioja šventiko, bandžiusio atvesti jį į tiesos kelią, žmoną. Šiuo požiūriu Hario pravardė yra labai taikli: jis elgiasi kaip besiporuojantis triušis, kuriam seksas lyg narkotikas, leidžiantis pabėgti nuo kasdienybės negaištant laiko apmąstymams apie pasekmes ir atsakomybę. Kita vertus, jis nėra jau toks nesimpatiškas. Su kitais jis elgiasi gerai,

■ Tipiška vidutinio Amerikos provincijos miestelio gatvė, miestelio, kuriame gyvena Haris Angstromas. 1958 m. nuotrauka.

o jo netaktiškumas daro jį dideliu vaiku, kuris įkyriai bėgioja aplink ir nė nepastebi, kad kitus skaudina. Ne veltui jo pavardė yra Angstromas, lyg užuomina apie metafizinę beprasmės būties ir tuštumos baimę. Iš vokiečių kalbos paimtas žodis „Angst" angliškai taip pat reiškia baimės, nerimo jausmą.

„Kodėl čia kažkas gyvena? Kodėl jam paskirta ši vieta, kodėl jam šis mažas miestelis, nykus eilinio didmiesčio priemiestis yra jo matas; matas pasaulio, apimančio begalines prerijas, kalnus, dykumas, miškus, miestus ir jūras? Jo širdį užplūsta panika."

„Džonas Apdaikas, per paskutinius 20 metų anglosaksų literatūroje sukūręs gražiausius apsakymus, yra nepaperkamas stebėtojas ir visgi gailestingas pasakotojas: jis per daug kenčia kartu su savo veikėjais, kad galėtų juos smerkti."

Marselis Reichas – Ranickis, FAZ

Džonas Apdaikas romaną „Triuši, bėk" vadino „Eizenhauerio eros romanu", šeštojo dešimtmečio amerikiečių dvasios atvaizdu. „Triušio" nerimas ir nepastovus, „amoralus" elgesys verčia suabejoti socialinėmis tradicijomis, „Amerikos svajonės" ideologija ir tais, kurie pranašauja laimę, turtus ir pasitenkinimą tiems, kurie sunkiai dirba, myli Dievą, JAV ir savo šeimą. Tai lyg niekuomet neišsipildanti svajonė. Apdaikas ypač atidžiai nagrinėja amerikiečių šeimos santykius, – už visiems rodomo fasado bręsta rimta krizė, ir tai nežada nieko gero. Romano tamsusis apogėjus pasiekiamas, kai „Triušio" žmona netrukus po gimdymo namuose pasigeria ir netyčia nuskandina savo kūdikį.

Kai Džonas Apdaikas rašė romaną „Triuši, bėk", buvo tik dvejais metais vyresnis už pagrindinį veikėją ir buvo užaugęs nedideliame Pensilvanijos miestelyje. Autorius buvo labai stipriai prisirišęs prie provincijos, – beveik visuose romanuose veiksmas vyksta ne didmiestyje: „Kai aš rašau, susikoncentruoju ne į Niujorką, bet į kokią nors vietovę kur nors į rytus nuo Kanzaso…" Apdaiko veikėjai visiškai atitinka vietovę, kurioje jie gyvena: tai vidutiniosios klasės eilinių amerikiečių šeima, tipiški „baltieji anglosaksų protestantai", turintys nuosavą namą ir du automobilius. Tikslus šių mažųjų pasaulių aprašymas yra gana sudėtingas: romane autorius puikiai naudoja ne tik Džeimso Džoiso monologų techniką, bet ir išgalvotą, neįkyriai jaučiamą ir visuomet suprantamą simboliką. Milijonų skaitytojų simpatijas tikriausiai pelnė todėl, kad

■ JAV krepšinio komanda šeštąjį dešimtmetį.

■ Seksas – viena pagrindinių 20-ojo amžiaus temų. Seksas „Triušiui" tapo pagrindine varomąja jėga. Egono Šylės paveikslas, 1915 m.

mylėjo savo veikėjus, niekuomet jų nesmerkė ir pripažino jų baimes bei klaidas.

Kaip literatūrinis veikėjas „Triušis" populiarus tapo dar ir todėl, kad Apdaikas reguliariai, kas 10 metų, apie jį parašydavo. Taip iki 1990 m. buvo išleistos dar trys knygos, kuriose „Triušis" yra pagrindinis veikėjas. Jose vaizdžiai parodomas jo iškilimas visuomenėje: jis tampa pasiturinčiu automobilių prekeiviu, vis dar susituokęs su Dženise. Bet santuoka yra tik formali; abu sutuoktiniai apgaudinėja vienas kitą, jis turi meilužę, ji – meilužį, o jų sūnus Nelsonas (romane „Triuši, bėk" jam yra tik treji metai) tampa narkomanu. Ketvirtoje knygoje „Triušis" permiega su marčia, galiausiai penkiasdešimt šešerių metų vyrą ištinka infarktas.

Bendrai paėmus, keturi romanai apie „Triušį" gerai atspindi amerikiečių visuomenės ir jos normų vystymąsi iki 1990 metų. „Triušis" pergyvena žmogaus nusileidimą Mėnulyje, seksualinę revoliuciją, kylančią jupių kartą devintojo dešimtmečio pradžioje (jupiai – jauni, karjeros laiptais greitai kylantys verslininkai). Kaip ir visiems amerikiečiams, jam vis didesnę įtaką daro televizija, seksas ir vartojimas. Seksas „Triušiui" tebėra „pabėgimas", šioje srityje jis pasiekė tiek pat, kiek kadaise krepšinyje. Bėgant metams, „Triušis" pajunta dar vieną aistrą – šį kartą valgymui. Savo gyvenimo pabaigoje jis sveria daugiau kaip 100 kg.

■ Džonas Apdaikas 1985 metais. 1960 m. kartą vienas laikraščio „Saturday Review" recenzentas apie jį pasakė: „Nuo šiol Džoną Apdaiką turėtume laikyti vienu iš geriausių mūsų jaunuoju romanistu, stipriu rašytoju su tvirta pasaulėžiūra".

„Stebėtinas išminties ir užuojautos triumfas. „Triuši, bėk" neturi arogantiško nuolankumo, būdingo daugeliui šios rūšies romanų."

„New York Review of Books"

TRIUŠI, BĖK

DŽONAS APDAIKAS. GYVENIMAS IR KŪRYBA

Džonas Apdaikas gimė 1923 kovo 18 d. Šilingtone, Pensilvanijoje. Jo vaikystė prabėgo gimtajame mieste, kuriame lankė mokyklą net šeimai 1947 m. persikėlus į ūkį netoli Plauvilio. Vaikystės prisiminimus jis aprašė viename pirmųjų savo romanų „Kentauras" („The Centaur", 1963). Autobiografiniais motyvais paremtoje knygoje Apdaikas aprašo tris vieno koledžo mokytojo dienas 1947 – ųjų sausį. Tai kiek mitologizuota istorija apie sūnaus ir tėvo santykius Amerikos provincijos miestelyje pokario metais. Nuo 1950 iki 1954 m. Džonas Apdaikas studijavo Harvardo universitete anglistiką, po to vienerius metus mokėsi meno mokykloje Oksforde. Grįžęs į JAV, jis gavo reporterio vietą savaitraštyje „The New Yorker", kuris išspausdino jo pirmuosius trumpus apsakymus. Po dvejų metų jis tapo laisvu leidinio darbuotoju ir pradėjo rašyti įtakingus literatūros kritikos straipsnius. 1957 m. persikėlė į Bostono priemiestį ir visiškai atsidėjo romanų rašymui. Pirmasis iš dvidešimties iki šios dienos parašytų romanų pasirodė 1959 metais. Tai buvo „Šventė prieglaudoje" („The Poorhouse Fair"). Iš karto po pirmo pasirodė kitas – „Triuši, bėk" („Rabbit, Run"), pirmasis vadinamosios „Triušio" tetralogijos romanas. Po metų romanas susilaukė didelės sėkmės ir įtvirtino Džono Apdaiko kaip vieno iš reikšmingiausių šio laikmečio JAV rašytojo statusą. Romano pagrindinis veikėjas Haris „Triušis" Angstromas tapo svarbiausiu amerikiečių literatūros veikėju. Septintojo dešimtmečio viduryje Apdaikas daug keliavo ir skaitė paskaitas TSRS, Rumunijoje, Bulgarijoje ir Čekoslovakijoje. Sensacingo populiarumo sulaukė jo romanas „Poros" („Couples", 1968). Antroji tetralogijos knyga buvo „Triušio sugrįžimas" („Rabbit Redux", 1971). 1982 m. pasirodė „Turtingas Triušis" („Rabbit is Rich") ir 1990 m. – „Triušis ilsisi" („Rabbit at Rest"). Be romanų Apdaikas rašė eilėraščius, dramas, knygas vaikams ir esė. 1989 m. jis išleido autobiografinę knygą „Savimonė" („Selfconsciousness"). Naujausios knygos yra apsakymų rinkinys „Pomirtinis gyvenimas" („The Afterlife and Other Stories"), septynių šimtų puslapių šeimos istorijos romanas „Lelijų grožis" („In the Beauty of the Lilies") ir knyga „Svajonės apie golfą" („Golf Dreams"), kurioje autorius visą dėmesį skiria savo aistrai – golfui.

REKOMENDUOJAMA

Pirmoji publikacija lietuvių kalba:
Romanas nėra išverstas.

Perskaityti:

Džonas Apdaikas. Tekėk už manęs. Romanas, vertė R. Vidugirienė, 1994.
Džonas Apdaikas. Kentauras. Romanas, vertė L. Vanagienė, 1967.

Pažiūrėti:

Kino filmą „Istviko raganos". Rež. Džordžas Mileris; vaid. Džekas Nikolsonas, Sjūzena Sarandon, Mišelė Pfeifer. JAV, 1986.

TRUMPAS ĮVERTINIMAS

„Triušis" greta Džono Irvingo Garpo ir Selindžerio Holdeno priklauso didžiajai šiuolaikinių Amerikos rašytojų sukurtų veikėjų plejadai, – jis yra vidutinybė, todėl mes jį taip gerai suprantame.

Soliaris
Stanislavas Lemas

„Jei manęs kas nors būtų paklausęs, kas man atsitiko ir ką visa tai reiškia, nebūčiau galėjęs ištarti nė žodžio, tačiau aš gerai suvokiau, kad viskas, kas vyko šioje kosminėje stotyje, sudarė siaubingą ir nesuprantamą visumą.“

Internete ieškant šio autoriaus pavardės, dažniausiai susiduriame su santrumpa LEM – Language for Ecological Models (Ekologinių modelių kalba). Tai kompiuterinė programavimo kalba, kuria sukuriami neegzistuojančių, bet galimų gyvybės formų modeliai. Mokslas, ypač futurologija, pastaraisiais dešimtmečiais ne kartą išreiškė pagarbą Stanislavui Lemui, nes jis yra daugumos jo idėjų literatūrinis-filosofinis autorius. Prieš tapdamas rašytoju, Stanislavas Lemas buvo mokslininkas, todėl jo romanams būdinga griežta logika ir įtikinami argumentai. Lemas „neišranda“ fantastinių pasaulių, jis sukuria juos naudodamas atitinkamas mokslinės beletristikos (science-fiction) žodžių prasmes. Ateitis, kaip ją įsivaizduoja Lemas, neturi nieko bendra su mažais žaliais žmogiukais; tai apmąstytų techninių procesų

▪ Scena iš išgirtojo, bet retai rodyto 1972 m. rusų režisieriaus A. Tarkovskio filmo. Donatas Banionis atlieka Kelvino vaidmenį. Kitus pagrindinius vaidmenis atlieka Natalija Bondarčiuk, Jurijus Jarvetas ir Anatolijus Solonycinas (dr. Sartorijus).

pasekmė, ir žmogus privalo šiuos procesus suvaldyti. Dėl šios priežasties Lemo knygos, tarp jų ir „Soliaris“, yra moralinės alegorijos apie dabartį.

Soliaris yra didžiulė planeta, turinti dvi saules – raudonąją ir mėlynąją. Visą planetos paviršių tarsi milžiniškas vandenynas dengia nežinomos kilmės ir niekur kitur nesutinkama plazma. Soliaryje nėra gyventojų, tačiau atrodo, kad vandenynas „gyvena“. Mokslininkai nesutaria, kas Soliaris iš tiesų yra. Ši paslaptis jaudina ne tik mokslininkų protus, bet ir visuomenę, kurioje netrūksta įvairiausių gandų. Planeta tampa žmonių troškimų ir vilčių objektu.

Deja, iki šios planetos gana toli: skrydis iš Žemės iki Soliario trunka 18 mėnesių. Psichologas Kelvinas šį laiką praleidžia giliai miegodamas. Jis turi patikrinti kosminio laivo įgulos, tyrinėjančios planetą, sveikatą. Tačiau iš tiesų Kelvinas turi padėti pats sau, o ne kitiems.

▪ Manyta, kad pagal šį romaną neįmanoma pastatyti filmo, tačiau prie scenarijaus kūrimo prisidėjęs A. Tarkovskis privertė pakeisti šią nuomonę.

Tik atvykus, jį apima siaubas: laivo vadas nusižudęs, kiti du tyrinėtojų komandos nariai beveik išprotėję. Daktaras Snautas kalba nesuprantamus dalykus ir atrodo tarsi ką tik grįžęs iš muštynių. Daktaras Sartorijus užsibarikadavo savo laboratorijoje, tapo isteriškas ir atsisako išeiti iš patalpos. Kas atsitiko?

Kelvinas bando racionaliai suvokti padėtį, tačiau staiga pasirodžius poniai Harvi jis visiškai praranda savitvardą. Harvi nusižudė prieš 10 metų ir dėl jos mirties Kelvinas jaučia kaltę. Kitus įgulos narius taip pat aplanko tokie „svečiai“ iš praeities. Kas tai – haliucinacijos, nežinomas virusas, pažeidžiantis psichiką? Mokslininkas Kelvinas konstatuoja, kad jis, Snautas ir Sartorijus yra mokslinio eksperimento dalis, tačiau šį eksperimentą atlieka ne žmonės, o Soliaris – planeta atima iš žmonių protą.

„Soliaris“ yra filosofinis siaubo romanas. Kas yra realybė? Kaip veikia mūsų sąmonė? Ar įmanoma intelektą įsivaizduoti kaip grynąją būties formą, neturinčią aiškios prasmės ir tikslo? Kelvinas pamažu suvokia, kad šiuos

■ Kadras iš filmo. „Lemo išgalvotas pasaulis, nenugalimos ir savitikslės, žmones naikinančios organizacijos simbolis ir ateities vizija...nuo realybės nutolusi daug mažiau, nei mums atrodo. Tai tikras ateities košmaras.“

„Der Bund“, Bernas

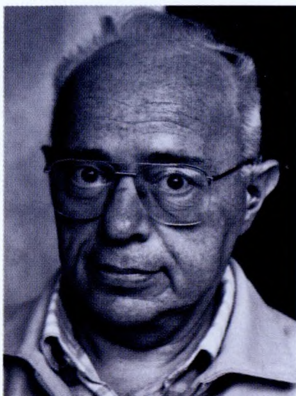
klausimus jam užduoda Soliaris. Tačiau atsakymų nėra. Jų ieškojimas tampa tarsi kelione į patį save. Toli nuo Žemės jis žvelgia į žmogiškosios prigimties veidrodį – ir mato patį save.

„Šio mąstančio koloso egzistavimas niekuomet nebeduos žmonėms ramybės. Net jei jie išmatuos galaktikų skersmenis, užmegs ryšį su kitomis, į mūsiškę panašiomis civilizacijomis, Soliaris išliks žmonėms amžinu iššūkiu.“

Stanislavas Lemas romane „Soliaris“ sutelkė dėmesį į temas, būdingas ne tik jo paties, bet ir visiems 20-ojo amžiaus mokslinės fantastikos filmams ir knygoms. Savo knygose Lemas sugebėjo įžvelgti tas technologines evoliucijos problemas, kurios ypač išryškėjo šiuolaikiniame kompiuterių amžiuje. Nors jo astronautai dar skaičiuoja ranka, tačiau jie jau gyvena sumodeliuotame pasaulyje, kuris dabar gali atsirasti spustelėjus kompiuterio pelės klavišą. Dažniausiai apie evoliucijos ir tobulėjimo pavojus Lemo romanuose įspėja nežemiškos jėgos. Tikrovėje, kaip įspėja autorius, mes patys turime tuos pavojus numatyti.

Stanislavas Lemas ypač nepatikliai žiūri į informacines technologijas. Dar prieš 20 metų jis galvojo apie pasaulinį duomenų pasikeitimo triuką, o šiandieninį internetą jis vadina „tikru tvanu“. Kas žino, gal jis ir teisus.

■ Stanislavas Lemas 1987 metais.

SOLIARIS

STANISLAVAS LEMAS. GYVENIMAS IR KŪRYBA

Stanislavas Lemas gimė 1921 m. spalio 12 d. Lvove, kuris tuo metu priklausė Lenkijai. Vaikystės prisiminimus jis aprašė knygoje „Aukštoji pilis“ (1965). Gimtajame mieste pradėjo studijuoti mediciną, tačiau dėl karo turėjo mokslus nutraukti. Nuo 1941 iki 1944 metų Krokuvoje dirbo automechaniku. Ten 1945 m. atnaujino studijas ir papildomai lankė filosofijos, fizikos ir biologijos kursus. 1948 metais baigė medicinos studijas, tačiau gydytoju dirbo tik keletą savaičių. Krokuvoje jis rašė mokyklinių knygų recenzijas, mokslinius straipsnius ir kūrė eilėraščius. Pirmasis jo mokslinės fantastikos romanas „Žmogus iš Marso“ pasirodė 1946 metais. Stanislavas Lemas ilgai nenorėjo leisti perspausdinti šią knygą, todėl ji buvo ilgus dešimtmečius užmiršta ir vėl išleista tik devintojo dešimtmečio pabaigoje. Nuo 1948 iki 1950 metų jis rašė 3 dalių romaną „Stefano T. klaida“, kurį Lenkijos cenzūra leido spausdinti tik 1955 metais. Vėliau autorius atsiribojo nuo dviejų paskutinių trilogijos dalių ir Vokietijos leidyklos pasiūlymu pritarė pirmosios dalies „Apsireiškimo ligoninė“ spausdinimui. Pirma tikroji Stanislavo Lemo knyga „Mirties planeta“, dar žinoma pavadinimu „Astronautai“, išleista 1951 m. Veneros ekspedicijos aprašymą 1959 m. panaudojo žymus VDR režisierius Kurtas Mėcigas savo filmui „Tylinti žvaigždė“. 1961 m. pasirodė žinomiausias Stanislavo Lemo romanas „Soliaris“, pagal kurį 1972 m. A. Tarkovskis sukūrė filmą. Prie žymiausių Lemo kūrinių priskiriami „Grįžus iš žvaigždžių“ (1961), „Robotų knyga“ (1969) ir „Fiasko“ (1986). Be gausybės filosofinių mokslinės fantastikos romanų ir apsakymų, išverstų į daugelį pasaulio kalbų, autorius rašė pasakas, humoreskas, telepjeses, tekstus radijo laidoms, įvairiausius esė ir mokslinius straipsnius. 1973 m. jis tapo Krokuvos universiteto lenkų literatūros docentu. Devintąjį dešimtmetį jis su žmona ir sūnumi penkerius metus gyveno Vienoje, po to sugrįžo į Krokuvą.

REKOMENDUOJAMA

Pirmoji publikacija lietuvių kalba:
Romanas neišverstas.

Perskaityti:

S. Lemas. Magelano debesis. Vertė St. Sabonis, 1961.

S. Lemas. Nenugalimasis, vertė K. Skudavičius, 1967.

S. Lemas. Kosminės civilizacijos, 1970. (Mokslo naujienos visiems; 66)

Stanislavas Lemas. Setauro medžioklė. Mokslinis fantastinis romanas ir apysaka, vertė K. Skudavičius, Samėnaitė, 1994.

Stanislaw Lem. Futurologų kongresas. Mokslinis fantastinis romanas ir apsakymai, vertė Vida Brazauskienė, 1995.

Pažiūrėti:

Kino filmą „Soliaris“. Rež. Andrejus Tarkovskis; vaid. Natalja Bondarčiuk, Donatas Banionis, Jurijus Jarvetas, Anatolijus Solonycinas, Nikolajus Grinko. TSRS, 1972.

TRUMPAS ĮVERTINIMAS

Šio šimtmečio mokslinės fantastikos klasikas – be Stanislavo Lemo nebūtų tokių filmų kaip „Matrica“.

Auksinis bloknotas
Dorisė Lesing

■ Dorisė Lesing Berlyne 2000 metais.

„Kaip aš matau, – pasakė Ana po pokalbio telefonu iš prieškambario grįžusiai draugei, – kaip aš matau, viskas tuoj sugrius“.

„Free Women“ – taip vadinasi romanas, kurį „Auksiniame bloknote“ rašo pagrindinė veikėja Ana Vulf. Šį pavadinimą galima išversti dvejopai: laisvos arba neįsipareigojusios moterys ar kaip raginimą, kreipimąsi išlaisvinti moteris. Šimtai tūkstančių moterų visame pasaulyje mieliau rinkosi antrąjį variantą ir autorei dėl to buvo labai apmaudu, nes ji nenorėjo, kad jos knyga būtų laikoma „moterų išlaisvinimo ruporu“. 1971 m. išsamioje įžangoje ji prisipažino prisidėjusi prie emancipacijos, tačiau kartu beveik beviltiškai bandė atkreipti dėmesį į daugelį kitų, ne mažiau svarbių romano aspektų. Veltui. Amerikoje Dorisė Lesing jau seniai laikoma pirma tikrąja feministine rašytoja, o prancūzai ją vadina „britų Simona de Bovuar“. Vokietijoje „Auksinis bloknotas“ buvo išleistas kiek vėliau – 1978 m. – ir dėl suaktyvėjusio moterų judėjimo tapo bestseleriu: moterys laukė šios knygos. Nepaisant autorės prieštaravimo, „Auksinis bloknotas“ yra tikras feministinis romanas, stebinančiai atvirai aprašantis su seksu susijusius dalykus, kupinas kandžios humoristinės kritikos vyrų arogancijos ir moterų nuolankumo atžvilgiu. Šiame romane vyrai arba impotentiški, arba nepastovūs – abiem atvejais iš jų mažai naudos. Trisdešimtmetė Ana Vulf pažįsta daugybę tokių

■ Pikadilio Ratas šeštąjį dešimtmetį, kai Ana Vulf sugrįžo į Londoną.

■ Dorisei Lesing buvo penkeri metai, kai 1924 m. į Bendruomenių rūmus buvo išrinktos pirmosios moterys: ponia Džiūson, Sjūzena Lorens, Astor, Atolų grafienė Vintringem, Filipson, Terington ir Bontfyld.

> *„Mes neturime nė vienos knygos iš to laiko, nė vienos knygos apie tą laiką, tokios, kur taip išsamiai ir kompleksiškai būtų aprašytas vientisas žmogus, t. y. politiškas, meniškas, jautrus ir mąstantis žmogus."*
>
> Karina Kersten, „Die Zeit"

vyrų. Po skyrybų jos meilės reikalai tapo tikra tragedija, be to, jai gili kūrybinė ir gyvenimo krizė. Iš pradžių buvusi populiari rašytoja, dabar ji negali nė vieno doro sakinio suregzti, užėjo „rašymo blokada". Visiškai pasikeitė ir jos politinės pažiūros: anksčiau Ana gyveno Pietų Afrikoje ir grįžusi į Angliją įstojo į komunistų partiją, tačiau po 1956 m. sukilimo Vengrijoje numalšinimo ji atsiribojo nuo partijos bendražygių, kurie pateisino stalininio režimo žiaurumus ir patys ėmė despotiškai vadovauti partijai. Ana visiškai sutrikusi.

Norėdama išbristi iš chaoso, ji įsigyja keturias skirtingų spalvų užrašų knygutes. Juodojoje ji aprašo savo įspūdžius P. Afrikoje, žydroji tampa jos dienoraščiu, politinę veiklą Ana aprašo raudonojoje, o geltonojoje užrašo savo literatūrinius bandymus ir kuria romano „Free Women" planą, pagal kurį vėliau parašoma knyga ir kurio pirmasis sakinys nutraukia Anos literatūrinį sąstingį: „Bute Londone abi moterys buvo vienos". Tačiau iki to Ana turi pergyventi skausmingą persiorientavimo, savęs įtikinėjimo procesą ir dar sykį prisiminti daugelį svarbiausių savo gyvenimo etapų. Galiausiai ji atideda į šalį šias keturias užrašų knygutes ir pradeda rašyti į auksinę. Šis auksinis bloknotas (užrašų knygutė) yra žvalaus naujo gyvenimo ir naujo, nė kiek ne prastesnio, tačiau žadančio teigiamą energiją ir progresą, laiko simbolis.

Kaip ir daugumoje kitų Dorisės Lesing romanų „Auksiniame bloknote" gausu autobiografinių detalių: ji gyveno Pietų Afrikoje ir simpatizavo komunistų partijai.

■ Dorisei Lesing buvo septyneri, kai 1926 m. Londone antistreiko demonstracijoje dalyvavo 25000 moterų. Kolonos priekyje moterys jojo ant arklių.

■ Dorisės Lesing romano pagrindinei veikėjai Anai Vulf buvo 30 metų, kai Vengrijoje kilo liaudies sukilimas. 1956 m. spalio 23 d. Budapešte nuverčiamas Stalino paminklas.

„Aš manau, kad šis romanas yra reikšmingiausia po 1940 m. išleista knyga“.
Helmutas Heisenbiutelis

Po dvejų skyrybų Lesing gyveno Londone kaip rašytoja ir vieniša motina, – Ana taip pat turi dukterį. Daugelyje interviu Dorisė Lesing pabrėždavo, kad „Auksiniame bloknote“ ji pirmiausia norėjo pavaizduoti moterį, kuri sulaužė visus nusistovėjusius stereotipus ir kurios gyvenimas iš esmės turi pasikeisti. Senojo gyvenimo griuvimą turi atspindėti išoriškai komplikuota ir daug lygmenų turinti romano struktūra, tačiau dėl to turinys tampa labai neaiškus. Dažnai sunku suprasti, apie ką kalbama: apie išgalvotus veikėjus, kuriuos savo romane sukūrė Ana, ar realius žmones iš Anos aplinkos, kuriuos taip pat sukūrė Dorisė Lesing... Ilgi pasvarstymai apie socializmą ir kapitalizmą socialiniu-istoriniu požiūriu yra įdomūs (kas Anglijoje ką nors žino apie komunizmą?), tačiau skaitytojui tampa kantrybės išbandymu. Visai kitokie ir stebinančiai šiuolaikiški yra „feministiniai“ skyriai. Pirmiausia tulžingi dialogai, kuriuose skaudžiai išjuokiami vyrai. Savaime aišku, jie visiškai nesupranta skirtumo tarp vaginalinio ir klitorinio orgazmo, jie apstulbę turi pripažinti, kad Anos būdo moterys už juos emocionaliai, intelektualiai ir seksualiai pranašesnės. Kaip tik dėl šių tiesmukų scenų autorės apmaudui skaitytojos labai greitai pamiršdavo skrupulingai puoselėtą romano politinį-teorinį turinį. Moterys šioje knygoje rado gausybę kandžių ir net piktų sentencijų: „Nėra frigidiškų moterų, yra tik nesugebantys vyrai“. Knygoje šiuos žodžius pasako vyras. Vienas iš save pažįstančių. O tai jau gera pradžia...

- Rolfas Bekeris žurnale „Der Spiegel“ rašė: „Neprilygstama istorija apie emancipacijos sukeltą skausmą ir specifines šiame pasaulyje norinčios būti paprastu žmogumi moters problemas“.

AUKSINIS BLOKNOTAS

DORISĖ LESING. GYVENIMAS IR KŪRYBA

Dorisė Lesing gimė 1919 m. spalio 22 d. Kermanšahe, britų kolonijoje Pietų Rodezijoje, šiandieninėje Zimbabvėje. Sulaukusi 14 metų, ji metė mokyklą ir pragyvenimui užsidirbdavo dirbdama įvairiausius darbus, taip pat mašininke advokato kontoroje. Išsiskyrusi su antruoju vyru, ji 1949 m. kartu su sūnumi persikėlė į Angliją. Čia ji įstojo į komunistų partiją, bet po rusų kariuomenės įvedimo į Vengriją 1956 m. iš jos išstojo. 1950 m. JAV ir Anglijoje pasirodė pirmasis jos romanas „Dainuojanti žolė“ („The Grass is Singing“) ir iš karto susilaukė sėkmės. Šiame romane, kaip ir vėlesniuose apsakymuose bei keturių romanų cikle „Prievartos vaikai“ („Children of Violence“) aprašoma jos gimtinė Afrikoje. Šis ciklas, kurį Dorisė Lesing vadino šviečiamuoju romanu, sudarytas iš penkių knygų: „Marta Kvest“ („Martha Quest“, 1952), „Tikra santuoka“ („A Proper Marriage“, 1954), „Audros ženklai“ („A Ripple from the Storm“, 1958), „Žemė be jūros“ („Landlocked“, 1965), „Miestas su keturiais vartais“ („The Four-Gated City“, 1969). Prievartos ir naikinimo tematika būdinga visiems romanams, o Marta Kvest savo gyvenime matė daug rasizmo, diskriminacijos, karo, gamtos naikinimo, net grasinimo branduoliniu ginklu. Visame pasaulyje Dorisę Lesing išgarsino 1962 m. išleistas romanas „Auksinis bloknotas“ („The Golden Notebook“), kurį ypač džiaugsmingai sutiko įvairių moterų judėjimų atstovės. Autorė, nors ir simpatizavo feminizmo idėjoms, bet tikra feministė niekada nebuvo, 1971 m. leidimui parašė įžangą, kurioje iškėlė daug kitų reikšmingų romane nagrinėjamų temų – apartheido politika Afrikoje, kartų konfliktas, atominių ginklų keliamas pavojus. Šia branduolinio užterštumo vizija baigiamas romanų ciklas „Prievartos vaikai“ ir prasideda kitas penkių romanų ciklas „Kanopas Arge. Archyvas“ („Canopus in Argos: Archive“), kurį Lesing rašė nuo 1979 iki 1983 m. Autorė istorijas, perkeliančias skaitytojus į tarpgalaktinius pasaulius, vadindavo „žmogaus vidinio kosmoso“ tyrinėjimu. „Džeinės Somers dienoraštyje“ („The Diary of a Good Neighbour“, 1983) Dorisė Lesing grįžta prie realistinio pasakojimo būdo. Be romanų ji dar rašė esė ir kelionių reportažus. 1988 m. pasirodė romanas „Penktasis vaikas“ („The Fifth Child“), kurį pratęsė naujausias Dorisės Lesing romanas „Benas pasaulyje“ („Ben, in the World“).

REKOMENDUOJAMA

Pirmoji publikacija lietuvių kalba:
Romanas neišverstas.

Perskaityti:

Doris Lesing. Eldoradas. Apysakos, vertė Rūta Gentvainytė, 1980.

Doris Lesing. Penktas vaikas. Romanas, vertė D. Kuisienė, 1995.

TRUMPAS ĮVERTINIMAS

Kartais per daug sudėtingos struktūros feminizmo pranašas – visa laimė, kad parašytas seksualiai. Kietas riešutėlis savimi pasitikintiems vyrams.

Prisukamas apelsinas
Antonis Berdžesas

„1945 metais grįžęs iš kariuomenės, vienoje Londono užeigoje išgirdau kažką sakant: „Kreivas kaip prisukamas apelsinas". Mane sužavėjo šis liaudiškas siurrealistinis posakis. Jį panaudoti kaip knygos pavadinimą man pasitaikė proga 1961 m., rašant romaną apie smegenų plovimą."

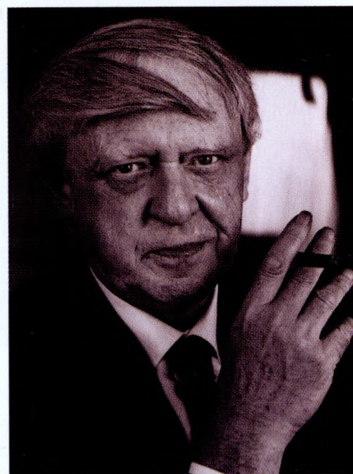
Kad Antonis Berdžesas kažkada pradėjo rašyti, taip pat yra „kreiva" istorija. 1959 m. keturiasdešimt dvejų metų mokytojas klasėje neteko sąmonės ir nugriuvo. Anglijoje gydytojai diagnozavo smegenų auglį ir paskelbė, kad jam liko gyventi daugiausia dvylika mėnesių. Iki tol rašymas A. Berdžesui buvo tik „džentelmeniškas hobis", tačiau dabar jis rimtai atsidėjo rašymui, kad savo žmonai „bent ką nors paliktų". Diagnozė pasirodė klaidinga, tačiau per tuos „paliktus" gyventi metus jis parašė penkis romanus, o ir vėliau darbo tempo nesulėtino. Kai Antonis Berdžesas

- Stenlio Kubriko filme „Prisukamas apelsinas" Malkolmas Makdauelas atliko Alekso vaidmenį. Po filmo premjeros visame pasaulyje prasidėjo diskusija dėl filmo smurtinių scenų.

1993 m. iš tiesų mirė, jo kūrybinį palikimą sudarė daugiau kaip 50 knygų, neskaičiuojant daugybės straipsnių, recenzijų, esė, virš šimto muzikinių kūrinių ir trijų užbaigtų simfonijų – kurti muziką jis taip pat mokėjo.

Pasaulinė šlovė atėjo ne iš karto. „Prisukamas apelsinas“ buvo išleistas 1962 m., tačiau tik pagal romaną sukurtas Stenlio Kubriko filmas 1971 m. iš tiesų išgarsino autorių ir knygą. Filmas dėl smurtinių scenų sukėlė didelį skandalą (į kurį vėliau pateko ir romanas), tačiau autorius į tai atsakė: *„Filmas labai skiriasi nuo knygos. Man jis ne itin patinka. Filmo sėkmė bumerangu grįžo pas mane“.* Tačiau rašytojas pripažino, kad Kubrikas „galbūt genialiai“ perteikė knygos atmosferą – menišką mokslo ir fantazijos (science-fiction) pasaulį, kurį terorizuoja vos apsiplunksnavę paaugliai, kalbantys keista „nasdat“ kalba. Romano pradžioje penkiolikametis Aleksas ir jo draugužiai sėdi kavinėje ir kalba: *„Korova pieno baras buvo tokia mesto, kur galėjai gauti pieno plius, o jūs, ak mano broliukai, tikriausiai užmiršote, kokios buvo šios mestos, kur šiandien viskas taip skorri keičias ir žmonės tai greitai užmiršta, nes menkai beskaito laikraščius. Tai, ką jie*

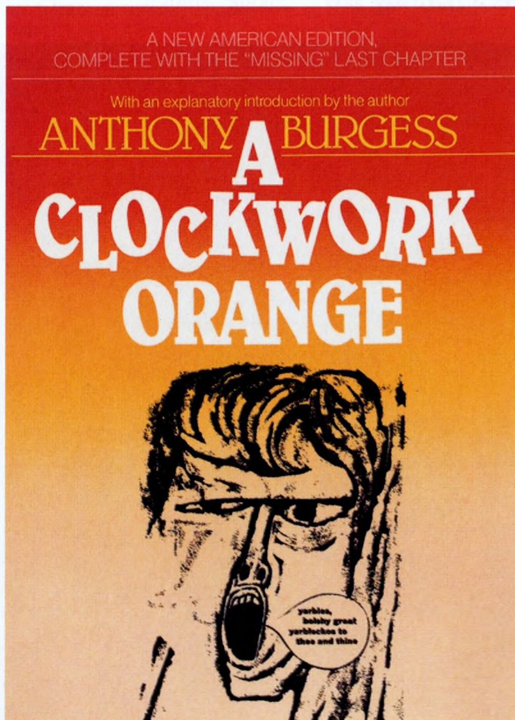

■ Antonis Berdžesas 1988 metais.

■ Aleksas su savo „drugais“ Pitu, Džordžiu ir Džimu „atkalė“ žmogų.

pardavinėjo, buvo pienas su kai kuo (...) Kaip mes sakydavome, pieną buvo galima gerti „su peiliais" ir tuomet kildavo noras pažaisti nešvarų žaidimą „dvidešimt prieš vieną". Kaip tik tai Aleksas ir jo „drugai" Pitas, Džordžis ir Džimas labiausiai mėgsta. Žmogaus sumušimą jie vadina „puikiu stumtelėjimu", išprievartavimą – „senuoju pirmyn-atgal žaidimu". Jie taip leidžia laiką, kol po žmogžudystės Aleksas suimamas ir jam paskiriama valstybinė perauklėjimo programa. „Liudoviko terapijos" metu Aleksui suleidžia serumo, nuo kurio jis įgyja imunitetą bet kokiam smurtui ir pavirsta visišku pacifistu – vien pamatęs prievartos aktą ar apie jį pagalvojęs, jis pradeda vemti. Kiekvieną dieną jis verčiamas žiūrėti žiaurius smurtinius filmus, ir Aleksas vemia, kol skrandyje nebelieka nė lašelio tulžies. Išleistam Aleksui kankynė nesibaigia, nes dabar Aleksas yra tarsi mechaninis „laikrodis", tarsi automatas, negalintis apsiginti nuo jį supančios savivalės. Sumuštas ir iškankintas savo buvusių bendrų, Aleksas atsitiktinai suranda prieglaudą pas rašytoją. Netrukus Aleksas su siaubu suvokia, kad jo gelbėtojas kažkada buvo auka: su savo draugužiais jis įsiveržė į rašytojo butą, jį sumušė ir jo akivaizdoje išprievartavo žmoną, kuri vėliau nuo patirto šoko mirė. Anuomet buvęs su kauke Aleksas dabar bando vaizduoti nekaltą, tačiau jį išduoda jo kalba. Dabar rašytojas keršydamas užrakina jį kambaryje ir groja klasikinę muziką, kurią „Liudoviko terapijos" seansų metu Aleksas girdėdavo kartu su rodomais filmais ir kuri dabar turi tokį pat poveikį. Neturėdamas išeities, Aleksas iššoka pro langą ir patenka į ligoninę – tik tam, kad sąmonę atgautų jau „pagijęs". Pamatęs seksualiai atrodančią medicinos seselę, jis staiga prisimena buvusias nerūpestingas dienas ir jam visai patinka ją „kabinti": *„Kas naujo, mano mažoji sesute? Ateik ir gulkis į lovą prie savo malenki drugo."*

■ Romane vartojama dirbtinė kalba vėliau kurį laiką buvo madinga: Aleksas ir jo draugai kalba „nasdat" kalba – slengu, kurį daug kalbų mokantis autorius sukūrė iš skirtingų dialektų ir daugiausia slaviškų žodžių. Idėja sukurti kalbą kilo pamačius masines futbolo chuliganų muštynes Leningrade (dab. Sankt Peterburge).

Stenlio Kubriko filmas šioje vietoje baigiasi. Tuo jis iš esmės skiriasi nuo knygos, kur veiksmas vyksta toliau. Iš filmo galima suprasti, kad nuo šiol viskas bus kaip anksčiau, tuo tarpu romane siužetas pakrypsta visai kita linkme. Nors Aleksas grįžta prie savo senųjų blogų įpročių, tačiau dabar jis yra vyresnis, labiau subrendęs ir greitai apsisprendžia pradėti naują gyvenimą. Jis trokšta šeimos ir pastovumo: *„Ten, kur aš dabar nukiūtinu, jūs, mano broliai, negalėtumėt nueiti. Rytoj viskas atrodys kaip gražiausios gėlės, žvaigždės danguje ir Mėnulis ten aukštai, o jūsų senasis draugas Aleksas vienišas ieškos sau draugės. Ir viso kito mėšlo.“*

Diskutuojant apie Kubriko filmą, Berdžesui buvo ne kartą priekaištaujama dėl prievartos liaupsinimo, nes iš tiesų buvo paauglių, bandžiusių mėgdžioti Aleksą ir jo nusikaltimus. Nepaisant romane vyraujančio veiksmo („action“) ir įžūlumo, „Prisukamas apelsinas“ yra labai rimta ir net intelektuali knyga, kurioje nagrinėjama nemažai filosofinių klausimų: ar galima pasaulyje išnaikinti blogį blogiu? Kuo skiriasi asmeninė ir valstybinė prievarta? Ar žmogaus gerumas yra prigimtinė savybė ar tik visuomeninė norma, kurią kiekvienas savitu būdu stengiasi peržengti? Problema ta, kad moneta visada

▪ Aleksas ir jo drugai. Visiškai pagrįstų diskusijų sukėlęs filmas buvo du kartus nominuotas „Oskarui“: už geriausią filmą ir už Stenlio Kubriko režisūrą.

■ Pagal valstybinę perauklėjimo programą Aleksui taikoma „Liudoviko terapija". Iš piktybinio nusikaltėlio jis tampa visiškas pacifistas.

turi dvi puses. Alekso poelgiai tokie pat žiaurūs, kaip ir už juos paskirta bausmė. Brutalumas, su kuriuo jis ir jo draugai tyčiojasi iš kitų žmonių, atsisuka prieš patį Aleksą. Tik Aleksas tai sutinka kaip normalų dalyką, nes „spardyti arba būti spardomam" principas visiškai atitinka jo gyvenimo filosofiją. Net skaitytojui sunku užgniaužti tam tikrą Aleksui jaučiamą simpatiją: jis inteligentiškas, sąmojingas ir su ironija, dažnai peržengiančia nesubrendusio jaunuolio mąstymo ribas, komentuoja sustabarėjusį ir bejausmį suaugusiųjų pasaulį. Taigi Aleksas yra ne vien nusikaltimus darantis monstras.

Antoniui Berdžesui visiškai nepatiko, kad „Prisukamas apelsinas" buvo vadinamas jo pagrindiniu kūriniu ir kuriuo būdavo remiamasi kalbant apie jaunosios kartos nusikaltimus bei prievartą. Dėl filmuose ir televizijoje vis labiau įsigalinčio smurto ir brutalumo Berdžesas vis skeptiškiau kalbėdavo apie meno laisvę. 1993 m., prieš pat savo mirtį, Anglijoje kilus audringai diskusijai, ar leisti „Prisukamą apelsiną" rodyti per Didžiosios Britanijos televiziją (iki tol jis buvo uždraustas), autorius pasisakė už bendrą žiniasklaidos cenzūrą „iš principo"; kaip jis sakė, „iš principo, kurį aš panorau pripažinti tik praėjus daugiau kaip 50 metų."

PRISUKAMAS APELSINAS

ANTONIS BERDŽESAS. GYVENIMAS IR KŪRYBA

„Mano 1968 m. paso nuotraukoje matyti plačiaveidis, savimi pasitikintis galvijų pardavėjas su didele nosimi, tipiška, bereikšme girtuoklio burna, žvelgiantis suktu žvilgsniu.“ Taip save labai savikritiškai apibūdino 1917 m. vasario 25 d. Mančesteryje gimęs anglų rašytojas, kompozitorius ir kritikas Antonis Berdžesas (gim. Džonas Antonis Berdžesas Vilsonas). Per didžiąją gripo epidemiją 1919 m. miršta jo motina, dirbusi dainininke ir šokėja. Tėvas, užeigos pianistas, veda antrą kartą. Ryškiausias vaikystės, prabėgusios konservatyviame ir katalikiškame pramoniniame Mančesteryje, įspūdis – vargas ir monotonija. Tik gauta stipendija leidžia studijuoti anglų literatūrą ir muziką gimtojo miesto universitete, kurį jis baigė 1940 m. 1942 m. jis vedė Levą Aišervud Džouns ir atlikęs karo tarnybą Britų armijos edukaciniame korpuse dėstė anglų literatūrą, fonetiką, ispanų kalbą ir muziką. Anuomet sukurtus muzikinius kūrinius BBC radijo stotis atsisakė transliuoti. 1949 m. parašytas romanas „Tvirtovės sienos reginys“ (A Vision of Battlement) buvo išleistas tik 1965 m. 1954 m. jis kaip karininkas išvyksta į Malają (šiandien vakarinė Malaizijos dalis), vėliau į Brunėjų. Po penkerių metų jam paskelbiama klaidinga diagnozė – smegenų auglys. Norėdamas užtikrinti žmonos finan-sinę nepriklausomybę, jis per likusius vienerius metus esą karštligiškai parašęs penkis romanus. Visai nepagrįstai skaitytojai vadino jį tik vieno išgarsėjusio romano „Prisukamas apelsinas“ („A Clockwork Orange“) autoriumi. Jo muzikinę kūrybą sudaro apie 100 kūrinių, tarp jų vienas Brodvėjaus miuziklas. Jis parašė daug biografijų, recenzijų, televizijos kritikos straipsnių ir esė. Kaip puikiai mokantis kalbas autorius, jis sukūrė kalbą „nasdat“ ir Žano Žako Anodo filmo „Pradžioje buvo ugnis“ žmonių kalbą. Po pirmosios žmonos mirties jis 1968 m. veda vertėją ir docentę Lianą Makelari, su kuria susilaukė sūnaus. Vėliau persikėlė į Maltą, gyveno Romoje, Monake, Lugane. Mirė nuo vėžio 1993 m. lapkričio 25 d. eidamas septyniasdešimt šeštuosius metus Londono klinikoje.

REKOMENDUOJAMA

Pirmoji publikacija lietuvių kalba:
Vilnius, 1999

Perskaityti:

Anthony Burgess. Prisukamas apelsinas. Romanas, vertė Saulius Dagys, 1999.

Pažiūrėti:
Dokumentinį filmą „Berdžeso variacijos“. Rež. Kevinas Džeksonas. 2 dalys. BBC, 1999.

Kino filmą „Prisukamas apelsinas“. Rež. Stenlis Kubrikas; vaid. Malkolmas Makdovelas, Polas Farelas, Patrikas Megis, Maiklas Beitsas, Vorenas Klarkas. Didžioji Britanija, 1970/71.

TRUMPAS ĮVERTINIMAS

Romanas savo aktualumo neprarado ne tik dėl žavios kalbos – argumentas, kad prievarta skatina tik prievartą, iki šiol liko nepaneigtas.

Klouno akimis
Heinrichas Bėlis

„Aš esu klounas ir renku akimirkas...“, – taip žavingai dvidešimt septynerių metų Hansas Šnyras apibūdina egzistenciją, tačiau į poeziją jis nė kiek nelinkęs. Profesinė karjera jam nenusisekė ir jis ritasi žemyn. Jo juokeliai niekam nejuokingi, įmonės šventėse jam tenka vaidinti kvailelį, o už tai užmokestis vis mažėja. Be to, jį paliko Marija – pirmoji ir vienintelė moteris, kurią jis mylėjo. Šešerius metus jie gyveno nesusituokę, o dabar Mariją nuviliojo *„stogo gegnių katalikiškas profanas“*. Jie išvyko į povestuvinę kelionę ir Hansas kenčia kaip šuo. Po nepavykusio pasirodymo Hansas grįžta į gimtąją Boną ir imasi telefonu skambinti visiems, kurie, jo manymu, kalti dėl jo nelaimių. Sąrašas ilgas. *„Osnabriuke ji pirmą kartą pasakė, kad manęs bijo, nes aš atsisakiau važiuoti į Boną, nors ji norėjo ten būtinai nuvykti ir „įkvėpti katalikiško oro“*.

▪ Scena iš Voitecho Jasno filmo (1975). Helmutas Grymas vaidina Hansą Šnyrą.

Hansas nusitaikė ne tik į katalikišką visuomenės sluoksnį. Jo šeimai, iš rudosios anglies susikrovusiai milijonus, taip pat kliūva. Jis negali atleisti savo motinai, kad ji paskutinėmis karo dienomis į mirtį išsiuntė jo šešiolikmetę seserį vien tam, kad *„iš šventosios vokiečių žemės išvytų žydiškus jankius“*. Dabar jo motina yra *„Bendrijos už tautų susitaikymą“* prezidentė – melagystė, anot Hanso Šnyro, būdinga visai visuomenei: niekas nenori prisiminti rudosios praeities ir niekas nejaučia jokios kaltės.

Šiuo romanu Heinrichas Bėlis norėjo atspindėti septintojo dešimtmečio pradžios visuomenės nuotaikas Vokietijos Federacinėje Respublikoje, kurias,

žvelgiant iš šiandienos perspektyvos, galima apibūdinti kaip „nesugebėjimą sielotis". Psichologai Aleksandras ir Margaretė Mičerlichai parašė to paties pavadinimo labai išgarsėjusią knygą, kurioje aprašė didelį vokiečių nenorą pripažinti jiems tenkančią atsakomybę už 1933-1945 metais žmonijai padarytus nusikaltimus. Tai buvo ekonominio pakilimo laikai, tauta atgavo pasitikėjimą, tačiau kartu įsivyravo ir konservatyvi dvasia, kuri bet kokią visuomenės kritiką laikė įtartinu kairiuoju radikalizmu. Žodis „liberalas" buvo tapatinamas su komunistu. *„Ar jūs vis dar balsuojate už KDS?"*, – kartą Hansas Šnyras telefonu klausia vieno vyro. *„Savaime suprantama"*, – pasigirsta atsakymas. Bažnyčia, visų pirma katalikų, buvo griežta visuomenės moralės normų sergėtoja: dvasininkų įtaka anuomet buvo itin stipri ir siekė net aukščiausius politinius sluoksnius.

„Klouno akimis" itin aštriai sukritikavo šią, anot Bėlio žodžių, *„politinę vokiečių katalikybę"*. Arogantiškai valdžiai autorius priešpriešina Hansą Šnyrą – jauną įpykusį vyrą, kuris, protestuodamas prieš norą užmiršti istoriją, tampa atsiskyrėliu. Jis vaidina klouną pjesėje „Tarybos posėdis" arba „Generolas" ir prieš publiką laiko iškėlęs veidrodį, tačiau, kaip rodo jo žlunganti profesinė karjera, niekas į jį nenori žiūrėti. Romano likimas susiklostė kitaip – 1963 metais pasirodžiusi knyga „Klouno akimis" knygynuose buvo parduodama šimtais tūkstančių egzempliorių ir tapo viena sėkmingiausių autoriaus knygų.

Tuo metu Heinrichas Bėlis buvo žinomas rašytojas. Savo kūriniuose jis pasakoja apie karą, matytą eilinio kareivio akimis, apie žlugimą, sunkius atstatymo metus, apie vargą ir nepriteklių. Tai buvo labai moralizuoti apsakymai, kuriuose vietoje žiaurumo ir pasipūtimo buvo akcentuojamas gerumas, būdingas dideliai žmonių daliai. Tačiau šeštojo dešimtmečio pabaigoje Bėlio tonas tapo griežtesnis. Tai, kad įprastu reiškiniu tapo

■ Scena iš filmo su Hana Šigula ir Helmutu Grymu.

> *„Heinrichas Bėlis užsienyje Federacinei Respublikai iškovojo tokį pasitikėjimą, kurio ji neužsitarnavo. Jis laikosi pažiūrų, kurios gimtojoje šalyje nieko nevertos. (...) Jis buvo pirmasis Vakarų Vokietijos rašytojas, išdrįsęs tai pasakyti. Paprasčiausiu būdu. Neįkyriai, bet nuolatos ir įtikinamai. Dabar ir visiškai atsiduodamas. Buvo ir yra akivaizdu, kad jis tapo simboline figūra."*
>
> Giunteris Valrafas

▪ 1972 m. gruodžio 10 d. Švedijos sosto įpėdinis Karlas Gustavas Stokholme įteikia Heinrichui Bėliui Nobelio literatūrinę premiją. Marselis Reichas-Ranickis apie Bėlį pasakė: „Ar kitame amžiuje kas nors skaitys Bėlio romanus, mes nežinome. Tačiau kol egzistuos vokiečių literatūra, jo kūryba bus menama su pagarba ir dėkingumu“.

nekliudomas senųjų nacių susitelkimas valdžios organuose į opoziciją, autoriui buvo didžiausias moralinis skandalas. Savo viešomis kalbomis ir straipsniais Bėlis įsitraukė į politinę veiklą ir tapo ryškiu visuomenę kritikuojančiu ir drąsiai pareiškiančiu savo nuomonę rašytoju. Už tai jam teko sumokėti didelę kainą, – jis kone visą gyvenimą buvo viešai užsipuolamas ir šmeižiamas. Romanas „Klouno akimis“ išprovokavo katalikų bažnyčią, kuri atsilygino tulžingu puolimu. Po kurio laiko prieš Bėlį buvo nusistatę visi konservatyvūs sluoksniai. Nesutarimai apogėjų pasiekė aštuntąjį dešimtmetį, kai Bėlis pasisakė už humanišką elgesį su RAO (Raudonosios armijos organizacijos – vert. past.) teroristais, o laikraštis „BILD-Zeitung“ išvystė iki tol neregėtą šmeižto kampaniją. Rašytojas atsakė romanu „Prarasta Katarinos Blum garbė“, kuris taip pat galėtų pretenduoti į klasikinio romano titulą.

Heinrichas Bėlis dar iki Giunterio Graso tapo žymiausiu pasaulyje pokario vokiečių rašytoju, jo knygos išleistos milijoniniais tiražais. 1972 m. jam paskirta Nobelio premija. Negailestinga kritikos kruša nė kiek nejaudino nei autoriaus, nei skaitytojų, nors priekaištas, kad dėl itin piktos kritikos jo kūriniai tampa vienpusiai, yra teisingas. Bėliui gerieji yra geri, o blogieji – blogi. Ne išimtis ir „Klouno akimis“ – Hansas Šnyras visuomet teisus, tačiau autoriui tai ne problema. *„Moralė ir estetika yra neatskiriami“*. Tokia yra pagrindinė jo kūrybos nuostata, kurios jis laikėsi visą gyvenimą. Tai kartais tapdavo kiču, nors ir turėjusiu didelę reikšmę.

„Su Vokietijoje dar neregėtu laisvumu Heinrichas Bėlis vietoje džiūgaujančio pritarimo pasirinko atvirumą ir vienatvę.“

Teodoras V. Adornas

KLOUNO AKIMIS

HEINRICHAS BĖLIS. GYVENIMAS IR KŪRYBA

Heinrichas Bėlis gimė 1917 m. gruodžio 21 d. Kelne, šeimoje buvo šeštasis vaikas. Baigęs mokyklą, mokėsi knygų prekybos amato, vėliau, atlikęs privalomąją darbo prievolę, pradėjo studijuoti germanistiką ir klasikinę filologiją Kelno universitete, tačiau 1939 m. liepą buvo pašauktas į Vermachtą. Šešerius metus Bėlis tarnavo eiliniu, daugiausia Rusijoje, ir tai turėjo didelės įtakos jo vėlesnei kūrybai. 1942 m. vedė Anamariją Cech. Po karo tęsė studijas, su pertraukomis dirbo iš tėvo paveldėtose ir brolio vadovaujamose stalių dirbtuvėse, vėliau gyventojų surašymo įstaigos Kelno skyriuje. Nuo 1951 m. gyveno kaip laisvas rašytojas. Jo kūrybą sudaro trumpi apsakymai, romanai, esė, pjesės, eilėraščiai, be to, Bėlis buvo leidėjas ir vertėjas iš anglų kalbos. Tarp kitų jo į vokiečių kalbą išverstų kūrinių yra Džeromo Selindžerio ir Bernardo Malamudo knygos. Pirmoji Bėlio publikacija buvo trumpas apsakymas „Iš praeities" („Aus der Vorzeit", 1947). Visus vėliau įvairiuose leidiniuose išspausdintus apsakymus jis 1950 m. išleido atskiru rinkiniu „Keleivi, kai tu ateisi į Spa..." („Wanderer, kommst du nach Spa..."). Pokario metais Heinrichas Bėlis kūrė „karo, griuvėsių ir sugrįžimo literatūrą" ir šeštajame dešimtmetyje išgarsėjo tiksliu ir betarpišku pokario tikrovės ir to laiko socialinių problemų pavaizdavimu. Vėlesniuose kūriniuose jis neigiamai atsiliepė apie euforiją dėl „ekonominio stebuklo", apie senosios politikos ir kultūros restauravimą, „nesugebėjimą sielotis" ir kritiškai žvelgė į visuomeninę ir politinę realybę. Jo romanuose atsirasdavo vis daugiau personažų, sąmoningai atsiribojančių nuo visuomenės. Savo kritiką jis daugiausia išdėstė esė, rašiniuose, poleminiuose straipsniuose, kalbose ir interviu. Kai 1972 m. jis pasisakė už dalykišką informavimą apie tragediją su RAO teroristais, konservatyvioje spaudoje pasipylė tulžingi straipsniai, kuriuos „vainikavo" policijos atlikta jo namų krata prisidengiant teroristų bylos tyrimu. Heinrichas Bėlis atsakė apsakymu „Prarastoji Katerinos Blum garbė" („Die verlorene Ehre der Katharina Blum"). Nuo 1971 iki 1974 m. jis buvo tarptautinio PEN klubo prezidentas. Tarptautinį pripažinimą autorius dažnai panaudodavo užstodamas politiškai persekiojamus rašytojus, pavyzdžiui, Aleksandrą Solženyciną. Už romaną „Grupinis portretas su dama" („Gruppenbild mit Damme", 1972) Heinrichui Beliui paskirta Nobelio premija. Rašytojas mirė 1985 m. liepos 16 d. netoli Kelno.

REKOMENDUOJAMA

Pirmoji publikacija lietuvių kalba:
Vilnius, 1966

Perskaityti:

Heinrichas Bėlis. Namai be šeimininko. Romanas, vertė E. Vengrienė, 1962.
H. Bėlis. Biliardas pusę dešimtos. Romanas, vertė E. Vengrienė, 1965, 1993
H. Bėlis. Klouno akimis. Vertė E. Vengrienė, 1966. Henrich Böll. Grupinis portretas su dama. Romanas, vertė Dalia Kišlienė, 1995.
Heinrich Böll. Pasitraukimas iš dalinio. Vertė Jurgis Kunčinas, 1999.
Heinrich Böll. Prarasta Katarinos Blum garbė, arba Kaip gali atsirasti ir prie ko gali privesti prievarta. Apysaka, vertė Dalia Kišlienė, 1999.

Pažiūrėti:

Kino filmą „Klouno akimis". Rež. Voitechas Jasnas; vaid. Helmutas Grymas, Hana Šigula. VFR, 1975.

TRUMPAS ĮVERTINIMAS

Aštriausia, gal šiek tiek per daug moralizuota, septintojo dešimtmečio vokiečių visuomenės satyra.

Viena Ivano Denisovičiaus diena

Aleksandras Solženycinas

„Diena praėjo ramiai, beveik laimingai.“

Tai buvo viltį teikiantis ženklas. Vien dėl fakto, kad jis buvo išspausdintas. Nedidelės apimties romanas trumpu istorinės reikšmės metu tapo išsilaisvinimo, vilties, reformų ir išsiveržimo iš gniaužtų ženklas. Iš pirmo žvilgsnio knygos turinys nėra ypatingas. Skaitytojas stebi eilinę lagerio kalinio dieną – nuo kėlimosi 5 val. ryto iki užmigimo. Paskutinis knygos sakinys nuskamba labai trumpai: *„Per visą laisvės atėmimo laiką tokių dienų nuo kėlimo iki gulimo signalo buvo trys tūkstančiai šeši šimtai penkiasdešimt trys. Papildomos trys dienos – dėl keliamųjų metų.“*

Ivanas Denisovičius Šuchovas nuteistas 10 metų GULAG'o. Romano veiksmas vyksta 1951 m. ir dėmesys sutelktas į lagerio dienos režimą. Skaitytojas sužino apie sunkų fizinį darbą, prastą maistą ir alkanų kalinių galvose nuolat besisukančias mintis apie prižiūrėtojų patyčias.

Šuchovas yra paprastas žmogus, iš profesijos dailidė, jo interesų ratas gana siauras. Jis mechaniškai atlieka savo darbą, tačiau visuomet išlieka labai budrus, kai tik gresia pavojus. Jis nori išgyventi.

Antrojo pasaulinio karo metu iš vokiečių nelaisvės pabėgusį Šuchovą suima rusai. Sovietinės valdžios logika labai paprasta ir brutali: kiekvienas, atėjęs iš vokiečių pusės, yra šnipas ir tėvynės išdavikas. Šuchovas pasirašė

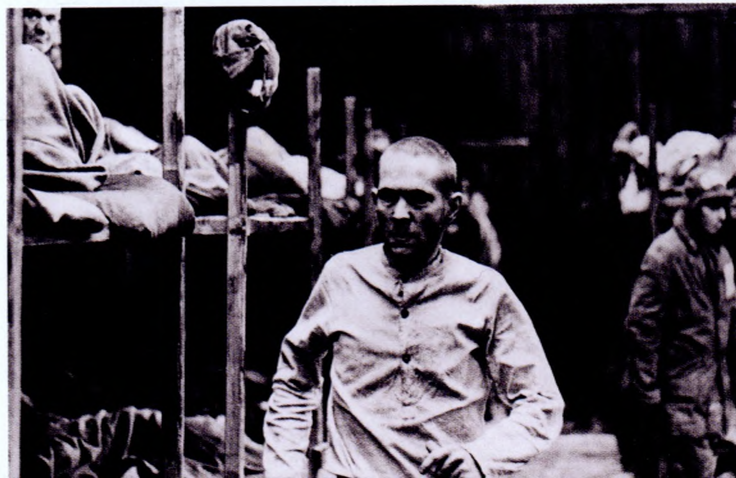
■ Lagerio sargybiniai tikrina kalinius. Valstybės savivalės aukas saugojo spygliuota viela, kulkosvaidžiai, vilkšuniai ir Sibiro šaltis. Scena iš Kaspero Vredės filmo (pagr. vaidmenį atliko Tomas Kurtenė).

jam pateiktus kaltinimus: „Jo samprotavimai buvo paprasti: jei nepasirašysi – mirsi, jei pasirašysi – pagyvensi dar keletą metelių.“

Didžiulis romano poveikis visuomenėje nebuvo susijęs su meniškumu. Knyga tapo tikra politine sensacija. Romano siužeto realizmas ir stilius, kuriuo aprašoma lagerio kasdienybė, padarė romaną įtikinamą. Tačiau tikroviškumo romanui pirmiausia suteikė autoriaus biografija. Dvidešimt septynerių metų artilerijos karininkas buvo suimtas už draugui parašytą laišką, kuriame buvo sukritikuotas J. Stalinas. Po aštuonerių metų, praleistų lageryje, ir vėlesnio „amžino“ ištrėmimo į Kazachstaną, vėliau valdžia leido jam grįžti į Riazanę ir dirbti matematikos mokytojo darbą. Iš tiesų šis leidimas susijęs su vienu istoriniu įvykiu – 1953 m. kovo mėnesį mirė Josifas Stalinas. Jo pasekėjas Nikita Chruščiovas pradėjo naikinti stalinizmą ir dvidešimtajame partijos suvažiavime jo pasakyta kalba buvo 1956 m. prasidėjusio vadinamojo „atšilimo“ laikotarpio pranašas (beje, apibūdinimas „atšilimas“ pasiskolintas iš Iljos Erenburgo romano).

Aleksandras Solženycinas buvo reabilituotas, greta mokytojo darbo jis daug rašė. 1961 m. rašytojas įteikė „Viena Ivano Denisovičiaus diena“ rankraštį vienam Maskvos literatūrinio žurnalo redaktoriui ir šis netrukus atsirado ant Nikitos Chruščiovo darbo stalo. Valstybės vadovas leido spausdinti kūrinį. Romanas pirmiausia buvo išspausdintas žurnale, vėliau išleistas atskira knyga ir bendras tiražas visoje TSRS siekė apie milijoną egzempliorių.

▪ Signalas gulti lageryje: viena Ivano Denisovičiaus diena baigėsi. Knygoje aprašyta, ką per paskutines 18 valandų Sibiro šaltyje patyrė Ivanas. Scena iš kino filmo su Tomu Kurtenė.

„Iš tiesų Solženycinas papasakojo viešą paslaptį, tačiau jis pravėrė lagerių duris ir tai sukėlė visuomenės šoką.“
Viktoras Jerofejevas

Visi žmonės suprato – prasidėjo naujas laikotarpis. GULAG'o ir represijų aprašymas, romane iškelti klausimai apie kaltę ir savivalę taikė tiesiai į stalinizmo sistemos širdį. Jei apie tokią knygą galima viešai diskutuoti, vadinasi, yra vilties. Yra vilties, kad bus baigta su 1917 m. prasidėjusia ir dešimtmečius trunkančia diktatūra, ketvirtojo dešimtmečio teroru, kad bus galima kritikuoti, galbūt ne už kalnų demokratija. Tačiau viskas pasisuko kitaip.

Romanas „Viena Ivano Denisovičiaus diena“ buvo nominuotas Lenino premijai, tačiau šio aukščiausio valstybinio apdovanojimo negavo. Išsigandusi naujų liberalių jėgų, sistema sugebėjo jas užgniaužti ir grįžo prie persekiojimų ir priespaudos. N. Chruščiovas buvo atleistas iš pareigų, senieji stalinizmo laikų veikėjai šventė pergalę. Nuo to laiko aukščiausiai valdžiai Solženycinas buvo tarsi krislas akyje. Nors jam nebeleido spausdinti kūrinių, jo autoriteto sumenkinti nepavyko. Užsienyje pastebėjo A. Solženycino romaną ir jo sukeltas pasekmes, o pats autorius visas savo jėgas skyrė kovai už laisvę. Už geležinės uždangos romanai „Vėžio korpusas“ ir „Pirmasis ratas“ buvo spausdinami pogrindyje, o Vakaruose tapo bestseleriais. 1970 m. A. Solženycinas gavo Nobelio literatūros premiją. Už svarbiausią jo kūrinį „GULAG'o archipelagas“ beveik neliečiamu tapusį autorių valdžia ištrėmė iš šalies. Jis pasitraukė į Ameriką, o po dviejų dešimtmečių, griuvus sovietinei santvarkai ir TSRS, grįžo į tėvynę. Tačiau naujoje, chaoso apimtoje Rusijoje buvo sutiktas gana santūriai.

■ Po ekspatriacijos iš TSRS Solženycinas trumpai apsistojo savo draugo ir kolegos Heinricho Bėlio namuose prie Langenbroicho. Nuotraukoje užfiksuotas jų pasivaikščiojimas Bėlio sode 1974 m. vasarį.

VIENA IVANO DENISOVIČIAUS DIENA

ALEKSANDRAS SOLŽENYCINAS. GYVENIMAS IR KŪRYBA

Aleksandras Isajevičius Solženycinas gimė 1918 m. gruodžio 11 d. Kislovodske, Šiaurės Kaukaze. Rostove prie Dono studijavo fiziką ir matematiką. Baigęs universitetą, 1941 m. vasarą vienoje iš mokyklų pradėjo dirbti fizikos mokytoju, tačiau rudenį buvo pašauktas į Raudonąją armiją. 1945 m. artilerijos karininkas A. Solženycinas suimamas ir nuteisiamas aštuoneriems metams lagerio, o po bausmės atlikimo 1953 m. perkeliamas į Kazachstaną. Vienoje mokykloje mokė fizikos ir astronomijos, po darbo rašydavo. 1956 m. paleistas iš tremties persikėlė į Riazanę, kur penkerius metus dirbo fizikos mokytoju. Su N. Chruščiovo leidimu žurnale „Novyj mir" išspausdintas apsakymas apie prievartinio darbo lagerius sovietinėje spaudoje 1962 m. sukėlė pasaulinę sensaciją. Solženycinas metė mokytojo darbą ir visiškai atsidėjo rašymui. Pasikeitus aukščiausiai politinei valdžiai, atsirado ir daugiau jo kūrybos kritikų, o nuo 1966 metų TSRS jis nebegalėjo spausdinti savo kūrinių. Du daug autobiografinių detalių turintys romanai „Vėžio korpusas" ir „Pirmasis ratas", 1968 metais išspausdinti Italijoje ir Vokietijoje, atnešė jam pasaulinį pripažinimą. 1969 m. A. Solženyciną pašalino iš rašytojų sąjungos. Po metų jam paskirta Nobelio literatūrinė premija, tačiau valdžia neleido dalyvauti jos įteikime. Už romaną „GULAG'o archipelagas" – literatūrinį ir dokumentinį sovietų lagerių aprašymą – 1974 m. sovietų valdžia iš autoriaus atima pilietybę ir jį išsiunčia iš šalies. Nuo 1976 m. A. Solženycinas gyveno JAV ir toliau rašė istorinių romanų ciklą apie revoliuciją „Raudonasis ratas". Pirmasis tomas – „Keturioliktųjų metų rugpjūtis" dar 1971 m. buvo išleistas Paryžiuje. Po šio romano perdirbimo iki 1991 m. pasirodė dar du tomai „Šešioliktųjų metų spalis" ir „Septynioliktųjų metų kovas". Vėliau 20 tomų ciklo rašymą nutraukė. Dešimtojo dešimtmečio pradžioje sovietai A. Solženyciną reabilitavo ir po 20 metų emigracijos 1994 m. jis grįžo į tėvynę. Paskutinė jo išleista knyga „Griūtis Rusijoje", 1998.

REKOMENDUOJAMA

Pirmoji publikacija lietuvių kalba:
Vilnius, 1963

Perskaityti:

A. Solženycinas. Viena Ivano Denisovičiaus diena. Apysaka, vertė Antanas Pakalnis, 1963.

TRUMPAS ĮVERTINIMAS

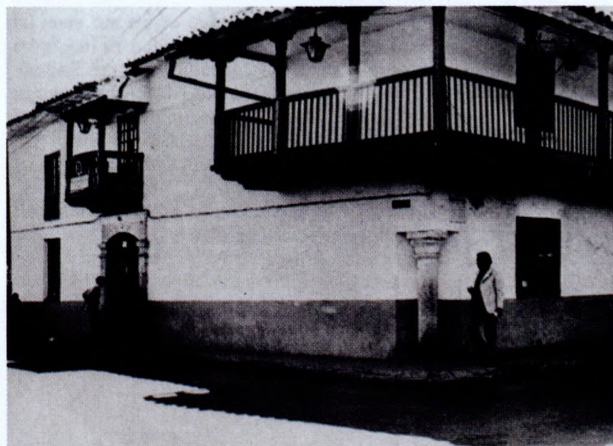
Mažas, bet didelės politinės reikšmės romanas – literatūrinė sovietų diktatūros pabaigos pradžia.

Šimtas metų vienatvės
Gabrielis Garsija Markesas

Daugiausia sunkumų sukelia vardai. Beveik visi vyriškos giminės personažai yra Chosė Arkadijai arba Aurelianai Buendijos; pastarųjų yra ne mažiau kaip 17. Vėliau skaitytojai net nebesistengia jų atskirti, nes kai kurie yra dvyniai, kuriuos painioja net romano personažai. Pavyzdžiui, viena moteris, *„mieganti su dviem vyrais manė, kad Dievas jai nepagailėjo laimės turėti vyrą, kuris ją myli už du."* Markesui nereikėjo ilgai mąstyti, kad kiltų tokia idėja. Jis pats yra vyriausias iš 16 brolių ir seserų, o į klausimą, kas jį paskatino rašyti romaną su keistais veikėjais ir nepaprastais įvykiais, jis atsakė labai aiškiai: *„Aš tik norėjau pateikti poetišką mano vaikystės pasaulio liudijimą; vaikystės, praleistos dideliame liūdname name su seserimi, kuri valgė žemę, su močiute, kuri nuspėdavo ateitį ir daugybe giminaičių su vienodais vardais, kuriems nebuvo didelio skirtumo tarp laimės ir beprotystės".* Savo literatūrinėje kūryboje jis panaudojo ir mažą, apsnūdusį Kolumbijos kaimelį Arakataką, kuriame gimė, praleido savo vaikystę. Romane aprašytas bananų plantacijų darbininkų sukilimas iš tiesų įvyko 1928 m., praėjus metams nuo Markeso gimimo. Per sukilimą vyko masinės žudynės, žuvo tūkstančiai žmonių. Knygoje Arakatakos kaimo pavadinimas pakeistas į Makondo.

■ Mažas Kolumbijos kaimelis Arakataka.

■ Mokykla, kurią lankė Gabrielis Garsija Markesas.

1830 m. įkurtas ir Buendijos šeimos valdomas atogrąžų miško apsuptas kaimas tampa centru itin audringų įvykių, apie kuriuos pasakojama romane „Šimtas metų vienatvės". Jau pavadinime nurodyta, kiek laiko trunka šeimos istorija: šimtą metų tęsiasi visos giminės prakeiksmas. Romano pabaigoje giminės nebelieka, o su ja ir kaimo, kurį sugriauna audra. Viskas įvyksta būtent taip, kaip išpranašavo ir sanskrito kalba aprašė čigonas bei alchemikas Melchiadis. Pranašystė išsipildo, kai paskutinysis Aurelianas iššifruoja pergamentą ir ant jo sugriūva namas.

„G. G. Markeso romanas „Šimtas metų vienatvės" yra knyga, kurios Europoje seniai niekas nerašė ir tikriausiai neparašys: literatūra čia tarsi kūrybos ataskaita, magiškas užkerėjimas ir maištas. Šis romanas – neeilinis įvykis literatūriniame pasaulyje."

„Die Zukunft", Viena

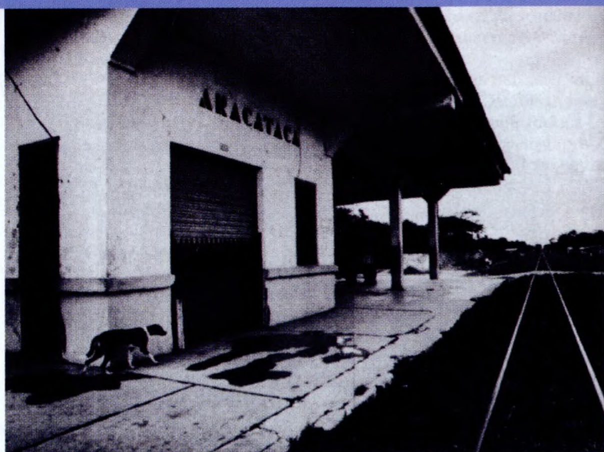
Buendijų šeima yra tarsi literatūrinė Adamsų šeimynėlė, „nuo gyvenimo pamišusių" žmonių gauja, kaip kartą pasakė proprosenelė Ursula. Jie kimba vienas kitam į akis arba miega kartu. Kraujomaiša, prievarta ir iracionalus elgesys jiems įaugęs į kraują. Jų temperamentas atitinka Makondo kaime vyraujantį klimatą. Tai tokia vieta, kur magija ir burtai yra savaime suprantamas dalykas. Išgėręs karšto šokolado puodelį kunigas gali pakilti į orą, o Buendijų šeimos dukra Remedija ant paklodės išskrenda dangun ir nuo to laiko jos daugiau niekas nemato. Į pasimatymą einantį įsimylėjusį Maurisijų lydi spiečius drugelių, tačiau Makondo kaime tai nieko nestebina. Tačiau į kaimą atvažiavęs lokomotyvas, pranašaujantis artėjančią civilizaciją, labai išgąsdina visus kaimo gyventojus.

„Atsikvošėję nuo kurtinančio švilpimo ir pūškavimo, visi gyventojai išbėgo į gatves ir ant lokomotyvo pamatė jiems mojuojantį Aurelianą Tristą. Jie kaip užkerėti žiūrėjo į gėlėmis apkaišytą traukinį, pirmą kartą atvažiavusį į jų kaimą. Su aštuonių mėnesių pavėlavimu".

Šalyje tarp liberalų ir konservatyvių sluoksnių įsiplieskęs ir dešimtmečius trukęs karas atneša visiškai naujus ir siaubą keliančius

▪ Kaimelis Kolumbijos atogrąžų miške ketvirtąjį dešimtmetį.

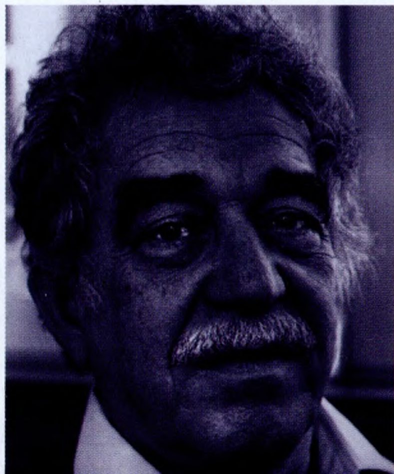

■ Arakatakos geležinkelio stotis.

įvykius. Kaimą valdanti šeima visuomet yra įvykių sūkuryje. Pulkininkas Buendija iš viso patyrė 14 pasikėsinimų, 75 pasalas ir sugebėjo pasprukti nuo samdomų žudikų gaujos. Jam net nepavyko bandymas nusižudyti po kapituliacijos. Buendijų šeima tarsi piktžolės, kurių neįmanoma išnaikinti. Kartu už šių neįtikėtinų įvykių ir nuotykių galima atsekti realią kontinento istoriją. Tai irgi aprašyta romane „Šimtas metų vienatvės“.

Kad Gabrielis Garsija Markesas tapo rašytoju, literatūros pasaulis turi būti dėkingas vokiečių rašytojui. Septyniolikmetis vaikinas perskaitė Franco Kafkos apsakymą „Pasikeitimas“ ir jau kitą dieną sėdęs už stalo pradėjo rašyti savo pirmąjį apsakymą. Jaunasis Markesas pažodžiui suprato F. Kafkos keistą, labai simbolišką parabolę, kai Gregoras Zamsa rytą atsibunda pavirtęs vabalu, ir suderinęs su savo šeimos polinkiu tikėti stebuklais, sukūrė savitą stilių, kuris visame pasaulyje išgarsėjo kaip „magiškasis realizmas“, o romanas „Šimtas metų vienatvės“ aštuntojo dešimtmečio pradžioje suteikė Lotynų Amerikos literatūrai didžiulį impulsą. Romanas tapo, meksikiečių rašytojo Karlo Fuentės žodžiais tariant, „Lotynų Amerikos biblija“, o Gabrielis Garsija Markesas – labiausiai skaitomu jo kontinento rašytoju. Šiuo metu išleista daugiau kaip 10 mln. romano egzempliorių. Pasaulinė šlovė suteikė autoriui didelę politinę įtaką ir padarė nacionaliniu didvyriu, kurį pažįsta kiekvienas vaikas, į gimtąjį autoriaus kaimą Arakataką suplūsta daugybė literatūros mėgėjų. Kai rašytojas 1982 m. gavo Nobelio literatūros premiją, jo vardu buvo pavadinti viešbučiai, bilijardo salės ir net obuolių rūšys. Geriausia Kolumbijos polo komanda nuo tada vadinasi „Makondo“.

■ Gabrielis Garsija Markesas 1995 metais.

ŠIMTAS METŲ VIENATVĖS

GABRIELIS GARSIJA MARKESAS. GYVENIMAS IR KŪRYBA

Gabrielis Garsija Markesas gimė 1928 kovo 6 d. Kolumbijoje, Arakatakos kaime, ir buvo vyriausias tarp 16 brolių ir seserų. Vaikystę praleido savo senelių namuose, o vidurinę mokyklą lankė uostamiestyje Barankiloje. Būdamas devyniolikos metų, Bogotoje pradėjo studijuoti teisę, studijas tęsė Kartachenoje, tačiau vėliau jas nutraukė ir pradėjo rašyti straipsnius Barankilos ir Kartachenos laikraščiams. Politiniais straipsniais žurnale „El Heraldo" atkreipė į save visuomenės dėmesį. 1955 m. išleista jo pirmoji knyga „Nukritę lapai" („La hojarasca"). Kaip ir romane „Šimtas metų vienatvės", čia veiksmas vyksta fiktyviame Makondo kaime, iš tiesų atitinkančiame jo gimtąją Arakataką. Nuo 1955 m. Markesas dirbo liberalaus žurnalo „El Espectador" korespondentu Europoje, keliavo į Ženevą, Romą, Paryžių, VDR ir TSRS. 1958 m. vedė ir persikėlė į Venesuelos sostinę Karakasą. Po metų išvyko į Kubą ir rašė pranešimus apie revoliuciją. Vėliau Bogotoje įkūrė Kubos naujienų agentūros „Prensa Latina" skyrių ir keletą mėnesių kaip jos korespondentas dirbo Niujorke. Nuo 1961 iki 1967 metų gyveno Meksike ir kartu su rašytoju Karlu Fuente rašė scenarijus. Parašęs romaną „Šimtas metų vienatvės", persikėlė į Barseloną ir gyveno ten iki 1975 m. Tuo metu išleido savo pirmųjų ir naujausių apsakymų rinkinį, tarp kurių ir „Neįtikėtina ir liūdna istorija apie naivią Erendirą ir jos beširdę močiutę" („La incrible y triste historia de la candida Eréndira y de su abuela desalmadoy", 1972) ir „Mėlynojo šuns akys" („Ojos de perro azul", 1972). Parašęs antrąjį didelį romaną „Patriarcho ruduo" („El otono del patriarca"), Gabrielis Garsija Markesas grįžo į Meksiką. Devintojo dešimtmečio pradžioje lankymąsi Kolumbijoje turėjo pirma laiko nutraukti – kaip demokratinio socializmo šalininkas jis galėjo būti suimtas. Po šio įvykio jis dvejus metus gyveno tremtyje Meksike. Čia parašė romaną „Paskelbtos mirties kronika" („Crónica de una muerte anunciada"). 1982 metais vėl sugrįžo į Kolumbiją ir gavo Nobelio literatūros premiją. Aktyvi rašytojo veikla siekiant politinės ir kultūrinės Lotynų Amerikos nepriklausomybės susilaukė plataus tarptautinio atgarsio. 1991 m. jis daug prisidėjo kuriant naująją Kolumbijos konstituciją. Nuo 1992 m. jis dirbo vyriausiuoju televizijos žinių programos redaktoriumi, o 1994 m. Kolumbijoje atidarė žurnalistų mokyklą. 1998 m. tapo Kolumbijos žurnalo „Cambio" ir bedrasavininku, ir redaktoriumi.

REKOMENDUOJAMA

Pirmoji publikacija lietuvių kalba:
Vilnius, 1972

Perskaityti:

Gabrielis Garsija Markesas. Šimtas metų vienatvės. Romanas, vertė E. Treinienė, 1972, 1991.

Gabrielis Garsija Markesas. Patriarcho ruduo. Romanas, vertė Valdas Petrauskas, 1980.

Gabrielis Garsija Markesas. Graudus negirdėtas pasakojimas apie tyrąją Erendirą ir jos nevidonę močiutę; Patriarcho ruduo. Vertė V. Petrauskas, 1994.

Gabrielis Garsija Markesas. Apie meilę ir kitus demonus. Romanas, vertė Valdas Petrauskas, 1997.

TRUMPAS ĮVERTINIMAS

Baisus, neįtikėtinai fantastiškas romanas su neužmirštamais personažais.

Melagis Jakobas

Jurekas Bekeris

■ Scena iš puikaus DEFA kino studijos filmo „Melagis Jakobas" (rež. Frankas Bajeris, 1974). Pagrindinius vaidmenis atliko Vlastimilas Brodskis (Jakobas Heimas) ir Manuela Simon (Lina). Berlyno kino festivalyje apdovanotas Sidabriniu Lokiu, taip pat Oskaru kaip geriausias užsienio filmas.

„Mes tiksliai žinome, kas atsitiks. Žmonės eis pas radiją turintį Jakobą Heimą ir norės sužinoti naujienas, tačiau jų akys bus tokios, kokių Jakobas dar niekada anksčiau nebuvo matęs. Ir ką gi jis jiems pasakys?"

Galiausiai melas išaiškės. Jakobą Heimą ir kitus likimo draugus išveš į dujų kameras naikinimo stovyklose. Raudonoji armija, o kartu ir išvadavimas, pavėlavo. Apie tai Jakobas pasakojo ištisus mėnesius: apie rusų puolimą, vokiečių atsitraukimą, kita linkme pakrypusią karo eigą ir greitą žydų kančių pabaigą. Šios žinios kėlė pasitikėjimą ir drąsą, nes jas išgirsdavo per radiją – Jakobo žinių šaltinį, griežtai draudžiamą ir labai brangų aparatą. Tik, deja, jo niekada nebuvo. Visa, ką pasakodavo Jakobas, buvo išgalvota. Melagis Jakobas.

„Nagrinėjant tokią niūrią temą, niūrumas menkai padės – daug geriau naudoti šviesius, ryškius kontrastus ir sąmojį. Nors tai padaryti labai sunku, beveik drąsu, tačiau Jurekui Bekeriui tai pavyko."

Marselis Reichas-Ranickis

Trisdešimt dvejų metų sulaukęs Jurekas Bekeris savo pirmajam romanui pasirinko sunkią ir skaudžią temą: knygos „Melagis Jakobas" veiksmas

vyksta penktąjį dešimtmetį Lodzės gete. 1939 m. rugsėjo mėnesį vokiečiams užpuolus ir okupavus Lenkiją, visi Lodzės miesto žydai turėjo palikti savo butus ir buvo suvaryti į keturių kvadratinių kilometrų dydžio rajoną, kuriame kartais gyvendavo beveik 160 000 žmonių. Vokiečių kareiviai getą ir jo gyventojus visiškai atskyrė nuo išorinio pasaulio. Iš jų atėmė laikrodžius, laikraščius, knygas, radijo aparatus, jiems buvo uždrausta turėti turtą. Žydai turėjo dirbti Vokietijos Reichui kaip vergai, todėl daugelis jų mirė iš bado ar nuo ligų. Vėliau prasidėjo jų transportavimas į mirties stovyklas. 1945 m. sausio 19 d. rusų armija išvadavo getą ir surado tik 870 gyvų žmonių.

Jurekas Bekeris taip pat išsigelbėjo. Jis gimė 1937 m. Lodzėje. Berniukas sugebėjo likti gyvas gete, Ravenbriuko ir Zachsenhauzeno koncentracijos stovyklose. Tėvas ir sūnus surado vienas kitą tik 1945 m., kiti šeimos nariai buvo išžudyti, išskyrus tetą, sugebėjusią pabėgti į JAV. Maksas ir Jurekas Bekeriai persikėlė į Rytų Berlyną ir tapo VDR piliečiais.

Jurekas Bekeris savo romaną apibūdina kaip „autobiografijos dvelksmą“. Jis buvo per mažas, kad aiškiai prisimintų getą, tačiau vis dar skausmingai jautė grėsmės ir mirties persmelktą atmosferą. Surinkti reikiamus faktus nebuvo sunku: Bekeris išvyko į Lenkiją, tyrinėjo archyvus ir kalbėjosi su kitais likusiais gyvais. Jis išgirdo apie gete veikusią pasipriešinimo grupę, turėjusią du radijo imtuvus ir žmonėms platinusią informaciją, kol jų neišdavė ir nenužudė.

„Viltis neturi užgesti, nes kitaip jie neišgyvens. Jis tikrai žino, kad rusai ateina, tai jis girdėjo savo ausimis...“

Su savo radiju Jakobas Heimas patenka į labai keblią padėtį: komendantūroje jis išgirdo žinių pranešimo nuotrupą, kad rusai neva tik už 400 kilometrų. Pasinaudodamas viltimi būti išgelbėtiems, jis bando atkalbėti savo draugą Mišą nuo kvailystės – savižudybės. *„Aš turiu radiją“*, – sako Jakobas. Gandas greitai pasklinda ir nuo tada visi nė dienos jo nepalieka ramybėje: kokios naujienos? ar rusai dar toli? kada jie bus čia? Išsigandęs Jakobas išgalvoja naujas žinias,

■ „Jurekas Bekeris sugebėjo parašyti žavų, rimtą ir įtikinamą pasakojimą, kuriame susipynė pasaka, tiesa, žiaurumas, suktybės, brutalumas ir retkarčiais sušmėžuojantis švelnumas. Puikus literatūros galimybių pavyzdys. “

Fricas J. Radacas

■ Jurekas Bekeris Ciūriche, 1993 m.

„Žvelgiant formaliai, Jakobo Heimo pastangos buvo bergždžios. Jis sutelkė paskutines geto jėgas, tačiau jų neužteko, kad išvengtų mirties. Likęs laikas buvo vilties ir išgelbėto orumo laikas. Tai daug. Tai gali duoti menas. “
Stefanas Špeicheris, „Berliner Zeitung“

meluoja, nes negali nuvilti žmonių. Vieną kartą apimtas visiško nusivylimo jis prisipažįsta draugui, kad jokio radijo neturi. Kitą dieną jo draugas nusižudo. Tuomet Jakobas suvokia, kad turi toliau pasakoti pramanytas žinias, meluoti, *„iš gramo žinių padaryti toną vilties“*.

Nepaisant liūdno turinio, „Melagis Jakobas“ nėra slegianti knyga. Ji yra įdomi, netgi sąmojinga, tačiau knygoje nepamiršti žiaurumai, vargas ir badas. Skaitant romaną, nesunku pastebėti, kad Bekeris jaučia švelnumą savo veikėjams, kurie mirties akivaizdoje stengiasi išlikti orūs. Jakobas yra jaudinančiai komiškas gerasis samarietis. Jis pats labai kenčia nuo savo melo ir labai džiaugiasi, kai gete keletui dienų dingsta elektra ir visi palieka jį ramybėje.

„Melagis Jakobas“ susilaukė pasaulinės šlovės, knyga išversta daugiau nei į 20 kalbų. Ketvirtį amžiaus prieš pasirodant knygai geto kalinys Oskaras Zingeris savo dienoraštyje užrašė: „Čia tikras siaubas, kurio neįmanoma apsakyti. Aš nežinau, ar tarp čia esančių žmonių yra rašytojas, galintis tai aprašyti, o jei yra, tai ar jis bus tarp gyvųjų“. Toks žmogus buvo. Vėliau jis negalėjo nieko prisiminti, tačiau jis viską matė.

▪ Scena iš amerikiečių kino filmo, kurį režisavo vengrų režisierius Peteris Kasovicas. Filmas kino teatruose pradėtas rodyti 1999 metais. Prieš savo mirtį Jurekas Bekeris dar suspėjo scenarijų autorizuoti. Pagrindinius vaidmenis atliko Robinas Viljamsas ir Hana Tailor-Gordon. Filmuojama buvo Budapešte, Lodzėje ir Piotrokuve.

MELAGIS JAKOBAS

JUREKAS BEKERIS. GYVENIMAS IR KŪRYBA

Jureko Bekerio gimimo diena 1937 rugsėjo 30 d. iš tiesų yra fiktyvi. Lodzės gete tėvas, saugodamas sūnų nuo deportacijos, jį „pasendino", o vėliau tikrosios datos nesugebėjo atsiminti. Jis gimė Lodzėje ir savo vaikystę nuo 1939 metų praleido miesto gete ir Ravenbriuko bei Zachsenhauzeno koncentracijos stovyklose. Jo motina buvo nužudyta. Į kitą koncentracijos stovyklą perkeltas tėvas sugebėjo išgyventi ir amerikiečių paieškos organizacijos padedamas surado sūnų. Jie liko gyventi Berlyne, čia Jurekas Bekeris išmoko vokiečių kalbos. Baigęs mokyklą, Humboldto universitete studijavo filosofiją. 1960 m. dėl politinių priežasčių turėjo pirma laiko nutraukti studijas. Vėliau jis trumpai studijavo VDR kino centre Babelsberge ir rašė kabaretams dainų tekstus. Nuo 1969 m. dirbo etatiniu scenarijų autoriumi DEFA kino studijoje. Tais pačiais metais išleistas jo pirmasis romanas „Melagis Jakobas" („Jakob der Lügner"), apdovanotas Heinricho Mano (VDR) ir Šarlio Veilono (Šveicarija) premijomis. Pagal romaną 1974 m. sukurtas filmas, kurio scenarijų rašė ir Jurekas Bekeris. 1973 m. pasirodė antrasis jo romanas „Įstaigų klaidinimas" („Irreführung der Behörden"). Jurekas Bekeris išrinktas į VDR rašytojų sąjungos prezidiumą. 1976 m. rudenį jis protestavo prieš Reinerio Kuncės pašalinimą iš rašytojų sąjungos ir pasirašė po protestu prieš rašytojo ir dainų autoriaus Volfo Byrmano ekspatriaciją. Už atsisakymą atsiimti parašą J. Bekeris buvo pašalintas iš partijos, kurios nariu buvo nuo 1954 metų. Tais pačiais metais pasirodė jo trečiasis romanas „Boksininkas" („Der Boxer"). 1977 m. jis savo valia išstojo iš rašytojų sąjungos ir su VDR valdžios leidimu daugiausia gyveno Vakarų Berlyne. Po ilgesnio „rašytojo rezistento" laiko jis vieną semestrą profesoriavo Eseno aukštojoje mokykloje. Ketvirtąjį romaną „Bemiegės dienos" („Schlaflose Tage"), kurio VDR valdžia neleido spausdinti, išleido „Suhrkamp Verlag" leidykla. Po dvejų metų pasirodė apsakymų rinkinys „Po pirmosios ateities" („Nach der Ersten Zukuft"). Devintąjį dešimtmetį Jurekas Bekeris parašė romanus „Viso pasaulio draugas" („Aller Welt Freund", 1982) ir „Bronšteino vaikai" („Bronsteins Kinder", 1986). Pastarasis susilaukė didelio susidomėjimo. Jis rašė scenarijų populiariam teleserialui „Numylėtinis Kroicbergas", už kurį kartu su pagrindiniu autoriumi Manfredu Krugu ir režisieriumi Haincu Širku gavo auksinę Adolfo Grimės premiją. 1992 m. pasirodė paskutinis jo romanas „Beširdė Amanda" („Amanda herzlos"). Jurekas Bekeris mirė 1997 m. kovo 14 d.

REKOMEMDUOJAMA

Pirmoji publikacija lietuvių kalba:

Romanas neišverstas.

Perskaityti:

J. Bekerio kūrinių išversta nėra.

Pažiūrėti:

Kino filmą „Melagis Jakobas". Rež. Frankas Bajeris; vaid. Vlastimilas Brodskis, Ervinas Gešonekas, Henris Hiubchenas, Manuela Simon, Blanša Komerel, Arminas Miuleris-Štalis. VDR, 1975.

TRUMPAS ĮVERTINIMAS

Liūdesio, humoro ir žmoniškumo kupina knyga – priminimas, kokia gyvybiškai svarbi yra fantazija.

Metinės

Uvė Jonsonas

„Metinės“ priklauso klasikinių romanų elitui, prilygsta Balzako ar Zola romanams. Autorius, pasitelkdamas daugelį veikėjų, vienos šeimos aplinkoje tomas po tomo šį šimtmetį ištraukia į dienos šviesą ir atiduoda teismui. “

Volfgangas Kėpenas

Jis sutikęs ją 1967 m. balandžio mėnesį. Ji ėjusi pietine Keturiasdešimt antrosios gatvės puse link Šeštosios aveniu, ir jis pažinęs ją *„iš galvos laikysenos, iš laisvo, tačiau atsargaus dešinės rankos mosavimo“*. Tai buvo vieną saulėtą dieną Niujorke. Rašytojas sutinka dar neparašyto romano pagrindinę heroję. Vieną kartą ji jau šmėkštelėjo jo pirmojoje knygoje, bet tai buvo prieš 10 metų. Dabar jis net pats nustebo nuo minties, kad vis dėlto vertėtų apie ją papasakoti kiek daugiau.

„Ji gyvena trijų kambarių bute prie Riversaido gatvės, buto langai yra kiek žemiau medžių viršūnių, todėl vidun patenkanti šviesa yra žalsvo atspalvio. Pietų pusėje pro langus ji gali matyti tankią medžių lapiją ir tilto žibintus, už jų greitkelio šviesas. Prieblanda tik paryškina jas.“

Savo svarbiausią romaną Uvė Jonsonas rašė 15 metų, jeigu tiksliai – nuo 1968 m. sausio 29 d. iki 1983 m. balandžio 17 d., kaip nurodyta paskutiniame, ketvirtajame tome. Ši 2000 puslapių tetralogija yra didžiausios apimties kūrinys, parašytas vokiečių rašytojo po Antrojo pasaulinio karo. Praėjo tik metai, kai Jonsonas užbaigė knygą ir, būdamas 49 metų amžiaus, mirė nuo širdies ligos.

Romane pasakojama istorija turi gilias šaknis. Ji prasideda dar nuo pirmojo romano „Spėlionės apie Jakobą“, kuris išleistas 1959 metais išgarsino 25 metų autorių tiesiog per vieną dieną. Jame pasakojama apie tuometinę VDR nuo Vokietijos padalinimo. Jonsonas užaugo VDR ir jau mokykloje pradėjo maištauti prieš šalies politinę sistemą. Po studijų valdžia pripažino jį „netinkamu“ užimti atsakingą vietą. Jonsonas pasitraukė į

■ 1949 m. gruodžio 12 d. nuotrauka: tą dieną įkurta Vokietijos Demokratinė Respublika ir prisaikdinta pirmoji vyriausybė. Ketvirtas iš kairės Valteris Ulbrichtas, šalia jo – Otas Grotevolis.

Vakarus. Pasirodžius romanui „Spėlionės apie Jakobą“, jis buvo vadinamas „abiejų Vokietijų rašytoju“. Nors jis visą laiką neigė esąs politiniu rašytoju, Vokietijos tema vyravo visuose jo kūriniuose. Vėliau, autoriui ilgesnį laiką viešint Amerikoje, įvyksta lemtingas susitikimas, – Niujorke jis sutinka savo romano heroję, apie kurią užsimenama knygos paantraštėje: *„Metinės – iš Džesinos Krespal gyvenimo“*.

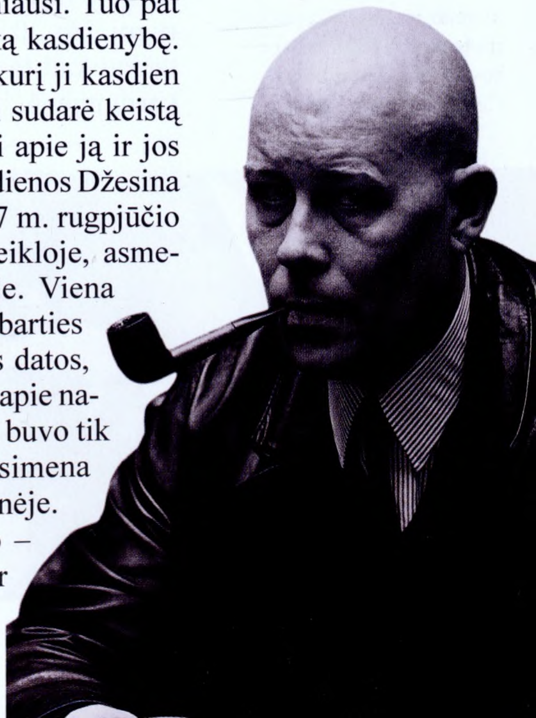
Džesina yra ketvirtą dešimtį įpusėjusi moteris. Ji dirba viename Niujorko banke sekretore ir turi dešimtmetę dukterį.

Kaip ir knygos autorius, ji paliko tėvynę. Savo dukteriai Merei ji pasakoja apie savo šeimą, kraštovaizdį ir tėvynės ilgesį, kuris nepalieka žmogaus išvykus į svetimą šalį, nors prisiminimai ir nėra patys maloniausi. Tuo pat metu ji kritiškai stebi naująją amerikietišką kasdienybę. Jai labai padeda „The New York Times“, kurį ji kasdien stropiai skaito. Su rašytoju Uve Jansonu ji sudarė keistą sandėrį, – jos prižiūrimas, jis gali pasakoti apie ją ir jos gyvenimą. Lygiai vienerius metus, diena iš dienos Džesina ir Uvė kartu pasakoja, kas įvyksta nuo 1967 m. rugpjūčio 21 d. kasdienėje aplinkoje, profesinėje veikloje, asmeniniame gyvenime ir didžiojoje politikoje. Viena vertus, „Metinės“ turi laiko aspektą – tai dabarties kronika. Kita vertus, yra svarbios istorinės datos, apie kurias Džesina pasakoja dukrai Merei: apie nacių erą, karą ir pokarį. Nors tuo metu ji pati buvo tik maža mergaitė, tačiau ji labai gerai prisimena žmones, gamtą ir vietoves buvusioje tėvynėje. Kaip ir autorius, ji kilusi iš Meklenburgo – priešakinės Pomeranijos, kuri dabar

■ Tipiškas Meklenburgo žemės kelias prie Bad Doberano. Pro ją praūžė Antras pasaulinis karas, buvo padalinta ir suvienyta Vokietija. Ji dar ir šiandien atrodo kaip šioje, 1930 m. darytoje nuotraukoje.

■ „Metinių“ veiksmas prasideda 1968 m. sausio 29 d. Po kelių mėnesių Memfyje kilo juodaodžių darbininkų streikas.

■ Uvė Jonsonas. Fotografavimo data nežinoma.

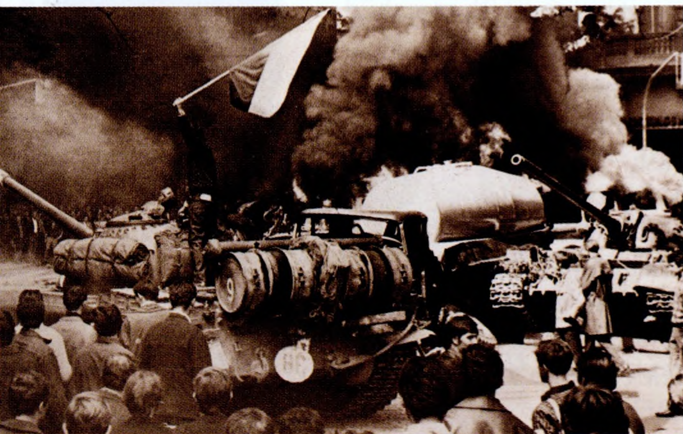

> *„Ginčuose apie fundamentalius pusės šimtmečio dalykus Uvės Jonsono tetralogijai tenka ypatingas vaidmuo, – ji įkūnija ištisos epochos viltis ir sudužusias iliuzijas, tačiau autorius nepuola į nusivylimą ir neatima iš žmonių tikėjimo“.*
>
> Pėteris Demecas

pradingo už „geležinės uždangos“ ir tapo tolimu, nepasiekiamu vaikystės kraštu: *„Mes pasitikime vienas kitu, nes abiems trūksta to krašto, kuriame vaikai užauga ir išmoksta gyventi...“*

„Metinės“ yra knyga apie bandymą prisiminimais ir pasakojimais susigrąžinti prarastą tėvynę. Iš pradžių skaitytojai ir kritikai to nesuprato: pasirodžius pirmajam tomui, Jonsonui buvo prikaišiojamas politinis revanšizmas, kai kurie kritikai knygą prilygino nacionalsocializmo ideologiją propaguojantiems leidiniams. Tik vėliau, išleidus kitus tomus, šie balsai nutilo ir pamažu išryškėjo didinga literatūrinė ir humanistinė „Metinių“ koncepcija. Tai yra kartais sunkiai skaitoma epochos kronika ir analizė ir tuo pačiu pasakojimo įtaigumo, panaudojant modernaus romano elementus, įrodymas. Dokumentika kaitaliojasi su tarmiškais dialogais, autorius ir herojė komentuoja vienas kitą, atsiranda realūs ir išgalvoti asmenys, o laikraštyje „The New York Times“ spausdinamos žinios užima vieną svarbiausių vietų. Galop Džesina grįžta į Europą, – bankas ją išsiunčia į Prahą. Taigi ji vis dėlto grįžta? Tačiau politinė realybė sužlugdė šiuos planus. „Metinės“ baigiasi 1968 m. rugpjūčio 20 d. Taip buvo suplanavę rašytojas ir herojė, tačiau kad tą dieną į Prahą įžengs Varšuvos pakto šalių kariuomenė, jie net nenutuokė.

- „Metinės“ baigiasi 1968 m. rugpjūčio 20 d. Tą dieną Varšuvos pakto šalių kariuomenės įžengė į Čekoslovakiją. Vienas Prahos gyventojas išreiškia pasyvų protestą: stovėdamas ant sovietų tanko mojuoja Čekijos vėliava.

METINĖS

UVĖ JONSONAS. GYVENIMAS IR KŪRYBA

Uvė Jonsonas gimė 1934 m. liepos 20 d. Kamine (Pomeranijoje) ir užaugo Anklame. Karui baigiantis, tėvai jį išsiuntė į internatinę mokyklą dar okupuotoje Lenkijoje, o nuo 1946 m. jis lankė vidurinę mokyklą Giustrove (Meklenburgas). Baigęs mokyklą, Rostoke jis pradėjo studijuoti vokiečių ir anglų kalbas, vėliau studijas tęsė Leipcige. Jo pirmąjį romaną „Ingrinda Babendererde. 1953 m. brandos egzaminas" („Ingrid Babendererde. Reifenprüfung 1953") atmetė VDR leidyklos ir „Suhrkamp Verlag" leidykla Frankfurte prie Maino. Romanas išleistas tik 1985 m., po rašytojo mirties. Dėl kilusių konfliktų Laisvojo vokiečių jaunimo sąjungoje (FDJ), kurios nariu jis buvo penkerius metus, po universiteto baigimo jis buvo laikomas „netinkamu dirbti valstybinėse institucijose" ir neturėjo nuolatinio darbo, todėl užsiėmė „moksline namų veikla" – rašė recenzijas leidykloms ir dirbo vertėju. Be to, jis rašė kitą knygą „Spėlionės apie Jakobą" („Mutmaßungen über Jacob"), kurią 1959 m. išspausdino „Suhrkamp Verlag". Tais pačiais metais Uvė Jonsonas išvyko iš VDR ir apsistojo Vakarų Berlyne. Jau pirmasis romanas jį greitai išgarsino. Knygoje vyrauja tematika, būdinga ne tik kitoms dviem knygoms – „Trečioji knyga apie Achimą" („Das dritte Buch über Achim") ir apsakymui „Dvi pažiūros" („Zwei Ansichten") – bet ir visai vėlesnei jo kūrybai: Vokietijos padalinimas, skirtingas šalių vystymasis ir dėl to atsiradę mentaliteto skirtumai. 1966 metais Uvė Jonsonas trejiems metams išvyko į Niujorką, kur iš pradžių dirbo mokyklinių vadovėlių redaktoriumi, o vėliau pradėjo rašyti „Metines" („Die Jahrestage"). Rašytojui grįžus į Berlyną, leidyklos per ketverius metus išleido tris tomus. Ketvirtasis tomas dėl ilgų asmeninių krizių pasirodė tik 1983 m., prieš pat autoriaus mirtį. Nedidelės apimties knygoje „Kelionė į Klagenfurtą" („Eine Reise nach Klagenfurt") Uvė Jonsonas sekė lyrikės Ingeborgos Bachman pėdomis. 1974 m. jis persikėlė į Angliją ir gyveno užsidaręs nedidelėje Šyrnis-on-Sy salelėje Kento grafystėje. 1979 m. vasaros semestrą rašytojas praleido Frankfurto universitete, kur skaitė poetikos paskaitas ir pasakojo apie savo „rašytojo profesinį patyrimą". Šį paskaitų ciklą jis po metų išspausdino pavadinimu „Šalutinės aplinkybės" („Begleitumstände"). Uvė Jonsonas mirė 1984 m. naktį iš vasario 23 į 24 d. savo name Šyrnis-on-Sy saloje.

REKOMEMDUOJAMA

Pirmoji publikacija lietuvių kalba:

Romanas nėra verstas.

Rekomenduojama:

Perskaityti:

Lietuvių kalba nėra.

Pažiūrėti:

Kino filmą „Metinės". Rež. Margaretė fon Trota; vaid. Suzana fon Barsodi, Marija Helena Dehorn, Matiasas Habichas. Vokietija, 2000.

TRUMPAS ĮVERTINIMAS

Saviti romano kalba ir stilius, kartais gremėzdiški ir kiek sunkūs; tačiau jei kas ryžosi skaityti „Metines", atrado nuostabią knygą „visam gyvenimui".

Parabolės galai
Tomas Pinčonas

■ Raketos Fau-2 (V2) modelis vokiečių luftvafės raketų bandymo poligone Penemiundėje.

„Visi žmonės lygūs. Tikimybė, kad į juos pataikys, visiems vienoda. Prieš raketas visi lygūs“. Pulicerio premija JAV yra aukščiausias žurnalistų apdovanojimas. Jis kiekvienais metais skiriamas už geriausią JAV autoriaus kūrinį. 1974 m. sprendžiant klausimą, už kurį kūrinį turi būti paskirta ši premija, žiuri nariai balsavo vienbalsiai. Tačiau už premijos paskyrimą atsakinga komisija žiuri pasiūlymą atmetė: pasiūlytoji knyga yra „pompastiška, nepadori ir neskaitoma“. Be to, niekas nežino, kas iš tikrųjų knygą parašė, nes autorius gyvena kažkur inkognito. Tomo Pinčono knyga „Parabolės galai“ negavo Pulicerio premijos, bet kitais metais jai buvo paskirtas kitas ne mažiau garbingas apdovanojimas – nacionalinė knygos premija (Nacional Book Award). Visi su nekantrumu laukė apdovanojimo ceremonijoje pasirodant Tomo Pinčono. Niekas niekada nebuvo jo matęs. Publika susižavėjusi užgriuvo aktorių, kurį autorius vietoje savęs atsiuntė į sceną. Spėlionės apie Tomo Pinčono asmenybę prasidėjo prieš 10 metų iki aprašytų įvykių. 1963 m. pasirodė jo pirmasis romanas „Fau.“, kurį kritikai įvertino labai gerai. Pats autorius pabėgo į Meksiką ir nuo tada jo niekas daugiau nematė. Apie jį žinoma labai nedaug – gimimo data, kada ir kur studijavo bei neryški nuotrauka. Tomas Pinčonas pradingo iš akiračio ir tapo literatūriniu mitu, tikra legenda; jo paslaptis įdomi dar ir tuo, kad su kiekvienu nauju romanu aiškėdavo, kad už jų slypi dvidešimtojo amžiaus pabaigos Džeimsas Džoisas. Romanas „Parabolės galai“ pasirodė 1973 m., ir daugelis teikia jam tokią pačią reikšmę, kaip ir „Ulisui“.

„Einant gatve ar snaudžiant lovoje, virš stogų staiga pasigirsdavo būdingas plerpiantis garsas. Jei jis nutoldavo ir silpnėdavo, buvo galima sakyti, kad pasisekė, o kažkam ne ...“

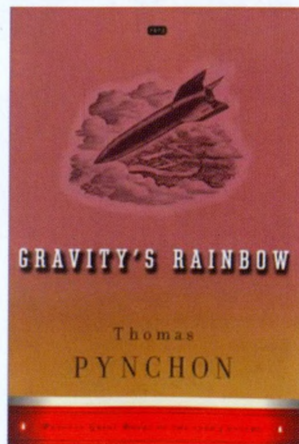
Romano veiksmas vyksta paskutiniaisiais Antrojo pasau-

linio karo mėnesiais. Nesulaikomai artėja Vokietijos žlugimas, tačiau Adolfui Hitleriui paskutinį kartą pavyksta išgarsėti pasaulyje ir „stebuklingu ginklu" Fau-2 (V2), pirmąja pasaulyje raketa.

Nuo šio ginklo neįmanoma apsiginti. Fau-2 yra per greita, kad būtų įmanoma nustatyti jos vietą: neįmanoma numatyti, kur ir kada ji nukris; tai mirtinas ir nenuspėjamas ginklas. Išgirdus raketos variklių garsą, būna per vėlu ką nors daryti. Fau-2 Pinčono romane yra tikrasis veikėjas, techninio tobulumo ir staigaus sunaikinimo simbolis. Parabolės galai yra paleidimo ir nukritimo taškai, nes raketa skrieja parabolės trajektorija. Apie šią parabolę Pinčonas sugrupuoja savo romano veikėjus. Pagrindinis veikėjas yra JAV kariuomenės leitenantas Taironas Slotropas, prasidėjus raketų atakoms perkeltas į Londoną. Taironas Slotropas dirba slaptoje žvalgybinėje organizacijoje ACHTUNG (Allied Clearing House Technical Units Northern Germany – Sąjungininkų informacijos rinkimo Šiaurės Vokietijoje centro techniniai daliniai), turinčioje išaiškinti raketų bazes šiaurės Vokietijoje. Labai greitai Slotropas pastebi turįs vieną ypač keistą savybę: atskrendant raketai Fau-2, jam sustandėja varpa. Raketos nukrenta būtent toje vietoje, kur moterų numylėtinis turėjo paskutinį pasimatymą. Greitai

- Arnoldo Bioklino paveikslas „Mirusiųjų sala" (1883). Slotropas plaukia į Penemiundę su jachta „Anubis" (sen. egiptiečių mitologijoje mirusiųjų dievas).
- Pinčono knyga įkvėpė kritikus karingiems palyginimams: „Ši knyga – tikrai kietas riešutėlis ir ne visiems įkandamas", – rašė „New York Times Book Review." „...literatūrinis reaktyvinis milžinas", – rašė „Sunday Telegraph".

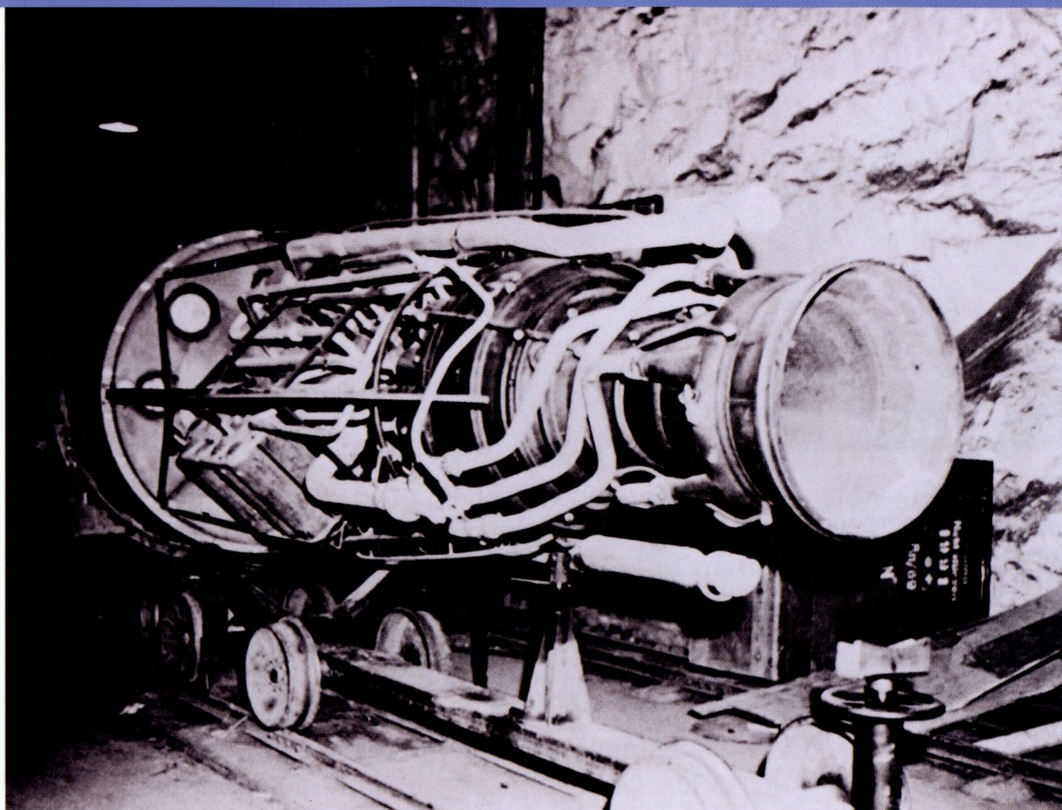
„Jeigu mane rytoj kas nors ištremtų į Mėnulį ir lieptų pasirinkti penkias knygas, ši būtų viena iš jų. “
New York Times

■ Spalvota Franco Štaseno litografija R. Vagnerio operai „Reino auksas“, daryta 1914 m. Erda įspėja Votaną apie žiedo prakeiksmą. Romane „Parabolės galai“ autorius dažnai remiasi Richardo Vagnerio operomis ir kompozitoriui būdingu persipynusiu meilės ir mirties troškimu.

ši abipusė trauka tiek sustiprėja, kad leitenantas visiškai „patenka Fau-2 valdžion“, dezertyruoja ir 1945 m. pavasarį išvyksta į Nordhauzeną, sugriautos Vokietijos Harco regioną. Požeminėje gamykloje „Dora“ koncentracijos stovyklų kaliniai gamina Fau-2. Kaip tik čia Slotropo laukia paskutinioji raketa Nr. 00000. Ji nuskrenda toli kaip nė viena kita raketa – kino teatro žiūrovams Los Andžele labai nepasiseka.

Tai tik labai dalis keisto, labai ištęsto ir kartais chaotiško romano siužeto, kurio beveik neįmanoma atpasakoti. Romane yra penkios pagrindinės siužeto linijos su gausybe veikėjų, ir visa tai labai meniškai bei paslaptingai tarpusavyje perpinta, kad net sunku suprasti, kas iš tiesų vyksta. Bet toks yra sumanymas. Pinčono romanuose galima nesunkiai atrasti Kafkai būdingo stiliaus elementų: pradžioje labai realistinis pasakojimas pamažu virsta siurrealistiniu, metafiziniu košmaru. Vienas epizodas seka kitą kvapą gniaužiančiu greičiu, o romano pabaigoje viešpatauja didžiausia painiava. Pinčono pasaulis nenuspėjamas, jį valdo tamsios jėgos ir pinklės, kurios sunaikina individą arba siekia jį padaryti blogio bendrininku. Dėl to tipiška Pinčono veikėjų sąmonės būsena yra paranoja, persekiojimo manija. Žmonių egzistencija jiems patiems atrodo kaip vieno didelio sąmokslo dalis (beje, tai suteikia Pinčono romanams tipišką amerikietišką pobūdį, nes ameri-

kiečiai labiau už viską pasaulyje mėgsta sąmokslo teorijas a la „Kas iš tikrųjų nušovė Džoną F. Kenedį?“). Ženklai – V (Fau) arba parabolė – vaidina labai svarbų vaidmenį: simbolius ir tarpusavio ryšio šifrus supranta tik išrinktieji. Anot vieno draugo, Tomas Pinčonas prisipažino, kad rašydamas 1200 puslapių kūrinį, pats beveik susipainiojo. Tuo galima patikėti, nes skaitydamas knygą ne vienas pradeda abejoti savo protu. Nepaisant to, skaityti Pinčono romanus nėra sunku. Tai puikus realistas, kūryboje gausiai naudojantis enciklopedijas. Rašydamas „Parabolės galus“ jis naudojosi raketų žinynais, karo istorijos veikalais ir žemėlapiais, kurie įrodo autorių esant puikiu Vokietijos geografijos žinovu.

■ Raketos Fau-2 (V2) variklis, nufotografuotas požeminėje „Doros“ gamykloje Nordhauzene miestą užėmus amerikiečiams (1945 05 08).

Skaitant knygą, galima smulkiai sužinoti Fau-2 (V2) istoriją, o žiauriausius romano epizodus Pinčonas nagrinėjo ypač atidžiai, pavyzdžiui, skyrius apie požeminę gamyklą „Dora“, kurioje

„Linksmas, gluminantis, varginantis ir grubus, – tokį romaną galėjo sukurti tik talentingas ir didžios sielos žmogus. Šiame romane yra viskas, kas būdinga mūsų šiuolaikiniam beprotiškam pasauliui. “

Time

■ Vieninteliė žinoma ir nelabai ryški 1953 metų Tomo Pinčono nuotrauka.

„Tomas Pinčonas sujungia Viljamo Barouzo nepadorią kalbinę fantasmagoriją su R. Muzilio aistra begalybės matematikai. „Parabolės galai" yra fiktyvi vakariečių tvarkos iliuzijos ir mirties troškimo analizė. "

Heincas Ikštadas

giliai po žeme raketas surinkinėjo tūkstančiai koncentracijos stovyklų kalinių.

Pinčonas lyginamas su Džeimsu Džoisu ne tik dėl knygų kompleksiškumo, bet pirmiausia dėl meistriškai vartojamos kalbos. Pinčonas įvaldęs visus stilius, sugeba juos kaitalioti, todėl kartais tonas būna labai rimtas, o kartais kvailas lyg komiksų žurnalų. Dėl tokio stilių mišinio „Parabolės galai" neretai vadinamas „postmoderniuoju" romanu, kuriame forma beveik uždengia turinį. Galima laikytis ir tokio požiūrio, tačiau niekas nepaneigs, kad Pinčonas yra vienas iš ryškiausių dvidešimtojo amžiaus rašytojų. Ypač didelio pritarimo ši „labirintinė" proza susilaukia šiais kompiuterių laikais. Beje, internete pavyko šiek tiek praskleisti griežtai saugomos paslapties – autoriaus gyvenamosios vietos – skraistę. Jis ramiausiai gyvena Manhetene su žmona ir vaiku. Tai išsiaiškino vienas „Times" reporteris. Pirmieji Tomo Pinčono viešai pasakyti žodžiai po 35 metų tylos buvo: *„Atitraukite nuo manęs savo suknistas rankas" (Get your fucking hands away from me).*

PARABOLĖS GALAI

TOMAS PINČONAS. GYVENIMAS IR KŪRYBA

Tomas Pinčonas, „žymiausias amerikiečių literatūros nepažįstamasis", niekuomet nepasirodęs viešumoje, gimė 1937 m. gegužės 8 d. Long Ailende prie Niujorko. Baigęs koledžą, nuo 1954 m. studijavo Kornelo universitete Itakoje: iš pradžių technikos mokslus, vėliau literatūrą. Be kita ko, jam dėstė Vladimiras Nabokovas. 1959 m. baigė šias studijas bakalauro laipsniu. Studijuodamas, Pinčonas 1955-1957 m. tarnavo kariniame jūrų laivyne. Nuo 1960 iki 1962 jis dirbo „Boeing" firmoje Sietle ir sudarinėjo techninę dokumentaciją. Netrukus jis iš įmonės išėjo ir visą dėmesį sutelkė į rašymą, o jau 1963 m. pasirodęs pirmasis romanas „V" (Fau) išgarsino Pinčoną kaip vieną ryškiausių savo kartos JAV rašytojų. Prieš tai jis jau buvo parašęs keletą trumpų apsakymų, kurie 1984 m. išleisti atskira knyga („Slow Learner"). Pirmąjį romaną literatūros kritikai įvertino labai gerai ir jam buvo paskirta Viljamo Folknerio literatūrinio debiuto premija. Į apdovanojimo ceremoniją autorius neatvyko ir po šios sėkmės dingo iš visuomenės akiračio, ištrynė visus savo gyvenimo pėdsakus ir iki šios dienos jam pavyko išlikti nežinomam. Paskutinioji žinoma nuotrauka daryta 1953 m. 1996 m., anot spaudos pranešimų, Manhetene pavyko aptikti Tomo Pinčono pėdsakus, o 1998 m. buvo paskelbta apie CNN žurnalistui duotą telefoninį interviu. Tačiau jo asmenybė ir toliau išliko paslaptyje. Priešingai nei Džeromas D. Selindžeris, kitas garsus ir kartu nepažįstamas rašytojas, Tomas Pinčonas toliau rašė romanus. 1966 m. pasirodė „Parduodamas daiktas Nr. 49" (The Crying of Lot 49) ir susilaukė nemenko dėmesio. Trečiąjį romaną „Parabolės galai" („Gravity's Rainbow") kritikai vertina kaip reikšmingiausią jo romaną, kuris 1973 m. apdovanotas Nacionaline knygos premija. Ir šį kartą autorius neatvyko į apdovanojimą. Visiems jo romanams būdingos ypač kompleksiškos ir sudėtingos struktūros – romane „Parabolės galai" gausybė siužeto linijų ir figūruoja apie 400 veikėjų. Beveik neįmanoma padaryti šio romano turinio santraukos – tą patį galima pasakyti apie jo romaną „Vainlendas" („Vineland"), pasirodžiusį 1990 m. po 17 metų pertraukos. Kitas jo romanas „Meisonas ir Diksonas" („Mason and Dixon") išleistas 1997 metais.

REKOMEMDUOJAMA

Pirmoji publikacija lietuvių kalba:
Romanas nėra verstas.

Perskaityti:

Kūrinių lietuvių kalba nėra.

Pažiūrėti:

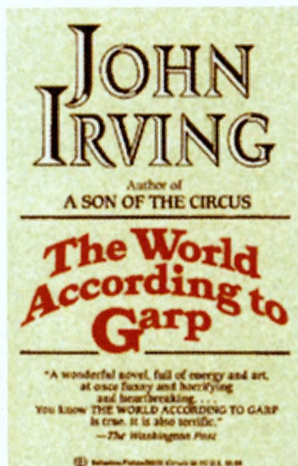
Kino filmą „Arbaleto operacija". Rež. Maiklas Andersonas; vaid. Džordžas Pepardas, Tomas Kurtenė, Džonas Milsas, Sofija Loren, Lilė Palmer, Antonis Kveilas. Didžioji Britanija, 1965.

TRUMPAS ĮVERTINIMAS

Šiuolaikinė viršgarsinė odisėja su narkotikų „prisipumpavusiais" keleiviais ir be reikalavimo užsisegti saugos diržus: laikrodis tiksi.

Pasaulis pagal Garpą
Džonas Irvingas

■ Laikraščio „Washington Post" priedas „Book World": „Nuostabus romanas. Kupinas energijos ir labai meniškas, kartu linksmas ir veriantis širdį. Žinai, kad tai yra tikra. "

„Šiame pasaulyje, kaip jį matė Garpas, mes esame nepagydomi ligoniai".

„Garpas" yra vienintelis žodis, kurį gali ištarti buvęs B-17 bombonešio šaulys T. S. Garpas. Jam 1942 metais mūšyje buvo smarkiai sužalotos smegenys. Garpu pakrikštijamas jo sūnus, kurio jis taip ir neturėjo galimybės pažinti. Medicinos sesuo Džene pasinaudoja amerikiečių seržanto kūno fiziologinėmis funkcijomis, kad išpildytų savo didžiausią norą. Ji nori vaiko, tačiau jai nereikia nei vyro, nei sekso, dėl kurio, jos nuomone, visas pasaulis kraustosi iš proto. „Tai" reikia padaryti tik vieną kartą. Knygoje aprašytas originaliausias literatūros istorijoje būdas, kuriuo moteris susilaukia kūdikio. Džene pastoja nuo beveik be sąmonės gulinčio Garpo, kuris neilgai trukus miršta. Sveikas palikuonis, kurį po devynių mėnesių pagimdė laiminga motina, vėliau, kalbėdamas apie tėvą, pasakys: *„Manau, kad aš, kaip ir mano tėvas, esu linkęs į „padaryta ir pamiršta".*

Romane daug kalbama apie seksą ir mirtį. Jis toks groteskiškas ir melancholiškas, toks jaudinantis ir komiškas, jame vieni dalykai, lyg būtų savaime suprantama, persipina su kitais, tad susidaro įspūdis, jog čia kalbama apie tikrą gyvenimą. Romane „Pasaulis pagal Garpą" Irvingas pirmą kartą panaudojo rašymo stilių, būdingą visoms jo knygoms ir padariusį jį vienu mėgstamiausių

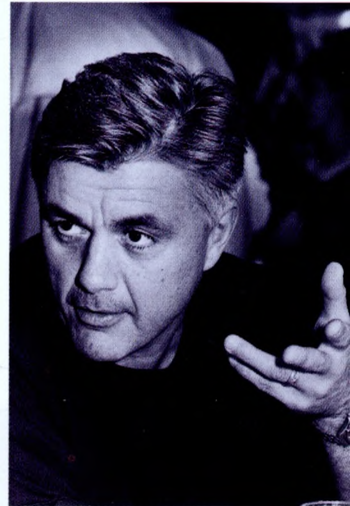
■ Scena iš Džordžo Rojaus Hilo filmo su Robinu Viljamsu (Garpas) ir Glena Klouz (jo motina Džene).

mūsų laikų rašytoju. Jo romanuose visada yra vienas pagrindinis veikėjas ir jo biografija. Džonas Irvingas pasakoja gyvenimiškas istorijas ir lydi savo veikėjus nuo jų lopšio iki pat mirties. Dėl to romanai yra ilgi ir panašūs į epinius Čarlzo Dikenso arba Hermano Melvilio romanus, parašytus 19 a. Be abejonės, šiems autoriams tiesiog užimtų kvapą, jeigu galėtų susipažinti su moderniu Irvingo literatūriniu stiliumi. Skaitytojas susipažįsta su Irvingo veikėjais, juos myli; jie tampa lyg draugais ar giminaičiais. Ir staiga atsitinka katastrofa, prieš kurią beviltiškai, neretai apsiašarojus, protestuojama. Nei iš šio, nei iš to nukrinta lėktuvas („Niu Hempširo viešbutis“), motiną mirtinai sužaloja beisbolo kamuoliukas („Gobšuolis Ouvenas“) arba įvyksta siaubinga eismo nelaimė („Našlė vieneriems metams“). Romano „Pasaulis pagal Garpą“ veiksmas absurdiškai žiaurų apogėjų pasiekia prie įvažiavimo į garažą. Čia automobilyje sėdi Garpo žmona Helena ir jos jaunasis meilužis. Ji nori nutraukti santykius, o šis tokiems ketinimams priešinasi: „*Tegu nuleidžia dar kartą, – galvoja ji dalykiškai, – ir tuomet jis išvažiuos*“. Žiema, tamsi naktis, gatvės slidžios. Garpas grįžta su vaikais iš kino teatro ir nori jiems pademonstruoti, kaip galima „aklai“, su apledėjusiu stiklu pastatyti automobilį, jei tik gerai pažįsti namus. Tuomet įvyksta nelaimė. Garpas dideliu greičiu įsirėžia į prie garažo vartų stovintį automobilį: jauniausias sūnus miršta, antrasis netenka vienos akies, Garpas susilaužo žandikaulį, o Helenos burnoje lieka nuplėšta meilužio varpa. Niekam nejuokinga, bet vis dėl to…

■ Dž. Irvingas 1992 metais. „Time Magazine“ rašė: „Dž. Irvingo populiarumą lengva paaiškinti. Jo pasaulis iš tiesų yra toks, kokį jį beveik kiekvienas matome.“

Iki tol Irvingas ramiai ir labai išsamiai pasakojo apie Garpo gyvenimą. Po neramios jaunystės, praleistos su keistoka motina Džene, Garpas tapo gana žinomu rašytoju, vedė, susilaukė dviejų vaikų. Santuoka laiminga, seksualinis gyvenimas nenuobodus, kartais jie eksperimentuoja pakeisdami partnerius. Garpas suvilioja vaikų auklę, Helena smaginasi su studentu. Gyvenimo kasdienybė ramiai teka

„Rašytojai yra paskutinieji, kurie gali paaiškinti, kodėl jų knygos susilaukia sėkmės. (…) Anksčiau aš galvojau, kad mano knygų niekas nepirks. Aš visuomet orientavausi į didžiuosius pastarojo šimtmečio romanus ir dabartinėje literatūroje atrodau visai nešiuolaikiškas – kaip koks dinozauras.“

Džonas Irvingas, 1999

> *„Tiesiog puiki knyga. Tai lyg amerikietiški kalneliai, iš kurių žmonės išeina nusikamavę, gaudydami orą, susižavėję ir apsiašaroję. “*
> „The Los Angeles Review“

savo vaga. Tuomet viskas pasikeičia. Prieš pasirodant „Pasauliui pagal Garpą“ Džonas Irvingas išleido tris romanus, kurie didesnio dėmesio nesusilaukė. Naujojo romano sėkme jo koledžo profesorius nė kiek neabejojo ir net, anot koledžo laikų draugo Ričardo Fordo, prie automobilio pritvirtino numerius su didžiosiomis raidėmis GARP. Dėl to profesoriaus draugai tik atlaidžiai šypsojosi. Naujasis Irvingo leidėjas romanu buvo sužavėtas. Dar nebaigus „Garpo“ rankraščio, jis už 150 000 dolerių iš Irvingo nupirko teises į kitą jo knygą ir visoje Amerikoje išvystė romano „Pasaulis pagal Garpą“ reklaminę kampaniją. Ant autobusų, plakatų ir marškinėlių buvo galima perskaityti užrašą „Aš tikiu Garpu“. Dėl šios „garpomanijos“ akcijos autorius tapo žinomu žmogumi. Buvo parduota 120000 egzempliorių knygų kietais viršeliais ir 3 mln. minkštais viršeliais vien tik JAV. „Pasaulis pagal Garpą“ tapo vienu labiausiai perkamų romanų.

Kodėl ši knyga tapo tokia populiari? Atsakymą galime išgirsti iš pačios knygos veikėjos – valytojos lūpų, kuriai Garpas kaip pirmajai skaitytojai duoda savo naują romaną: *„Tai tikra knyga, nes galima pasakyti: „Taip! Būtent taip ir yra, taip viskas vyksta šiame prakeiktame pasaulyje“.* Tai Irvingui būdinga. Kad ir kokie keisti įvykiai jo knygose būtų – jie atsitinka. Juos reikia pergyventi, o gyvenimas eina toliau. Po likimo smūgio Garpas nusprendžia parašyti romaną, liūdną knygą, kurioje atsispindėtų jo visas sielvartas. Ji vadinsis „Pasaulis pagal Benzenhaverį“ ir bus bestseleris.

■ Buvusią amerikietiško futbolo žvaigždę transseksualę Robertą Maldun (Džonas Litgou) sveikina trys Garpų šeimos kartų atstovai.

PASAULIS PAGAL GARPĄ

DŽONAS IRVINGAS. GYVENIMAS IR KŪRYBA

Džonas Vinslas Irvingas gimė 1942 m. kovo 2 d. Ekseteryje (Niu Hempšyre). Visą vaikystę ir paauglystę praleido Naujojoje Anglijoje. Savo tėvo jis nepažinojo, nes jis, tarnaudamas karinėse oro pajėgose, žuvo Antrajame pasauliniame kare. Istoriją apie tėvo mirtį Džonas Irvingas panaudojo romane „Sidro namų taisyklės" („The Cider House Rules") kurdamas Volio Vortingtono personažą. Ekseteryje baigė koledžą ir Pitsburge pradėjo literatūros studijas, kurias tęsė Vienoje, Niu Hempšire ir 1967 m. baigė Avojos universitete. Baigęs studijas, jis dvejus metus dėstė koledže Masačūsetse, o nuo 1969 iki 1971 m. gyveno Vienoje. Išspausdinęs keletą trumpų apsakymų, Irvingas parašo pirmąjį romaną „Išleiskite meškas" („Setting Free the Bears", 1969). Veiksmas vyksta Vienoje ir kažkuriame Austrijos kelyje: du paaugliai, susižavėję spontaniškai kilusia idėja, sukuria planą, kaip iš Vienos zoologijos sodo išleisti į laisvę žvėris, – tai turėtų būti politinis ženklas. Trejus metus Irvingas dirbo Ajovos universitete ir buvo „rašytojas rezidencijoje". Tuo metu jis parašė keletą trumpų apsakymų ir du romanus: „Baisi vandens gėrėjo istorija" („The Water Method Man", 1972) ir „Vidutinio svorio santuoka" („The hundred and fifty-eight Pound Marriage", 1974). 1975 m. jis grįžo į Maunt Holiouko koledžą ir tęsė pedagoginę veiklą. Visame pasaulyje išgarsėjęs ketvirtasis romanas „Pasaulis pagal Garpą" („The World According to Garp") suteikė galimybę tapti laisvu rašytoju. Pirmieji romanai, anksčiau nesulaukę dėmesio, dabar buvo pakartotinai leidžiami dideliais tiražais. Kita Džono Irvingo knyga „Niu Hempšyro viešbutis" („The Hotel New Hampshire", 1981) iš karto tapo bestseleriu. Šioje knygoje aprašomas tvirtas Vino Berio pasiryžimas įgyvendinti savo svajonę apie sėkmingą karjerą, prabangų gyvenimą ir jaukų šeimos židinį. 1985 m. pasirodė „Sidro namų taisyklės", „Gobšuolis Ouvenas" („Owen Meany", 1989) ir didžiausias pagal apimtį romanas – beveik 1000 psl. knyga – „Cirko vaikas" (1994). Autobiografiniame romane „Tariama draugė" („Trying to Save Piggy Sneed", 1995) Irvingas aprašo savo dvi aistras: imtynes ir knygų rašymą. 1998 m. išleistame romane „Našlė vieneriems metams" („A Widow for one Year") vėl pasakojama šeimos istorija. Pagal daugumą Džono Irvingo romanų sukurti filmai. Naujausiam filmui „Sidro namų taisyklės" scenarijų parašė pats autorius ir už tai 2000 m. gavo Oskarą.

REKOMEMDUOJAMA

Pirmoji publikacija lietuvių kalba:
Vilnius, 1994

Perskaityti:
Džonas Irvingas. Pasaulis pagal Garpą. Romanas, vertė R. Petraitis, 1994.

John Irving. Cirko sūnus. Romanas, vertė Aleksandra Gobienė, 1998.

Pažiūrėti:
Kino filmą „Pasaulis pagal Garpą". Rež. Džordžas Rojus Hilas; vaid. Robinas Viljamsas, Merė Betė Hert, Glenas Klousas, Džonas Litgou, Svūzė Kurc. JAV, 1982.

Kino filmą „Niu Hempšyro viešbutis". Rež. Tonis Ričardsonas; vaid. Robas Lou, Džodis Fosteris, Bo Bridžes, Lisa Beins, Nastasija Kinski. JAV, 1984.

TRUMPAS ĮVERTINIMAS

Pasaulis pagal Džoną Irvingą – jo nebūna per daug. Kada pasirodys kita knyga?

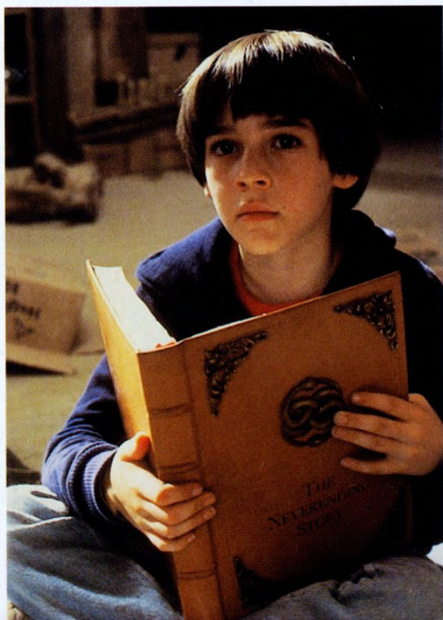
Begalinė istorija
Michaelis Endė

„Yra žmonių, kurie niekuomet negali nukeliauti į Fantaziją, – pasakė Koreanderis, – yra žmonių, kurie tai gali, bet nukeliavę pasilieka joje visam laikui. Tačiau yra labai nedaug žmonių, kurie nukeliauja į Fantaziją ir sugrįžta atgal. Visai kaip tu. Tokie žmonės išgydo abu pasaulius."

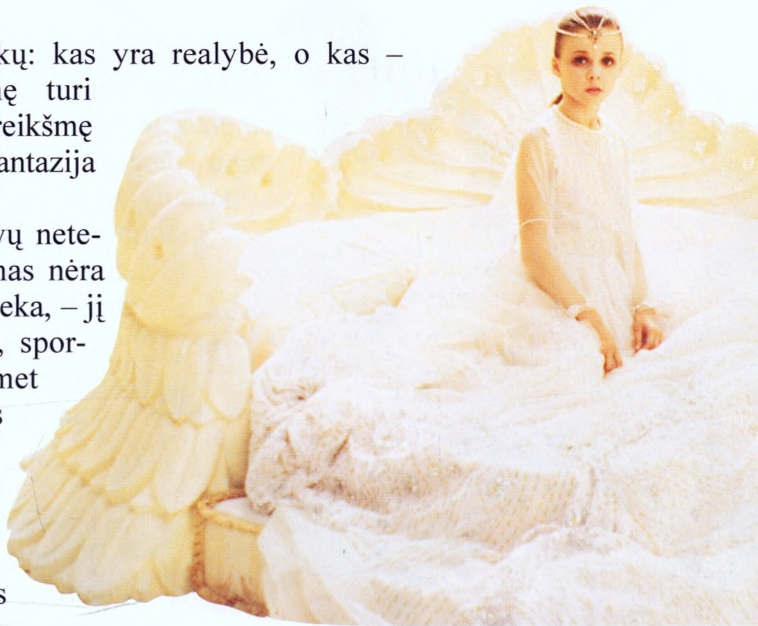
Iš pradžių „Begalinė istorija" buvo užrašyta trumpame raštelyje: *„Skaitydamas knygą, berniukas tiesiogine žodžio prasme tampa jos siužeto dalimi ir vos sugeba sugrįžti atgal į realybę"*. Michaelio Endės leidėjui ši idėja pasirodė puiki. Susižavėjimas kiek atslūgo išgirdus autoriaus ketinimus, kurie buvo toli nuo pradinio sumanymo parašyti lengvo turinio trumpą istoriją. Michaelis Endė pareikalavo odinių viršelių, perlamutrinių spalvų ir žalvarinių papuošimų: „Begalinė istorija" turėjo atrodyti kaip burtininko knyga. Apie 100 puslapių apimties knygą nebuvo nė kalbos, o išleidimo data buvo vis nukeliama. Nors knyga ir nebuvo papuošta perlamutrine spalva ar žalvariu, – apsiribota įrišimu šilkiniais siūlais, 26 sudėtingomis vinjetėmis ir dvispalve spauda, – „Begalinė istorija" grafiškai apipavidalinta puikiai. Tačiau, kai romanas greitai įsitvirtino labiausiai perkamų knygų sąrašuose, kai pasikeitė literatūros kritikų tonas ir knyga buvo pradėta versti į užsienio kalbas (beje, daugiau kaip 30), sunerimę knygos leidėjai galėjo ramiau atsikvėpti. „Begalinė istorija" buvo Michaelio Endės, iki tol išleidusio „Džimą Knopfą" ir „Momo", triumfas. Iki šių dienų knyga išleista didesniu nei 6,5 mln. egzempliorių tiražu.

„Begalinė istorija" – knyga, skirta ir vaikams, ir suaugusiems. Vienuolikmetis Bastianas patiria labai įdomų nuotykį ir susiduria su klausimais, apie kuriuos filosofai mąstė nuo

■ Scena iš Volfgango Peterseno filmo (1984). Bastiano vaidmenį atlieka Baretas Oliveris.

žmonijos atsiradimo laikų: kas yra realybė, o kas – iliuzija? Kokią reikšmę turi vardai ir žodžiai? Kokią reikšmę pasaulio suvokimui turi fantazija ir vaiz-duotė?

Bastiano, vieno iš tėvų netekusio berniuko, gyvenimas nėra lengvas. Mokykloje nesiseka, – jį paliko antriems metams, sportuojant Bastianas visuomet lieka paskutinis, nes jis storas ir lėtas. Bastianas yra svajotojas ir jam labiausiai patinka išgalvoti įvairias istorijas. Viename antikvariate jis pavagia puošnią knygą – „Begalinę istoriją", pasislepia mokyklos palėpėje ir pradeda ją skaityti. Labai greitai Bastianas įsitraukia į knygos skaitymą ir pamiršta viską aplink save, nes ši knyga iš tiesų yra labai įdomi.

■ Scena su Tame Štronach, atliekančia „karalienės mergaitės" vaidmenį. Michaelis Endė atsiribojo nuo pirmojo vokiško filmo, savo specialiaisiais efektais bandžiusio konkuruoti su Holivudo filmais.

Fantazijos šalyje sujudimas – mergaitė šalies karalienė susirgo paslaptinga liga kaip tik tuo metu, kai Fantazijos šaliai gresia pavojus. Žemės, jūros, miestai ir gyventojai pradingsta į Niekur ir niekas nežino kodėl. Vis dėlto narsusis karys Atrėjus išsiaiškina, kad ši nelaimė susijusi su valdovės liga. Po ilgų ieškojimų Atrėjus, padedamas drakono Fuchuro, iš Pietų Orakulo sužino, kad karalienę ir Fantazijos šalį gali išgelbėti tik vienas Žemės berniukas, nes Niekas atsiranda jo pasaulyje: žmonės nesvajoja, jie fantaziją išmainė į protą, pinigus ir melą, todėl Fantazijos šalis silpsta. Norint išgelbėti Fantaziją, žmonių vaikas turi tik sugalvoti Karalienei naują vardą. „Mėnulio vaikas" – šauna Bastiano galvon mintis ir nuo tos akimirkos jis tampa „Begalinės istorijos" dalimi. Jis išgelbsti Fantaziją, pasineria į fantastikos pasaulį su troliais, akmeniniais magiškais kardais, juodaisiais

„Tai daugiau nei poezijos pilna knyga: tai knyga apie poeziją ir gresiantį jos praradimą. Tai daro šį romaną svarbiu. Ši knyga yra aistringa, drąsi ir nuostabiai meniška ginamoji kalba fantazijai – literatūroje ir mumyse."

Folkeris Hagė, „Der Spiegel"

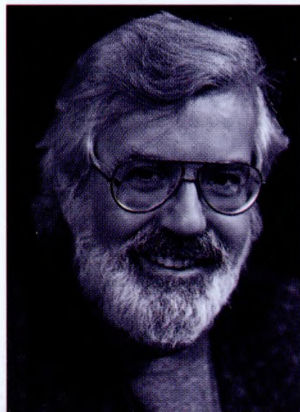
milžinais – į pasaulį, kuriame jis nori pasilikti. „Begalinė istorija“ yra filosofinis fantastikos romanas ir puiki skaitinių knyga, prikaustanti vaikų dėmesį ir leidžianti užmiršti viską pasaulyje. Suaugusieji skaitydami knygą malonumą patiria ne dėl pagrindinės siužeto idėjos – gyvenime savo fantazijoms turime skirti daug erdvės, – o dėl gana painaus literatūrinio siužeto, kur Endė naudoja įvairius realybės plotmenis. „Ką matome veidrodyje, kuriame atsispindi kitas veidrodis?“ – klausia Senis iš Keliaujančio kalno. Jis yra Fantazijos šalies atmintis, jis rašo ir rašo. Ir tai, ką jis užrašo, įvyksta. Jis rašo Bastiano istoriją, kurią Bastianas skaito, bet kartu yra tik išgalvotas veikėjas ir t. t.

Skaitant knygą, dėmesį patraukia daugybė nuorodų ir užuominų į literatūros istoriją ir teologiją. Atrėjaus ieškojimai primena viduramžių mitus apie Gralio taurę arba Odisėjo keliones. Į Vervolfo klausimą kas jis toks, Atrėjus atsako: „Niekas“. Lygiai taip pat Odisėjas apgavo kiklopą Politemą. „Daryk ką nori“, – užrašyta ant amuleto, kurį Bastianui padovanojo Valdovė. Šį posakį sugalvojo anglų rašytojas ir magas Aleisteris Kraulis. Bastiano laukia kartus patyrimas, nes netgi Fantazijoje ne viskas leidžiama, čia taip pat retkarčiais reikia būti realistišku. Bastianas nekantraudamas grįžta į normalų pasaulį. Tačiau knyga apie „Begalinę istoriją“, kurią jis norėjo grąžinti, pradingo, o antikvaras apie ją niekada nebuvo girdėjęs…

■ Narsus karys Atrėjus, Bastiano alter ego, ir laimę nešantis drakonas Fuchuras atlieka užduotį.

„Ši knyga yra drąsus raginimas iš naujo atrasti mūsų fantaziją. Šiuo požiūriu Michaelio Endės stebuklinis romanas yra labiau realistinis nei dauguma vaikiškų knygų. Kas iškeliauja į Fantaziją ir iš jos sugrįžta, pasaulį ir žmones mato kitomis akimis“.
Rainaldas M.

■ Michaelis Endė, 1989 m.

„Begalinė istorija“ iki šiol yra „Der Spiegel“ bestselerių sąrašo rekordininkė: 113 savaičių pirmoje vietoje, be to, jaunimui skirta knyga.

BEGALINĖ ISTORIJA

MICHAELIS ENDĖ. GYVENIMAS IR KŪRYBA

Jis niekada savęs nelaikė vaikiškų knygų autoriumi: „Aš rašau ne vaikams, man labiau rūpi poezijos galimybės. Jei būčiau dailininkas, tapyčiau kaip Šagalas“. Michaelis Endė gimė 1929 m. lapkričio 22 d. Garmiš-Partenkirchene (Vokietija) dailininko siurrealisto Edgaro Endės šeimoje. Vaikystę praleido Miunchene. 1945 m. buvo pašauktas į kariuomenę, tačiau iš jos dezertyravo. Mokėsi gimnazijoje, paskutiniais mokslo metais persikėlė į Štutgartą. Nuo 1948 iki 1950 m. lankė aktorinę Oto Falkenbergo mokyklą Miunchene, vėliau buvo pakviestas į Šlezvigo-Holšteino žemės teatrą Rendsburge. Grįžęs į Miuncheną, rašė skečus ir šansonus kabaretams. Nuo 1954 iki 1962 m. dirbo kino kritiku Bavarijos radijuje. Be teatrinės veiklos, Michaelis Endė parašė knygą „Džimas Knopfas ir mašinistas Lukas“ („Jim Knopf und Lukas der Lokomotivführer“), davusią pradžią literatūrinei karjerai. Knyga išleista 1960 m., tačiau prieš ją išleidžiant, rankraštį atmetė dešimt leidyklų. Knyga labai greitai išpopuliarėjo, buvo išversta į daug užsienio kalbų ir po metų apdovanota Vokietijos vaikų knygos premija. Jau 1962 m. pasirodė knygos tęsinys („Knopf und die Wilde 13“), kuri buvo įvertinta taip pat palankiai, kaip ir pirmoji. 1970 m. Endė kartu su žmona aktore Ingeborga Hofman persikėlė į Romos priemiestį ir tapo laisvu rašytoju. Už kitą knygą „Momo – keista istorija apie laiko vagis ir vaiką, sugrąžinusį žmonėms pavogtą laiką“ („Momo – die seltsame Geschichte von der Zeit-Dieben und von dem Kind, das den Menschen die gestohlene Zeit zurückbrachte“) autorius gavo Vokietijos jaunimo knygos premiją. Autorius daug prisidėjo kuriant libretą operai „Momo ir laiko vagys“ („Momo und die Zeitdiebe“) ir scenarijų Johano Šafo filmui „Momo“, kuriame jis net vaidino nedidelį antraeilį vaidmenį. 1979 m. išleista „Begalinė istorija“ („Unendliche Geschichte“) išgarsino autorių visame pasaulyje, pagal šią knygą sukurta nemažai filmų. Mirus žmonai, Endė 1985 m. sugrįžo į Miuncheną, o 1989 m. vedė Mariką Sato, kuri „Begalinę istoriją“ išvertė į japonų kalbą. Be kitų kūrinių – apsakymų, eilėraščių, pjesių ir operų – Michaelio Endės apsakymų rinkiniai „Veidrodis veidrodyje. Labirintas“ („Der Spiegel im Spiegel. Labyrint“, 1984) ir „Šetonarcheomelagalkoholiškas Punšnoris“ („Der satanarchäolügenialkohöllische Wunschpunsch“, 1989) sulaukė didelio dėmesio. Michaelis Endė mirė 1995 m. rugpjūčio 28 d. netoli Štutgarto.

REKOMEMDUOJAMA

Pirmoji publikacija lietuvių kalba:
Vilnius, 1995

Perskaityti:
Michaelis Endė. Begalinė istorija. Romanas, vertė Teodoras Četrauskas, 1995.
Michaelis Endė. Džimas Saga ir mašinistas Lukas. Vertė Teodoras Četrauskas, 1998, 2000.
Michaelis Endė. Momo, arba Nuostabus pasakojimas apie laiko vagis ir mergaitę, kuri žmonėms grąžino iš jų pavogtą laiką. Pasaka-romanas, vertė Simas Račiūnas, 1982.

Pažiūrėti:
Kino filmą „Begalinė istorija“. Rež. Volfgangas Petersenas; vaid. Baretas Oliveris, Džeraldas Makranis, Mozė Ganas, Patricija Heis. VFR, 1984.

TRUMPAS ĮVERTINIMAS

Tai daugiau nei jaunimo knyga. Nuostabi knyga

Rožės vardas
Umbertas Ekas

„Aš parašiau romaną, nes to norėjau. Manau, tai pakankama priežastis imtis rašymo. “

Praėjus trims metams po „Rožės vardo“ Italijoje pasirodymo, sukėlusio didelę sumaištį ne tik literatūriniame pasaulyje, Umbertas Ekas jautė poreikį paaiškinti skaitytojams keletą dalykų. Išsamiame „Priераše“, išleistame atskira knyga, autorius atsakė į daugybę klausimų, pasiekusių jį iš įvairių pasaulio vietų, paaiškino veiksmo priežastis, asmenų charakterius ir visų pirma Viduramžių laiko dvasią. Jis aprašė išsamų paruošiamąjį darbą ir pats labai nustebo dėl jį apėmusio keisto jausmo parašius literatūrinį kūrinį. „Rožės vardas“ yra pirmasis Eko romanas. Tuo metu autorius buvo žinomas žmogus ir mokslininkas. Umbertas Ekas (gim. 1932 m.), apgynęs daktaro darbą apie Tomą Akvinietį, dirbo televizijoje ir laisvu docentu įvairiose aukštosiose mokyklose, rašė linksmus nedidelės apimties straipsnelius dienraščiams, esė ir satyras. Nuo 1971 m. tapo etatiniu Bulonės universiteto profesoriumi ir dėstė semiotiką (mokslą apie ženklus), teorinį dalyką, anot jo paties, *„discipliną, kuri tyrinėja viską, ką galima panaudoti melui“*. Kai buvo išleista knyga „Rožės vardas“, Umbertas Ekas jau buvo pripažintas savo srities autoritetas ir žymus žurnalistas, kurio pasirodymas televizijos pokalbių laidose sutraukdavo daugybę žiūrovų. Pasirodžius romanui, ir taip žymus intelektualas tapo pasaulinio masto žvaigžde.

Veiksmas vyksta 1327 m., – epochoje, pasižymėjusioje kruvinais religiniais konfliktais tarp popiežiaus, karalių, kunigaikščių ir vyskupų. Dėl ypač įsigalėjusios inkvizicijos užtekdavo vieno neapgalvoto žodžio ir eretiku apšauktas žmogus būdavo sudeginamas ant laužo. Tų

■ Fragmentas iš Tomaso da Modenos freskų ciklo (1352) apie žymiausius dominikonus: mokslininkas scholastas ir šventasis Albertas Magnus (apie 1200-1280 11 15) prie rašomojo stalo.

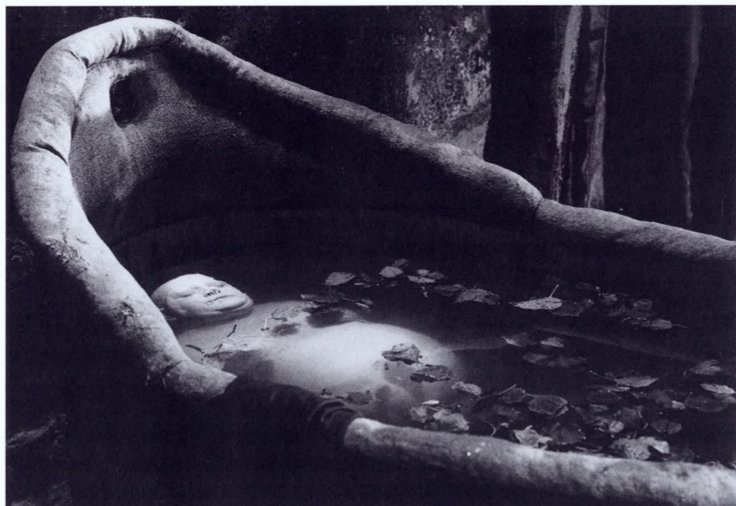
metų žiemą pranciškonų vienuolis Viljamas fon Baskervilis kartu su jaunu mokiniu Adsonu fon Melku vyksta į nuošalią benediktinų abatiją Italijos Alpėse. Viljamui pavesta atlikti slaptą užduotį, kuri atitolsta į antrą planą, nes abatijoje vyksta keisti dalykai. Per trumpą laiką mįslingai vienas po kito miršta vienuoliai: vienas iššoka pro langą, kitas randamas paskendęs kiaulių kraujo pripildytoje geldoje. Abatas, įtardamas esant velnio darbą, prašo Viljamo, kaip žinomo įžvalgaus analitiko, pagalbos. Greitai išaiškėja, kad čia vykdomas nusikaltimas, nes miršta dar keli vienuoliai, kaip įtariama, nunuodyti. Vadovaudamasis kriminalisto nuojauta, kuri vis stebina jo bendrakeleivį Adsoną, Viljamas atkuria nusikaltimo eigą. Visi pėdsakai veda į biblioteką, svarbiausią abatijos vietą. Bibliotekai vadovauja Jorgas, aklas bibliotekininkas, ir jo padėjėjai, vieninteliai pažįstantys painią pastato struktūrą.

„Ar be šių dviejų asmenų į pastato viršutinį aukštą daugiau niekas neįeina?“ Abatas nusišypsojęs tarė: „Niekam neleidžiama. Niekas negali. Biblioteka pati apsigina. Ji yra dvasinis, bet kartu ir žemiškas labirintas, ji nesuprantama kaip tiesa, kurią ji globoja, apgaulinga kaip melas, kurį ji saugo. Įėję į vidų, laukan nebeišeisite. To turėtų jums užtekti, todėl privalau jūsų paprašyti laikytis šios abatijos taisyklių“.

Po ilgų tyrinėjimų Viljamas ir Adsonas ryžtasi eiti į biblioteką ir atskleidžia jos mirtį nešančią paslaptį. Tai

- Viljamas fon Baskervilis (Šonas Koneris), mokslininkas pranciškonas iš Anglijos.
- Kankinamas Salvatorė (Ronas Perlas) prisipažįsta kaltu.

■ Scena iš Žano Žako Arnó filmo „Rožės vardas“ (1986). Inkvizitorius Bernardas Gi (F. Maris Abrahamas) ir negyvas vienuolis kiaulės kraujo pripildytoje geldoje.

knyga, kuri atima gyvybę kiekvienam ją atvertusiam, nes aklasis bibliotekininkas knygos puslapius užnuodijo. Kai Viljamas pareikalauja bibliotekininko pasiaiškinti ir parodyti jam knygą, Jorgas nusinuodija ir rankraštį uždega. Greitai liepsna apima biblioteką, o netrukus liepsnoja visa abatija. Kokia gi ši paslaptinga knyga? Tai antroji Aristotelio „Poetikos“ dalis. Pirmoje dalyje graikų filosofas nagrinėjo tragediją ir epą, antroje buvo kalbama apie komediją. Ilgas Viljamo ir Jorgo disputas atskleidžia senojo rankraščio paslaptį: bibliotekininkui juokas yra velnio išmonė, gundantis žmones, darantis juos kvailiais ir silpninantis tikėjimą Dievu. Juokas kelia pavojų, ir kad apie jį gerai atsiliepia neginčijamas autoritetas Aristotelis, to bent jau niekas neturi žinoti.

Žvelgiant iš šių dienų pozicijų, ginčas dėl knygos atrodo ne toks sensacingas, todėl knygos „Rožės vardas“ esmė atrodo kiek nublankusi. Tačiau, kol romane apie tai pradedama kalbėti, Umbertas Ekas išsamiai aprašo Viduramžių atmosferą, begalinius skirtingų pasaulėžiūrų konfliktus, stiprų teologijos ir prietarų tarpusavio ryšį ir didelę knygų reikšmę, tekusią joms tos epochos ginčuose apie Dievą ir pasaulį. Būtent

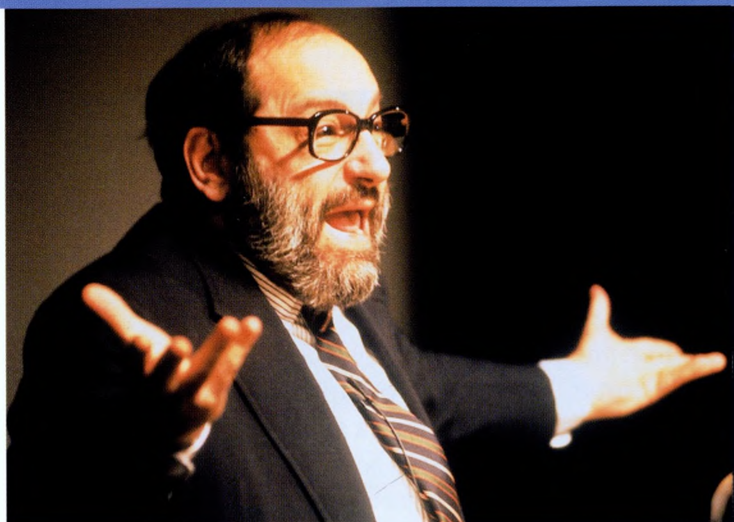
Iš kur atsirado pavadinimas „Rožės vardas“? Su romano turiniu tai neturi nieko bendra. „Stat rosa pristina nomine, nomina nuda tenemus“ – taip skamba paskutinis knygos sakinys: „Iš praeities rožės liko tik vardas, mums liko tik vardas.“ Umbertas Ekas pacitavo benediktiną Bernardą Morlietį (12 a.), rašiusį apie daiktų kintamumą.

tai padarė Umberto Eko kūrinį itin populiarų tarp visų sluoksnių skaitytojų: romaną galima skaityti kaip trilerį, turintį visus kriminalinio romano elementus, arba kaip mokslinį istorinį veikalą apie dramatišką Viduramžių epochą. Suderinti šie du aspektai romaną daro dar įdomesnį, nes autoriui pavyko labai meniškai tarpusavyje susieti šiuos romano lygmenis, tad skaitytojo niekada neapima mokslinėms knygoms būdingas nuobodulys. Be to, Umbertas Ekas kaip ženklų teoretikas pasinaudoja savo srities žiniomis ir sukuria simbolių, vaizdų, nuorodų ir dviprasmybių pasaulį. Nusikaltimas suteikia šiam intelektualiam žaidimui puikiausią dirvą, nes mįslingi ženklai, kuriuos reikia išaiškinti, yra ne kas kita kaip netiesioginiai įkalčiai. Viljamas fon Baskervilis – akivaizdi nuoroda į Artūro Konano Doilio romano „Baskervilių šuo" seklį Šerloką Holmsą – yra šiuolaikinės kriminologijos pradininkas, kuris vienuolių nuostabai atidžiai apžiūri paliktus pėdsakus, tyrinėja rūbų skiautes ir juodas dėmes ant mirusiųjų pirštų susieja su jų mirtimis. Dvasingumu Viljamas toli pralenkia riboto akiračio amžininkus. Atsižvelgiant į jo tikėjimą protu ir logika, su

■ 14 a. miniatiūra itališkoje knygoje: „Popiežius Bonifacas VIII ir šventoji kolegija".

■ Umbertas Ekas skaito savo kūrinį Ciuricho teatre (1990 m. kovas). Anot jo paties nuomonės, išsakytos „Prieraše“, romaną „Rožės vardas“ jis parašė būdamas brandaus amžiaus ir suvokęs, kad tai „apie ką negali kalbėti teoriškai, turi papasakoti. “

jo šiuolaikiška tolerancija ir humaniškumu, jį galima laikyti kriminalistikos pradininku.

„Rožės vardas“ tapo pasauliniu bestseleriu, tačiau, pirmajam susižavėjimui atlėgus, susilaukė nemažai kritikos. Pasigirdo paniekinančių kalbų apie „postmodernistinį“ romaną, t. y. kad Umbertas Ekas nepasakė nieko naujo, o tik cituoja jau parašytus kūrinius, jais varijuoja ir juos tarpusavyje perpina. „Prieraše“ autorius nepaneigė šio priekaišto ir prisipažino esąs postmodernistas. *„Ironija, metakalbinis žaismas ir maskaradas antruoju laipsniu“, – tokia turėjo būti literatūrinė strategija ir: „Aš norėjau sudominti skaitytoją ir norėjau, kad skaitydamas jis jaustų malonumą, bent jau tokį, kokį aš jutau rašydamas.“*

„Idėja romaną pavadinti „Rožės vardas“ kilo atsitiktinai ir patiko, nes rožė kaip simbolis turi tiek daug reikšmių, kad tikriausiai visai nebeturi reikšmės. “
Umbertas Ekas, „Prierašas“

ROŽĖS VARDAS

UMBERTAS EKAS. GYVENIMAS IR KŪRYBA

Umbertas Ekas gimė 1932 m. sausio 5 d. Aleksandrijoje (Pjemonte). Turino universitete studijavo filosofiją ir apgynė darbą apie Tomo Akviniečio estetiką. Vėliau dirbo Italijos televizijos RAI kultūros skyriuje bei rašė laikraščiams „Veri" ir „Rivista di Estetika". Nuo 1959 iki 1976 m. „Bompiani" leidykloje kuravo filosofijos, sociologijos ir semiotikos leidinius. Po habilitacijos 1961 m. Turino universitete dėstė estetiką ir iki 1971 m. skaitė paskaitas Florencijos bei Milano universitetuose. Universitetų kvietimu Umbertas Ekas skaitė paskaitas San Paulo, Niujorko, Čikagos, Jeilio ir Pietų Karolinos universitetuose. Nuo 1971 m. Ekas dėstė semiotiką Bulonės universitete, o nuo 1975 m. ten dirbo komunikacijos ir teatro instituto direktoriumi. 1963 m. įkūrė neoavangardistų „Grupę 63". Pagal kitų avangardistinių judėjimų – futuristų, siurrealistų ir kt. – tradicijas ši rašytojų ir teoretikų grupė norėjo sistemiškai išsiveržti iš tradicinių literatūros normų. Dėl savo eksperimentų lyrikos, romano žanre ir ypač dėl naujų teatro formų „Grupė 63" greitai įgijo tarptautinį pripažinimą. Be mokslinės ir leidybinės veiklos Umbertas Ekas buvo daugelio mokslinių ir kultūrinių laikraščių redakcijų bendradarbis, parašė daugybę straipsnių, pats įkūrė keletą žurnalų. 1974 m. jis Milane suorganizavo pirmąjį semiotikos kongresą. Nuo 1988 m. vadovauja jo įkurtam semiotikos institutui prie San Marino universiteto. Be daugelio mokslinių straipsnių ir knygų semiotikos, kultūros ir kt. temomis, Umbertas Ekas patraukė skaitytojų dėmesį sąmojingais ir išmintingais straipsniais bei esė. Kai 1980 m. pasirodė jo pirmasis romanas „Rožės vardas" („Il Nome della Rosa") ir atnešė pasaulinę šlovę, autorius jau buvo gerai žinomas žmogus. Plūstelėję skaitytojų laiškai su klausimais apie knygos turinį paskatino jį parašyti „Prierašą" „Rožės vardui", kuriame jis papasakojo apie romano sukūrimą. Kitas romanas „Fuko švytuoklė" („Il pendolo di Foucault") pasirodė 1988 m., trečiasis – „Praėjusios dienos sala" („L'isola del Giorno Prima", 1994). Umbertas Ekas apdovanotas nemaža premijų ir išrinktas daugelio universitetų garbės daktaru.

REKOMEMDUOJAMA

Pirmoji publikacija lietuvių kalba:
Vilnius, 2001

Perskaityti:
Umberto Eco. Rožės vardas. Romanas, vertė Inga Tuliševskaitė, 2001.

Umberto Eco. Fuko švytuoklė. Romanas, vertė Inga Tuliševskaitė, 1995.

Umberto Eco. Menas ir grožis viduramžių estetikoje. Vertė Jonas Vilimas, 1997.

Umberto Eco. Vakarykštės dienos sala. Romanas, vertė Inga Tuliševskaitė, 1998.

Umberto Eco. Tobulos kalbos paieškos Europos kultūroje. Vertė Inga Tuliševskaitė, 2001.

Pažiūrėti:
Kino filmą „Rožės vardas". Rež. Žanas-Žakas Anó; vaid. Šonas Koneris, F. Maris Abrahemas, Kristianas Slateris, Helmutas Kvaltingeris, Elija Baskinas, Maiklas Lonsdeilas. VFR / Italija / Prancūzija, 1986.

TRUMPAS ĮVERTINIMAS

„Rožės vardas" yra ypač elegantiškas ir intelektualus trileris – pamokanti, įdomi ir negąsdinanti knyga.

Vidurnakčio vaikai

Salmanas Rašdis

„Tai atsitiko, kai man buvo dešimt metų; nebuvo nieko, išskyrus pyktį aplinkui, ir nieko, išskyrus stebuklą manyje“.

Patriko Ziuskindo romano „Kvepalai“ pagrindinis veikėjas ir Salymas Sinajus iš šio romano turi vieną bendrą ypatybę – jautrią nosį. Tačiau jis ne koks išgama ar žudikas, bet auka, kuria jam lemta būti visą gyvenimą. Ką tik gimusį jį sukeitė su kitu vaiku, po smūgio į ausį jis viena ausimi apkurto, neteko piršto ir romano pabaigoje net vyriškumo. Dėl savo neįprastai didelės nosies jis nuolat pašiepiamas: Salymas Sinajus tikriausiai yra labiausiai apgailėtinas šiuolaikinio romano veikėjas. Jis turi ypatingų sugebėjimų, todėl pagrįstai svajoja apie aukštesnius gyvenimo tikslus. Bet likimas greitai priverčia jį pakeisti savo nuomonę. Jam lieka tik rašyti ir pasakoti apie mitines būtybes ir vidurnakčio vaikų – Salymas yra vienas iš jų – likimus.

■ 1947-ųjų rugpjūčio 15 d. – Indija nepriklausoma! Daugybė žmonių Bombėjaus gatvėse džiaugiasi britų kolonijinio valdymo pabaiga po taikios išsilaisvinimo kovos vadovaujant Mahatmai Gandžiui.

Jų yra lygiai 1001. Visi jie gimė svarbiu istoriniu momentu: 1947 m. rugpjūčio naktį iš 14 į 15 dieną, tarp 24 val. nakties ir 1 val. ryto. Lygiai vidurnaktį baigiasi britų kolonijinis valdymas ir Mahatmos Gandžio dėka Indija vėl tampa nepriklausoma valstybe. Suprantama, tomis minutėmis gimę vaikai tampa nacijos numylėtiniais: juos visi nori paglamonėti, nufotografuoti, apie juos rašo laikraščiai, žodžiu, – tikra šventė bulvarinei spaudai. Tačiau vieno dalyko dar nežino niekas: kiekvienas iš šių vidurnakčio vaikų turi neįprastų sugebėjimų. Vienas gali keliauti laike, kitas gali tapti nematomu, sumažėti arba padidėti, viską prisiminti, ką kartą išgirdo. Kiekvienas vaikas turi tik jam būdingą talentą. Bet pasekmės kartais būna liūdnos. Pavyzdžiui, mergaitei, nuo kurios žvilgsnio kiti apanka, supjaustomas veidas. Kitas vaikas net nužudomas. Iš jų tik 581 sulaukia dešimties metų amžiaus, kuomet jie suvokia turį ypatingų sugebėjimų.

■ „Pasakiškos“ Indijos simbolis Tadž Mahalis, kurį Džehan-šachas 1632-1653 m. pastatė savo mylimiausiai žmonai Mumtaz Mahalei.

Salymas Sinajus yra svarbiausias vidurnakčio vaikas. Jis gimė pirmąją minutę po vidurnakčio ir turi bene patį didžiausią sugebėjimą: jis gali skaityti mintis ir pažvelgti į kitų žmonių širdis. Jis gali sukviesti visus vidurnakčio vaikus krūvon – savo galvoje. Čia tarsi telekonferencijoje vidurnakčio vaikai pirmą kartą sužino vieni apie kitus. Ką jie gali visi kartu daryti?

„Frankfurter Rundschau“: „Knygų knyga. Tai Gabrielio Markeso „Šimtas metų vienatvės“ ir Giunterio Graso „Skardinio būgnelio“ indiškas atitikmuo“.

S. Rašdžio romanas ne tik vaikų skaičiumi primena „Tūkstantį ir vieną naktį“. Salymas pasakoja apie savo gyvenimą kaip ir Šechrezada. Persekiojamas savo varžovo Šivos, – vaiko, su kuriuo Salymas buvo sukeistas ir kuris savo kraupų „talentą“ paverčia žiauria prievarta. Salymas pabėga pas Podmą, apkūnią agurkų fabriko savininkę iš Bombėjaus, tapusia kantria jo istorijų klausytoja. Tai jo šeimos biografija ir kartu 20 a. Indijos istorija: *„Daugybė tarpusavyje persipynusių gyvenimų, įvykių, stebuklų, vietovių ir kvapų, tikra realybės ir neįtikėtinų dalykų painiava“.* Istorija prasideda, kai 1915 m. Salymo senelis melsdamasis susitrenkė nosį ir iš jos ištekėję trys kraujo lašai akimirksniu pavirto rubinais: *„Taip gali atsitikti,* – dievagojasi Salymas, – *ypač šalyje, kuri pati yra beveik stebuklas.“* Tačiau romano pabaiga labai reali ir brutali. 1976 m. visi dar gyvi vidurnakčio vaikai tampa Indiros Gandi vyriausybės vykdomos prievartinės sterilizacijos programos objektu.

„S. Rašdžio žvilgsnis į šiuolaikinius įvykius sąmoningai aplenkia laiką ir nori perprasti politiką jai dar nespėjus tapti istorija. Jis nuolatos turi nuvalyti fasadus ir atkasti pamatus ir kiekvieną kartą, kai jis visuomenei pasiūlo geriausią susitarimą, varnos ar net maitvanagiai pradeda kelti triukšmą.“

Giunteris Grasas

■ Salmanas Rašdis 1999 metais. „The New York Times“: „Knyga nepakartojama, o jos autorius yra vienas ryškiausių pasaulio rašytojų“.

Ypatingi talentai jiems nepadėjo. Net Salymas nesugebėjo vidurnakčio vaikų sutelkti į vieningą bendruomenę. Salymui juos sukvietus, situacija pasidaro panaši į vaiko gimimo dienos šventę; jie pykstasi, pavydi vienas kitam, kiekvienas nori būti lyderiu. Galiausiai likimas išblaško juos į visas puses...

„Vidurnakčio vaikai“ autoriui pralaužė ledus į literatūrą. Iki tol jis dirbo reklaminių tekstų kūrėju, žurnalistu ir aktoriumi, o jo pirmasis romanas liko be atgarsio. Visose knygose autorius liko ištikimas savo indiškai kilmei. Jis sąmojingai ir kartais stačiokiškai sujungia rytietišką pasakojimo stilių su moderniojo romano tradicijomis. Šis rytietiškai vakarietiškas Rašdžio temperamentas išgarsino jį ne tik kaip autorių, bet ir kaip tragiško likimo žmogų. „Vidurnakčio vaikai“ islamo pasaulyje sukėlė protestų bangą, o 1988 m. išleistos „Šėtoniškos eilės“ virto tikru skandalu. Irano dvasinis vadovas ajatola Chomeinis apkaltino S. Rašdį piktžodžiavimu prieš Dievą ir paragino rašytoją nužudyti. Už jo galvą paskelbta milijoninė premija, todėl S. Rašdis privalėjo pasislėpti. Romaną į japonų kalbą išvertęs vertėjas buvo nudurtas, o italų vertėjas sunkiai sužalotas. Nors oficialiai 1999 m. mirties nuosprendis S. Rašdiui buvo atšauktas, autorius visą gyvenimą jaus islamo fanatikų jam keliamą pavojų. Kaip ir vidurnakčio vaikas Salymas, S. Rašdis tapo persekiojamuoju, kuriam neatleidžiama už jo talentą. Tačiau tai netrukdo jiems abiems būti puikiais pasakotojais.

„Aš informuoju visą islamo pasaulį, kad prieš islamą, prieš pranašus ir Koraną nukreiptų „Šėtoniškų eilių“ autorius, visi, prisidėję prie jų išleidimo ir žinantys jų turinį, pasmerkiami myriop.“

Ajatola Chomeinis. Kreipimasis į žmones per radiją, 1989 m. vasario 14 d.

VIDURNAKČIO VAIKAI

SALMANAS RAŠDIS. GYVENIMAS IR KŪRYBA

Salmanas Rašdis gimė 1947 m. birželio 19 d. Bombėjuje, pasiturinčio musulmono šeimoje. Čia pradėjo lankyti mokyklą, o būdamas keturiolikos metų persikėlė į Regbį (Anglija) ir toliau mokėsi privilegijuotoje vidurinėje mokykloje. Kembridže studijavo istoriją ir domėjosi teatru. 1964 m. įgijo Didžiosios Britanijos pilietybę. Persikėlęs į Londoną, dirbo laisvu žurnalistu ir teatro aktoriumi, o nuo 1969 iki 1973 m. rašė reklaminius tekstus. Pirmasis romanas „Grimus" (1975) sudarytas iš įvairių mitų ir sagų. Antrasis romanas „Vidurnakčio vaikai" („Midnight's Children", 1981) labai greitai išgarsino Salmaną Rašdį. Kitas romanas „Gėda" („Shame", 1983) taip pat buvo sėkmingas. Grįžęs iš kelionės po Nikaragvą, parašė apybraižą „Jaguaro šypsena" („The Jaguar Smile", 1987). Ketvirtasis romanas „Šėtoniškos eilės" („The Satanic Verses", 1987) sukėlė tokią sensaciją kaip jokia kita pastarojo meto knyga. Islamo pasaulyje pasigirdo kaltinimai šventvagyste, ir islamo šalyse knyga buvo uždrausta. Protestams sustiprėjus, 1989 m. Irano dvasinis vadovas ajatola Chomeinis rašytoją pasmerkė mirti ir paskyrė milijoninę premiją už Rašdžio galvą, dėl to autorius keletą metų slapstėsi. Visuomenėje Salmanas Rašdis retkarčiais pasirodo nuo 1992 metų, bet visuomet lydimas sustiprintos apsaugos. Nuo romano išleidimo autorius susilaukė didelio visuomenės solidarumo ir pagarbos, todėl 1998 m. Irano vyriausybė nuo mirties nuosprendžio atsiribojo, tuo tarpu ortodoksiniai religiniai vadovai fatvą – mirties nuosprendį – dar sykį patvirtino. Dešimtajame dešimtmetyje Rašdis parašė politinę pasaką „Harounas ir daugybė istorijų" („Haroun and the Sea of Stories") bei esė ir kritikos straipsnių rinkinį „Fantazijos gimtinė" („Imaginary Homeland"). Be to, kiek vėliau išleista knyga „Rytai, Vakarai" („East, West") ir romanas „Paskutinis mauro atodūsis" („The Moor's Last Sigh"). 1999 m. pasirodė kol kas jo paskutinis romanas „Žemė po jos kojomis" („The Ground beneath Her Feet"). Romano veiksmas prasideda 1989 m. vasario 14 d., kai autoriui buvo paskelbtas mirties nuosprendis. Įkvėptas popmuzikos pasaulio įžymybių – Džanis Džoplin, Tinos Terner ar Džono Lenono – Rašdis romane parašė šiuolaikinę graikų mito apie Orfėją ir Euridikę versiją.

REKOMEMDUOJAMA

Pirmoji publikacija lietuvių kalba:
Vilnius, 1999

Perskaityti:

Salman Rushdie. Vidurnakčio vaikai. Romanas, vertė Danguolė Žalytė, 1999.

Salman Ruşhdie. Paskutinis Mauro atodūsis. Romanas, vertė Laimantas Jonušys, 1998.

Salman Rushdie. Gėda. Romanas, vertė Danguolė Žalytė, 2000.

TRUMPAS ĮVERTINIMAS

Reikšmingas epas apie naujausių laikų Indijos istoriją: plojimai vėtytam ir mėtytam pasaulinės literatūros didvyriui.

Kvepalai
Patrikas Ziuskindas

Šiandien sunku įsivaizduoti, kokius kvapus žmonės turėjo uostyti praeityje, pavyzdžiui 18 amžiaus didmiestyje. Neasfaltuotos gatvės buvo tikras purvynas. Apie kanalizaciją tada dar niekas nežinojo ir tarnai naktipuodžių turinį rytais tiesiog išpildavo gatvėje, kur buvo pilamos ir pūdavo šiukšlės. Šiukšlių išvežimas, kaip ir kūno priežiūra, mažai kam rūpėjo: niekas nesiprausė, o kubiluose, į kuriuos vis dėlto kartais tekdavo lįsti, brangaus vandens būdavo labai mažai ir jo turėdavo užtekti daugeliui asmenų. Mūsų amžininkas dėl higieninių sąlygų Paryžiuje kokiais 1750 m. neišgyventų nesusirgęs kokia nors liga nė savaitės. Buvo įprasta, kad visi – tiek valstiečiai, tiek baronai – trenkė ožiu; skirtumas buvo tik tas, kad aristokratai savo kūno kvapus galėjo užgožti civilizuota priemone, kurios prastuomenė jokiais būdais negalėjo įsigyti, – kvepalais. Kvepalai buvo paskutinis mados klyksmas tarp pasiturinčių žmonių ir jie ant galvos ir viso kūno tiesiogine žodžio prasme supildavo vienu kartu visą buteliuką. Parfumerijos gamintojai buvo vadinami menininkais. Jie tarpusavyje varžėsi dėl turtingiausių miesto klientų. Geriausius ir labiausiai geidžiamus kvepalus pono Džiuzepės Baldinio dirbtuvėse kurdavo mažas ir negražus mokinys, kuris neva galėjęs atskirti ir sukurti bet kokį pasaulio kvapą, o su esencijomis, aliejais ir žiedadulkėmis elgėsi lyg kompozitorius su muzikos instrumentais. Šio savo srities genijaus, Paryžiaus kvepalų kūrėjo penkiolikmečio Mocarto vardas buvo Žanas Baptistas Grenuilis. Visa laimė, kad iš tiesų tokio žmogaus niekada nebuvo.

„18-ame amžiuje Prancūzijoje gyveno vyras, viena

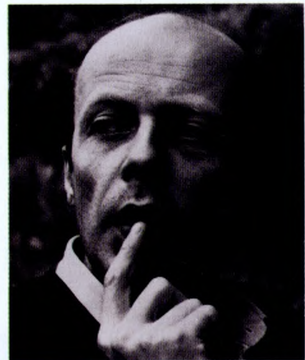
■ Iš serijos įvairių profesijų atstovų paveikslų. Parfumeris su nešiojama gausiai prikrauta prekydėže ir aromatą skleidžiančiu virduliu ant galvos. Spalvotas vario raižinys. Paryžius, 1697 m.

iš genialiausių ir bjauriausių asmenybių, priklausiusių genialių ir bjaurių žmonių kupinai epochai. Čia aprašyta jo istorija". P. Ziuskindas savo romane aprašo praeities istoriją, istoriją „serijinio žudiko", kuris iš viso nužudė 25 jaunas merginas. Tačiau tai jis darė ne iš sadistinio malonumo ar geidulio. Grenuilis „iškvėpina" savo aukas, atskiria merginų kvapą, kad galėtų sukurti kvepalus, kuriems niekas negalėtų atsispirti ir padarytų jais pasikvėpinusįjį visų aplinkinių žmonių mylimu valdovu. Tai Grenuilio tikslas, „gyvenimo kompasas", turintis išvaduoti jį nuo visų stumdomo ir užguito našlaičio likimo. Grenuilis nekenčia žmonių ir nori juos priversti paklusti sau. Tačiau tam reikia kvepalų.

■ Mainų tiltas Paryžiuje, Sitė saloje. Viename iš šių ant tilto pastatytų namukų Grenuilis išmoko parfumerijos paslapčių.

Romanas „Kvepalai" pasirodė 1985 m. vasario mėnesį ir tapo vienu iš populiariausių vokiškų romanų. Beveik 10 metų knyga išsilaikė laikraščio „Spiegel" publikuojamame bestselerių sąraše. Ji buvo išversta į 39 pasaulio kalbas, o iki 2000 metų išleista virš 12 mln. egzempliorių. „Kvepalai" – pirmasis trisdešimt šešerių metų Patriko Ziuskindo, anksčiau žinomo tik kaip vienos linksmos pjesės autoriaus, romanas. Vėliau taip ir nepavyko ką nors daugiau apie autorių sužinoti, nes kilus šurmuliui po romano pasirodymo, jis tapo vokiečių Tomu Pinčonu: jokių nuotraukų, jokių interviu. Literatūrinių apdovanojimų jis atsisakė, o kino filmų „Kir Royal" ir „Monakas Francė" scenarijų bendraautorius Helmutas Dytlis į apdovanojimo ceremoniją turėjo važiuoti vienas. Vis dėlto P. Ziuskindas yra iš savęs sugebantis pasijuokti keistuolis. Daugelį apdovanojimų pelnęs filmas „Rosinis" pasakoja apie keistų užgaidų turintį bestselerių rašytoją, kuris įnirtingai stengiasi išsaugoti savo anonimiškumą ir nuo filmų prodiuserių apginti parašytą knygą. Beje, P. Ziuskindas taip ir nesutiko, kad pagal jo knygą būtų sukurtas filmas.

■ Patrikas Ziuskindas.

„Taigi tai vis dar yra arba jau vėl yra: vokiečių rašytojas, mokantis rašyti vokiškai; šio laiko pasakotojas, sugebantis papasakoti; jaunas, tačiau nenuobodus autorius. "

Marselis Reichas – Ranickis

„Rašyti tokį romaną yra siaubinga. Aš nemanau, kad tai dar kada nors darysiu.“ Patrikas Ziuskindas. Viename iš nedaugelio pasisakymų apie romaną *„Kvepalai“*

Romano autoriaus bėgimas nuo žiniasklaidos neturėjo jokios įtakos parduodamų knygų skaičiui – geriausia reklama buvo pats romano siužetas. Grenuilio charakteris labai keistas, tarsi Kvazimodo ir Graso sukurto veikėjo Oskaro Macerato mišinys, o jo išskirtinis sugebėjimas užuosti kvapus glaudžiai siejasi su autoriaus sugebėjimu juos meistriškai aprašyti. „Kvepalai“ yra literatūrinės uoslės šventė. Sekdamas Grenuiliu, skaitytojas kuo puikiausiai užuodžia to meto Paryžiaus kvapus – tiek aitrų dvoką, tiek malonius aromatus – ir, įsitraukęs į romano skaitymą, nejučiomis gali retkarčiais pauostyti savo pažastį. Ar tai tas *„prakaituotai riebus, rūgštus sūrio“* kvapas, kaip vidutinio žmogaus kvapą apibūdina Grenuilis? Jis turi tai žinoti, nes keisčiausia, kad jis pats neturi jokio kvapo. Romano pabaigoje Grenuilis nori užuosti savo kvapą ir pagal jį pažinti save. Jis taip pat nori įsimylėti. Neįgyvendinęs šio noro, jis padaro atitinkamas išvadas. 1767 m. birželio 25 d. žiaurus žudikas miršta: jis sąmoningai per daug pasikvėpino. Efektas jau tuomet buvo siaubingas…

■ Moterys veržiasi prie kvepalų ir kosmetikos (19 a. karikatūra).

KVEPALAI

PATRIKAS ZIUSKINDAS. GYVENIMAS IR KŪRYBA

Patrikas Ziuskindas gimė 1949 m. kovo 26 d. Ambache. Jo tėvas rašytojas ir žurnalistas Valteris Emanuelis Ziuskindas daugelį metų buvo politinis „Süddeutsche Zeitung" laikraščio redaktorius. Nuo 1968 iki 1974 m. Patrikas Ziuskindas studijavo istoriją Miunchene ir Eksen-Provanse. Kaip rašoma jo trumpoje autobiografijoje, baigęs universitetą jis 10 metų buvo „trumpų nepublikuotų prozos kūrinių ir ilgesnių nenufilmuotų kino scenarijų autorius". Patriką Ziuskindą išgarsino vieno veiksmo pjesė „Kontrabosas", pirmą kartą parodyta 1981 m. Miunchene ir sulaukusi didelio pasisekimo. Pjesėje vaidina tik vienas aktorius. Kontrabosistas pasakoja apie savo gyvenimą, kurį nulėmė kontrabosas. „Kontrabosas" („Der Konrabaß") laikomas daugiausia kartų rodyta vokiška pjese, be to, išversta į daugelį kalbų, tapo populiari ir užsienyje. 1985 m. pasirodė pirmasis romanas „Kvepalai – žudiko istorija" („Das Parfum – Die Geschichte eines Mörders"), kurį rašydamas Ziuskindas tyrinėjo kvepalų istoriją ir „Fragonard" firmoje sėmėsi parfumerijos meno žinių. Knyga išgarsino autorių visame pasaulyje ir daug metų išsilaikė bestselerių sąrašuose. Per pirmus metus leidykla pardavė 400000 egzempliorių, knyga buvo išversta į 12 kalbų (šiandien šis skaičius pasiekė 40). Kitas kūrinys, apsakymas „Balandis" („Die Taube", 1987), kritikų taip pat buvo palankiai įvertintas. Apsakyme pasakojama apie netrukus į pensiją turintį išeiti sargą Jonataną Noelį, kuris visiškai atsiskyręs nuo aplinkinio pasaulio gyvena mažame kambarėlyje Paryžiuje ir stengiasi išvengti gyvenime bet kokių neplanuotų ar atsitiktinių įvykių. Laikydamasis griežtos tvarkos, jis tikisi „pasiekti monotoniškos ramybės ir nuobodumo būseną, ir tai buvo vienintelis dalykas, kurio jis troško". Katastrofa įvyksta, kai prie jo mansardos durų nutupia balandis. „Pono Zomerio istorija" („Die Geschichte von Herrn Sommer", 1991) taip pat pasakoja apie atsiskyrusį ir nutraukusį ryšius su aplinkiniais keistuolį. Devintajame dešimtmetyje Patrikas Ziuskindas rašė scenarijus. Kartu su Helmutu Dytliu jis rašė scenarijus televizijos serialams „Kir Royal. Iš reporterio gyvenimo" ir „Monakas Francė". Naujausias bendras darbas – scenarijus filmui „Rosinis" („Rossini oder Die mörderische. Frage, wer mit wem schlief") – 1996 m. apdovanotas Vokietijos scenarijų premija.

REKOMEMDUOJAMA

Pirmoji publikacija lietuvių kalba:
Vilnius, 1998

Perskaityti:

Patrick Süskind. Kvepalai. Vieno žudiko istorija. Romanas, vertė Vilija Gerulaitienė, 1998.
Patrick Süskind. Balandis. Vertė Regina Ivanauskienė, 2000.

TRUMPAS ĮVERTINIMAS

Dar niekada kvapai ir uoslė nebuvo taip meistriškai apibūdinti žodžiais. Romanas jautrioms nosims.

X karta

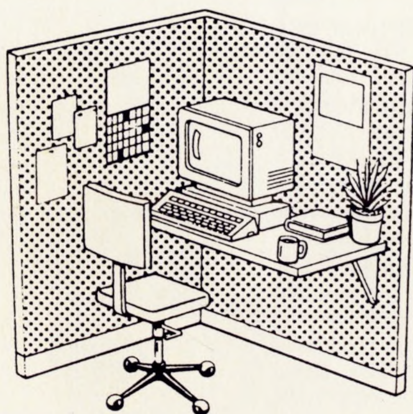
Daglas Kuplandas

▪ Iliustracijos iš knygos „X karta“.

„Jeigu visai rimtai: kam mums dirbti? Tik tam, kad galėtume nusipirkti dar daugiau daiktų? Negali būti.“

Endis, Dagas ir Klera yra tarp dvidešimties ir trisdešimties metų amžiaus jauni žmonės. Inteligentiški. Išsilavinę. Linksmi. Beveik tobuli jauni amerikiečiai, kurie, kaip manoma, turėtų gyvenime daug pasiekti. Bėda tik ta, kad jiems visa tai nė motais: karjera, šeima, gerbūvis jų nė kiek nedomina. Jie dirba įvairiuose baruose, prekybos centruose, gyvena išsinuomotuose nameliuose pensininkų rojumi vadinamame Palm Springse Kalifornijoje. Ten jie kartu leidžia savo laisvalaikį arba važiuoja į dykumą iškylauti ir pasakoja savo gyvenimo istorijas. Jie jaučiasi labai pasenę, viską patyrę, ateitis jiems atrodo labai niūri ir tikriausiai baigsis blykstelėjus atominei bombai: Endis, Dagas ir Klera yra X kartos atstovai.

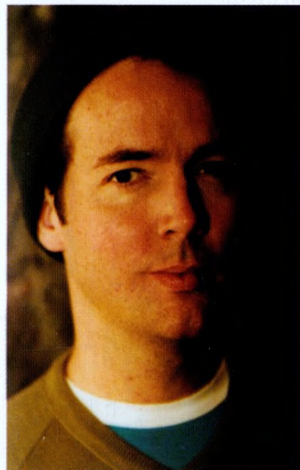

GYVULIŲ ŠĖRIMO APTVARAS: ankštos darbo vietos, apribotos lengvomis, medžiaga apklijuotomis surenkamomis pertvaromis, kuriose dirba jauni darbuotojai. Pavadinimas kilo iš gyvulininkystės ūkiuose naudojamų gyvulių penėjimo aptvarų.

Pagal statistinius duomenis devintojo dešimtmečio pabaigoje JAV pirmą kartą atsirado karta, galinti nepasiekti savo tėvų pragyvenimo lygio. Dvidešimtmečiai amerikiečiai atkakliai ir užsispyrusiai neigia principą „godumas – geras daiktas“ (Greed is good), devintojo dešimtmečio pradžią, konservatyvią Reigano eros politiką ir naivų vyresniųjų žmonių tikėjimą grožio kupinu pasauliu, kurį jiems bandė įteigti televizija: *„Atrodo, kad mūsų tėvų karta nei nori, nei sugeba suprasti, kaip juos išnaudoja marketingas. Į prekių pirkimą jie žiūri labai rimtai“.* Endis ir jo draugai nė negalvoja apie amerikietišką svajonę. Kaip nurodo vieno skyriaus pavadinimas, jie nenori *„numirti trisdešimties ir būti palaidoti septyniasdešimties“*

ir visiškai netrokšta dirbti su IBM kompiuteriais, kur *„gyvenimas baigiasi sulaukus dvidešimt penkerių“*. Paradoksalu, tačiau jie pavydi *„ilgalaikės materialinės gerovės, kurią turi laimingai gimę vyresni „vaikų bumo“ kartos atstovai“*. Toks požiūris nėra svarbiausias knygos bruožas. Grafiškai apipavidalintos ir neretai komiksų paveiksliukais iliustruotos pastabos apibūdina X kartos filosofiją. Kai kurios formuluotės jau spėjo pritapti bendrinėje kalboje, pavyzdžiui, Kuplando sukurta sąvoka „makdarbas“ (McJob), kurią jis apibūdina kaip *„mažai apmokamas, neprestižinis darbas, nesuteikiantis orumo jausmo, neduodantis naudos ir be perspektyvios ateities. Neretai vadinamas „patenkinama karjera“ žmonių, kurie niekuomet nekopė jos laiptais“*. Pirmiausia šie mechaniški ir tikslūs apibrėžimai atnešė romanui stulbinantį (ir greitą) populiarumą, o Kuplandą išgarsino – jo nepasitenkinimui – kaip tarptautinį jaunimo kultūros sociologą. Rašydamas kitas knygas, autorius veltui bandė atsikratyti jam klijuojamo eksperto vardo ir atkakliai – kaip ir jo knygų veikėjai – priešinosi verslo atstovų norui pasipelnyti iš jo populiarumo. Už paskaitas Daglasui Kuplandui buvo siūloma 100. 000 dolerių, tačiau jis atsisakė ir daugiau apie knygą „X karta“ niekada nekalbėjo.

Sąvoką „X karta“ Kuplandas pasiskolino iš amerikiečio kultūros sociologo Polo Faselo. Jo devintojo dešimtmečio pradžioje išleistoje knygoje „Klasė“ galima rasti „X tipo“ aprašymą – tai žmonės, nenorintys priklausyti jokiam socialiniam sluoksniui. Nuomonė, kad šią sąvoką Kuplandas perėmė iš roko žvaigždės Bilio Aidolo, yra neteisinga.

▪ 1995 11 22 Helsinkyje daryta kanadiečių rašytojo Daglaso Kuplando nuotrauka. Jį galima apibūdinti taip: „Šlovė sukėlė apatiją“. Tai požiūris, kad neverta imtis veiklos, nebent dėl to taptum įžymus. Tai panašu į tingėjimą, tačiau šaknys glūdi kur kas giliau.

Knygos pavadinimas pasaulio žiniasklaidoje greitai tapo populiariu ir tarptautiniu žodžiu, apibūdinančiu tam tikrą, nors ir nukeliavusią praeitin, pasaulėjautą. Autorius savo pirmojo romano paantraštę pavadino „Vis greitesne tampančios kultūros istorija“ tikriausiai nujausdamas, kad jo išsakytos mintys yra glaudžiai susijusios su tuo laiku, kai jos buvo parašytos. Iš tiesų Endis, Dagas ir Klera labai panašūs į linksmus ir nepaklusnius jau seniai praėjusios epochos pasiuntinius. Tačiau tai nė kiek nemažina šių veikėjų patrauklumo, juos visai teisėtai galima lyginti su pagrindiniu Dž. Selindžerio „Rugiuose prie bedugnės“ veikėju. Endis, kaip ir Holdenas, gyvenime jaučiasi sutrikęs. Jis tik jaučia, kad šiame pasaulyje kažkas ne taip,

ISTORINIS NEPAKANKAMAS DOZAVIMAS: gyvenimas, kai, atrodo, niekas nevyksta. Pagrindinis simptomas: aistra laikraščiams, žurnalams ir televizijos žinių laidoms.

ISTORINIS PERDOZAVIMAS: gyvenimas, kai, atrodo, vyksta per daug dalykų iš karto. Pagrindinis simptomas: aistra laikraščiams, žurnalams ir televizijos žinių laidoms.

- Iliustracija iš knygos „X karta“:

tačiau be arogantiškų posakių jam į galvą neateina jokia geresnė mintis. Tokį požiūrį romane labai kandžiai komentuoja Endžio brolis. Taileris yra penkeriais metais jaunesnis ir visiškai amerikiečių vertybių skalę atitinkantis vaikinas. Jis nori padaryti karjerą didelėje firmoje, pamišęs dėl žymių gamintojų etikečių, visuomet stilingai apsirengęs ir šiaip mielas žmogus (kitame Kuplando romane „Šampūno planeta“ („Shampoo Planet“) jam teks pagrindinis vaidmuo). Prieš pat Kalėdas Endis kalbasi telefonu su Taileriu. Savaime suprantama, Endžiui net baisu pagalvoti apie artėjančią šeimos šventę. Taileriui tai visiškai nesuprantama, galų gale bus dovanų, o jam būtinai reikia slidžių. Kai jis paklausia Endžio, ko jis norėtų, ir šis pradeda giliai susimąstęs filosofuoti, kad jis gyvenime *„išsižadėjo visų šių dalykų“*, Taileris trumpai atsako: *„Aš nerimauju dėl tavęs, Endi. Tu neturi jokių ambicijų“*. Taip kalba jau kita karta.

NEBUVIMAS

Filosofija, kuria vadovaujantis žmogus harmoninga asmenybe tampa mažindamas savo siekius: „Aš nebesitikiu sulaukti finansinės gerovės arba tapti dideliu bosu. Aš tiesiog noriu būti laimingas ir galbūt Aidahe atidaryti nedidelę gatvės kavinę.“

X KARTA

DAGLAS KUPLANDAS. GYVENIMAS IR KŪRYBA

Daglas Kempbelas Kuplandas gimė 1961 m. gruodžio 30 d. Bad Ziolingene (Vokietija), kur jo tėvas atliko karinę tarnybą, o nuo 1965 m. gyveno Vankuveryje. Šiame mieste esančiame Emilės Kar meno ir dizaino koledže pradėjo studijuoti skulptūrą. Studijas tęsė Hokaido koledže Saporo mieste (Japonija) ir Europos dizaino institute Milane. Iš pradžių dirbo skulptoriumi ir rašė straipsnius į laikraščius. Pirmasis romanas „X karta" („Generation X"), pasirodęs JAV 1991 m., greitai išgarsino autorių ir tapo kultine knyga. Per keletą metų knyga buvo išversta į 16 kalbų. Netrukus žodžiais „X karta" buvo apibūdinami 1960 – 1970 m. industrinėse Vakarų valstybėse gimę žmonės, apimti depresijos ir tuštumos jausmo. Antrasis Daglaso Kuplando romanas „Šampūno planeta" („Shampoo Planet"), pasirodęs 1992 m., pasakoja apie jaunesniuosius X kartos brolius, kuriems labiau rūpėjo prekiniai ženklai negu pažiūros. Vienas iš jų yra Taileris Džonsonas, hipės sūnus, mielai žiūrintis muilo operas, kolekcionuojantis šampūnus, svajojantis apie karjeros viršūnę nesulaukus trisdešimties ir daug pinigų. Kitas apsakymų rinkinys „Gyvenimas po Dievo" („Life after God", 1994) prasideda ten, kur baigėsi pirmasis romanas: jauni suaugę žmonės, užaugę nemistifikuotame jų tėvų pasaulyje, ieško gyvenimo prasmės. Tais metais JAV ir kitose šalyse literatūros kritikai knygą įvertino neigiamai, tačiau vėliau parašytas romanas „Mikrovergai" („The Microserfs", 1995) susilaukė labai didelio pasisekimo. Jame pasakojama apie programinės įrangos gigantės „Microsoft" darbuotojus, ne tik kartu dirbančius, bet ir kartu gyvenančius trisdešimtmečius; beje, bute yra tik viena lova, nes beveik visas gyvenimas vyksta firmoje. Vieną dieną jie nutaria įkurti savo firmą ir iškeliauja į Silicio Slėnį. Prieš rašydamas romaną, Daglasas Kuplandas daug metų tyrinėjo šią temą, pusantro mėnesio lankėsi „Microsoft" firmoje ir tris mėnesius praleido Silicio Slėnyje. Kita knyga „Mirties poliaroidai" („Polaroids from the Death", 1996), prieš išleidimą vadinta „Fotografijų rinkiniu iš virtuvės stalčiaus", sudaryta iš trumpų asmeninių tekstų apie gyvenimą. 1998 m. išleistas romanas „Mergina komoje" („Girlfriend in a Coma"), o 2000 m. „Mis Vajoming" („Miss Wyoming"). Taip pat verta apsilankyti autoriaus interneto svetainėje www. coupland. com.

REKOMEMDUOJAMA

Pirmoji publikacija lietuvių kalba:
Romanas nėra išverstas.

Perskaityti:

Lietuvių kalba nėra išleista.

Pažiūrėti:

Kino filmą „X karta". Rež. Metas Friūzas; vaid. Džeremis Retfordas, Amarilis, Fiona Hius.

TRUMPAS ĮVERTINIMAS

Humoristiška mūsų „vartotojų" kultūros kritika ir priminimas, kad ir be profesinės sėkmės galima turėti gerų draugų.

NACIONALINĖS IR TARPTAUTINĖS LITERATŪRINĖS PREMIJOS

Literatūrinės premijos yra valstybių, miestų, institucijų, leidyklų, fondų, sąjungų, o kartais ir atskirų asmenų apdovanojimai, suteikiami už literatūrinius pasiekimus – už tam tikrą kūrinį arba už visą rašytojo kūrybinę veiklą. Dažniausiai šie apdovanojimai teikiami kasmet, neretai kartu įteikiama ir tam tikra pinigų suma, kartais – medalis arba paskiriama stipendija. Žymiausia tarptautinė literatūrinė premija yra Nobelio premija, kurią kiekvienais metais nuo 1901 m. skiria Švedijos Akademija, o gruodžio 10 d. įteikia Švedijos karalius Stokholme (psl. 270).

Bukerio premiją (Booker Prize) įkūrė maisto pramonės koncernas „Booker McCornell". Ji yra viena iš svarbiausių angliškai kalbančiųjų pasaulio šalių literatūrinė premija. 20000 svarų sterlingų įvertinta literatūrinė premija nuo 1969 m. skiriama už geriausią metų romaną anglų kalba. Viena iš sąlygų – autorius turi priklausyti Britanijos tautų sandraugai arba būti kilęs iš Airijos ar Pietų Afrikos. Paprastai iš penkių vertintojų – kritikų, autorių, leidėjų – susidedanti komisija sudaro kandidatų sąrašą, iš kurio renkamas nugalėtojas. Apdovanoti buvo Kinzlis Eimis, Viljamas Goldingas ir Salmanas Rašdis.

Vokietijos knygų prekybos taikos premija
(Friedenspreis des Deutschen Buchshandels) – Vokietijos knygų prekybos sąjungos tarptautinė literatūrinė premija, įkurta 1950 m. Ji kiekvienais metais skiriama autoriams, literatūros arba meno kūriniais ypatingai prisidėjusiems prie taikos išsaugojimo. Nuo 1979 m. taikos premiją sudaro 25000 markių. Kandidatai turi būti siūlomi fondo tarybai, pateikiant išsamią prašymo motyvaciją raštu. Tarp premijos laureatų yra Albertas Šveiceris, Vaclavas Havelas (1989), Amosas Ozas (1993), Frydrichas Šorlemeris (1994) ir Žoržis Semprunas (1994). Taikos premija gali būti suteikiama ir po mirties. 1972 m. buvo apdovanotas lenkų rašytojas, pedagogas, vaikų gydytojas Janušas Korčakas, 1942 m. nacionalsocialistų nužudytas Treblinkos koncentracijos stovykloje.

Georgo Briuchnerio premija (Georg-Büchner Preis) įsteigta 1923 m. Iš pradžių buvo teikiama menininkams, susijusiems su Heseno žeme. 1951 m. Heseno žemės kultūros ministras, Darmštato miesto magistratas bei Vokietijos kalbos ir poezijos akademija ją pavertė literatūrine premija. Nuo tada premiją, pervadintą į Vokietijos literatūrinę premiją, kiekvienais metais teikia Akademijos prezidiumas, į kurį įeina po vieną Heseno žemės ir Darmštato miesto atstovą. Pagerbiami vokiškai rašantieji autoriai, savo darbais nusipelnę vokiečių literatūrai. Pradžioje buvusi

1000 DM premija nuo 1989 m. padidinta iki 60000 DM. Priimdamas apdovanojimą premijos laureatas turi pasakyti kalbą. Be kitų, apdovanoti buvo šie rašytojai: Gotfrydas Benas (1923), Marija Luiza Kašnic (1955), Erichas Kestneris (1957), Maksas Frišas (1958), Giunteris Eichas (1959) ir Paulis Celanas (1960). Paskutiniaisiais metais apdovanoti Tankredas Dorstas (1990), Volfas Byrmanas (1991), Georgė Taboris (1992), Peteris Riūmkorfas (1993), Adolfas Mušgas (1994), Dursas Griunbeinas (1995), Sara Kirš (1996), Hansas Karlas Artmanas (1997) ir Elfryda Jelinek (1998).

Tarp daugelio **Gėtės premijų** 1927 m. pirmą kartą buvo įteikta „Frankfurto miesto Gėtės premija“. Iki 1949 m. ji buvo teikiama kiekvienais metais, vėliau – vieną kartą per trejus metus, per Gėtės gimtadienį, asmenybei, kurios kūrybinė veikla „verta pagarbos, suteikiamos Gėtės atminimo proga“. Iš pradžių premija buvo įvertinta 10000 DM, o nuo 1961 m. – 50000 DM. Tarp premijos laureatų: Štefanas Georgė, Albertas Šveiceris, Zigmundas Froidas, Rikarda Huch, Gerhartas Hauptmanas, Hansas Karosa, Agnesė Mygel, Hermanas Hesė, Fricas fon Unruhas, Tomas Manas, Ernstas Jungeris, Golas Manas, Arnas Šmitas, Peteris Šteinas ir Zygfrydas Lencas.

Gotfrydo Kelerio premiją (Gottfried Keller Preis) 1922 m. įsteigė Martino Bodmerio fondas Ciuriche. Ji nereguliariai teikiama reikšmingiausių literatūros, filosofijos arba istorijos kūrinių autoriams, jos dydis 10000 Šveicarijos frankų. Sąlyga premijai gauti: kūrinys turi būti parašytas viena iš Šveicarijoje vartojamų kalbų ir būti susijęs su šios šalies kultūrinių tradicijų puoselėjimu. Apdovanoti buvo Hermanas Hesė (1936), Gertruda Le Fort (1952) ir Hermanas Lencas (1983).

Ingeborgos Bachman premija (Ingeborg Bachmann Preis), svarbiausia Ingeborgos Bachman konkurso literatūrinė premija, skiriama nuo 1977 m. kiekvienais metais Klagenfurte (Austrija). Ingeborgos Bachman konkurse iš literatūros kritikų, germanistų ir rašytojų susidedančios žiuri nominuoti autoriai privalo viešai ir prieš televizijos kamerą perskaityti savo dar nepublikuotą tekstą ir galų gale atlaikyti spontanišką žiuri narių kritiką. Šalia 200000 šilingų įvertintos Ingeborgos Bachman premijos, konkurso vardu dar įteikiama Kerteno žemės premija, Ernsto Vilnerio premija, Bertelsmano literatūrinė premija ir 3-sat stipendija. Finansiškai konkursą remia Klagenfurto miestas ir Austrijos radijas (ORF). Ypatingoji Ingeborgos Bachman konkurso forma nėra neginčijama, tačiau šis keturias dienas besitęsiantis renginys, vykstantis vasaros pradžioje, pristato naujausias literatūros kryptis ir atskleidžia naujus talentus literatūriniame pasaulyje. Tuo pat metu tai – pokalbių tribūna leidėjams, jauniems autoriams, redaktoriams ir žurnalistams. Tarp apdovanotųjų: Ulrichas Plencdorfas (1978), Štenas Nadolnas (1980), Ursė Jaegi (1981), Fryderikė Tot (1983), Erika Pedreti (1984), Hermanas Burgeris (1985), Katia Lange-Miuler (1986), Angela Kraus (1988), Wolfgangas Hilbigas (1989), Birgita Vanderbeke (1990), Eminas Sevgis Ezdamaras (1991), Alisa Valzer (1992), Retas Henis (1994), Francobelė ir Stefenas Kopeckiai (1997).

Lesingo premiją (Lessing Preis) teikia Laisvasis Hanzos miestas Hamburgas. Ji įsteigta 1929 m. Gotholdo Efraimo Lesingo 200-ųjų gimimo metinių proga. 1946 m. ji buvo vėl atgaivinta ir įvertinta 20000 DM. Premijos teikimo komisija ją skiria kas ketverius metus vokiečių rašytojui arba mokslininkui, „kurio kūriniai skatina domėjimąsi Lesingo puoselėtomis mokslo sritimis ir tuo pat metu savo menine kūryba bei kalbos forma prisideda prie vokiečių prozos vystymo“. Be kitų apdovanoti buvo Aleksanderis ir Šrėderis (1947), Agnesė Heler (1981), Harmutas fon Hentigas (1985), Aleksanderis Kliugė (1989).

Nacionalinė knygų premija (National Book Awards) buvo įsteigta 1950 metais. Ją įsteigė Amerikos knygų leidėjų taryba, Knygų leidybos institutas ir Amerikos knygų prekybininkų asociacija. 1980-1986 metais buvo vadinama Amerikos knygų premija, 1987 metais premija vėl atgavo savo pirmykštį pavadinimą. Premijos teikimą nuo 1989 metų perėmė Nacionalinis knygų fondas. Premiją sudaro 10000 USD. 1964-1980 m. nominacijoms buvo pristatomos trys knygų kategorijos – dalykinė knyga, beletristika, poezija, o vėliau išaugo iki 26. 1984 m. Nacionalinės knygų premijos apdovanojimų skaičius buvo suskirstytas į dvi kategijas: beletristiką ir dalykinę literatūrą. Poezijos kūriniai vėl pristatomi nominacijai tik nuo 1991 m. Apdovanoti gali būti tik praeitų metų kūriniai, sukurti dar gyvenančių valstybės piliečių. Trijų apdovanojimų – už beletristiką, dalykinę knygą ir poeziją – vertas knygas atrenka trys komisijos nariai. Tarp apdovanotųjų yra šie autoriai: Viljamas Folkneris, Ričardas Elmanas, Filipas Rotas, Džonas Apdaikas ir Tomas Pinčonas.

Austrijos valstybinė Europos literatūros premija suteikiama kiekvienais metais nuo 1965 m. vienam Europos rašytojui, kurio į vokiečių kalbą išverstas kūrinys susilaukė tarptautinio pripažinimo. 300 000 Austrijos šilingų įvertintą premiją įteikia Mokslo, transporto ir meno ministras žiuri pasiūlymu. Iki šiol apdovanoti buvo: Zbignevas Herbertas (1965), Vaclavas Havelas (1968), Haroldas Pinteris (1973), Italas Kalvinas (1976), Simona de Bovuar (1978), Sara Kirš (1980), Frydrichas Diurenmatas (1983), Krista Volf (1984), Milanas Kundera (1987), Andžejus Ščypiorskis (1988), Helmutas Heisenbiutelis (1990), Peteris Nadasas (1991), Salmanas Rašdis (1992), Čingizas Aitmatovas (1993), Ingeris Kristensenas (1994), Aleksandras Tišma (1995) ir Jurgas Lederachas (1996).

Gonkūro premiją (Prix Goncourt) įsteigė prancūzų rašytojas Edmonas Gonkūras (1922 5 26 – 1896 7 16). Savo testamente jis pareiškė, kad Gonkūro akademijos žiūri nariai – dešimt rašytojų, nepriklausančių Prancūzijos akademijai – privalo vieną kartą per mėnesį susitikti restorane. Iš pradžių šie susitikimai vykdavo Nobelio restorane „Drouant". Nuo 1912 m. premijos teikimo komisija šios tradijos atsisakė. Gonkūro piniginės premijos suma – 50 frankų – išliko nepakitusi. Čekį laureatai dažniausiai įsirėmina. Gonkūro premija suteikiama kasmet pirmąją gruodžio savaitę už geriausią modernų prozos kūrinį prancūzų kalba. Apdovanoti buvo: Marselis Prustas (1919), Andrė Malro (1933), Simona de Bovuar (1954), Margerita Diura (1984), Patrikas Rambo (1997). Tą pačią dieną tame pačiame restorane „Drouant" žurnalistų žiuri taip pat įteikia ir nepiniginę Teofrasto Renodo premiją.

Pulicerio premiją (Pulitzer Price) įsteigė amerikiečių leidėjas Džozefas Puliceris (1847 4 10 – 1911 10 29). Pirmą kartą ji buvo įteikta 1917 m. Nuo to laiko šią, ypač į publicistikos sritį orientuotą premiją kasmet teikia Kolumbijos universiteto (Niujorkas) Žurnalistikos fakultetas. Teikiamos atskiros nuo 500 ir 1000 USD premijos už laikraščio visuomeninius nuopelnus, už individualius pasiekimus informacijos, literatūros, poezijos ir karikatūros srityse. Tarp apdovanotųjų literatų yra Džonas Steinbekas, Ernestas Hemingvėjus, Artūras Mileris, Gvendolinas Bruksas, Tenesis Viljamsas, Airas Frenkas Makortas ir Maiklas Kaninemas.

Kiti tarptautiniai apdovanojimai: Tarptautinė dalykinės knygos premija (nuo 1962 m.). Be jos reikšmingos šios premijos: JAV – „Books Abroad", Anglijoje – „Vitbredo" kompanijos literatūrinė premija, Prancūzijoje – premija „Femina", Medičio premija ir Sąjungų premija, Ispanijoje – Planetos premija ir Kalėdų premija, Italijoje – Burtininkės premija ir „Premio Viareggio", Šveicarijoje – Šilerio premija ir Šarlio Vejono premija. Kitos Vokietijos literatūrinės premijos: Drostės premija, Teodoro-Fontanės premija, Hauptmano premija, Hebelio premija, Heinricho Heinės premija, Imermano premija, Kleisto premija, Lesingo premija ir Rabės premija.

LITERATŪRINĖS NOBELIO PREMIJOS LAUREATAI

Nobelio fondas

Švedų chemikas ir pramonininkas Alfredas Nobelis (1833 10 21 – 1896 12 10) didžiąją dalį savo turto testamentu paskyrė Nobelio fondui. Palūkanos nuo šio fondo sumos turi būti kasmet suskirstomos į penkias lygias dalis ir po vieną iš jų įteikiamos tiems, „kurie praėjusiais metais atnešė didžiausios naudos žmonijai: po vieną dalį tam, kuris padarė svarbiausią atradimą ar patobulinimą fizikos srityje, tam, kuris padarė svarbiausią atradimą arba patobulinimą chemijos srityje, tam, kuris padarė svarbiausią atradimą fiziologijoje arba medicinoje, tam, kuris parašė puikiausią literatūros kūrinį idealistine prasme, tam, kuris daugiausia arba labiausiai nusipelnė puoselėdamas tautų brolybę, naikindamas arba mažindamas kariuomenių skaičių bei kurdamas ir platindamas taikos kongresus“.

1901
Siulis Priudomas,
tikr. Rene Francois Armand Pruhomme
(Prancūzija)

1902
Teodoras Momsenas
(Vokietija)

1903
Bjornstjernė Bjornsonas
(Norvegija)

1904
Chosė Ečegarajus i Eisagiris
(Ispanija)
Frederikas Mistralis
(Prancūzija)

1905
Henrikas Senkievičius
(Lenkija)

1906
Džosuė Kardučis
(Italija)

1907
Redjardas Kiplingas
(Didžioji Britanija)

1908
Rudolfas Kristofas Oikenas
(Vokietija)

1909
Selma Lagerlef
(Švedija)

1910
Paulis Heisė
(Vokietija)

1911
Morisas Meterlinkas
(Belgija)

1912
Gerhardas Hauptmanas
(Vokietija)

1913
Rabindranatas Tagorė
(Indija)

1915
Romenas Rolanas
(Prancūzija)

1916
Verneris fon Heidenstamas
(Švedija)

1917
Karlas Gjelerupas
(Danija)
Henrikas Pontopidanas
(Danija)

1919
Karlas Špiteleris
(Šveicarija)

1920
Knutas Hamsunas
(Norvegija)

1921
Anatolis Fransas
(Prancūzija)

1922
Chasintas Beneventė i Martinesas
(Ispanija)

1923
Viljamas Batleris Jeitsas
(Airija)

1924
Vladislavas Stanislavas Reimontas
(Lenkija)

1925
Džordžas Bernardas Šo
(Didžioji Britanija)

1926
Gracija Deleda
(Italija)

1927
Anri Bergsonas
(Prancūzija)

1928
Sigrida Unset
(Norvegija)

1929
Tomas Manas
(Vokietija)

1930
Sinkleris Luisas
(JAV)

1931
Erikas Akselis Karlfeldtas
(Švedija)

1932
Džonas Golsvortis
(Didžioji Britanija)

1933
Ivanas Buninas
(Rusija)

1934
Luidžis Pirandelas
(Italija)

1936
Judžinas O'Neilas
(JAV)

1937
Rodžeras Martenas diu Garas
(Prancūzija)

1938
Perla Bek
(JAV)

1939
Fransas Emilis Silanpija
(Suomija)

1944
Johanesas Vilhelmas Jensenas
(Danija)

1945
Gabriela Mistral,
tikr. Lucila Godoy Alcayaga
(Čilė)

1946
Hermanas Hesė
(Šveicarija)

1947
Andrė Židas
(Prancūzija)

1948
Tomas Eliotas
(Didžioji Britanija)

1949
Viljamas Folkneris
(JAV)

1950
Bertrandas Raselas
(Didžioji Britanija)

1951
Peras Lagerkvistas
(Švedija)

1952
Fransuazas Moriakas
(Prancūzija)

1953
Vinstonas Čerčilis
(Didžioji Britanija)

1954
Ernestas Hemingvėjus
(JAV)

1955
Haldoras Kiljanas Laksnesas
(Islandija)

1956
Chuanas Ramonas Chimenesas
(Ispanija)

1957
Alberas Kamiu
(Prancūzija)

1958
Borisas Pasternakas
(Rusija)

1959
Salvatorė Kvasimodas
(Italija)

1960
Sent-Džonas Persas,
Tikr. Alexis Léger
(Prancūzija)

1961
Ivas Andričius
(Jugoslavija)

1962
Džonas Steinbekas
(JAV)

1963
Giorgas Seferis,
tikr. Giorgos Seferiades
(Graikija)

1964
Žanas-Polis Sartras
(Prancūzija)

1965
Michailas Šolochovas
(Rusija)

1966
Samuelis Josefas Agnonas,
tikr. Samuel Josef Czaczkes
(Izraelis)
Nelė Zachs
(Vokietija)

1967
Migelis Anchelas Asturias
(Gvatemala)

1968
Jasunaris Kavabata
(Japonija)

1969
Samiuelis Beketas
(Airija)

1970
Aleksandras Solženycinas
(Rusija)

1971
Pablas Neruda
(Čilė)

1972
Heinrichas Bėlis
(Vokietija)

1973
Patrikas Vaitas
(Australija)

1974
Evinas Jonsonas,
tikr. Olof Edvin Verner Jonnson
(Švedija)
Haris Martinsonas
(Švedija)

1975
Eudženijas Montalė
(Italija)

1976
Solas Belou
(JAV)

1977
Vincentė Aleiksandrė
(Ispanija)

1978
Isakas Baševis Singeris
(JAV)

1979
Odisėjas Elitis
(Graikija)

1980
Česlavas Milošas
(Lenkija)

1981
Elajasas Kanetis
(Didžioji Britanija)

1982
Gabrielis Garsija Markesas
(Kolumbija)

1983
Viljamas Goldingas
(Didžioji Britanija)

1984
Jaroslavas Seifertas
(Čekoslovakija)

1985
Klodas Simonas
(Prancūzija)

1986
Volė Sojinka
(Nigerija)

1987
Džozefas Brodskis
(JAV)

1988
Naghibas Mahfuzas
(Egiptas)

1989
Kamilas Chosė Sela Trulokas
(Ispanija)

1990
Oktavijas Pasas
(Meksika)

1991
Nadina Gordimer
(Pietų Afrika)

1992
Derekas Volkotas
(St. Lucija)

1993
Tonis Morisonas
(JAV)

1994
Kenzaburas Ojė
(Japonija)

1995
Šeimas Hinis
(Airija)

1996
Vislava Šymborska
(Lenkija)

1997
Darijas Fo
(Italija)

1998
Žozė Saramagus
(Portugalija)

1999
Giunteris Grasas
(Vokietija)

2000
Kao Sincčianas
(Kinija/Prancūzija)

ASMENŲ RODYKLĖ

(Pramanyti asmenys užrašyti kursyvu)

ILIUSTRACIJŲ ŠALTINIAI

Leidykla dėkoja visiems, pateikusiems iliustracijas ir leidusiems jas išspausdinti šioje knygoje. Deja, ne visais atvejais pavyko nustatyti iliustracijų autorinių teisių savininkus.

AKG, Berlin: 14, 15 viršuje, 21 apačioje, 22, 23, 26, 30, 32, 33, 34, 35 viršuje, 40, 44, 45, 49, 50, 51, 54 apačioje, 56, 58, 59 apačioje, 60 apačioje, 62, 65, 68, 69, 71 apačioje, 78, 82 viršuje, 89, 90, 93, 94, 95 viršuje, 96, 99, 100, 101 viršuje, 104, 105 viršuje, 110 viršuje, 116, 117 dešinėje, 120, 121, 127, 130, 133, 134, 135, 136, 138, 140, 144, 149 apačioje, 152 viršuje, 156, 159 viršuje, 160 apačioje, 162 apačioje, 163, 167, 168, 171, 176 viršuje, 177, 178, 184, 189, 192 viršuje, 194 apačioje, 196 viršuje, 202, 203, 214, 218, 222 viršuje, 225, 228, 229, 230, 232, 233, 234, 235, 246, 247, 249, 250, 252, 253, 254, 256
Christo Christow: 195
Manfred Danegger/Okapia, Frankfurt: 194 viršuje
Deutsches Institut für Filmkunde e. V. , Frankfurt a. M. : 52
dpa-Bildarchiv, Hamburg: 75, 111, 118, 150, 157 viršuje, 196 apačioje, 261
Gabriel Garcia Marquez (asmeninės nuotraukos): 220, 221, 222 viršuje
Film Fundus Robert Fischer, München: 15 apačioje, 16 viršuje, 17, 18, 20, 21 viršuje27, 28, 29, 35 apačioje, 36 viršuje, 39 viršuje, 42, 43, 46, 59 viršuje, 60 viršuje, 63, 64, 66, 70, 72, 74, 76, 86, 87, 88, 92, 95 apačioje, 122, 123, 124, 126, 128, 139, 146, 147, 148, 152 apačioje, 153, 154, 157 apačioje, 158, 159 apačioje, 166, 172 apačioje, 180, 181, 188, 190, 191, 198, 199, 200 viršuje, 206, 207 apačioje, 209, 210, 212, 213, 216, 217 apačioje, 226, 238, 240, 242, 243, 244 viršuje, 247 viršuje, 248
Interforo Pressebild Agentur, München: 170 apačioje
Jauch und Scheikowski, Hamburg: 38, 39 apačioje, 80, 81, 82 apačioje, 83, 84, 106, 112, 113, 114, 142, 143, 174, 185, 186, 192 apačioje, 224, 260, 262
Robert Musil Literatur-Museum, Klagenfurt: 98, 101 apačioje, 102 viršuje
Schwazkopf-Sammlung aus „Sehnsucht nach Vollkommenheit“: 258
Stiftung Deutsche Kinemathek, Berlin: 129
Ullstein-Bilderdienst: 102 apačioje, 107, 108, 117 kairėje, 162 viršuje, 176 apačioje, 200 apačioje, 207 viršuje, 222 apačioje, 239, 244 apačioje

PADĖKA

50 romanų ir jų likimų, 50 autorių ir jų gyvenimo istorijų. Tokią knygą parašyti vienam labai sunku. Į tą darbą buvo įtraukti visi draugai ir pažįstami. Knygas, citatas, nuorodas rinko Maikė Albatas, Oka Karemis, Zuzana Fiūzer, Zuzana Jurčenko, Jurgenas Kionigas, Štefenas Kopeckis, Brunas Praizendiorferis, Barbara Zichterman ir Gregoras Ciolkovskis. Jiems visiems nuoširdžiai dėkoju. Tačiau didžiausias nuopelnas priklauso mano širdies damai Marijai Zagenšneider. Ji buvo pirmoji skaitytoja, kantriai taisė klaidas ir kritiškai vertino darbą. Jai su meile dėkoju.

Knygai lietuvišką bibliografiją surinko RASA DIČIUVIENĖ

Udk 82.09
Sc59

ISBN 9986-617-71-5

ROMANAI, TAPĘ KLASIKINIAIS

Romanai, kuriuos visuomet norėjosi skaityti, romanai, kuriuos vienu atokvėpiu perskaitė ištisos kartos, romanai, kurių pavadinimai net ir jų neskaičius nuolat skamba ausyse. Joachimas Šolis suteikia galimybę užpildyti šias spragas. Jis kviečia skaitytojus į kelionę po 20-ojo amžiaus literatūrą – nuo „Budenbrokų", „Uliso" ir „Misis Dalovei" iki „Žmogaus be savybių" ir „X kartos".

- 50 įdomių esė
- 50 puslapių trumpos informacijos ir įdomių faktų
- Trumpi įvertinimai
- Rodyklės
- Daugiau kaip 300 spalvotų iliustracijų
- Daug naudingų pastabų apie meną, filmus ir kultūrą

ISBN 9986-617-71-5

